

E-ISSN: 2564-680X (Online)

XVIII / I

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

YAZ 2023

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sbad@gop.edu.tr

dergipark.gov.tr/tr/pub/gopsbad

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

CİLT/SAYI

XVIII/I

2023 YAZ/SUMMER

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ'NÜN
ALTI AYDA BİR YAYINLANAN ULUSAL
İNDEKSLERDE TARANAN HAKEMLİ
DERGİSİDİR.

YIL / YEAR: 2023 CİLT / VOLUME: XVIII SAYI / ISSUE: I (YAZ / SUMMER 2023)

SAHİBİ/ OWNER

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına
On behalf of Tokat Gaziosmanpaşa University Institute of Graduate Studies

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ/mehmet.gunes@gop.edu.tr

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN (Sorumlu Editor / Editor in Chief)
Dr. Öğr. Üyesi Nalan KANGAL (Yardımcı Editör / Co - Editor)
Dr. Öğr. Gör. Fatih YETER (Yardımcı Editör / Co - Editor)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. İlhan EROĞLU (İktisat)
Prof. Dr. Ahmet İNANIR (İlahiyat)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ (İşletme)
Doç. Dr. Oktay ÖZKAN (İşletme)
Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK (İktisat)
Doç. Dr. Elif BOYRAZ (İşletme)
Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN (Maliye)
Doç. Dr. Emre ASLAN (İşletme)
Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL (Kamu Yönetimi)
Dr. Öğr. Üyesi Şevki BABACAN (Coğrafya)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ozan ŞAHİN (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KULAÇ (Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğr. Üyesi Edip UZUNDAL (Tarih)
Dr. Öğr. Üyesi Murat TEKİN (Tarih)
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM (İşletme)
Dr. Öğr. Üyesi Canan HANOĞLU (Sanat Tarihi)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ/ENGLISH EDITING

Dr. Öğr. Gör. Buğra KAŞ

ISSN: 2564-680X (Online)

SEKRETERYA

Dr. Öğr. Gör. Fatih YETER

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Taşlıçiftlik Yerleşkesi/60250-Tokat-TÜRKİYE
Tel: 0356-2521616 Dahili: (3073-3157)
E-posta / E-mail: sbad@gop.edu.tr, necati.coban@gop.edu.tr

DİZGİ VE KAPAK TASARIM / TYPESETTING AND COVER DESIGN

Öğr. Gör. Volkan KARACA
Öğr. Gör. Oğuzhan SÖNMEZ

Dergimizde yayımlanan yazılar iThenticate benzerlik tarama programıyla kontrol edilip, TUBİTAK ULAKBİM SBV, tarafından dizinlenmektedir.

©Her hakkı saklıdır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Danışma ve Yayın Kurulu/Advisory and Editorial Board

Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK	Samsun Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Andrij KHARUK	National Army Academy (UKRAINE)
Prof. Dr. Muhammed Iqbal CHAWLA	Punjab University (PAKISTAN)
Prof. Dr. Memmed ALİYEYEV	Bakı Slavyan Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Claus SCHÖNIG	Frei Universität Berlin (GERMANY)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Assoc. Prof. Juan deDiosTorrallbo Caballero	University of Cordoba (SPAIN)
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Ayla OĞUZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Yusuf TEMÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. H. Baha ÖZTUNÇ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Lydia Abubakirova M. AKMULLA	Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi
Alexey PRONIN	Novosibirsk Devlet Üniversitesi (RUSSIA)
Dr. Fariz HALILLI	(Miras-AZERBAYCAN)
Dr. Emzar KAKHIDZE	Batumi State University (GEORGIA)
Gadjiev MURTAZALI	The Ins. of History, Archeology and Ethnography of the Daghestan Scie. Centre of Russian Academy of Sciences (DAGHESTAN)
Kamil İBRAHİMOV	Administration of State Historical Architectural Reserve Icheisheher
Tevfik Sabri HAMMAM	Sohag Üniversitesi Eğitim Fakültesi (EGYPT)
Dr. Salman BANGASH	Peshawar University (PAKISTAN)
Dr. Mahboob HUSSAIN	Punjab University (PAKISTAN)
Dr. Pawel KORZENIOWSKI	University of Rzeszow (POLAND)
Dr. Adrian TERTECEL	The Romanian Academy Institute for S.E.E.Studies

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

- Prof. Dr. İrfan KALAYCI – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Meral ALTAN – Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay ÖZTÜRK - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın KAYABAŐI – Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TAN – Iğdır Üniversitesi
Doç. Dr. İrem DİDİNMEZ – Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat EFE – Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar ŞİMŞEK – Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Ezgi KARATAŞ YÜCEL – Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN – Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah BOZOK - Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel EROL – Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk TAŞKIN – Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Metin ÜNVER - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN – Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Ş. Cem TÜYSÜZ – Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARASAÇ – Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdem Utku EKE – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MERT – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAVDAR – Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Sazak DOĞAN – Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökçe MARAŐ – Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aysel ARSLAN – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY – Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hale KIRMIZIOĐLU – Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĐLU – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN – Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ATİK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak KOÇAK – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nahit BEK – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celalettin YANIK – Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim GÜLMEZ – Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ALIÇAVUŐOĐLU – Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi
Dr. Öğr. Görevlisi Sebahat ARMAĞAN – Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Editörden

Değerli Okuyucu,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin elektronik ortamda yayımlanmakta olan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin (SBAD) 2023 yılı Haziran sayısı ile karşınızdayız. Bu sayımızda İşletme, Tarih, İktisat, Maliye, Türk Dili ve Edebiyatı ve Kamu Yönetimi alanlarında olmak üzere birbirinden kıymetli oniki makale yer almaktadır. Derginin siz okuyuculara ulaşması için önemli efor harcayan editör kurulumuza, eserleriyle literatüre katkı sağlayan yazarlara ve hakemlik talebimizi kabul ederek bu müesseseye gönüllü katkı sağlayan hakemlerimize müteşekkirim. Yine dergimizin alan editörlerine, sekreteryaya birimine, yabancı dil editörümüze ve mizanpaj editörlerimize teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

Dergimizin 2023 Haziran sayısı hayırlı, uğurlu olsun.

Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN
SBAD Editör (Sorumlu)

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

Yazar	Makale Başlığı	Alan	Sayfa Numarası
Filiz TUTAR, Merve EKİCİ ve Nur Funda TUTAR	TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELERİN EKONOMİK KALKINMADA DEĞİŞEN ROLÜ: BÖLGESEL KALKINMA ODAKLI ÜNİVERSİTELER	İktisat Araştırma	1-15
Esra SARIOĞLU, Qingye TANG, Fuat ÖZ ve Barış Yiğit DEMİRAL	ÇİN ÜLKE İMAJI VE İTİBARININ ÇİN MENŞELİ ÜRÜNLERİN KALİTE ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	İşletme Araştırma	16-29
Serpil SOYDAN	NEVADİRÜ’Ş-ŞEBAB’TA RENK ADLARI	Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma	30-42
Bahadır Sazak DOĞAN ve Emin Efecan AKTAŞ	MÜKELLEFLERİN VERGİYE UYUM KARARLARI ÜZERİNDE ETKİLİ UNSURLAR	Maliye Araştırma	43-58
Hanife ALKAN ATAMAN	BAHŞAYIŞ LÜGATİNDE SOYUTLAMALAR	Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma	59-68
Kübra GÖZEN BOZDOĞAN	DEĞERLİ KONUT VERGİSİNDE YER ALAN EKSİKLİKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Maliye Araştırma	69-79
Nihal GEZEN	MISIR HALKI ÜZERİNDE TÜRK HAKİMİYETİ: 1250- 1517 MEMLUKLER DÖNEMİ	Tarih Araştırma	80-89
Emel KESİM	İMALAT SANAYİ ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL ADALET VE İŞ TATMİNİ ALGILARININ İNCELENMESİ	İşletme Araştırma	90-100
Ünsal BAŞAK	YUNANİSTAN’IN TARİHTEKİ İFLASLARI 1843-1893-1932	Tarih Araştırma	101-119
İbrahim Tanju AKYOL ve Nefise Ayşe Şenay ÖZKAN	YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ YEREL HİZMET SUNUMUNA ETKİSİ	Kamu Yönetimi Araştırma	120-134
Ahmet GÜRBÜZ ve Murat AKSU	HANGİSİNE TIKLASAK ACABA? TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN E-TİCARET PLATFORMLARI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	İşletme Araştırma	135-145
Ahmet KASAP	HANKE SEFALET ENDEKSİ İLE DEMOGRAFİK VE SOSYAL GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: KIRILGAN BEŞLİ ÖRNEĞİ	İktisat Araştırma	146-160

CONTENT

Author	Paper Title	Field	Page Number
Filiz TUTAR, Merve EKİCİ and Nur Funda TUTAR	THE CHANGING ROLE OF UNIVERSITIES IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY: REGIONAL DEVELOPMENT FOCUSED UNIVERSITIES	Economics Research	1-15
Esra SARIOĞLU, Qingye TANG, Fuat ÖZ and Barış Yiğit DEMİRAL	THE IMPACT OF CHINA'S COUNTRY IMAGE AND REPUTATION ON QUALITY PERCEPTION OF CHINESE-ORIGIN PRODUCTS	Business Research	16-29
Serpil SOYDAN	COLOR NAMES IN NEVADİRÜŞ-ŞEBAB	Turkish Language and Literature Research	30-42
Bahadır Sazak DOĞAN and Emin Efecan AKTAŞ	FACTORS INFLUENCING DECISIONS OF TAXPAYERS ON TAX COMPLIANCE	Fiscal Research	43-58
Hanife ALKAN ATAMAN	ABSTRACTION IN BAŞSAYIŞ LUGATI	Turkish Language and Literature Research	59-68
Kübra GÖZEN BOZDOĞAN	DEFICIENCIES IN VALUABLE HOUSING TAX AND SOLUTION SUGGESTIONS	Fiscal Research	69-79
Nihal GEZEN	TURKISH RULE OVER THE EGYPTIANS: 1250-1517 THE MAMLUKS PERIOD	History Research	80-89
Emel KESİM	INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL JUSTICE AND JOB SATISFACTION PERCEPTIONS OF MANUFACTURING INDUSTRY EMPLOYEES	Business Research	90-100
Ünsal BAŞAK	HISTORICAL BANKRUPTCIES OF GREECE 1843-1893-1932	History Research	101-119
İbrahim Tanju AKYOL and Nefise Ayşe Şenay ÖZKAN	THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS ON LOCAL SERVICE DELIVERY	Public Administration Research	120-134
Ahmet GÜRBÜZ and Murat AKSU	WHICH ONE SHOULD WE CLICK? E-COMMERCE PLATFORMS FROM A CONSUMER PERSPECTIVE: A STUDY ON TURKEY	Business Research	135-145
Ahmet KASAP	EMPIRICAL ANALYSIS OF THE CORRELATION BETWEEN HANKE MISERY INDEX AND DEMOGRAPHIC AND SOCIAL INDICATORS: THE CASE OF THE FRAGILE FIVE	Economics Research	146-160

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN EKONOMİK KALKINMADA DEĞİŞEN ROLÜ: BÖLGESEL KALKINMA ODAKLI ÜNİVERSİTELER

Filiz TUTAR^{1*}, Merve EKİCİ^{2*-}, Nur Funda TUTAR^{3*^}

¹Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Niğde, ²Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, Niğde, ³Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, FBE, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri ABD, Kayseri,

* flztutar@hotmail.com, * merve_ekici_71@hotmail.com, * nfunda33@gmail.com

+ORCID: 0000-0002-2574-9494, -ORCID: 0000-0002-0974-3498, ^ORCID: 0000-0002-2207-9384

Makale katkı oranı: %35-%35-%30

Öz-Geleneksel bir işlev olarak üniversiteler ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bireylerin kendini geliştirmesi konusunda fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla eğitilmiş insanların ülke ekonomisine daha çok katkıda bulunması toplumların gelişme seviyesini artırmaktadır. Bu gelişme evresi ise üniversitelerin bulunduğu bölgelerde bir dalga etkisi yaratmaktadır. Bu etki, bölgeye olumlu bir katkı sağlayarak o bölgenin yaşam koşullarını da değiştirmektedir. Yenilik, teknoloji, bilgi ve araştırma faaliyetlerinin odak noktası olan üniversiteler, bölgede içsel bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda Ar-Ge ve yenilik odaklı bir yerel kalkınma anlayışına dayanan akıllı uzmanlaşma stratejileri, bölgelerin sahip olduğu potansiyel alanların kurumlar aracılığıyla ön plâna çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), bu kapsamda 2016 yılında 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşma ve İhtisaslaşma Projesi'ni hayata geçirmiştir.

Çalışmada tüm bu çerçevede yerel ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için akıllı uzmanlaşma stratejilerinin konumuna ve işlevlerine değinilmiştir. Bu stratejilerle üniversitelerin amaç ve görünümünün belirlenen tematik alanlar çerçevesinde bölgelerin potansiyel alanlarının ekonomiyeye kazandırıldığı, katma değer oluşturulduğu ve rekabet gücü elde edildiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda uygulanan akıllı uzmanlaşma stratejileri, nitel bir inceleme türü olan GZFT Analizi ile desteklenmiş ve projenin bölge potansiyelinin ortaya çıkarılmasını sağladığı fakat devlet-üniversite-sanayi olarak ifade edilen üçlü sarmalda topluma da yer verilmesi gerektiği, bu sayede ulusal ve yerel kalkınmanın önünü açan kuruluşlarla akıllı uzmanlaşma faaliyetlerinin desteklenebileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler- Bölgesel Kalkınma, Yerel Kalkınma, Akıllı Uzmanlaşma, Yenilik, Türkiye.

THE CHANGING ROLE OF UNIVERSITIES IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY: REGIONAL DEVELOPMENT FOCUSED UNIVERSITIES

Abstract-As traditional function, universities offer opportunities for individuals to develop themselves economically, socially, and culturally. Therefore, the fact that educated people contribute more to the country's economy increases the level of development of societies. This development phase creates a ripple effect in the regions where universities are located. This effect makes a positive contribution to the region and changes the living conditions of that region. Universities which are the focal point of innovation, technology, knowledge, and research activities, play an internal role in the region. In this context, smart specialization strategies based on an R&D and innovation-oriented local development approach help to highlight the potential areas of regions through institutions. In this context, the Council of Higher Education (YOK) implemented the 'Regional Development-Oriented Mission Differentiation and Specialization Project' in 2016.

In this study, the position and functions of smart specialization strategies are mentioned in order to realize local economic development within this framework. With these strategies, it has been emphasized that the potential areas of the regions are brought into the economy, added value is created and competitive power is achieved within the framework of the thematic areas determined by the mission and vision of the universities. Smart specialization strategies applied in this direction were supported by SWOT Analysis, which is a qualitative analysis type and it has been determined that the project provides the revealing of the region's potential, but that the society should also be included in the triple helix expressed as state-university-industry, and in this way organizations that pave the way for both national and local development and smart specialization activities can be supported.

Keywords- Regional Development, Local Development, Smart Specialization, Innovation, Turkey.

GİRİŞ

Bugün gelişmiş ülkelerin ekonomilerine bakıldığında onları güçlü kılan üniversitelerde alınan eğitim ve öğretimler olduğu görülmektedir. Çünkü özellikle Avrupa ülkelerinde bulunan birçok üniversite; bilim, eğitim, ar-ge, strateji ve yenilik alanlarında üretilen nitelikli projeler ile dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durum yenilik faaliyetlerine hız katarken bölgesel stratejilerin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle bölgesel yenilik stratejilerinin oluşturulmasına yönelik olarak benimsenmeye başlanan akıllı uzmanlaşma stratejileri, Avrupa'da uzun süredir incelenen ve araştırılan bir konu haline gelmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından kurulan 'Büyüme İçin Bilgi (Knowledge for Growth)' adlı bir uzman grup tarafından uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin temeli olacak araştırma ve yenilik stratejilerinin bölgesel refah seviyesini artırabileceği tespit edilmiştir. Bu grup ayrıca akıllı uzmanlaşma stratejilerinin belirlenmesiyle bölgesel rekabet üstünlüğünün ortaya çıkarılabilineceğini savunmuşlardır (Esparza-Masana, 2022: 635). Bu kapsamda Avrupa Birliği (AB) ülkeleri akıllı uzmanlaşma stratejilerinin uygulanması hususunda daha hassas politikalar yürütmektedir. Kişinin uzmanlık alanı ile bölgedeki tamamlayıcı uzmanlığın birleştirilmesi sonucu potansiyel yeni bir alan oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda mevcut güçlü yönlerin analiz edilmesi, sürecin tamamlanmasına yönelik ileriye dönük analizlerin ve farklı paydaş gruplarıyla (büyük veya küçük şirketler) bir değerlendirme çalıştayının yapılması akıllı uzmanlaşma stratejilerinin profesyonel şekilde uygulanmasını sağlamaktadır (OECD, 2013).

AB, Yeni Uyum Politikası çerçevesinde akıllı uzmanlaşma stratejilerini yeniliğin ve gelişmenin bir ön koşulu olarak görmektedir. Planlanan araştırma ve yenilikler için AB tarafından yapısal fonlar aracılığıyla mali destekler verilmektedir. Bu doğrultuda 2014-2020 döneminde toplam 330 milyar Euro (€) değerinde bir destek önerilmiş ve çoğunluğun gelişmemiş bölgelerde kullanılmasına karar verilmiştir. Bu fonlar ar-ge altyapısının iyileştirilmesi (öğretim ve araştırma için gerekli binaların inşası ve yenilenmesi, ar-ge ekipmanlarına yatırım), üst düzey araştırmaların desteklenmesi, ar-ge insan kaynaklarının geliştirilmesi (doktora programları, araştırmacı hareketliliğinin desteklenmesi ve doktora sonrası araştırmalar), kuluçka merkezlerinin kurulması, ar-ge işbirliklerinin geliştirilmesi, çalışma programlarının, öğretim kalitesinin ve üniversitede öğretim kadrosunun eğitiminin iyileştirilmesine yönelik kullanılmıştır. Örneğin; Slovakya'da bulunan Kosice Üniversitesi (The Technical University of Košice) eğitim ve araştırma faaliyetleri, AB Yapısal Fonlardan büyük ölçüde yararlanmış. Üniversitede yaklaşık 96 milyon € tutarında 47 proje desteklenmiş ve bu projeler ar-ge projeleri ile birlikte yürütülmüştür (European University Association, 2014).

AB'nin yenilik politikası haline gelen akıllı uzmanlaşma stratejileri, uygulanabilir alanlarının keşfedilmesi ile birçok projede dikkat edilen bir konu haline gelmiştir. Türkiye bu kapsamda 2016 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı' adlı projeyi başlatmıştır. Bu proje, devlet-üniversite-sanayi işbirliği ile bireylerde yetenekleri ve yetkinlikleri ortaya çıkaran, bölgelerde ise yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve rekabet üstünlüğü sağlayan alanların belirlenmesini birincil hedef olarak belirlenmiştir. Yerel kalkınmanın bir anahtarı ve itici bir gücü olan üniversiteler, bu konuda aktif bir rol üstlenerek nitelikli ve uzman gruplarının yetiştirilmesine yönelik adımlar atmıştır. Çünkü üniversiteler sadece eğitim ve araştırma faaliyetlerini yürüten bir kurum değildir. Nitelikli bireyler aracılığıyla bölgede refah seviyesinin yükseltilmesi, yeni yatırımlara yön vermesi ve çeşitli bölge yetkinliklerinin ortaya çıkarılmasına da yardımcı olmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 2016 yılında 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı' adlı projenin akıllı uzmanlaşma ve yerel kalkınma açısından önemi vurgulanmış ve projenin bölge potansiyelinin ortaya çıkarılmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat projeye dahil olan üniversite sayısı kısa sürede artırılmasına rağmen birtakım eksiklikler barındırdığı söylenilebilir. Çünkü devlet-üniversite-sanayi olarak ifade edilen üçlü sarmalda topluma da yer verilmesi gerekmektedir. Toplum ile bütünleşik bir mekanizmanın sağlanması ile üniversiteler iş dünyasının nitelikli ve bilgili insan kaynağına olan ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde cevap verecektir. Bu sayede hem ulusal hem de yerel kalkınmanın önünü açan kuruluşlar ile akıllı uzmanlaşma faaliyetleri desteklenecektir.

1. Alanyazın İncelemesi

Akıllı uzmanlaşma, bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanların belirlenmesinde yeni bir yaklaşım ve anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım bilim, yenilik ve teknoloji alanlarını itici bir güç olarak kullanarak yerel kalkınmayı desteklemektedir. Amaç; bölgeleri gelişmiş sanayi sektörlerine yönelik hazırlamak değil, sahip olduğu ekonomik temelleri akıllı bir şekilde şekillendirmek ve sosyo-ekonomik potansiyeli yüksek alanların değerlendirilmesini sağlamaktır (Dalgıç, 2018: 14). Bu kapsamda bir bölgenin yetenekleri göz önüne alındığında hangi faaliyetlerin umut verici bir yapıya sahip olduğu akıllı uzmanlaşma stratejileri sayesinde tespit edilmektedir. Girişimci üniversiteler, araştırmacı akademisyenler ve teknolojik altyapının bir araya gelmesi sonucu yerel ekonomik kalkınma hedeflerinin etkili ve hızlı bir şekilde uygulanabilirliği artmaktadır. Bu sayede üniversiteler aracılığı ile belirlenen akıllı uzmanlaşma tematik alan, bölgenin ekonomik yönünü net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Akıllı uzmanlaşmanın yerel ekonomik kalkınma üzerine etkisi birçok araştırmacının da çalışmalarında yer verdiği bir konu olmuştur.

Goddard vd. (2013), çalışmalarında bölgelerin rekabet üstünlüğü yaratabilmek için Ar-Ge ve yenilik kavramlarına odaklanıldığı, Avrupa Birliği (AB) genelinde akıllı uzmanlaşma kavramı, kamu kaynakları ve bilgiye dayalı ekonomik kalkınmayı desteklemek için yapılan yatırımlar olarak tanımlanmıştır. Akıllı uzmanlaşma stratejileri kapsamında geliştirilen bölgelerin, gelecekte gerçek ve ayırt edici rekabet üstünlüğüne imkân tanıdığı belirlenmiştir.

Mccann ve Ortega Argiles (2013), çalışmalarında akıllı uzmanlaşma anlayışının Avrupa Komisyonu'nda yenilik birliğinin ve AB uyum politikası reformlarının arkasındaki itici bir güç olduğuna yer vermektedir. Çalışmada bölgenin ekonomik potansiyelini ortaya çıkaran akıllı uzmanlaşma kavramının neden bölgesel politika aracı olarak kullanılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda kavramın yerel bilgiyi geliştirme ve öğrenme sistemleri hakkında bilgi sunduğuna dikkat çekmiştir. Bölgesel kalkınma politikalarının bir parçası haline gelen akıllı uzmanlaşma anlayışı, bölgenin göze çarpan ve baskın özelliklerinin ön plana çıkarılmasında etkili bir yöntem olduğundan bahsedilmiştir.

Kempton vd. (2014), çalışmalarında üniversitelerin yerel bir öğrenme ve kapasite geliştirme sürecine katkıda bulunduğuna ve bu sayede akıllı uzmanlaşma stratejilerinin oluşturulması sürecinde kilit bir noktaya sahip olduğuna yer vermektedir. Bölgesel yenilik stratejilerini geliştirmenin bir yolu olan akıllı uzmanlaşma; akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümenin anahtarı olarak nitelendirilmektedir. Bu hususta Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD)'nin 'şehirlerin ve bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi için yükseköğretim kurumları ile işbirliği yapmak ve bu kurumların bölgesel ve yerel kalkınma üzerine nasıl bir etkide bulunduğunu analiz etmek' üzerine çalışmalar yaptığından bahsetmiştir.

Kempton (2015), çalışmasında üniversitelerin kaynaklarını iyi bir şekilde kullanması bölgesel ekonomilere olumlu yansıtacağına yer vermiştir. Üniversitelerin yerel kalkınma, yenilik ve büyüme üzerindeki rolü akıllı uzmanlaşma faaliyetleri ile daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Bölgesel ve yerel kalkınma üzerinde derin bir etkinliğe sahip olan üniversiteler, birçok Avrupa ülkesinde ulusal politika haline getirilmiştir. Bölgesel ve yerel ekonomilerin akıllı, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme üzerine odaklanıldığına yer vermiştir. Üniversiteler, uzun süredir bölgesel yenilik sistemlerinde önemli bir aktör olarak görülse de akıllı uzmanlaşma faaliyetleri daha aktif bir role sahip olduğu vurgulanmıştır.

Edwards ve Palladino (2018), çalışmalarında akıllı uzmanlaşma stratejilerinin tasarlanmasında bölgelerdeki üniversite varlığına dikkat çekmişlerdir. AB genelinde tasarlanan bu kavram Yüksek Öğretim Kurumları

tarafından ilgi ile karşılanmıştır. Çünkü bu kurumlar yerel kalkınmanın anahtar unsuru niteliği taşımaktadır. Kurumların faaliyetlerini bölgesel önceliklere göre planladığı ve bu kapsamda Akıllı Uzmanlık İçin Yüksek Öğrenim (Higher Education for Smart Specialization) adlı bir projenin geliştirildiğine değinmiştir. Akıllı uzmanlaşma kapsamında daha az gelişmiş bölgeler bilginin kullanılmasından ziyade benimsenmesi, yayılması ve uygulanması hususuna ağırlık vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Fröhlich ve Hassink (2018), çalışmalarında akıllı uzmanlaşma faaliyetlerinin AB açısından yapısal bir dönüşümü simgelediğini ifade etmiştir. Bölgelerin yenilikçi ekonomik başarımının ölçülmesinde ve ortaya çıkarılmasında akıllı uzmanlaşmanın önemine değinilmiştir. Akıllı uzmanlaşmanın teşvik edilmesinde üniversitelerin rolüne değinilmiştir. Bölgesel yeterliliklerin özel ürünlerle birleştirilmesi sonucu yeni bir pazar ortaya çıkarmanın bölgesel kalkınma stratejileri açısından önemi vurgulanmıştır.

Woolford ve Boden (2021), çalışmalarında yüksek öğretim kurumlarının yerel, bölgesel ve toplumsal konuları müfredatlarına entegre ederek; yerel toplumu öğretim ve araştırmaya teşvik etmesi bölgelerin ve şehirlerin kalkınmasına yardımcı olabileceğinden bahsetmiştir. Akıllı uzmanlaşma, yükseköğretimi bölgelerine bağlamaktadır. Çünkü bu kurumlar araştırma, eğitim, yenilik araçlarını kullanmakta ve yerel kalkınmayı desteklemektedir. Ayrıca akıllı uzmanlaşma yüksek öğretim kurumlarını bölgesel kalkınma politikalarına dahil etmesi, bilgi paylaşımını kolaylaştırması bakımından önemlidir.

2. Yerel Ekonomik Kalkınma ve Üniversiteler

Ekonomik kalkınma, üretim aracılığıyla kişi başına düşen gelirin artırılması anlamına gelmektedir. Ayrıca ülkede yapısal değişiklikleri, kurumsal ve teknik alana yönelik düzenlemeleri, üretim yapısı değişiklikleri ve sektörler arasında kaynak tahsisini kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle ekonomik kalkınma; sosyal ve siyasal gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan toplumsal refah artışını ifade etmektedir (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 251). Toplumların gelişme dönemine göre farklı anlamlara da ev sahipliği yapan ekonomik kalkınma kavramı aynı zamanda sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişim gibi kavramlarla birlikte de kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomik kalkınma kavramı için mekânın ayrı bir öneminin olması bölgesel kalkınmanın temelini ve dolayısıyla yerel kalkınma anlayışının özünü oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınmanın bir alt basamağını oluşturan yerel kalkınma; yerel alan, yerel halk ve yerel dinamiklerin etkisiyle ekonomik kalkınma üzerinde büyük bir role sahip olmaktadır. Yerel düzeyde yeni ekonomik kalkınma anlayışlarına sahip olmak ekonomik ve bölgesel kalkınma kavramlarına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu adımla beraber yerel ekonomiler istihdam olanaklarının oluşturulması ve rekabet edilebilirlik seviyesinin

artırılması noktasında etkili bir güce sahip olmuştur (Zengin vd., 2014: 97-105).

1980'lerden itibaren küreselleşme faaliyetlerinin hız kazanması dünyada geleneksel kalkınma yaklaşımlarının etkisini yitirmesine neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte kalkınmanın yukarıdan aşağı değil, tersi yönde bir hareketle izlenmesi ve plânlanması gereken bir faaliyet olduğu belirtilmiştir. Yerel ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için öncelikli olarak yerel kaynakların tespit edilmesi, plânlanması ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Çünkü yerel potansiyelin varlığı, alt yapı hizmetlerinin yeterliliği ve o bölgenin yatırımcılara hazır hale getirilmesi yerel kalkınmanın etkinliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla üniversiteler, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları, organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve kalkınma ajansları gibi aktif faaliyette bulunan ve yerel bölgeleri iyi tanımlayan kurumlara ve kuruluşlara ihtiyaç vardır (Yılmaz ve Çelik Efşan, 2019: 342-343).

Rekabetin hızla arttığı 21. yüzyılda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomileri ulusal ve yerel çıkarları en iyi şekilde değerlendirebilmek amacıyla yerel anlamda kalkınma stratejileri oluşturmaktadır. Artık yerel ekonomiler ulusal ve bölgesel kalkınmanın itici gücü oluşturmaktadır. Dolayısıyla yerel unsurlar daha avantajlı bir pozisyona geçmiştir. Bu doğrultuda iller yerel kalkınmanın en üst ve geniş bir basamağı niteliğindedir. İl gelişme plânları ile kısa, orta ve uzun vadeli gelişime daha kolay tepki verecek genel eğilimlerin tespit edilmesi ve bölgesel/ulusal kalkınma stratejilerine daha uyumlu bir şekilde cevap verilerek o ilin mevcut ve gelişmesi muhtemel sektörlerin uzmanlaşması sağlanabilmektedir. Çünkü yerel ekonomik kalkınma yerel olmayı ve yereli de içine dahil etmeyi gerektiren bir plâni temsil etmektedir (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009: 53).

Yerel ekonomik kalkınma yerel halkın kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda gelişmişlik düzeyinin artırılmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu yönde yatırımcıyı özendirmek, yerel halkın bilgi ve beceri düzeylerini geliştirmek ve var olan bütün olanakları kalkınma amaçlı kullanmak yerel ekonomik kalkınmanın hızını artıran etkenlerdir. Bu noktada toplumdan bireye doğru bir yöneliş söz konusudur. Çünkü kalkınma öncelikli olarak toplumda başlayarak bireyde devam etmektedir. Yerel kalkınmayı hızlandıran bütün bu aktörlerin ortak bir paydada toplanmasıyla yapılacak olan projeler ve plânlara hızlı karar alma sürecine girmektedir (Atmaca ve Geylani, 2020: 259).

Yerel ekonomik kalkınma faaliyetleri belli başlı kurumlar aracılığıyla ve desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Bilgi üreten, bilgi toplumunun oluşmasına yardımcı olan ve yerel ekonomik kalkınmaya destek olan üniversiteler bu kapsamda geniş roller üstlenmektedir. Üniversiteler bilgiyi arama, araştırma ve iletme konusunda bir işleve sahip olduğundan dolayı buldukları illerin sosyo ekonomik kalkınmasında kilit bir role sahiptir. Üniversitelerin

öğrenciler, işçiler ve diğer çalışanların üniversite faaliyetleri (seminer, kongre vb.) nedeniyle nüfus hareketleri oluşturma özelliği de bulunmaktadır. Yeni bilgilerin üretilmesini, bulunduğu ilin görüntüsünü ve kültürel ortamını yakından etkileyen üniversiteler o bölgenin gelişimini doğrudan etkilemektedir (Dündar, 2020: 314).

Beşeri sermayenin iyileştirilmesine katkıda bulunan üniversiteler bilginin topluma yayılmasını sağlamaktadır. Sosyal olanaklarının gelişmesine yardımcı olan bu kurum şehrin ticari faaliyetlerini de geliştirmektedir. Yani işletmelerin iş hacimlerini artırmaktadır. Bu zincirleme etkiyle gelişen ve canlılık kazandırılan o bölgeler yeni yatırımlara açık hale gelmektedir. Bu gelişme istihdam olanaklarını doğrudan etkilemektedir. Çok işleve sahip olan bu kurum ülke ekonomisi için de önemli bir yere sahiptir. Şehrin yaşam refahını yükseltmesi insanlar açısından tercih edilebilirliğini artırmaktadır. Üniversiteler her bakımdan gelişim ve değişimi içinde barındırması ve bulunduğu bölgeye birçok farklı özellikler katması bakımından yerel ekonomik kalkınmayı yakından ilgilendirmektedir. Yerel bölgelerde yaratıcı bir fikrin katma değere dönüşmesine ve bu kapsamda o bölgenin gelişmesine yardımcı olan üniversiteler, o bölgenin kalkınmasını sağlamaktadır.

Üniversite ile kazandırılan istihdam olanakları doğrudan bir gelir sağlamaktadır. Çalışanların gelirleri ile yapmış olduğu harcamalar bölgesel olarak bir çarpan etkisi yaratmaktadır. Dolayısıyla bu etki o bölgeye hizmet olarak dönmeyi zorunlu kılmaktadır. Örneğin; belediyeler şehirde daha kaliteli hizmetler sunmaya ve bu hizmetlerin koşullarını geliştirmeye yönelmektedir. Bilgi temelli bir kurum olması nedeniyle daha uzun vadeli etkileri de görülmektedir. Üniversite aracılığıyla personelin harcamalarındaki artış ile yerel gelir artmaktadır ve bu durum kısa vadeli etki olarak adlandırılmaktadır. Bilgi birikimi, teknik bilgi ya da vasıflı beşeri sermayenin oluşturulmasıyla ortaya çıkan yerel gelirin etkisi ise üniversitelerin uzun vadeli bir etkisini temsil etmektedir. Uzun vadeli etki bölgesel kalkınmaya çok yüksek bir katkı oranına sahiptir (Okay Toprak, 2012: 60-63).

Üniversiteler sosyal, siyasi, bilimsel ve fiziksel ortamlarla sürekli etkileşim halindedir. Dolayısıyla toplumun yerel ekonomik kalkınma faaliyetlerinde popülarlığı olan bir sosyoekonomik kurumu ifade etmektedir. OECD'nin hazırladığı bir rapora göre ülkeler sürekli olarak yatırım faaliyetlerini eğitimden yana kullanmıştır. Özellikle yükseköğrenimlere yapılan yatırımlar sayesinde sosyal ve ekonomik üstünlükler elde edilmiştir. Örneğin, OECD ülkelerinde harcanan her 1 Amerikan dolarının ekonomik büyümeye katkı sağladığı ifade edilmiştir. Yani bu yatırım sadece yükseköğrenim olanaklarından yararlanan kişiler için değil tüm topluma katkı sağlamaktadır. İnsanlara eğitim için ek süre veren ülkelerin ise zaman içerisinde ülkenin üretkenliğini artırdığı kanıtlanmıştır (Sevinç, 2014: 452-453).

Dünyanın başarılı ekonomilerine bakıldığında ülke temelinde üniversitelerin yer aldığı görülmektedir. Hatta bu konuda Oxford, Stanford ve Harvard Üniversitesi gibi daha birçok önemli ve kayda değer üniversiteler ön plâna çıkmaktadır. Bilimi merkeze alan, yeni icatlar ortaya koyan ve yeni firmaları destekleyen bu üniversitelerin bulunduğu coğrafyayı etkileme gücü ise en üst seviyededir. Öyledir ki her öğrenci bu üniversiteleri kazanmanın hayalini kurmaktadır. Bu üniversitelerin eğitimi ve o bölgenin refah düzeyi bir çekim mekanizması niteliğindedir.

Birçok insan, üniversiteleri sadece bir eğitim veya araştırma kurumu olarak tanımlamaktadır. Fakat bu geleneksel düşünce çoktan terkedilmiştir. Üniversiteler günümüzde bu işlevlerin çok ötesine geçerek toplumun refah düzeyini ve yaşam kalitesini ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda katkılarda bulunan yeni bir kurum niteliğine kavuşmuştur. Bu kurumların asıl önemi yüksek katma değerli faaliyetleri gerçekleştirmesi ve bunu bulunduğu bölgeye çekmesidir. Yani üniversiteler ileri teknoloji yenilikleri ve bilgi endüstrisini besleyen bilim insanları, araştırmacı, öğretmen, girişimci ve diğer yetenekli bireylerin yetişmesine imkân tanımaktadır. Başarılı bir bölgesel ekonominin gelişmesi kadar küresel ekonominin de sürükleyici gücünü ifade eden üniversitelerin temel fonksiyonları kısaca şunlardır; (Çetin, 2007: 219).

- Bölgesel bilgi ekonomisi ve toplumunun destekleyicisi olması.
- Ekonomik istikrarın önemli unsurunu oluşturması.
- Bunduğu bölgenin sosyal yaşamının temel gücünü nitelemesi.
- Kültürel kaynakların temelini oluşturması.
- Bölgenin uluslararası işbirliği ve dışa açılmasında etkili olması.
- Yenilikçi etkinliklerin temel kaynağı olması.

Sosyal ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkıda bulunan üniversiteler, bölgeler arasında yakın iş birliği kurarak eğitim ve araştırma faaliyetlerini sürdürmektedir. Teknolojik, sosyal ve ekonomik gelişimi bölgeye sağlayan ve aktaran üniversiteler yenilikleri de beraberinde getirmektedir. Dahası, bölgede faaliyet gösteren işletmeler üniversiteler ile işbirliği yaparak bölgede nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkıda bulunarak istihdam olanakları oluşturmaktadır. Bu nedenle üniversite, bilgi üretimindeki rekabet gücü ve bölgesel etkileşimi kolaylaştıran bir kültür oyuncusu niteliğindedir. Tüm bilgi yoğun sektörlerde bölgesel bağlantıları düzenli hale getiren üniversitelerin bu özelliği ise küresel etki alanına sahip olduğunu göstermektedir (Reichert, 2019: 13).

3. Akıllı Uzmanlaşma Kavramı ve Stratejileri

Akıllı uzmanlaşma, bir ülke veya bölge kaynaklarını birbirleriyle ilişkili olmayan çeşitli alanlara tahsis etmek yerine, mevcut yeteneklerini tamamlayıcı araştırma

alanlarına yatırım yapılması gerektiği ve böylece bölgeye daha faydalı olunabileceği fikri üzerine kuruludur. Bu nedenle, verimli bir yenilik stratejisi, bölgelerin sahip olduğu yeterliliklerle ilgili alanlarda araştırma faaliyetlerini teşvik ederek belirli bir bilimsel alanda bölgelerin uzmanlığını artırmayı hedeflemektedir (Abay, vd., 2021: 142).

Başka bir tanımlamaya göre ise akıllı uzmanlaşma, bir ülke veya bölgenin üstün olduğu veya gelecekte üstünlük sağlama potansiyeline sahip olduğu ekonomik faaliyet alanlarını ortaya çıkarabilen girişimci bir keşif sürecine dayanmaktadır (OECD, 2013).

2008 yılında bir grup akademik uzman tarafından ortaya atılan bu kavramın geliştirilmesinden kısa bir süre sonra Avrupa bölgesel kalkınma politikalarının temel unsuru haline gelmiştir. Bu kavram tekbiçimlilik veya tek kültürü savunan bir anlayış değildir. Aksine yeniliği ve yeni seçeneklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Hatta ülkelerin/bölgelerin küresel krizden çıkışına yardımcı olan ve fırsat sunan bir anlayıştır. Bölgenin sahip olduğu olanakları değerlendirmesi, sorunları dikkate alması ve her türlü yeniliğe açık olması bu anlayışın kanıtı dayalı bir sistem olduğunu göstermektedir (Kumral ve Güçlü, 2015: 3-4).

Akıllı uzmanlaşma stratejilerinin belirlenmesine yönelik çok sayıda uzman ile çalışılarak bu stratejilerin nasıl geliştirileceği üzerine fikirler üretilmiştir. Üniversiteler ise özellikle eğitim, araştırma ve bilgi birikimi, bölgesel ve sosyal gelişim gibi üç ayrı amacın gerçekleştirilmesinde aktif rol oynamaktadır. Akıllı uzmanlaşma faaliyetlerinde, kanıtı dayalı stratejilere ihtiyaç duyulduğu için burada üniversiteler bölgesel ihtiyaçları ve fırsatları bağımsız bir bakış açısıyla analiz edebilme rolünü üstlenmektedir.

Şekil 1: Akıllı Uzmanlaşma Stratejilerinin Temel Unsurları
Kaynak: (Kumral ve Güçlü, 2015: 5).

Şekil 1'de akıllı uzmanlaşma stratejilerinin temel yapı taşları gösterilmektedir. Bu bağlamda kendini keşfetme süreci ya da girişim keşif süreci olarak adlandırılan unsur, akıllı uzmanlaşma stratejilerinin uygulanması için bölgede ne yapılması gerektiğine karar verilmesini ifade etmektedir. Öncelikli faaliyetlerin belirlenmesi süreci, o bölgenin ön plâna çıkması için yapılması gereken yenilikleri kapsamaktadır. Bölgenin yapısal olarak gelişmesini hedeflemektedir. Modernizasyon etkeni bu

süreçte ön plânda yer almaktadır. Uzmanlaşmış çeşitlilik, seçilmiş alanlara yönelik bir çeşitliliği ifade etmektedir. Keşiflere açık ve karşılaştırmalı üstünlük sağlayabilecek konular yer almaktadır. Değerlendirme ve izleme ise; ispat ve akla dayalı bir sistemi ifade etmektedir. Yani başarılı ve başarısız kavramlarına net bir şekilde yer verilmektedir. Akıllı uzmanlaşmanın net bir şekilde ölçülebilir olmasını amaçlamaktadır.

Bölge ekonomisi kaynaklarının en verimli şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan akıllı uzmanlaşma stratejisi, sürdürülebilir kalkınma açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu kavramın ortaya çıkma sebebi; bölgenin taşıdığı özelliklere ve kaynaklara uygun olmayan ve taklitçi esasına dayanan kalkınma stratejilerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Dolayısıyla istenilen düzeyde kalkınma hedeflerine ulaşamamaktadır. Bölgesel gelişmişlik farkının minimuma indirilmesi, istihdam olanakları ve ulusal/uluslararası rekabetçilik imkânının tanınması akıllı uzmanlaşma stratejilerini gündeme getirmiştir (Kutgi ve Işık Maden, 2018: 143).

Kalkınma, çevreci bir taban ile bütünleşmediği takdirde refah seviyesinin artması sağlanamaz. Doğal zenginliklerin korunması ve doğal kaynaklardan elde edilen faydaların artırılması gerekmektedir. Bu noktada önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan sürdürülebilir kalkınma, insan ve doğa arasında bir dengenin kurulması gerektiği prensibine dayanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, çevresel, ekonomik, kültürel ve mekânsal boyutları olan bir terimdir. Doğal kaynaklar kapsamında çevresel dengeyi ifade eden bu terim, mevcut kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Doğanın tüketilmeden ve doğaya zarar verilmeden kullanılması sonucu ortaya çıkan bir kalkınma çeşididir. Bu anlayış, doğal sermayenin kullanılması hususunda önemli bir tasarruf yapılmasını sağlamaktadır. Yani sürdürülebilir kalkınma, çevreci dünya görüşünün ekonomik kalkınmacı bir anlayış ile birleşmesinden oluşmaktadır (Tutar, 2011: 3-9). Birleşmiş Milletler (BM), sürdürülebilir kalkınma için 'gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama imkânının ellerinden alınmadan; günümüz neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme süreci' olarak bir tanımlama yapmıştır (United Nations, 1987). Yani yenilenebilir kaynaklara yönelmenin sağlanması ve bu alanlara yatırım yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Çevresel bozulmaların hızla arttığı bu dönemde bölgelerin sürdürülebilir, akıllı ve yenilik temelli fikirler üzerinde durması gerekmektedir.

Yerel ekonomik kalkınma ajanslarının akıllı uzmanlaşma konusunda başarıya ulaşabilmesi sağlandıysa da aynı stratejinin başka bölgelere uygulanması projenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Kısıtlı kaynaklara sahip olan bölgeler bu başarısızlıkları gidermek amacıyla akıllı uzmanlaşma süreçlerini hızlandırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda mesleki eğitim önem arz etmektedir. Araştırmacı ve yenilikçiliğe dayalı bir anlayışın benimsenmesi için nitelikli bir işgücüne ihtiyaç vardır. Sektördeki gelişmeleri yakından takip eden,

teknolojiye uyum sağlayabilen ve çağın gereklerine uygun bilgiye, beceriye ve özgüvene sahip olan nitelikli insan yetiştirmek eğitim ile mümkündür (Karasungur, 2018: 18-19).

2014-2020 döneminde ortaya çıkan akıllı uzmanlaşma, Avrupa bölgesel kalkınma projelerinin merkezinde yer almaktadır. Bu projelerde ele alınan bölgenin üstünlüğü ve potansiyel alanlarının tespit edilmesi ile kamu-üniversite-özel sektör-sivil toplum arasında ortak bir görünüm oluşturulmaktadır. Bu görünüm bölgesel kalkınma stratejilerinin sanayi, eğitim ve yenileşme politikalarıyla bir bütün halde hareket edilmesini sağlamaktadır. Sınırlı sayıda ve belli temalara odaklanan akıllı uzmanlaşma, girişimcinin keşif odaklı olmasını teşvik etmektedir. Yenilikçi bir ekonominin ortaya çıkmasını hızlandıran akıllı uzmanlaşma katma değerli üretim yaklaşımını desteklemektedir (Dalgıç, 2018: 14-15).

Avrupa ülkelerinde yoğunlukla uygulanan ve Türkiye'de de yeni yeni uygulanmaya başlanan akıllı uzmanlaşma faaliyetlerinde üniversitelere güzel bir sorumluluk düşmektedir. Çünkü donanımlı bir insan yetiştirmek için öncelikli olarak bireyin alanı ile ilgili detaylı bir bilgiye sahip olması gerekmektedir. Üniversiteler bireyleri sadece meslek sahibi değil ayrıca özgüvenli, stratejik, donanımlı, kararlı ve yenilikçi bireylerin oluşmasını da sağlamaktadır. Ancak bu özelliklere sahip olan bireyler akıllı uzmanlaşma çalışmalarına yön verebilmekte ve proje üretebilmektedir.

4. Yükseköğretim Kurulu Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi

Ülkeler küreselleşen yeni dünya düzeninde bilim ve teknolojik faaliyetlere ağırlık vermeye başlamıştır. Küresel rekabet sisteminde üstün olmaya çalışan her ülke bilgi odaklı çalışmalara ağırlık vermektedir. Bu bağlamda ülkeler ar-ge faaliyetlerine daha çok bütçe ayırmaya başlamıştır. Araştırma olanakları yetersiz olan ülkeler ise dışa bağımlı şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla yeni teknolojiler, bilgiler ve üretim yöntemlerinin dışında kalmaktadır.

Bütün ülkeler dünyanın en iyi üniversitelerini oluşturmak için bir yarış halindedir. Dünya bilim sahnesinin ön plânında yer alan bir üniversiteye sahip olmak her ülkenin hayalini oluşturmaktadır. Bu bağlamdan hareketle İrlanda'da Uluslararası Üniversiteler Birliği (IAU), Yükseköğretim Kurumsal İdaresinde OECD Programları (IMHE), İrlanda Üniversiteler Birliği (IUA), Dublin Teknoloji Enstitüsü (DIT) 21. Yüzyılda Yükseköğretim Misyonların Çeşitliliği (Higher Education in the 21th Century-Diversity of Missions) adlı bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın dikkat çekici yanı ise; üniversitelerin kamu, özel, teknolojik, mesleki ve çevrimiçi eğitim gibi çeşitlerinin ortaya çıktığı ve artık tek tip üniversitelerden bahsedilemeyeceği vurgulanmıştır (YÖK, 2020). Konferansta üniversitelerin yapılanma dönemine girmesi, tematik alanlar belirlemesi, akıllı uzmanlaşma kavramını ön plâna çıkarması, ar-ge faaliyetlerini ve bilgiyi temele alması gerektiği sonucuna

ulaşmıştır. Üniversitenin iyi değil mükemmele ulaşması gerekliliği bu projenin temel sloganı olmuştur. Hatta üniversitelerin yerleşkesi bile bu projenin dikkat ettiği konular arasına girmiştir. Çünkü yerleşke, üniversitelerin altyapı olanaklarının iyileştirilmesi ve kaliteli bir ar-ge hizmetinin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Bu çerçevede YÖK 2016 yılında 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi' adlı projeyi hayata geçirmiştir. Bu olumlu adım üniversitelerin eğitim-öğretim konuları hariç birbirinin aynısının olmaması, çeşitli tematik alanların belirlenmesi ve farklı amaçlarla bunu güçlendirmek gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla üniversitelerin bölgesel kalkınma kapsamında en önemli yardımcı kurum olduğu ve bu doğrultuda yeniliklerin ortaya çıkabileceği kararına varılmıştır. 2015 yılında ilgili bakanlıklar ve kurum (Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK) ile görüşülmüştür. Bu çalışma ile 2016 yılında 5, 2018 ve 2020 yıllarında 5'er ve 2021 yılında 7 olmak üzere toplam 22 üniversite bu projeye dahil edilmiştir.

Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından, bu projede yer alan üniversiteler için bir rapor istenilmiştir. Bu raporda dört ana başlık belirlenmiş ve bu başlıklar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Başlıklar şunlardır; (YÖKAK, 2017a).

- Bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması çerçevesinde misyon, vizyon ve farkındalık,
- Bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması çerçevesinde araştırma ve geliştirme,
- Bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması çerçevesinde eğitim ve öğretim,
- Bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması çerçevesinde yönetim.

Öncelikle misyon, vizyon ve farkındalık konu başlığında üniversitelerin gelecek konumu, bakış açısı ve kendini tam olarak nasıl tanımladığı yer almaktadır. Araştırma ve geliştirme kapsamında alt yapı olanakları, yerleşke ve potansiyel kaynaklarının etkin kullanımını incelemektedir. Eğitim ve öğretim, üniversitelerin odaklandığı tematik alanlar üzerine eğitim faaliyetlerinin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak yönetim konu başlığında bölgede var olan kalkınma ajansları ve diğer kamu kuruluşları ile birlikte hareket edilmesini kapsamaktadır.

Şekil 2: Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite Modeline İlişkin Şematik Gösterim
Kaynak: (Ekinci, 2018: 21).

Şekil 2'de bölgesel kalkınma odaklı üniversitelerin ana faaliyetleri alt başlıklar halinde gösterilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda çalışmalarına devam eden üniversiteler kendi yapısına uygun alt başlıklar da oluşturmaktadır. Mevcut yapının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi ile üniversiteler çeşitli alanlar ve konularla çalışma imkânına sahip olmuştur. Özellikle saha çalışmaları ve araştırmaları üniversitelerin odak noktasını oluşturan bir kriter olma özelliği taşımaktadır. Saha çalışmaları bölgelere ait çeşitli bilgilerin elde edilmesini ve bölgenin potansiyelini ölçme gibi bir niteliğe sahiptir. Proje için YÖK tarafından kurum içi ve dışından görüşler alınmak üzere bir komisyon kurulmuştur. İlk değerlendirmelere göre üç aşamalı bir karar verme sistemi belirlenmiştir.

Tablo 1: Proje İnk 3 Aşamalı Ölçüt Başlıkları ve Detayları

Aşama	Bölgenin	* İlerdeki
1.	Halihtazırdaki Durumuna Yönelik Değişkenler	Toplam Nüfusun Değişme Eğilimi * Üniversitenin Bulunduğu Şehirde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Değişim Oranı
2.	Üniversitenin Halihtazırdaki Durumuna Yönelik Değişkenler	* Üniversitelerin Akademik Teşviklere Katılım Payları ve Teşvik Puanları * Üniversitede Faaliyete Geçen Merkezler * Kurum İç Ölçümleme Raporu
3.	Üniversite-Bölge İlişkisini Ölçmeye Yönelik Değişkenler	* Şehirdeki Nüfusun Üniversiteye Erişimi / Yararlanma Düzeyi * Mezun Bireylerin Yüksek Öğretimde Bulunduğu Şehirde Yaşama Tercihi * Yüksek Öğretimin İmkân Sağladığı

Girişimcilik / İşbirliği Faaliyetleri
* Üniversitenin Kalkınma Ajansı Destek Programlarından Yararlanarak Aldığı Bölgesel Çalışma Sayısı
* Üniversitenin Kuruluşundan Bu Yana Şehirde Açılan / Kapanan İş Yeri Sayısı

Kaynak: (YÖK, 2020).

Tablo 1'de YÖK'ün üniversitelere yönelik hazırladığı değerlendirme ölçütleri görülmektedir. Bu kapsamda projeye dahil edilecek üniversitelerin ilk olarak bu üç adet aşamayı geçmesi gerekmektedir. Ölçütler üniversiteyi ve bölgeyi cazibe merkezi haline getirme paydasında toplanmaktadır. Bu çerçevede projenin öncelikli olarak 5 pilot üniversitede başlatılmasına karar verilmiştir. 2016'da belirlenen pilot üniversitelere gerekli ziyaretler yapılarak yerinde bir gözlem gerçekleştirilmiştir. Bu üniversitelere Kalkınma Bakanlığı tarafından gerekli bütçe aktarımı yapılmıştır.

Tablo 2: Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı Kapsamına Dahil Edilen Üniversiteler ve Odaklandığı Konular

2016 Yılı	
Bingöl Üniversitesi	Tarım ve Havza Bazlı Kalkınma
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Tarım ve Hayvancılıkta Farklılaşarak Bütünleşik Kalkınma Modeli
Düzce Üniversitesi	Çevre ve Sağlık
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	Tarım ve Jeotermal
Uşak Üniversitesi	Deri, Tekstil ve Seramik
2018 Yılı	
Aksaray Üniversitesi	Spor ve Sağlık
Kastamonu Üniversitesi	Ormancılık ve Tabiat Turizmi
Muş Alparslan Üniversitesi	Hayvancılık
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Çay
Siirt Üniversitesi	Tarım ve Hayvancılık
2020 Yılı	
Artvin Çoruh Üniversitesi	Tıbbi-Aromatik Bitkiler
Bartın Üniversitesi	Akıllı Lojistik ve Bütünleşik Bölge Uygulamaları
Hitit Üniversitesi	Makine Ve İmalat Teknolojileri
Kırklareli Üniversitesi	Gıda
Yozgat Bozok Üniversitesi	Endüstriyel Kenevir
2021 Yılı	
Giresun Üniversitesi	Fındık
Iğdır Üniversitesi	Katma Değeri Yüksek Tarımsal Ürünler
Munzur Üniversitesi	Stratejik Hammaddeler ve İleri Teknoloji Uygulamaları
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Doğal ve Kültürel Miras Turizmi

Batman Üniversitesi	Enerji
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	Hassas Tarım ve Yenilikçi İşletme Teknolojileri
Gümüşhane Üniversitesi	Madencilik

Kaynak: (YÖK, 2021a).

Tablo 2'de bölgesel kalkınma odaklı üniversiteler listelenmiştir. Seçilen bu üniversiteler eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra bulunduğu bölgeye zirai, ekonomik, ticari ve sosyal olarak katkı sunması beklenilmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin tematik alanları belirlenerek bu konularda kaliteli bilginin üretilmesi amaçlanmaktadır. Bölgesel gelişmeye odaklı bu proje yerel ekonomik gelişmeler ve değişimleri de beraberinde getirmektedir. İhtisas alanı ile birlikte bölgelerin sahip olduğu doğal enerji kaynakları verimli bir şekilde kullanılarak bölgeye yeni bir değer katılması söz konusu olacaktır. Bölgelerin tarihi ve kültürel yönünün tanıtılması ve bu doğrultuda teknik araştırmaların yapılması ile bölge ekonomisine katkı sunulması da amaçlanmaktadır. Bu konuda akıllı uzmanlaşmanın sağlanması ile birlikte bölgenin canlandırılması gerçekleştirilecektir. Bu proje ile birlikte üniversitelerin birbirine benzemesi engellenerek çeşitli potansiyellerin katma değerli ürünler haline getirilmesi sağlanacaktır. Bu çerçevede üniversitelerin o bölgedeki ziraat, sanayi ve ticaret odaları, kalkınma ajansları ve ilgili kamu ve sivil kuruluşlar ile birlik içinde olmaları gerekmektedir.

Verimlilik, kamu açısından önemli bir kavramı ifade etmektedir. Bölgeler arasında verimlilik farklılıkları uygulamalar veya projeler hakkında net bilgiler sunmaktadır. Hükümetler ve kamu kuruluşları verimliliğin sağlanması için sürekli yeniliklere açık hale gelmektedir. Bu bağlamda bu projelerin ortaya çıkarılmasındaki temel düşünce verimlilik ve bölgesel kalkınma üzerine bir amaç ve görünüm oluşturulmasıdır. Türkiye, 2018 yılından bu yana birçok kategoride 42 göstergeden oluşan ve bunlardan biri 'topluma katkı ve sorumluluk' konu başlığında yer alan 'Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporları' yayınlamaktadır (Günay, 2021: 169). Bu raporlar, üniversitelerin eğitim-öğretim, ar-ge, proje, yayın, uluslararasılaşma, topluma hizmet ve sosyal sorumluluk alanlarına yönelik bilgileri içermektedir (YÖK, 2021b). Son yıllarda üniversitelerin başka bir görev alanının ortaya çıkmasını sağlayan YÖK'ün bu projesi sosyal sorumluluğu artırmaktadır. Üniversite-bölge arasında ilişkiyi artırması ve belirli alanlarda uzmanlaşmanın yaşanması yerel ekonomik faydasını göstermektedir. Bu bağlamda bu üniversitelere ek bütçe ayrılmaktadır. Gerekli alt yapının oluşturulması ve faaliyetlerin aksamadan devamlılığı bu projenin ek bir bütçe ile desteklenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

En temel düzeyde üniversiteler, geniş bir meslek yelpazesine sahiptir. Kentlerin oluşmasına, kültür hayatına ve istihdam olanaklarına katkısı ile yerel ekonomiler için kalkınma anahtarı olmaktadır. Bu nedenle bir üniversiteye yapılacak olan bölgesel altyapı yatırımları temel ar-ge faaliyeti için büyük önem taşımaktadır. Üniversitelerin

bölgesel kalkınma sürecinde proaktif bir rol üstlenmesi ise etki alanını göstermektedir. Yani pasif bir role sahip olmaması etki alanının bütünlük bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamaktadır (European Union, 2011: 1).

Üniversiteler bu projelerle eğitim ve araştırma faaliyetlerini gerçekleştirirken bilgi ve iş faaliyetlerinin katma değere dönüştürülmesini ve nitelikli beşeri sermayenin ortaya çıkışını hızlandırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda teknoloji ofisleri, endüstri ile doğrudan iletişim, bilim parkları ve kuluçka merkezlerinin oluşması sağlanmaktadır (Geenhuizen, 2003: 2). Bölgesel ekonomik açıdan üniversitelerin gelişmesini sağlayan bu proje, insan sermayesinin oluşturulmasına, geliştirilmesine ve teknik bilgilerin kolaylaştırılmasına zemin hazırlamıştır.

4.1. 2016 Yılından İtibaren Projeye Dahil Edilen Üniversiteler ve Yapılan Uygulamalar

Bingöl Üniversitesi; ‘Tarım ve Havza Bazlı Kalkınma’ adlı tematik alan kapsamında arıcılık ve arı ürünleri, katma değeri yüksek olan bitkilerin tespit edilmesi, havza bazlı ürünlerin çeşitlendirilmesi, keçicilik ve keçi ürünlerinin çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır. Pilot Üniversite Koordinasyon Merkezi tarafından değerlendirilmesi tamamlanan Çotla Bal Havzasının Oluşturulması projesi başlatılmıştır. Buradaki balın kaliteli olması ise yaylada yetişen bitkilerden kaynaklanmaktadır. Modern arıcılık faaliyetlerine de teşvik eden bu proje ile Bingöl balının bilimsel değerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır (www.bingol.edu.tr).

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi; ‘Tarım ve Hayvancılık Alanında Farklılaşarak Bütünlük Kalkınma Modeli’ adlı tematik alan kapsamında hayvan yetiştiriciliği, hayvan sağlığı, üretim yönetimi ve maliyet gibi çeşitli konularda çalışmalar yürütülmektedir (YÖKAK, 2017b). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı güdümlü Süt Teknolojileri Araştırma ve Geliştirme Merkezi Projesi 2018 yılında başlatıldı. Genetik İslah Projesi kapsamında verimi yüksek hayvan ıslahının gerçekleştirilmesi amacıyla işletme bünyesinde Embriyo Üretim Merkezi kurulmuştur. Hayvancılığa Dayalı Sanayinin Geliştirilmesi adlı proje ile kurumsal kapasitenin artırılması, pazarlama, üretim ve ar-ge gibi çeşitli konular hakkında danışmanlık hizmetlerinin verilmesi plânlanmaktadır (YÖK, 2021a). Hayvancılık faaliyetlerinin ve gelirlerinin zayıfladığı günümüz ekonomisinde bu projeler ile hem tarım hem de hayvancılık sektöründe birtakım iyileştirmeler amaçlanmıştır. Özellikle genç girişimcilerin bu alanda daha fazla projeler üretmesi ve modern tarımsal aletlerin kullanılması hususunda iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Düzce Üniversitesi; Üniversite ‘Çevre ve Sağlık’ konu başlıklı tematik alan kapsamında Tarımsal Atıkların Endüstriye Geri Kazanımı Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi (GTT) kurulmuştur. GTT merkezinde akupunktur, ozon ve hipnoz tedavisi gibi 9 farklı türde

uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Düzce ilinde daha önce hiç yetiştirilmeyen 27 tür tıbbi ve aromatik bitki yaklaşık 200 dekada denenmiş ve toplam 13 türde başarılı olunmuştur (YÖK, 2021a).

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi; ‘Tarım ve Jeotermal’ adlı tematik alan kapsamında Jeotermal Kaynaklı Rehabilitasyon Merkezi Projesi uygulanmaya başlanılmıştır. Amaç; Kırşehir ilinin sahip olduğu jeotermal su kaynaklarının yüksek teknolojik donanımla birleşmesini sağlayarak Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Uygulamaları ile Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları kapsamında iyi bir tedavi modeli oluşturmaktır. Ceviz Odaklı Kalkınma ve Gelişim Projesi ise Kaman cevizinin oluşan marka değerinin devamlılığını sağlamayı ve verimliliğini artırmayı amaçlanmaktadır. Termal Seralarda Kümelenme Projesi kapsamında jeotermal kaynakların tarım sektöründe değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Kaba Yem Üretim Projesi ve termal kaynağın değerlendirilmesine yönelik çeşitli projeler de yürütülmektedir (YÖK, 2021a).

Uşak Üniversitesi; ‘Deri, Tekstil ve Seramik’ konu başlıklı tematik alan kapsamında, Yüksek Mukavemetli ve Hafif Ara Dolgulu Kumaş Kompozitler İçin En Uygun Hibrit İplik Tasarımlarının Geliştirilmesi, Oturma Davranışlarının İncelenmesine Yönelik Akıllı Koltuk Kılıfı Tasarımı, Düşük Maliyetli İplik Düzgünsüzlük Test Cihazı Tasarımı ve Seramik Kaplama Endüstrisine Yönelik Dijital Tasarım ve Prototip Geliştirme projeleri kabul edilmiştir. Projelerin yöresel değerlerin ortaya çıkarılmasında aktif rol oynayacağı belirtilmiştir (YÖK, 2021a).

Aksaray Üniversitesi; ‘Spor ve Sağlık’ konu başlıklı tematik alan kapsamında, Okçuluk Sporunda Kullanılan Olimpik Yay Geliştirilmesi, İmalatı, Sertifikasyonu ve Pazarlama Projesi, Aksaray İli Akıllı Bisiklet Yollarının Geliştirilmesi Projesi ve Engelli Kütüphanesi Projesi kabul edilmiştir. Hasan Dağı’nda Türkiye’de ilk defa düzenlenen Dünya Kupası Yamaç Paraşütü Test Şampiyonası üniversite işbirliği ile düzenlenmiştir (YÖK, 2020). Bu proje ile Hasan Dağı’nın turistik yönünün tanıtılması ve bölge halkının bu değeri fark etmesi sağlanmıştır. İç Anadolu’da yer alan bu değerler aracılığıyla bölge ekonomisinin canlanması kolaylaştırılmıştır.

Kastamonu Üniversitesi; ‘Ormancılık ve Tabiat Turizmi’ konu başlıklı tematik alan kapsamında Odun Dışı Orman Ürünlerinden Tıbbi Aromatik ve Yabani Meyveli Orman Türlerinin Ekonomiye Kazandırılması adlı çalışma kabul edilmiştir. Bu çerçevede bin çiftçiye ek gelir temini kapsamında, bin köye bin tıbbi aromatik bitki bahçesi kurulmasına karar verilmiştir. Kastamonu Tabiat Turizmi Kampları Projesi ve Model Bal Ormanı Projesi kabul edilmiş, Ormancılık ve Tabiat Turizmi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü kurulmuştur (YÖK, 2020). Bu kapsamda üretilen projeler ile hem ormancılık faaliyetleri hem de

katma değere sahip bitkiler ile bölgesel rekabet gücü elde edilmeye çalışılmaktadır.

Muş Alparslan Üniversitesi; 'Hayvancılık' konu başlıklı tematik alan kapsamında Muş ilinde çeşitli köylere soğutma alt yapılı süt toplama merkezi kurulmuştur. Muş Agropark Projesi ile Muş Ovasının mevcut kapasitesinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Üniversite bünyesinde kovan ve bal üretimi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. II. Türkiye Kaz Yetiştiriciliği Çalıştayı ve Kaz Günü Etkinliği gerçekleştirilerek hayvancılık sektörüne farkındalık yaratılması sağlanmıştır (YÖK, 2020).

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi; 'Çay' konu başlıklı tematik alan kapsamında Çay İhtisas Koordinatörlüğünü kurmuştur. Çay Bitkisi Gen Havuzunun Oluşturulması ve Ticari Çay Çeşit Adaylarının Belirlenmesi adlı çalışma ile siyah, beyaz, yeşil ve oolong çay (Çin çayı) çeşitlerinin veriminin artırılması hedeflenmektedir. Organik Gübrelerin Çay Bitkisinde Verim ve Tıbbi Öneme Sahip Parametreler Üzerinde Etkisinin Araştırılması projesi ile bilinçsiz gübre kullanımı, çevre kirliliği ve çay kalitesi gibi konulara dikkat çekerek organik çay anlayışının benimsenmesi sağlanacaktır (YÖK, 2020).

Siirt Üniversitesi; 'Tarım ve Hayvancılık' konu başlıklı tematik alan kapsamında Tarım ve Hayvancılık İhtisaslaşma Koordinasyon Merkezi kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Veteriner Fakültesi Eğitim Alt Yapısının Güçlendirilmesi projesi kabul edilmiştir. Bu çerçevede hayvan sağlığına vurgu yapılmıştır. Uluslararası Siirt Fıstığı Çalıştayı düzenlenmiş ve Tarım ve Kırsal Kalkınma Kongresi gerçekleştirilmiştir. Tıbbi ve Aromatik Bitki Üretimi ve Dijital Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Danışmanlığı gibi projelerinin ise çağrıya çıkılması konusunda onay alınmıştır (YÖK, 2020).

Artvin Çoruh Üniversitesi; 'Tıbbi-Aromatik Bitkiler' konu başlıklı tematik alan kapsamında Tıbbi-Aromatik Bitkiler İhtisaslaşma Koordinatörlüğü kurulmuştur. Ali Nihat Gökyiğit Botanik Bahçesi Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuş ve botanik bahçe içerisinde tıbbi ve aromatik bitkiler üzerine ar-ge faaliyetleri yapılmak üzere çalışmalara başlanmıştır. Tıbbi-Aromatik Bitkiler ve Bitki Gen Kaynakları Araştırma Laboratuvarı ise 2020 yılında faaliyete geçmiştir (www.artvin.edu.tr).

Bartın Üniversitesi; 'Akıllı Lojistik ve Bütünleşik Bölge Uygulamaları' konu başlıklı tematik alan kapsamında Türkiye'nin ilk Mega Sanayi Bölgesi olan Filyos Vadisi Projesi kabul edilmiştir. Bu bağlamda artan dış ticaretin karşılanması, yeni taşımacılık koridorlarının oluşturulması, ulusal ve uluslararası taşımacılığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır (www.filyosvadisi.com).

Hitit Üniversitesi; 'Makine ve İmalat Teknolojileri' konu başlıklı tematik alan kapsamında kamu-üniversite-sanayi işbirliği ile orta-yüksek ve yüksek teknolojiye geçiş ve yenilik, iletişim teknolojileri ve dijital dönüşüm, girişimcilik, finansal ve insan kaynaklarının etkin

kullanımı olmak üzere dört farklı konu başlığı belirlenmiştir. Yenilik ve ileri teknoloji çerçevesinde şekillenecek olan bu başlıklara ek olarak öncelikli alan belirlenmesi de yapılmıştır. Bunlar; savunma, sağlık ve gıda teknolojileridir (www.hitit.edu.tr).

Kırklareli Üniversitesi; 'Gıda' konu başlıklı tematik alan kapsamında Gıda Ar-Ge, Girişimcilik ve İnovasyon Merkezi kurulmasına yönelik bir karar verilmiştir. Bu çerçevede Geleneksel ve Fonksiyonel Süt Ürünleri Geliştirilmesi, Modern Gıda Ambalajlama Teknolojileri, Bölgesel Gıda Yan Ürünleri ve Atıkların Değerlendirilmesi, Yerel Ürünlerimizin Tanıtılması ve Gıdanın Dijital Dönüşümü konu başlıkları çerçevesinde Kırklareli ilinin bölgesel kalkınma hedeflerine katkılar sunması beklenilmektedir (YÖK, 2020).

Yozgat Bozok Üniversitesi; 'Endüstriyel Kenevir' konu başlıklı tematik alan kapsamında Kenevir Araştırmaları Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bu kapsamda üniversiteye Kenevir Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. 2020 yılında yapılan Kenevir Çalıştayı Sürdürülebilir Biyomalzeme ve Biyoenerji İçin: Endüstriyel Kenevir adlı proje tanıtılmıştır. Bu doğrultuda batarya yapımı, biyoenerji ve kenevir esaslı ilaç hammaddesinin üretimi konu başlıklarına ağırlık verileceği açıklanmıştır (kenevirenstitusu.bozok.edu.tr).

2021 yılında seçilen Giresun Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Munzur Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Batman Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin bu proje kapsamında belirlenen tematik alana yönelik yenilik ve ar-ge çalışmaları ise devam etmektedir.

4.2. GZFT (SWOT) Analizi

Yerel ekonomik kalkınma, yerel kaynakların akıllı uzmanlaşma kapsamında verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Türkiye, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının yaşandığı bir ülkedir. Bu nedenle bölgeler arasında dengesizliklerin giderilmesi ve kaynakların yeniden dağıtılması gerekmektedir. Doğa ve yerel kalkınma arasında bir bağ kurmayı başaran akıllı uzmanlaşma faaliyetleri o bölgenin özellikli yapısını ortaya koymakla birlikte bölge potansiyelinin ortaya çıkışına katkı sağlamaktadır. Fakat yerel ekonomik kalkınma plânlarında yaşanan gelişmeler ve değişimler bu alanda yaşanan veya yaşanabilecek herhangi bir güçlü/zayıf yönler veya fırsatlar/tehditler (GZFT-SWOT Analizi) yerel ekonomik kalkınma ve akıllı uzmanlaşma stratejilerinin her yönüyle değerlendirilmesini sağlayan unsurlardır. Bu doğrultuda Türkiye'nin yerel ekonomik kalkınma kapsamında akıllı uzmanlaşma faaliyetlerine yönelik üniversitelerde karşılaşılabilecek veya karşılanan bazı yönler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: GZFT (SWOT) Analizi

Güçlü/Zayıf Yönler	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Teknoloji ve bölgesel yenilik odaklı stratejiler belirlemesi	Test ve araştırma altyapı eksikliği
Yeni ve potansiyel alanlar	Üniversitelerde akıllı uzmanlaşma alanlarına yönelik bilgi merkezlerinin eksikliği
Sürdürülebilir odaklı	Ar-Ge ve yenilik kümelerinin yetersizliği
Rekabet üstünlüğü	Girişimci ve yenilikçi üniversite sayısının az olması
Katma değer yaratması	Organize sanayi bölgelerinin az olması
Karşılaştırmalı üstünlük anlayışına dayanması	Bölgesel teknoloji transfer ofislerinin olmaması
Bilgi yoğun alanlara odaklanması	Bölge üniversitelerinin yeterli projeler üretmemesi
Uzman gruplar tarafından yönetilmesi	Yönderlik hizmetinin bulunmaması
Girişimci keşif sürecine sahip olması	
Kanıt tabanlı	
Ekonomik dönüşümü desteklemesi	
Fırsatlar/Tehditler	
Fırsatlar	Tehditler
Bölgesel gelişmişlik düzey farklılıklarını azaltması	Çevreci alanlarda uygulanmasının zor olması
İstihdam ve refah seviyesini artırması	İktisadi olarak zayıf bölgelerde akıllı uzmanlaşma stratejilerinin uygulanması noktasında zorluklar yaşaması
Bölgenin yenilik odaklı faaliyetlerinde uzmanlaşmasını sağlaması	Akıllı uzmanlaşma politikalarının ve stratejilerinin yetersizliği
Kamu, özel ve üniversite işbirliği ile yatırım harcamalarına yön vermesi	Bölge varlıklarının gerektiği kadar analiz edilmemesi
Ekonomik revizyon oluşturması	
Akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme sağlaması	
Ekoloji ve kalkınma arasında denge kurması	
Üniversitelerin yenilik temelli anlayış çerçevesinde bilim insanları yetiştirmesi	
Beşeri sermaye, fikirler, akademik ve araştırma işbirliği sağlaması	
Kaynak israfını önlemesi	
Bölgenin geleceğine yönelik bir görünüm oluşturması	

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bölgelerin potansiyel ve üstünlüklerini daha iyi kullanma imkânı veren akıllı uzmanlaşma stratejileri, kamu-üniversite-özel sektör-sivil toplum birlikteliğini vurgulamaktadır. Paydaşların bölgenin gelişimine yönelik ortak bir görünüm oluşturması kapsamında yerel ekonomik kalkınma politikaları belirlenmektedir. Bölgelerin kendi dinamikleri ile rekabet gücünün ortaya çıkarılması amacını taşıyan akıllı uzmanlaşma faaliyetleri Türkiye’de YÖK’ün başlattığı proje dahilinde üniversiteler aracılığıyla yürütülmektedir. Ar-Ge ve yenilik odaklı bir yerel kalkınma anlayışı temeline dayanan akıllı uzmanlaşma stratejileri, üniversitelerin araştırma ve girişimcilik alanında çağın gereklerine uygun bir şekilde nitelikli insan yetiştirmesini sağlamaktadır. Strateji kapsamında tespit edilen akıllı uzmanlaşma alanları ekonomik ve sosyal gelişmelere uygun teknik ve mesleki eğitim planlarının yapılmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda üniversiteler aracılığıyla yürütülmekte olan akıllı uzmanlaşma faaliyetleri, birçok projenin ortaya çıkmasını ve hayata geçirilmesini sağlamıştır. Bölgelerin rekabet gücünün fark edilmesi ve ekonomik olarak değerlendirilmesi kaynakların etkin kullanımını sağlamakla birlikte potansiyel gücün keşfedilmesini sağlamıştır. Bu projelerin Türkiye ekonomisine bir kazanım ve katma değer olarak yansımaları ile sürdürülebilir, akıllı ve kapsayıcı bir ekonomik kalkınma gerçekleştirilecektir.

SONUÇ

Küreselleşen dünyada beşeri sermaye odaklı insan yetiştirilmesi önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Bu çerçevede çeşitli proje, yenilik ve teknolojiler ortaya atılmış, atılan bu adımların daha çok etkili olması amaçlanmış ve bu doğrultuda bazı kamu kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmıştır. Bu noktada ön plâna çıkan üniversiteler eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanı sıra birçok işlevsel özellik kazanmaya başlamıştır. Dünyada bu konu ile ilgili atılan en somut adım ise İrlanda’da gerçekleştirilen ‘21. Yüzyılda Yükseköğretim Misyonların Çeşitliliği’ adlı konferans olmuştur. Bu konferans, tek tip üniversitelerin yaygınlık kazandığı hususunu vurgulaması ve diğer ülke üniversitelerine yönelik birtakım yenilikler getirmesi bakımından önemli bir farkındalık yaratmıştır.

Avrupa Komisyonu, 2014-2020 AB Uyum Politikası (EU Cohesion Policy) kapsamında Avrupa bölgelerinin Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund)’ndan yararlanabilmesi amacıyla akıllı uzmanlaşma stratejilerinin ortaya çıkarılması konusunu bir ön şart olarak sunmuştur. Ayrıca 2021-2027 AB Uyum Politikası (EU Cohesion Policy), gelecekteki programlama dönemi bütçesinin büyük bir kısmını akıllı uzmanlaşma stratejilerine ayıracağını duyurmuştur (Morisson ve Pattinson, 2020: 4-5).

Türkiye ise bu konuya yönelik farklı bir proje hazırlamış ve spesifik bir bakış açısı getirmiştir. Bu hususta YÖK, Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programını 2016 yılında faaliyete geçirmiştir.

Kurul 2016, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında bazı üniversitelere tematik alanlar belirleyerek o alanda akıllı uzmanlaşma faaliyetlerini başlatmıştır. Bu proje ile birlikte yerel kalkınma alanına yönelik katkının artırılması ve nitelikli insan yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bölge ve üniversitelerin etkileşimli bilgi düzeyinin iyileştirilmesini hedefleyen bu proje, yerel kalkınma anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bölgesel refahın artırılmasına yönelik ortaya atılan bu proje ile birlikte yeteneklerin keşfedilmesi öncelikli hale getirilmiştir. Fakat bu proje Avrupa ülkelerinde uygulanan akıllı uzmanlaşma projeleri ile karşılaştırıldığında birtakım eksiklikler söz konusudur. Özellikle AB, akıllı uzmanlaşma projelerine yönelik ayrı bir bütçe ayırmakta, daha donanımlı ve teknolojik projeleri hayata geçirmektedir. Proje sayısının çokluğu, yenilik merkezli ofisler, nitelikli ar-ge merkezleri ve ekipmanları, yatırımlarda yeniliğin ön planda tutulması, ulusal ve yerel bölgelerde ayrı ayrı uygulanması, stratejilerin ekonomik ve bilimsel alanlara ayrılarak politika hedeflerinin belirlenmesi, geniş çapta uygulanması, birçok yönderlik hizmeti vermesi ve hatta AB üyesi olmayan birçok ülkede yeniliğin simgesi haline gelmesi ile Türkiye'de uygulanmakta olan projelerden ayrılmaktadır.

Bu çalışmada YÖK'ün uygulamaya geçirdiği 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı' adlı proje kapsamında devlet-üniversite-sanayi işbirliğine toplumun da dahil edilmesi, üniversitelerde yönderlik hizmetinin verilmesi, özellikle ar-ge alanında iyileştirmeler yapılması ve akıllı uzmanlaşma alanlarına yönelik daha fazla nitelikli insan yetiştirilmesi gerektiği sonucuna yapılan GZFT analizi ile ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abay, M.; Akgüngör, S.; Akyıldız, T. (2021), "Innovation, Relatedness and Complexity in Turkey: A Regional Analysis for 1978-2017", *Ekonomi-tek Dergisi*, 10(3): 135-171.
- Atmaca, Y.; Geylani, D. (2020), "Girişimci yönetim, girişimci belediyeçilik ve yerel kalkınma", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20: 249-270.
- Çetin, M. (2007), "Bölgesel kalkınma ve girişimci üniversiteler", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(1): 217-238.
- Dalgıç, Y. (2018), "Bölgesel rekabet ve akıllı uzmanlaşma", *BEBKA (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı) Haber*, 27: 14-17.
- Dündar, N. (2020), "Yerel ekonomik kalkınma ve üniversiteler ilişkisi üzerine bir araştırma", *II. Uluslararası Muş Sempozyumu*, 313-324.
- Edwards, J.; Palladino, M. (2018), "Higher education, regional development and smart specialisation", DOI: 10.1080/13673882.2018.00001023.
- Ekinci, M.B. (2018), "Bölgesel kalkınma odaklı üniversite modeli; Mardin Artuklu (MAÜ) Üniversitesi", *Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları*, Mardin.
- Esparza-Masana, R. (2022), "Towards smart specialisation 2.0. main challenges when updating strategies", *Journal of the Knowledge Economy*, 635–655, <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00766-1>
- European University Association (2014), "Report on joint EUA- REGIO/JRC smart specialisation platform expert workshop: The role of universities in smart specialisation strategies".
- European Union. (2011), "Connecting universities to regional growth: A practical Guide", Access address: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/universities2011/universities2011_en.pdf.
- Fröhlich, K.; Hassink, R. (2018), "Smart specialization and the role of universities and science parks", *World Technopolis Review*, 7(2): 74-81.
- Geenhuizen, M. (2003), "Fostering academic entrepreneurship: New insights into incubation from an evolutionary perspective", *Finland, 43. ERSA Congress*, 1-19.
- Goddard, J.; Kempton, L.; Vallance, P. (2013), "Universities and smart specialisation: challenges, tensions and opportunities for the innovation strategies of European Regions", *Ekonomiaz*, 83–102.
- Günay, A. (2021), "A case study on evaluating regional development-Oriented Universities contribution to society activities in Turkey", *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 168-174.
- Karasungur, S. (2018), "Akıllı uzmanlaşma ve mesleki eğitim", *BEBKA Haber*, 18-19.
- Kempton, L. (2015), "Delivering smart specialisation in peripheral regions: The role of universities", *Regional Studies, Regional Science*, 2:1, 489-496, DOI: 10.1080/21681376.2015.1085329.
- Kempton, L.; Goddard, J.; Edwards, J.; Hegyi, F.B.; Elena Perez, S. (2014), "Universities and smart specialisation", *European Commission JRC Technical Reports*, DOI: 10.2791/52851.
- Kumral, N.; Güçlü, M. (2015), "Akıllı uzmanlaşmaya yönelik bölgesel araştırma ve yenilik stratejisi hazırlama kılavuzu", *Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı*.
- Kutgi, D.; Işık Maden, S. (2018), "Bölgesel yenilik sistemlerinde yeni bir yaklaşım: Akıllı uzmanlaşma stratejisi ve teorik temelleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55: 142-156.
- Mccann, P.; Ortega Argiles, R. (2013), "Smart specialization, regional growth and applications to European Union Cohesion Policy", *Regional Studies*, DOI: 10.1080/00343404.2013.799769.
- Morisson, A.; Pattinson, M. (2020), "Smart Specialisation Strategy (S3)", *Lille Interreg Europe Policy Learning Platform*.
- OECD (2013), "Innovation-driven growth in regions: The role of smart specialisation".
- Okay Toprak, A. (2012), "Bölgesel kalkınma ve üniversiteler: Kırklareli örneği", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Reichert, S. (2019), "The role of universities in regional innovation ecosystems", *European University Association*.
- Sevinç, H. (2014), "The role of universities in local economic development: A case of TRA2 region in Turkey", *Research Journal of Business and Management*, 1(4): 448-459.
- Şaşmaz, M.Ü.; Yayla, Y.E. (2018), "Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinin değerlendirilmesi: Ekonomik faktörler", *International Journal of Public Finance*, 3(2): 249-268.
- Tunçsiper, B.; Yılmaz, G. (2009), Yerel ekonomik kalkınma sürecine turizm sektörünün etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-64.
- Tutar, F. (2011), "Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre, kalkınma ve ticaret", *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 166.
- United Nations (1987), "World commission on environment and development: Our common future".
- Yılmaz, V.; Çelik Efsan, N. (2019), "Yerel kalkınma aktörlerinin yerel kalkınma yaklaşımı perspektifinde incelenmesi", *Research Studies Anatolia Journal*, 2(7): 342-359.
- YÖK (2020), "Yükseköğretimde yeni YÖK projeleri: Yükseköğretimde ihtisaslaşma ve misyon farklılaşması", Ankara.
- YÖK (2021a), "Bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması ve ihtisaslaşma programı", Erişim adresi: <https://bolgeselkalkinma.yok.gov.tr/Sayfalar/bolgesel-kalkinma-odakli-universite-ziyaretleri-burdur.aspx>.
- YÖK (2021b), "Üniversite izleme ve değerlendirme göstergeleri ve açıklamaları", Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/universiteler/izleme-ve-degerlendirme-raporlari>.
- YÖKAK (2017a), "Uşak Üniversitesi bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşma programı değerlendirme raporu", Erişim adresi: https://yokak.gov.tr/Common/Docs/MisyonFarklilasmasi/2017_Bolgesel_Kalkinma_Universiteleri/usak-universitesi-bolgesel-kalkinma-raporu.pdf.
- YÖKAK (2017b), "Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşması ve ihtisaslaşması programı raporu", Erişim adresi: https://yokak.gov.tr/Common/Docs/MisyonFarklilasmasi/2017_Bolgesel_Kalkinma_Universiteleri/mehmet-akif-ersoy-universitesi-misyon-farklilasmasi-raporu-2018.

Zengin, E.; Başkurt, M.; Es, M. (2014), "Yerel yönetimler ve yerel kalkınma", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 95-124.
Woolford, J.L.; Boden, M. (2021), "Higher education for smart specialisation: A handbook", (version 2.0) EUR 30733 EN, *Publications Office of the European Union*, Luxembourg, ISBN 978-92-76-38644-5, DOI:10.2760/118876, JRC125293.
Erişim adresi: knevirenstitusu.bozok.edu.tr.
Erişim adresi: www.artvin.edu.tr.
Erişim adresi: www.bingol.edu.tr.
Erişim adresi: www.filyosvadisi.com.
Erişim adresi: www.hitit.edu.tr.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose Of The Article: To present the contribution and effectiveness of the project to local development within the scope of efficiency and intelligent expertise.

Method Of The Article: Necessary literature research has been done. In this context, the article is reinforced with concrete examples. Based on the data and information received, it has been determined that the project is a local development-oriented study. The smart specialization strategies applied in this direction were supported by SWOT Analysis, which is a qualitative analysis type, and it was concluded that the project enabled the revealing of the region's potential.

Findings And Conclusions Of The Article: With the world's entry into the globalization process, the concept of local economic development has become a very common term. This concept, which is not sufficiently recognized on the basis of traditional economic thought, now has a strategic role for international economies. In this framework, the microeconomic and macroeconomic performance level of the regions directs the local development policies of the countries. With these policies which enable the emergence of local potential, the necessary infrastructure opportunities for investors are also improved. Therefore, there is a need for institutions and organizations that are active and define local regions well, such as universities, municipalities, non-governmental organizations, chambers of commerce and industry, organized industrial zones, free zones, and development agencies. Local economic development, which enables cities to form, create employment opportunities, and diversify cultural life, also contributes to the creation of value-added to the Turkish economy. In particular, universities include projects that will enable the efficient use of regional resources, allowing the formation of a science-focused mindset. Local economic development is also closely related to smart specialization activities. Because it is an advantage for countries to determine the areas where regions can establish a competitive advantage in the global significance. Making the necessary investments in promising areas is a step towards the development of the economy. Smart specialization, which has become a fundamental element of Europe's regional development policies, accelerates the process of innovation and the emergence of new options. Especially universities are closely related to this concept. Because modernization activities such as science, invention, innovation, and change become more possible with the training of qualified people. Focusing on specialized and selected thematic areas prevents the waste of regional resources. The region, which has a comparative advantage, cooperates with various institutions and ensures that the existing potential's brought out. This innovative thinking approach, which increases the income level of the people of the region, increases the sustainability of the smart specialization strategy. This idea which provides the formation of a common vision between the public-university-private sector-civil society; ensures that industry, education, and innovation policies act together. In this context, the study titled "Regional Development-Oriented Mission Differentiation and Specialization Project" initiated by the Council of Higher Education in Turkey in 2016 can be described as a project for the realization of local economic development through universities. Universities that meet certain criteria within the scope of this project aim to produce innovative projects within the thematic area of the region's potential. With this project, in which the relationship between the university and the region is discussed, innovation activities, R&D studies, and the development of technological infrastructure have accelerated. This project which started with 5 universities in 2016, was updated to 22 universities in 2022. The fact that universities have a wide range of professions has special importance in terms of the continuity of the project and local development. This project focuses on the goals of raising qualified people, also the initialization of human capital investments. The training of qualified and investigative people has made it easy for universities to access various information on the areas they focus on within the scope of smart specialization. The fact that universities take on this responsibility is due to the lack of short-term and commercial goals. Objective, accurate, and long-term goals were effective in the execution of this project. It has been concluded that within this information, the thematic areas of universities are effective in the development of this project as part of the local economic development objectives of universities, the role of universities is increased, the role of universities is expanded within the focus of the mission and vision of universities, and that the areas of smart specialization need to be increased, and global information has been moved to the peripheral regions along with this project has been reached.

ÇİN ÜLKE İMAJI VE İTİBARININ, ÇİN MENŞELİ ÜRÜNLERİN KALİTE ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Esra SARIOĞLU^{1*}, Qingye TANG^{2*}, Fuat ÖZ^{3*^}, Barış Yiğit DEMİRAL^{4*#}

¹PhDc, Shanghai University, College of Liberal Arts, Global Studies, Shanghai, China, ²Prof. Dr., Shanghai University, College of Liberal Arts, Global Studies, Shanghai, China, ³Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret, Afyon, Türkiye, ⁴PhDc, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Afyon, Türkiye

*esra.sarioglu@yahoo.com, *qingyet@shu.edu.cn, *fuat.oz@gmail.com, *b.yigitedemiral@gmail.com

[^]ORCID:0000-0002-9049-3069, -ORCID:0000-0002-6171-4352, ^ORCID:0000-0002-9034-5605,

#ORCID:0000-0002-0196-1765

Öz-Uluslararası arenada, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişim ve gelişmeler ile ülkeler bu yeniliklere uyum sağlayabilmek ve diğer ülkelerden daha güçlü bir konuma gelebilmek için ülke imajı ve ülke itibarı kavramlarına önem vermeye başlamışlardır. 21. Yüzyılın büyümekte ve gelişmekte olan en önemli ülkelerinden biri hiç kuşkusuz Çin Halk Cumhuriyeti olarak değerlendirilmektedir. Çin de diğer ülkeler gibi imaj ve itibar kavramlarına önem vermekte ve bunlar için birtakım çalışmalar yapmaktadır. Günümüzde ise Çin menşeli ürünler dünyanın her yerine ulaşmakta ve tüketicilerin tercihine sunulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Çin'in ülke imajı ile itibarının, tüketicilerin Çin menşeli ürünlere karşı sahip oldukları kalite algısı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma, 1-24 Haziran 2022 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemi ve kolayda örnekleme metoduyla 418 tüketicinin katılımı ile tamamlanmıştır. Ancak hatalı ve eksik veriler nedeniyle 403 katılımcının verileri ile analizler yapılmıştır. Elde edilen veriler ile güvenilirlik testi, frekans ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda ise; Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler-Ülke İmajı, Ülke İtibarı, Menşe Ülke, Kalite Algısı, Çin

THE IMPACT OF CHINA'S COUNTRY IMAGE AND REPUTATION ON QUALITY PERCEPTION OF CHINESE-ORIGIN PRODUCTS

Abstract-There have been changes and developments in the international arena in the political, economic, social, and cultural fields. Countries have begun to attach importance to the concepts of country image and reputation to adapt to these changes and become more substantial than other countries. One of the essential growing and developing countries of the 21st century is the People's Republic of China. China, like other countries, attaches importance to the concepts of country image and reputation. China is doing some work for these. Today, products of Chinese origin reach worldwide and are offered to consumers. The primary purpose of this study is to reveal the effect of China's country image and reputation on the quality perception of consumers towards Chinese-origin products. For this purpose, the study was completed with the participation of 418 consumers by face-to-face survey method and convenience sampling method between 1-24 June 2022. However, due to erroneous and incomplete data, analyzes were made with the data of 403 participants. Reliability tests, frequency, and regression analyzes were performed with the obtained data. As a result of the analysis, it has been determined that China's image and reputation affect the quality perception of Chinese-origin products.

Keywords-Country Image, Country Reputation, Country of Origin, Quality Perception, China

¹ Etik Onayı: Bu çalışma için etik onay Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16.05.2022 ve 97970 sayılı olarak alınmıştır.

1.GİRİŞ

Uluslararası ticaretin büyüdüğü ve gelişmeye devam ettiği günümüzde, tüketiciler yabancı menşeli ürünlere çok kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu durum neticesinde, rekabet ortamı daha da büyümüş, bunun sonucu olarak da firmalar pazar paylarını korumayı ve büyütmeyi temel amaçları haline getirmiştir. Tüketiciler de kendilerine en çok yarar sağlayabilecek ürünü seçmek istemekte ve bunun için bir takım seçim kriterleri oluşturarak satın alma davranışını gerçekleştirmektedir. Bu noktada, ürünün temsil etmiş olduğu ülke, menşe ülke bilgisi ya da o ürünün nerede üretilmiş olduğu bilgisi, tüketicinin o ürünü tercih etmesini etkilemektedir.

Menşe ürün tercih edilirken, o ülkeye karşı olan tutum ve düşünceler de etkili bir unsurdur. Bunun için ülke imajı ve itibarı kavramları ön plana çıkmaktadır. Ülkeler günümüzde imajları ve itibarları için çeşitli faaliyetler yapmakta ve bu faaliyetler kamu diplomasisi vasıtasıyla olmaktadır. Medya organları, ülke ile ilgili çıkan haberler, ülkenin siyasi durumu, sanat dünyası, turizmi vb etkenler, o ülkenin tanınmasını ve imajı hakkında çağrışımlar yapılmasını sağlamaktadır.

Menşe ülke imajı ve itibarı haricinde önemli bir nokta da kalite algısı olarak karşımıza çıkar. Pazar rekabeti konusunda ürün kalitesi, önemli bir etkidir. Algılanan kalite kişiden kişiye değişmekte ve genel olarak tüketici memnuniyetini etkilemektedir. Algılanan kaliteyi etkileyen unsurlar arasında, menşe bilgisi bir dışsal ipucu olarak yer almakta ve tüketicinin tercihinde etkili olmaktadır (Verlegh ve Steenkamp, 1999; O’Cass ve Lim, 2002; Paswan ve Sharma, 2004).

Yirminci yüzyılda yaşanan teknolojik ilerleme ve sanayileşme ile ortaya çıkan, büyük ekonomik atılımlar ve siyasi değişimler meydana gelmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın yanı sıra Almanya, Japonya ve Amerika da yükselen ekonomik güçleri ile ön plana çıkmışlardır. Tüm bu ülkelerin aksine yirminci yüzyılın son çeyreğinde, hızlı yükselişi ile Çin Halk Cumhuriyeti diğer ülkelerden birçok farklılıklar göstermektedir. Çin, kapalı bir ülke profilinden vazgeçerek, kendi içerisinde yaşadığı siyasi reformlar ile dış dünyanın sahip olduğu Çin algısını yıkmak istemektedir. Çin menşeli ürünlerin dünyaya pazarlanma faaliyetleri de bu açıdan Çin için önem arz etmektedir. Çin menşeli ürünlerin kalite algısı da tüketicilerin bu ürünleri tercih etmelerinde önemli bir husustur.

Çalışmaya başlamadan önce, literatür derinlemesine incelenmiş ve konuyla alakalı Türkçe ve İngilizce kaynaklar araştırılmıştır. Başlıklarda yer alan konular ile ilgili yeterli çalışma olmaması ve literatürde eksiklikler olması nedeniyle araştırma yapılmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın, uluslararası pazarlama alanına girmesi ve iki ülkenin de bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için Çin’den Shanghai Üniversitesi ve Türkiye’den Afyon Kocatepe Üniversitesi arasında, uluslararası multidisipliner bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada, Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerindeki etkisinin, ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2.LİTERATÜR

2.1. Ülke İmajı ve Menşe Ülke İmajı

İmaj kavramı, kişilerin bir nesneye yönelik olan inançları, düşünce ve duyguları aynı zamanda izlenimlerinin ortak sonucu olarak karşımıza çıkar (Öztürk ve Özdemir Çakır, 2015: 319). Ülke imajı ise bireylerin, ülke hakkında sahip oldukları izlenimler, duygular ve düşünceler ile çağrışımların tümü olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin imajı, turistik ziyaretler, edebi eserler, filmler, büyük etkinlikler ve ülkenin sahip olduğu ekonomi, uluslararası arenada sahip olduğu siyaset gibi birçok faktörle inşa edilmektedir (Hynes, 2014:81). Bu faktörler, bir ülkenin kişilerin zihinde nasıl çağrışımlar yaptığına göre değişmekte ve bu durum, kişiden kişiye göre de farklılık göstermektedir.

Ülke imajı ile ilgili ilk çalışma, Nagashima tarafından 1970 yılında yapılan, yabancı ülkelerde üretilmiş olan "Made In" ürünler hakkında, Amerikalı ve Japon iş insanlarının sahip oldukları tutumları ölçmeye dair gerçekleştirilmiştir. Nagashima’ya göre; ülke imajı, bir ülkenin ürünleriyle alakalı bir imge, ün ve inanışlardır. İmajın temsili bu ürünler; ulusun sahip olduğu özellikler, ekonomik ve politik karakteristik, tarih ve gelenekler gibi maddeler temel alınarak oluşmaktadır (Nagashima, 1970 :68). Nagashima’nın bu çalışması araştırmacılar tarafından ülke imajı yerine, daha çok ürün imajını ölçtüğü hususunda eleştirilmiştir (Martin ve Eroğlu, 1993; Wang vd., 2012).

Bununla birlikte ülke imajı kavramı; A ulusu imajı, B ulusu halkının zihninde yer almaktadır şeklinde değerlendirilmiştir (Anholt, 2007). Ayrıca bir ulusun markalı ya da markasız bir imajının bulunduğu belirtilmektedir (Fan, 2006, 2010). Markalaşmanın içerdiği şey ise sahip olduğu imajı, yani gerçek imajı teşvik etmek ve mümkünse onu daha da çekici kılmaktır (Hakala vd., 2013: 539).

Ülke imajı kavramını bazı araştırmacılar ikiye ayırmış, makro ve mikro olarak iki ana başlık altında incelemiştir (Pappu vd., 2007: 727). Bu başlıklardan makro ülke imajı, bireyin ülkeye dair genel bilgi birikimini ve izlenimlerini ifade etmektedir. Mikro ise, ülkede üretilen ürünlere dair algılamaları içermektedir. Bunun yanı sıra ülke imajı, bilişsel ve duygusal olarak iki ayrı fakat birbirleriyle yakın ilişkide olan unsurlardan oluşmaktadır. Bilişsel olan,

bireylerin bir ülkeye dair düşünce ve inançlarını oluştururken, duygusal bileşen ise bir ülkeye dair duygusal tepki ve hislerini oluşturmaktadır (Maher ve Carter, 2011: 560). Akademik çalışmalar, geçmiş yıllarda bilişsel bileşen üzerinde daha fazla yoğunlaşırken, daha sonraki süreçte duygusal bileşene odaklanmıştır. Duygusal bileşen unsurunun, tüketicilerin satın alma kararlarını verirken çok daha yoğun ve doğrudan bir etkisi gözlemlenmiştir (Maher ve Carter, 2011: 561).

Küreselleşme ile pazarlarda, tüketicilerin karşısına yabancı menşeli birçok ürün ve markanın çıktığı görülmekte ve hedef pazarlardaki tüketiciler, söz konusu ürün ile markalara ilişkin değerlendirmelerinde, ürünün üretiminin yapıldığı ya da ürünün ithal edildiği ülke gibi kriterleri kullanması söz konusu olmaktadır. Farklı ülkelerden ürünlerin, yaygın bir şekilde bulunduğu pazar ortamında, tüketicilerin ürünleri ve markaları, ait oldukları ya da üretiminin yapıldığı ülkelerle ilgili eleştirileri, olağan bir sonuç olarak kabul edilmektedir. Menşe ülke imajı ve etkisi ile ilgili çalışmalar, uzun yıllardır uluslararası işletme araştırmalarının önemli ve popüler bir alanı haline gelmiştir. Bu ilgiye rağmen, ilgili literatür gözden geçirildiğinde, menşe ülke imajının nasıl tanımlandığına ilişkin çelişkili ve genellikle kafa karıştırıcı görüşler ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmenin, hedef pazarlarda yer almakta olan tüketicilere sunmuş olduğu avantajlardan biri de yabancı ürünleri kolay satın alma imkânı yaratması olarak değerlendirilebilir. Seyahat olanaklarının artması, dünya çapında online alışveriş ve medya gibi farklı faktörlerin ortaya çıkması, bu pazarlardaki tüketicilerin yabancı ürünlerle karşılaşma olasılığını arttırmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında, yerel pazarlarda artan yabancı ürünlerin sayısı ve çeşitliliği, tüketicilerde bu ürünlere ve ürünlerin üretiminin yapıldığı ülkeye yönelik farkındalık oluşturmaktadır. Bunun sonucunda, bu pazar ve ürünleri, tüketicilerin karar süreçlerini zorlaştırmaktadır. Satın alma sürecini basit hale getirmek isteyen tüketiciler, ürünlerin menşe ülkesini ve diğer ayırt edici özelliklerini, satın alma karar süreçlerinde bir ipucu olarak kullanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ürünlerin menşesi ülkenin genel imajı ve ürün imajının, tüketicilerin yabancı ürünleri satın alma süreçlerinde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Türk, 2020:50). Böylece tüketiciler, ürünle alakalı bir bilgiye sahiplerse, o ürünün menşesi olan ülkeye dair sahip oldukları imajı ve deneyimlerini, bilgi birikimlerini bahsedilen ürünün kalitesini değerlendirmek için kullanabilirler. Bu durum özetleme etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Han, 1989: 223).

Hedef pazarlara sunulacak ürünlerin, belli bir ülkeye ait olması ya da o ülkede işleme tabi tutulmuş olması, o ülkenin adının ürünün üzerinde bulunmasından kaynaklı, ülkeye ait genel algılamaların, ürünün tüketiciler tarafından yeniden gözden geçirilmesine sebep olacaktır.

Aynı zamanda, objektif ve psikolojik faktörlerin etkisi ile sübjektif olarak nitelenen bu süreç, uluslararası pazarlama literatüründe "menşe ülke etkisi" olarak değerlendirilmektedir (Nart, 2008: 156; Öztürk ve Özdemir Çakır, 2015: 325). Tüketiciler ürünler hakkında; fiyat, renk, ambalaj, kaynak ya da üretim gibi çeşitli göstergeler ile görüşlerini oluşturmaktadır. Tüketicilerin ürünlerin üretildiği ülkelere ilişkin farklı algıları vardır; "Made in" kavramı giderek dünya çapında pazarlamanın en önemli konularından biri haline gelmiştir. Bir ülkenin olumlu (ya da olumsuz) imajının, bir ürünün hızlı bir şekilde tanınmasına yardımcı olması (ya da engellemesi) ayrıca denizaşırı pazarlarda tutumlar, tercihler, satın alma niyetleri ve ödeme istekliliği üzerinde etkiler yaratması muhtemeldir. Menşe ülke imajı, karar verme süreçlerinde tüketiciler için temel dış faktörlerden biridir (Bulibuli vd., 2022: 1-2).

Kapsamlı araştırmalar, tüketici kalite değerlendirmeleri ve satın alma niyetleri üzerindeki menşe ülke imajı etkisini belgelemektedir. Ürün kalitesinin, bilişsel rasyonel değerlendirmelerine katkıda bulunmanın yanı sıra, menşe ülke imajı, tüketici tutum ve davranışlarını şekillendiren etkili ve normatif bir mekanizmadır. Menşe ülke imajı, bir ürünü ya da markayı, tüketiciler için sembolik ve duygusal anlamı olan ulusal ya da etnik bir kimlikle ilişkilendirmektedir. Ülke kaynaklı önyargılar olarak tanımlanan menşe ülke imajının, kaliteye dayalı olmayan etkileri, tüketicilerin yerli ve yabancı ürünleri satın alma niyetlerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Araştırmacılar, tüketici politik tutumlarının, ülke kaynaklı, kalite temelli olmayan bu önyargılara yol açan kritik faktörler olduğunu belirtmişlerdir (Fong vd., 2014: 63).

Küresel pazarlama stratejileri söz konusu olduğunda, menşe ülke imajının daha da önemli olduğu görülmektedir. Pazarlamacıların, mevcut bağlamda, tüketici etnosentrizminin, yabancı ürünleri satın alma isteği üzerindeki etkisinin, nispeten farklı olduğunu ve bu ürünlerin nerede yapıldığına bağlı olduğunu farkında olmaları çok önemlidir. Özellikle, etnosentrik tüketicilerin yabancı ürünlere karşı olumsuz bir tutumu olsa da bu duyarlılığın büyüklüğü ürünlerin nereden getirildiğine bağlıdır. Tüketiciler gelişmekte olan ülkelerden ürün seçmeye bilirler, ancak yine de gelişmiş pazarlardan ürünleri tercih edebilmektedirler (Hoang vd., 2022: 2). Belirli bir menşe ülkeden ürünlere aşına olan tüketiciler, ürün-ülke ikilisi ile ilgili deneyimlerine dayanarak karar verebilirler (Costa vd., 2016: 1074).

Menşe ülke imajı kapsamında önemli olan diğer bir unsur da, marka imajı olarak değerlendirilmektedir. Marka imajı, tüketicinin belleğinde yer alan marka ya da ürün ile alakalı bir canlanma ve markaya dair algısının tamamıdır (Kouba, 2008: 140). Bununla birlikte, imaj değişkeni bir ürünün tercih edilme aşamasında, önemli bir role sahiptir. Geçmiş çalışmalar sonucunda, marka imajı üzerinde,

menşe ülke bilgisinin kuvvetli bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir (Ahmed ve D'astous, 1996; Anderson ve Choa, 2003; Cervino vd., 2005). Marka imajı, ülkeler için önemli bir konumdur çünkü ülkeler de kurumlar gibi kendi markalarını oluşturmak, yönetmek ve bunu korumaya ihtiyaç duyarlar. Güçlü ve sağlam bir ülke markası, o ülkedeki ihracat oranını, yatırımı, turizmi ve o ülkede yaşama isteğini artırmaktadır (Fetscherin, 2010: 475).

Menşe ülke etkileri, sıklıkla kaynak ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre açıklanmaktadır. Ekonomik gelişme düzeyine dayalı bir etkiler hiyerarşisi öneren çalışmalar, ürün değerlendirmelerinin son derece gelişmiş ülkelere kaynaklı ürünler için en yüksek olma eğiliminde olduğunu, ardından yeni sanayileşmiş ülkelere ve Doğu Avrupa/sosyalist ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere en düşük olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak bahsedilen hiyerarşiyi doğrulamak için çalışmalar yalnızca kalkınma düzeyi etkilerini incelemiş ve inceleme, sınırlı sayıda ülkeden tedarik edilen sınırlı sayıda ürün için incelenmiştir (Manrai vd., 1998: 592).

Uygulayıcılar açısından değerlendirildiğinde, tüketicilerin yabancı ürünlere yönelik tutumlarında, ülke imajının önemini anladıkça, özellikle menşe ülke imajının hangi yönlerinin ürünlerin değerlendirmesini daha fazla etkileyeceğini öğrenmektedirler. Bu etkilenme sayesinde, uygun konumlandırma ve tanıtım önlemleri alabilmektedirler. Tamamlayıcı bir şekilde, politika yapıcılar programlarını uyarlamalarına yardımcı olacak bilgi edinebilir, böylece menşe ülkelerinin imajı, yabancı tüketicilerin zihninde değiştirilmesine olanak sağlayabilecektir.

2.2. Ülke İtibarı

Halkla ilişkiler alanında ana konulardan biri haline gelmiş olan "itibar" kavramının, yalnızca kâr amacı olan kurumlar açısından incelenmesi, itibar kavramına sınırlı konulmasına neden olsa da son dönemlerde özel sektör kuruluşlarının yanında, kamu kurumları da halkla ilişkiler faaliyetlerine önem vermeye başlamış ve hedef kitlelerin zihinlerinde olumlu bir imaj oluşturarak itibar kazanma faaliyetleri artış göstermiştir. Kamu kurumlarının itibarları, yalnızca iç kitlenin değil ülke itibarı algısının da şekillenmesine katkı sağlamaktadır.

Ülke itibarını oluşturan etkenler; tarih, siyasi yapı, coğrafya, ihracat, dış politika kültür ve turizm gibi birçok somut ve soyut kavramlar olarak değerlendirilebilir. Bu uzun süreç içerisinde oluşan itibar algısı, sürekli ve sistemli bir çalışmayı gerektirir. Bununla birlikte, imaj ve itibar arasında bulunan ilişki çift yönlü değerlendirilmiştir. Buna göre, imajın itibar üzerinde şekillendirici olduğunu ve aynı şekilde itibarın da imaj

üzerinde şekillendirici etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Szwajca, 2017: 102-103).

Günümüzde, bir ülkenin sahip olduğu itibarını şekillendirmek ve yönetimini sağlamak kurumsal itibar faaliyetlerinin güncel boyutu olarak karşımıza çıkar (Yang vd., 2008: 422). Bununla birlikte, kişisel itibarın ve kurumsal itibarın taşımakta olduğu önem, aynı şekilde ülke itibarı için de bir o kadar önemlidir ve uluslararası arenada bu itibar bir güç sembolü olarak görülmektedir (Wang, 2006: 91).

Yeni uluslararası düzende, şirketler ya da kurumların itibar kavramını önemsedikleri gibi ülkeler de bu kavramı gündemlerine getirmiş ve itibar kavramına ilgi artmaya başlamıştır (Öztürk ve Özdemir Çakır, 2015: 322-323). İyi bir ülke itibarı ve imajın ülke için hemen hemen her işi kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Aynı zamanda dış dünya ile bağlantısı artan insanlar, kendi ülkelerinin olumlu-olumsuz itibarlarından etkilendiklerinden dolayı hükümetlerinin, ülke itibarlarına dikkat etmeleri ve iyileştirme yapılması konusunda baskıda buldukları değerlendirilmiştir (Anholt, 2010: 158).

Ülke itibarının yönetilmesinin ve iyileştirilmesinin zorunlu bir hale gelmesinin ana etkenini, küreselleşme olarak belirtmemiz yanlış olmayacaktır. Küreselleşme hareketleri ile toplumlar birbirlerine daha yakın ve ülkeler uluslararası sistemde, daha görünür hale gelmeye başlamış, bu da yabancı kamuoylarının ülkeler ile ilgili algısının ve ülkelerin sahip olduğu itibarın önemli bir noktada olduğunu anlaşılmaya neden olmuştur.

Ülke itibarının ve bir ülkenin geneldeki kurumsal itibarının, tüketicilerin davranışları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerle ilgili çalışmalarda, bir ülkenin itibarını etkileyen değişkenleri; o ülkenin ürün, hizmet ve markalarına dair tüketici tutumlarının da etkilendiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, bir ülkenin genel kurumsal itibarı, tüketicilerin satın alma kararı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiye sahip olmaktadır. Bununla birlikte itibar, satın alma kararları üzerinde avantaj sağlayabilmektedir (Kang ve Yang, 2010: 52-53). Bir ülkenin itibarını sağlayan en önemli husus, o ülkeye karşı edindiğimiz deneyimler ve o ülkeye dair bilgi birikimlerimiz olarak sıralanabilir. İtibar, bir kurum ile ilgili zamanla birikimi sağlanan imajların toplamı olarak bilinmektedir (Tench ve Yeomans, 2006: 254). İtibar ile ilgili yapılan akademik çalışmaların odaklanmakta olduğu diğer bir konu ise itibarın oluşumu ve yönetimi konusunda etkisi olan unsurların bulunması ve itibarın ölçülebilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili "Harris-Fombrun Reputation Quotient", "Harris-Fombrun İtibar Oranı Endeksi" olarak da isimlendirilen ölçek geliştirilmiş ve bu ölçek Liechtenstein çalışmasında kullanılmıştır. Bu çalışmada, ülke itibar endeksi çalışmasında altı boyut yer almıştır. Bunlar; duygusal, fiziksel, finansal, kültürel,

sosyal çekicilik olarak sıralanmaktadır. Passow vd. (2005) yaptıkları çalışmada hiç şüphesiz alana en önemli katkıları olarak, ülke itibar endeksi kullandığı çalışmasında ortaya çıkardığı boyutlar olmaktadır.

İtibar oluşturmada, yalnızca belli kurumlar ya da ülkeler kapsamında edinilen kişisel deneyimlere dayanan değerlendirmeler ya da ülke kaynaklı olan iletişim unsurlarından sahip olunan bilgiler etki sağlamamakta, başka kişilerin kurumlar ya da ülke faaliyetleri ile ilgili sahip oldukları deneyimler ile farklı kaynaklardan sağlanan iletişim unsurları da sahip olunan izlenimler üzerinde etki yaratmaktadır. Bundan dolayı, itibarı oluşturma ve geliştirme konusunda, bir takım stratejik halkla ilişkiler unsurlarını ortaya çıkarmak ve hepsini koordineli bir şekilde iletirmek zorunlu bir hal almaktadır.

Küreselleşen dünyanın ekonomi alanında devletler, yapılan uluslararası ticaretlerden çok daha fazla pay alabilmek, kendilerine yatırım ve turist çekebilmek, bununla birlikte uluslararası arenada etkin bir konuma sahip olabilmek için ülkelerini bir marka olarak düşünmektedir. Uluslararası aktörlerin, dış dünyadan ve yabancı kamuoylarının gözünden nasıl bir konumda olduğu ve nasıl algılandıkları hususu günümüzde hayli önem kazanmıştır. Bu hususta, devletlerin kendilerini dış dünyaya tanıtabilme, olumlu imaj yaratabilme ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, ülke itibarı için hedef kamuoyunun takdirini ve beğenisini kazanabilmek, bunu devam ettirebilmek de uluslararası arenada başarılı olabilmek için önem arz etmektedir. Bu tanıtım ve geliştirme için en önemli kavram olarak hiç kuşkusuz karşımıza kamu diplomasisi çıkmaktadır.

Kamu diplomasisi, daha çok iletişim yolu ile ilişki kurmak olarak değerlendirilmiş, ülkelerin uluslararası arenada çevreleri ile iletişim ve ilişki kurabilecekleri potansiyel bir iletişim yöntemi olarak görülmüştür. Bunların yanı sıra kamu diplomasisi üzerinde yer alan tanımlamalar da çeşitlenmiş ve değişmeye başlamıştır. (Köksoy, 2014) Yabancı kamuoylarının bilgilendirilmesini, anlaşılmasını ve olumlu bir etki bırakabilmeyi, aynı zamanda da kamuoyunun etkilenmesini hedefleyen kamu diplomasisi, A ülkesinin vatandaşlarının ve kurumlarının, B ülkesinin vatandaş ve kurumları ile sahip olunan iletişimin artmasını hedeflemiştir. Aynı zamanda kamu diplomasisi ile devletlerin markalaşma süreçlerinde de yaratmış oldukları imajın yurt içi ve yurt dışı siyasal iletişimleriyle doğrudan bağlantılı olduğu değerlendirilebilir.

İtibar söz konusu iken aynı zaman da marka da önemli bir noktada yer almaktadır. Kamu diplomasisi içinde ana unsur, yabancı kitleler ve meselelere odaklanmakta olan klasik diplomasi anlayışının yerini alan değerlere odaklanmak ve kişisel, kurumsal olarak bir ilişki ve diyalogun yaratılma süreci olarak değerlendirilmektedir (Bolin ve Stahlberg, 2002: 82). Kamu diplomasisi ya da

ülke markalaması birbirlerinin parçası olsa da önemli olan, uygulamanın stratejik olarak dizaynı ve dağıtılmasıyla mümkün olmaktadır (Zaharna, 2010: 90). İtibar ve marka arasında bulunan ilişki de hassas bir noktada yer alır. Marka inşa edilirken, itibar kazanılan bir olgudur. Markanın bir söz, itibarın da o sözü taşımanın bir sonucu olduğu değerlendirilir (Harris ve Whalen, 2009: 70).

2.3.Kalite Algısı

Günümüzde tüketicilerin beklentileri, beğendikleri ürünler ve tercihleri gün geçtikçe değişmektedir. Bunun yanı sıra ürünlerde artış gösteren çeşitlilik, teknolojik değişimler, her geçen gün yeni ürünlerin piyasada yer alması gibi etkenler, tüketicilerin seçimlerini ve karar verme mekanizmalarını da etkilemektedir. Küreselleşme ile diğer ülkelerin ürünlerine ulaşmak çok kolay hale gelmiş, ithalat ve ihracat faaliyetlerinin hızla artması ile farklı pazarlama stratejileri de hız kazanmıştır. Bununla birlikte ürün pazarlayan firmaların, tercih edilebilmeleri için tüketicilerin beklentilerini karşılaması gerektiği değerlendirilebilir ve bu beklentiler içerisinde en önemlilerinden biri de kalite olarak karşımıza çıkar.

Ürün kalitesi, bir rekabet için üstünlük kurma açısından önem arz eder. Bir iş biriminin, uzun dönemde performansına etki eden en mühim unsur, rakiplerine nazaran ürünlerinin ya da verdikleri hizmetin (görelî algılanan) kalitesidir (Buzzell ve Gale, 1987: 103). Algılanan kalite ise kişiden kişiye değişebilen bir kavram olarak değerlendirilir. Literatürde, algılanan kalitenin ölçülmesi ve önemi, aynı zamanda niteliği konusunda, araştırmacılar ortak bir noktada buluşmamış ve ideal standartların, ne olduğu ya da olabileceği konusunda kesin bir uzlaşmaya varılamamıştır (Darsono ve Junaedi, 2006: 325-326). Algılanan kalitenin, toplam müşteri tatminini olumlu şekilde ve doğrudan etkileyen tek yapı olduğunu ve bununla birlikte, algılanan kalite düzeyi artışa geçtikçe, müşteri tatmin seviyesinin de artacağını değerlendirilmiştir. Müşterilerin beklentilerinin karşılanma düzeyi, müşteriler arasında da farklılık gösterebilmektedir. Beklentiler ile algılanan kalite uyumu, müşteri tatmininin sağlanması ile paralel olarak olumlu yönde etkiye sahiptir. Ancak beklenti ile uyumsuzluk var ise, müşteri tatmini üzerinde olumsuz bir etki yer almaktadır (Yu vd., 2005: 717-718).

Algılanan kaliteye etki eden temel özellikler içsel ve dışsal ipuçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhuiyan, 1997: 220). İçsel pazarlama ipuçları, ürünlerin sahip olduğu fiziksel özelliklere dayanır. Bu durum, tüketicilerin algılarında birtakım değişiklikler meydana getirerek, algılanan kaliteyi etkileyip değiştirebilir. Bunlar; görünüm, uygunluk ve işçilik unsurları olarak sıralanabilir. Dışsal pazarlama ipuçları ise, fiziksel olmayan özellikler olarak karşımıza çıkar. Ürünün sahip olduğu markanın adı, belirlenen fiyatı ve mağazanın adı gibi unsurlar ile kalite algılamalarını etkilemektedir. Aynı

zamanda menşe ülke bilgisi de bir dışsal ipucu olarak görülmekte ve tüketicilerin ürünü değerlendirme sürecinde etkili olduğu belirtilmektedir (Verlegh ve Steenkamp, 1999; O’Cass ve Lim, 2002; Paswan ve Sharma, 2004).

Literatürde, genellikle fiyat ve kalite arasında çalışmalar yer alsa da bazı çalışmalar ise, marka adı, mağaza adı, ülke ve algılanan kalite arasında bulunan ilişkilere yer vermektedir (Peterson ve Jolibert, 1976: 553; Agarwal ve Teas, 2001: 1). Algılanan kalitenin boyutların ürün ve hizmet kalitesi boyutu olarak kategorize edilmiştir. Ürün kalitesi ile ilgili boyutlar; performans, özellikler, standartlara uyumluluk, güvenilirlik, dayanıklılık, hizmet ve malzemede kalite hissi olarak değerlendirilmiştir (Aaker, 1991: 91).

Genel olarak kalitenin, objektif ve ürün temelli olduğunu görmekteyiz fakat algılanan kalite olarak değerlendirildiğinde, sübjektif ve tüketici temelli bir durum söz konusudur. Sübjektif olarak bakıldığında, tüketicilerin bazı ülkeler ile ilgili bilgi ve tecrübeleri algılamaları, ürün ve marka seçimlerinde etkili olmaktadır. Bir ülkenin imajı pozitif ise, o ülkenin ürünü ya da markası değerlendirilirken, kalitesi ya da güvenilirliği, tüketicinin o ürünü tercih etmesinde ve kalite algısında önemli bir faktör olarak değerlendirilir. Uluslararası tüketici davranışları konusunda yapılmış olan çalışmalar da bu durumu açık olarak göstermektedir (Peterson ve Jolibert, 1995; Zain ve Yasin, 1997; Leonidou vd., 1999).

3.HİPOTEZLER VE ARAŞTIRMA MODELİ

H₀: Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur.

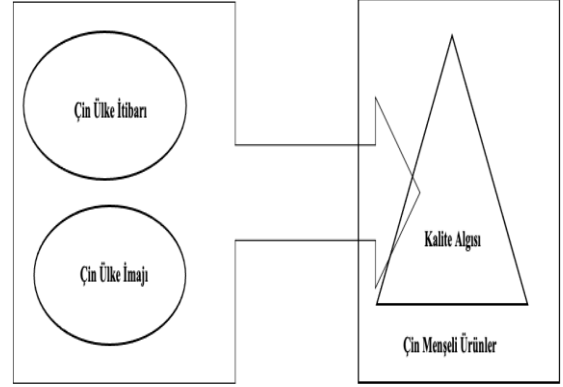
H₁: Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: Çin ülke imajı ve itibarının; yurt dışına çıkmış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır.

H_{1b}: Çin ülke imajı ve itibarının; yurt dışına çıkmamış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır.

H_{1c}: Çin ülke imajı ve itibarının; üniversite ve üzerinde eğitim almış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır.

H_{1d}: Çin ülke imajı ve itibarının; üniversite ve üzerinde eğitim almamış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli literatür taramasına müteakip şekil-1’de belirtildiği gibi oluşturulmuştur. Çin menşeli ürünler hakkında Türkiye’deki tüketicilerin kalite algısında, Çin ülke imajı ve itibarının etkisi olup-olmadığının araştırılması üzerine model tasarlanmıştır.

4.METODOLOJİ

4.1.Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtları

Shanghai Üniversitesi Küresel Çalışmalar Bölümü ile Afyon Kocatepe Üniversitesi İşletme Bölümü arasında yapılan ortak bir çalışma sonucunda, araştırma yapılmaya karar verilmiştir. Araştırma safhası Türkiye’de yapılacağı için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun, 13.05.2022 tarihli ve 2022/169 sayılı kararı ile izin alınarak, çalışmaya başlanmıştır. Araştırma 1-24 Haziran 2022 tarihleri arasında, yüz yüze anket yöntemi ve kolayda örnekleme metoduyla 418 tüketicinin katılımı ile tamamlanmıştır. Araştırmada zaman ve maliyet kısıtları nedenleriyle yüz yüze anket ve kolayda örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın diğer kısıtları ise; katılımcıların test etkisi nedeniyle kendilerine yöneltilen sorulara yanıltıcı cevap verebilme ihtimalleri ve örnekleme seçilirken tesadüfi yöntemle seçilmemiş olması sonuçların tüm evrene genellenmesini mümkün kılmamasıdır.

4.2.Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye’de yaşayan tüm bireylerdir. TÜİK verilerine göre Türkiye’nin nüfusu 84 milyon 680 bin 273 kişi ve araştırmanın diğer konusu olan Çin’in nüfusu ise 1 milyar 444 milyon 216 bin 102 kişidir (TÜİK, 2022). Türkiye’de yaşayan tüm bireylere ulaşmak; maliyet, zaman ve etik kısıtlamalar nedeniyle mümkün olmadığı için yeterli seviyede örneğe ulaşılmasına karar verilmiştir. Gegez (2005)’e göre, pazarlama araştırmalarında örnekleme miktarı tespit edilirken araştırmada kullanılan soru sayısının beş ya da sekiz katı kadar olmasının yeterli olduğu belirtilmiştir. Bu hesaplama göre 38 adet anket sorusunun mevcut olduğu

araştırmada en az 304 katılımcı olması gerektiği saptanmıştır. Araştırma 1-24 Haziran 2022 tarihleri arasında 418 tüketicinin katılımı ile tamamlanmış ve yeterli seviyededir. Ancak hatalı ve eksik veriler nedeniyle 403 katılımcının verileri ile analizler yapılmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan anket soruları hazırlanırken, literatür derinlemesine incelenmiş ve üç bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. İlk bölümü Zain ve Yasin (1997) tarafından geliştirilen ve 13 maddeden oluşan ölçek; ikinci bölümde Hakala vd. (2013) tarafından oluşturulan üç soruluk ölçek ve üçüncü bölümde ise Passow vd. (2005) tarafından geliştirilen 15 maddelik ölçek kullanılmıştır. Bunların yanı sıra demografik özellikleri tespit etmek için beş adet soru, katılımcıların yurt dışında bulunup-bulunmadıklarını ve neden bulduklarını tespit etmek için ise iki adet soru hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, toplamda 38 adet sorudan oluşmuştur. Çalışmadaki anket soruları, 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak oluşturulmuştur (demografik ve yurt dışında bulunma soruları hariç).

5. BULGULAR

5.1. Güvenilirlik Analizleri

Yapılan anket araştırmalarında alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olması, güvenilirlik açısından yeterli seviyede olduğunu göstermektedir (Arıkan, 2013: 103). Araştırmada kullanılan tüm ifadelerin güvenilirliğine bakıldığında % 92,1 olarak çok iyi seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliklerine ayrı ayrı bakıldığında ise; birinci ölçeğin % 94,9, ikinci ölçeğin % 81,3 ve üçüncü ölçeğin % 94,1 olduğu bulunmuştur. Bu değerler, araştırmanın analizlerine devam etmek için yeterli seviyededir.

5.2. Frekans Analizi

Araştırmaya katılan tüketicilerin demografik bilgilerini (tablo-1) ve yurt dışına çıkıp-çıkmadıklarını tespit etmek amacıyla, frekans analizi yapılmıştır. Araştırmaya katılan tüketicilerin % 27,3'ü (110 katılımcı) yurt dışına çıkmıştır. Katılımcıların yurt dışına çıkış sebeplerine bakıldığında ise 36 kişi iş, 19 kişi eğitim, 47 kişi tatil ve 8 kişi diğer sebeplerden ötürüdür. Ancak % 72,7'si (293 katılımcı) yani neredeyse dörtte üçü hiç yurt dışına çıkmamıştır.

Tablo-1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişkenler	Cevaplar	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	188	46,7
	Erkek	215	53,3
Yaş	18-30	207	51,4
	31-40	86	21,3
	41-50	66	16,4
	51-64	32	7,9
	65 ve üzeri	12	3,0
	İlkokul	5	1,3
	Ortaokul	24	6,0

Eğitim Durumu	Lise	111	27,5
	Önlisans	101	25,1
	Lisans	127	31,5
	Yüksek Lisans	28	6,9
Meslek	Doktora	7	1,7
	Kamu Personeli	115	28,5
	Özel Sektör	129	32,1
	Öğrenci	40	9,9
	Esnaf/İşletmeci	25	6,2
	Emekli	21	5,2
	Ev Hamamı	16	4,0
	Diğer	57	14,1
Gelir	1-4253 TL	114	28,3
	4254-7000 TL	130	32,3
	7001-10000 TL	107	26,6
	10001-13000 TL	34	8,4
	13001-16051 TL	7	1,7
16052 TL ve üzeri	11	2,7	
TOPLAM	-	403	100

Araştırmanın anket formunun oluşturulduğu Mayıs 2022 döneminde, kamu kurumlarının verileri baz alınarak Türkiye'de asgari ücret olan 4254 TL ve yoksulluk sınırı olan 16052 TL değerleri alt/üst sınır olarak belirlenmiş ve aralıklar mümkün olduğunca eşit miktarlara bölünmüştür. Yaş değişkeninde, alt/üst sınır belirlenirken ise reşit olma yaşı olan 18 ve yaşlı nüfusu belirtirken kullanılan 65 yaş sınırları kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik bilgilerine (tablo-1) bakıldığında ise % 53,3'ünün erkek, % 51,4'ünün 18-30 yaş aralığında yer aldığı, % 65,2 'sinin üniversite ya da daha üst seviyede eğitim aldığı, % 32,1 'inin özel sektör çalışanı olduğu ve % 71,7'sinin ise asgari ücret ya da daha fazla gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun genç, üniversite ya da daha üst seviyede eğitilmiş ve asgari ücret ya da üzerinde gelire sahip olmaları; tüketici davranışları açısından verilerin daha güvenilir ve daha uzun süre kullanılabilirliğini göstermektedir.

5.3. Ölçeklerin Faktör Analizleri

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda, başka bir dilden çevirilen anket sorularında keşfedici faktör analizi kullanılması tavsiye edilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Araştırmada kullanılan anket soruları da İngilizceden çevrildiği için keşfedici faktör analizi yapılmıştır.

Toplam 13 ifadeden oluşan kalite algısı ölçeğine, faktör analizi yapılmış ve sonuçları tablo-2'de verilmiştir. Keyser-Meyer-Olkin değeri 0,939 olarak bulunmuştur. KMO değeri, örneklem yeterlilik seviyesini belirtmektedir ve analizlere devam etmek için yeterli seviyededir. Ölçeğin güvenilirlik değerinin ise 0,949 olduğu ve ölçeğin güvenilir seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin özdeğeri 8,144 ve açıklanan varyansı 62,648 olarak bulunmuştur. Kalite algısı ölçeğinde ifadeler 0,566 ve üzerinde faktör yüküne sahiptir. Analiz sonucunda, ölçek tek alt boyutta toplanmıştır ve Kalite Algısı olarak orijinal adı verilmiştir.

Tablo-2: Kalite Algısı Ölçeğinin Faktör Analizi

İfade Numarası	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Kalite Algısı		8,144	62,648	,949
1	,812			
2	,834			
3	,830			
4	,822			
5	,722			
6	,721			
7	,823			
8	,814			
9	,821			
10	,867			
11	,815			
12	,795			
13	,566			

Çin ülke imajı ölçeği toplam üç ifadeden oluşmaktadır ve faktör analizi sonuçları tablo-3'te verilmiştir. KMO değeri 0,711 ve güvenilirlik değeri 0,813 olarak bulunmuş ve araştırmaya devam etmek için yeterli seviyede olduğu görülmüştür. Ölçeğin özdeğeri 2,200 ve açıklanan varyansı 73,349 olarak belirlenmiştir. Ölçeğe ait ifadeler 0,833 ve üzerinde faktör yüküne sahiptir. Ayrıca ölçek tek alt boyutta toplanmış olup Çin Ülke İmajı adı verilmiştir.

Tablo-3: Çin Ülke İmajı Ölçeğinin Faktör Analizi

İfade Numarası	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Çin Ülke İmajı		2,200	73,349	,813
14	,859			
15	,876			
16	,833			

Çin Ülke İtibarı Ölçeği toplam 15 ifadeden oluşmakta ve yapılan faktör analizi sonuçları tablo-4'te verilmektedir. İlk olarak yapılan faktör analizinde 22, 24 ve 29'uncu sorular iki farklı alt boyutta da yüklenmiştir ve bu faktör yükleri arasında % 10 ve daha az seviyede benzerlik olması sebebiyle çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Ölçeğin KMO değeri 0,916 ve güvenilirlik değeri 0,941 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte ifadeler 0,641 ve üzerinde faktör yüküne sahiptir.

Tablo-4: Çin Ülke İtibarı Ölçeğinin Faktör Analizi

İfade Numarası	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Duygusal ve Sosyal Boyut		6,744	37,240	,941
17	,787			
18	,765			
19	,881			
20	,715			
21	,772			
30	,716			
31	,641			
Kültürel ve Liderlik Boyut		1,260	29,455	,941
23	,743			
25	,648			
26	,774			
27	,794			
28	,762			

Analiz sonucunda, ölçek iki alt boyutta toplanmıştır. Bunlardan yedi adet ifadeyi içerisinde barındıran boyuta Duygusal ve Sosyal Boyut, geriye kalan beş ifadeyi

kapsayan ikinci alt boyuta ise Kültürel ve Liderlik Boyutu adları verilmiştir.

5.4.Hipotezlerin Analizleri

5.4.1.H₁ Hipotezinin Analiz Sonuçları

Araştırmanın temel hipotezini(H₁) oluşturan "Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır" ifadesini test etmek amacıyla "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin, Çin menşeli ürünlerdeki "Kalite Algısı" üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır ve analiz sonuçları tablo-7'de gösterildiği şekildedir.

Tablo-5: H₁ Hipotezinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Unstandardized Coefficients		Stand. Coef.	t	P	F	Mode (p)
	B	Std. Er.	β				
Sabit	,730	,168		4,338	,000	101,225	,000*
Çin Ülke İtibarı	,489	,067	,413	7,314	,000*		
Çin Ülke İmajı	,213	,057	,211	3,744	,000*		

R²: 0,336 R: 0,580 *p<0,05 Adjusted R²: 0,333

Tablo-5 incelendiğinde p=0,000<0,05 şartının sağlanması nedeniyle H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Yani "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin, "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde etkileri mevcuttur. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde % 58 oranında açıklayıcılıkları vardır. B değerleri yorumlandığında ise "Kalite Algısı" değişkenini etkileyen değişkenlerden en önemlisi "Çin Ülke İtibarı" değişkenidir.

5.4.2.H_{1a} Hipotezinin Analiz Sonuçları

Çalışmaya dahil olan katılımcıların 110'u en az bir defa yurt dışında bulduklarını beyan etmektedir. H_{1a} ise "Çin ülke imajı ve itibarının; yurt dışına çıkmış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır." hipotezidir. H_{1a} hipotezini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları tablo-6'da verilmiştir.

Tablo-6: H_{1a} Hipotezinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Unstandardized Coefficients		Stand. Coef. β	t	P	F	Mode (p)
	B	Std. Er.					
Sabit	1,432	,427		3,350	,001	11,044	,000*
Çin Ülke İtibarı	,377	,152	,288	2,479	,015*		
Çin Ülke İmajı	,161	,114	,164	1,415	,160*		
R ² : 0,171		R: 0,414		*p<0,05		**p>0,05	
						Adjusted R ² : 0,156	

Tablo-6 incelendiğinde $p=0,000<0,05$ şartının sağlanması nedeniyle H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. Yani "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde etkileri mevcuttur. Ancak "Çin Ülke İmajı" değişkeninin p değerinin 0,05 'ten büyük olması sebebiyle etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde % 41,4 oranında açıklayıcılıkları vardır. B değerleri yorumlandığında ise "Kalite Algısı" değişkenini etkileyen değişkenlerden en önemlisi "Çin Ülke İtibarı" değişkenidir.

5.4.3.H_{1b} Hipotezinin Analiz Sonuçları

Katılımcıların 293'ü ise hiç yurt dışına çıkmadıklarını beyan etmektedir. H_{1b} hipotezi "Çin ülke imajı ve itibarını; yurt dışına çıkmamış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır." şeklinde oluşturulmuştur. H_{1b} hipotezini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları tablo-7'de verilmiştir.

Tablo-7: H_{1b} Hipotezinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Unstandardized Coefficients		Stand. Coef. β	t	P	F	Mode (p)
	B	Std. Er.					
Sabit	,628	,185		3,396	,001	83,048	,000*
Çin Ülke İtibarı	,491	,075	,423	6,539	,000*		

Çin Ülke İmajı	,231	,066	,228	3,519	,001*		
R ² : 0,364		R: 0,603		*p<0,05		Adjusted R ² : 0,360	

Tablo-7 incelendiğinde $p<0,05$ şartının sağlanması nedeniyle H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir. Yani "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde etkileri mevcuttur. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde %60,3 oranında açıklayıcılıkları vardır. B değerleri yorumlandığında ise, "Kalite Algısı" değişkenini etkileyen değişkenlerden en önemlisi "Çin Ülke İtibarı" değişkenidir.

5.4.4.H_{1c} Hipotezinin Analiz Sonuçları

Araştırmaya katılımları ile destek sağlayan katılımcıların 140'ı lise ve altında eğitim aldıklarını belirtmektedir. H_{1c} hipotezi ise, "Çin ülke imajı ve itibarını; üniversite ve üzerinde eğitim almış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır". H_{1c} hipotezini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları tablo-8'de verilmiştir.

Tablo-8: H_{1c} Hipotezinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Unstandardized Coefficients		Stand. Coef. β	t	P	F	Mode (p)
	B	Std. Er.					
Sabit	,909	,223		4,072	,000	52,718	,000*
Çin Ülke İtibarı	,660	,103	,631	6,392	,000*		
Çin Ülke İmajı	,030	,082	,036	,369	,713**		
R ² : 0,435		R: 0,659		*p<0,05		**p>0,05	
						Adjusted R ² : 0,427	

Tablo-8 incelendiğinde $p<0,05$ şartının sağlanması nedeniyle H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir. Yani "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde etkileri mevcuttur. Ancak "Çin Ülke İmajı" değişkeninin p değerinin 0,05 'ten büyük olması sebebiyle etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde % 65,9 oranında açıklayıcılıkları vardır. B değerleri yorumlandığında ise "Kalite Algısı" değişkenini etkileyen değişkenlerden en önemlisi "Çin Ülke İtibarı" değişkenidir.

5.4.5.H_{1d} Hipotezinin Analiz Sonuçları

Katılımcıların 263'ü üniversite ve üzerinde eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. H_{1d} "Çin ülke imajı ve itibarının; üniversite ve üzerinde eğitim almamış tüketicilerin, Çin menşeli ürünler hakkındaki kalite algıları üzerinde bir etkisi vardır." olarak oluşturulmuştur. H_{1d} hipotezini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları tablo-9'da verilmiştir.

Tablo-9: H_{1d} Hipotezinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Unstandardized Coefficients		Stand. Coef.	t	P	F	Model (p)
	B	Std. Er.					
Sabit	,505	,236		2,136	,034	60,078	,000*
Çin Ülke İtibarı	,439	,086	,344	5,113	,000*		
Çin Ülke İmajı	,312	,076	,275	4,087	,000*		
R ² : 0,316		R: 0,562		*p<0,05		Adjusted R ² : 0,311	

Tablo-9 incelendiğinde $p<0,05$ şartının sağlanması nedeniyle H_{1d} hipotezi kabul edilmiştir. Yani "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde etkileri mevcuttur. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde % 56,2 oranında açıklayıcılıkları vardır. B değerleri yorumlandığında ise, "Kalite Algısı" değişkenini etkileyen değişkenlerden en önemlisi "Çin Ülke İtibarı" değişkenidir.

6.SONUÇ VE TARTIŞMA

Küreselleşen dünyada, ülkeler için en önemli hususlardan biri, yabancı kamuoyları tarafından nasıl algılandıkları ve ülkelerin imaj ve itibarlarının nasıl olduğu olmaya başlamıştır. İmaj ve itibar kavramları, o ülkenin potansiyel çekiciliği ve uluslararası düzende yer aldığı konumla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Gelişen ekonomi ve üretim pazarı içerisinde ülkelerin ürettikleri ürünler de, bu imaj ve itibar kavramlarını şekillendirmede yardımcı bir etken olarak değerlendirilmektedir. Şirketler ve kurumlar gibi bu çalışmalara ülkeler de dahil olmaktadır. Devletler, uluslararası ticaretten kendilerine daha fazla pay alabilmek, ithalat ihracat oranlarını yükseltmek, ülkeye turist çekebilmek gibi unsurlar nedeniyle imajlarını değiştirmek ve geliştirmek için birtakım faaliyetlerde bulunmaktadır. Menşe ürünler de bu faaliyetlerin bir parçası olmakta ve günümüzde tüketicilerin beklentileri, tercih ettikleri ürünlerin değişmesi ve gelişmesi ile ürün

çeşitliliği de artış göstermektedir. Ürün tercihi konusunda en önemli hususlardan biri de o ürünün kalitesidir. Tüketici tarafından tercih edilecek ürünün kalite algısı önemli bir hale gelmiştir. Kalite algısını etkileyen unsurlar arasında, o ürünün üretildiği ülkenin imajı ve itibarı da yer almaktadır. Dolayısıyla ülke ve ürün kalite algısı birbirleriyle yakından ilişkilidir.

Çalışmanın amacı da ülke imajı ve itibarının, menşe ürün kalite algısı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak olmuştur. Bunun için çalışmada seçilen ülke son yıllarda büyük bir ekonomik gelişim gösteren ve neredeyse dünya pazarının tamamına ürün pazarlayan Çin Halk Cumhuriyeti seçilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre H_1 , H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} ve H_{1d} hipotezleri kabul edilmiş ve H_0 hipotezi ise reddedilmiştir. Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yurt dışına çıkan katılımcılarda "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" değişkeni üzerinde açıklama oranı % 41,4; yurt dışına çıkmayan katılımcılarda ise % 60,3 olduğu tespit edilmiştir. Lise ve altında eğitim alanlarda % 65,9; üniversite ve üzerinde eğitim alanlarda ise % 56,2 olduğu belirlenmiştir. Genel olarak B değerleri yorumlandığında ise, "Kalite Algısı" nı etkileyen değişkenlerden en önemlisinin "Çin Ülke İtibarı" olduğu tespit edilmiştir.

Çin ülke imajı ve itibarının, Çin menşeli ürünlerin kalite algısı üzerindeki etkisi; yurt dışına çıkan tüketiciler ile çıkmayan tüketiciler kıyaslandığında, yurt dışına çıkmayan tüketicilerde daha fazla olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, eğitim seviyesi arttıkça etki seviyesinin azaldığı, eğitim seviyesinin azaldıkça etki seviyesinin arttığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Ayrıca "Çin Ülke İmajı" ve "Çin Ülke İtibarı" değişkenlerinin "Kalite Algısı" üzerindeki etkileri ayrı ayrı yorumlandığında ise; "Çin Ülke İmajı"nın "Çin Ülke İtibarı"na oranla daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Pazarlama yöneticileri, işletme dışı unsurları yönetemeseler de plan ve programlarına dahil etmek zorundadır çünkü pazarlama yöneticilerinin başarıları iç ve dış tüm unsurlara karşı aldıkları tedbirlerin başarısı ile doğru orantılıdır. Ayrıca işletme dışında meydana gelen değişimler ve belirsizlik ortamı meydana getirdikleri kadar fırsat ortamları da meydana getirebilmektedir. Bu çalışma; Türkiye'de Çin menşeli ürünler satan işletmelerin yöneticilerinin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüketicilerin zihnindeki imaj-itibar ve Çin menşeli ürünlerdeki kalite algılarına göre pazar araştırmalarını ve seçimlerini yapmaları gerekliliğini ortaya çıkarmış ve yapacakları pazar araştırmalarında/seçimlerinde yol gösterici bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Bununla birlikte, Çin'in kendini Türk tüketicilere daha çok tanıtmaması ve Çin'in ülke imaj ve itibar faaliyetlerini artırması durumunda, Çin menşeli ürünlerin kalite algısının tüketiciler için daha da artacağını ve birbirleri üzerinde pozitif etkiye sahip olabileceğini söylememiz mümkün olacaktır. Böylece Çin, Türkiye'de pazarını genişletebilecek, tüketicilerin Çin menşeli ürünlere kalite algısının da gelişeceğinden dolayı, Çin menşeli ürünlerin talep edilme oranı da aynı doğrultuda artış gösterebilecektir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (1991), *Managing The Brand Equity*, New York: The Free Press.
- Agarwal, S.; Teas, R. K. (2001), "Perceived Value: Mediating Role of Perceived Risk", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9:4, 1-14.
- Ahmed, S. A.; D'Astous, A. (1996), "Country of Origin and Brand Effects: A Multidimensional and Multi-Attribute Study", *Journal of International Consumer Marketing*, 9:2, 93-115.
- Anderson, P. H.; Chao, P. (2003), "Country of Origin Effects in Global Industrial Sourcing: Toward an Integrated Framework", *Management International Review*, 43:4, 339-60.
- Anholt, S. (2007), *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*, New York: Palgrave Macmillan.
- Anholt, S. (2010), *Places: Identity, Image and Reputation*, Palgrave Macmillan, New York, NY.
- Arıkan, R. (2013), *Anketler ve Anket Soruları*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bhuiyan, S. N. (1997), "Marketing Cues and Perceived Quality: Perceptions of Saudi Consumers Toward Products of The U.S., Japan, Germany, Italy, U.K. and France", *Journal of Quality Management*, 2:2, 217-234.
- Bolin, G.; Stahlberg, P. (2002), *Between Community and Commodity: Nationalism and Nation Branding*, (Ed.) Anna Roosvall and Inka Salovaara, *Communication the Nation: Sweden*.
- Bulbulbuli, A.; Maitiniyazi, S.; Karimov, N. (2022), "The Effects of China's Country-of-Origin Image on Uzbekistani Consumers' Food Purchase Intentions", *Sustainability*, 14:19, 1-14.
- Buzzell, R. D.; Gale, B. T. (1987), *The PIMS Principles: Linking Strategy to Performance*, New York: The Free Press.
- Cervino, J.; Sanchez, J.; Cubillo, J. M. (2005), "Made in Effect, Competitive Marketing Strategy and Brand Performance: An Empirical Analysis for Spanish Brands", *Journal of American Academy of Business*, 6:2, 237-43.
- Costa, C.; Carneiro, J.; Goldszmidt, R. (2016), "A Contingent Approach to Country-of-Origin Effects on Foreign Products Evaluation: Interaction of Facets Of Country Image With Product Classes", *International Business Review*, 25:5, 1066-1075.
- Darsono, L. I.; Junaedi, C. M. (2006), "An Examination of Perceived Quality, Satisfaction and Loyalty Relationship", *Gadjah Mada International Journal of Business* September-December, 8:3, 323-342.
- Fan, Y. (2006), "Branding the Nation: What is Being Branded?", *Journal of Vacation Marketing*, 12:1, 5-14.
- Fan, Y. (2010), "Branding the Nation: Towards a Better Understanding", *Place Branding and Public Diplomacy*, 6:2, 97-103.
- Fetscherin, M. (2010), "The Determinants and Measurement of a Country Brand: The Country Brand Strength Index", *Marketing Review*, 27:4, 466-479.
- Fong, C.; Lee, C.; Du, Y. (2014), "Consumer Animosity, Country of Origin, and Foreign Entry-Mode Choice: A Cross-Country Investigation", *Journal of International Marketing*, 22:1, 62-76.
- Gegez, E. (2005), *Pazarlama Araştırmaları*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Hakala, U.; Lemmetyinen, A.; Kantola, S. (2013), "Country Image as a Nation-Branding Tool", *Marketing Intelligence & Planning*, 31:5, 538-556.
- Han, C. M. (1989), "Country Image: Halo or Summary Construct?", *Journal of Marketing Research*, 26:2, 222-229.
- Harris, T. L.; Whalen P. T. (2009), "21. Yüzyılda Pazarlama Profesyonellerinin Halkla İlişkiler El Kitabı", Rota Yayınları.
- Hoang, H. T.; Ho, K. N. B.; Tran, T. P.; Le, T. Q. (2022), "The Extension of Animosity Model of Foreign Product Purchase: Does Country of Origin Matter? ". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 64, 1-14.
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022>. Erişim Tarihi: 06.07.2022.
- Hynes, N., Caemmerer, B., Martin, E., & Masters, E. (2014). Use, abuse or contribute!: A framework for classifying how companies engage with country image. *International Marketing Review*.
- Kang, M.; Yang, S. (2010), "Comparing Effects of Country Reputation and the Overall Corporate Reputations of a Country on International Consumers Product Attitudes and Purchase Intentions", *Corporate Reputation Review*, 13:1, 52-62.
- Koubaa, Y. (2008), "Country of Origin, Brand Image Perception and Brand Image Structure", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 20:2, 139-155.
- Köksoy, E. (2014), "Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler ilişkisi: Kuramsal bir değerlendirme", *Marmara İletişim Dergisi*, (22), 211- 231.
- Leonidou, L.; Hadjimarcou, J.; Kaleka, A.; Stamenova, G. (1999), "Bulgarian Consumers' Perceptions of Products Made in Asia Pacific", *International Marketing Review*, 16:2, 126-142.
- Maher, A. A.; Carter, L. L. (2011), "The Affective and Cognitive Components of Country Image: Perceptions of American Products in Kuwait", *International Marketing Review*, 28:6, 559-580.
- Manrai, L. A.; Lascu, D. N.; Manrai, A. K. (1998), "Interactive Effects of Country of Origin and Product Category on Product Evaluations", *International Business Review*, 7:6, 591-615.
- Martin, I. M.; Eroglu, S. (1993), "Measuring a Multi-dimensional Construct: Country Image", *Journal of Business Research*, 28:3, 191-210.
- Nagashima, A. (1970), "A Comparison of Japanese and US Attitudes Toward Foreign Products", *Journal of Marketing*, 34:1, 68-74.
- Nart, S. (2008), "Menşe Ülke Etkisinin Tüketici Algılamaları ve Davranışlarına Yansımaları: İngiltere Pazarında Türk ve Alman Markalarının Karşılaştırılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13:3, 153-177.

- O’Cass A.; Lim K. (2002), "Understanding Younger Singaporean Consumers’ Views of Western and Eastern Brands", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 14:4, 54-79.
- Öztürk, G. R.; Özdemir Çakır, H. (2015), "Ülke İmajının ve Ülke İtibarının Marka Tercihine Etkisinde Menşе Ülke Kavramının Rolü: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma", *Global Media Journal Tr Edition*, 5:10, 317-340.
- Pappu, R.; Quester, G.P.; Cooksey, W.R. (2007), "Country Image and Consumer-Based Brand Equity: Relationships and Implications For International Marketing", *Journal of International Business Studies*, 38:5, 726-745.
- Passow, T.; Fehlmann, R.; Grahlw, H. (2005), "Country Reputation from Measurement to Management: The Case of Liechtenstein", *Corporate Reputation Review*, 7:4, 309-326.
- Paswan A.K.; Sharma D. (2004), "Brand Country of Origin (COO) Knowledge and COO Image: Investigation in an Emerging Franchise Market", *Journal of Product and Brand Management*, 13:3, 144–155.
- Peterson, R. A.; Jolibert, A. J. P. (1976), "A Cross-National Investigation of Price and Brand as Determinants of Perceived Product Quality", *Journal of Applied Psychology*, 61:4, 533-536.
- Peterson, R. A.; Jolibert, A. J. P. (1995), "A Meta-Analysis of Country-of-Origin Effects", *Journal of International Business Studies*, 26:4, 883-900.
- Szwajca, D. (2017), "The Importance of Reputation of a Country in the Process of Building its Competitive Advantage of the Global Market", *Scientific Journal WSPiF*, 1, 99-114.
- Tench, R.; Yeomans, L. (2006), "Exploring Public Relations", Harlow: Pearson Education Limited.
- Türk, B. (2020), "Yabancı Ürün Satın Alma Niyetinde Ekonomik Düşmanlık Algısı, Ülke ve Ürün İmajı Etkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, 24:83, 49-69.
- Verlegh, P.W.J.; Steenkamp, J.E.M. (1999), "A Review and Meta-Analysis of Country of Origin Research", *Journal of Economic Psychology*, 20, 521-546.
- Wang, C. L.; Li, D.; Barnes, B. R.; Ahn, J. (2012), "Country Image, Product Image and Consumer Purchase Intention: Evidence from an Emerging Economy", *International Business Review*, 21:6, 1041-1051.
- Wang, J. (2006), "Managing National Reputation and International Relations in The Global Era: Public Diplomacy Revisited", *Public Relations Review*, 32, 91–96.
- Yang, S. U.; Shin, H., Lee, J.; Wrigley, B. (2008), "Country Reputation in Multidimensions: Predictors, Effects and Communication Channels", *Journal of Public Relations Research*, 20:4, 421–440.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017), "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması", *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46: Özel Sayı, 74-85.
- Yu, C. J.; Wu, L.Y.; Chiao, Y. C.; Tai, H.S. (2005), "Perceived Quality, Customer Satisfaction and Customer Loyalty: The Case of Lexus in Taiwan", *Total Quality Management & Business Excellence*, 16:6, 707-719.
- Zaharna, R. (2010), *Battles to Bridges*, New York. Palgrave Macmillan.
- Zain, O. M.; Yasin, N. M. (1997), "The Importance of Country-of-Origin Information and Perceived Product Quality in Uzbekistan", *International Journal of Retail & Distribution Management*, 28:4/5, 139-154.

EXTENDED ABSTRACT

One advantage of globalization to consumers in target markets is the opportunity to purchase foreign products easily. Travel, online purchasing, and global media have made it easier for consumers in these markets to see international products. The growing volume and variety of foreign products in local marketplaces raise customers' awareness of these products and their countries of origin. Thus, this market's items make consumer decision-making complex. The nation of origin and other product attributes help consumers simplify their buying decisions. From this perspective, the product's country of origin and its image influence consumer purchases (Türk, 2020:50).

It has been evaluated that perceived quality is the only construct that positively and directly affects total customer satisfaction. However, it has been evaluated that customer satisfaction rises with perceived quality. The level of meeting the expectations of consumers varies among individuals. The harmony between expectations and perceived quality has a positive effect in parallel with customer satisfaction. The harmony between expectations and perceived quality has a positive effect in parallel with customer satisfaction. However, if there is a mismatch between expectation and perceived quality, customer satisfaction has a negative effect (Yu vd., 2005: 717-718). If consumers have information about the product, they can use their image and experience of the product's country of origin to evaluate its quality. The most critical aspect that ensures the image and reputation of a country is the experience we have gained against that country and our knowledge about that country.

With the People's Republic of China gaining an important position in the international arena, products of Chinese origin have come to the fore, and China is beginning to direct the world economy. As China was a non-extroverted country at first, and then it took place with an economically and politically strong country profile with the process of opening up, it started to give importance to image and reputation issues. For this, China has carried out some public diplomacy activities and aimed to introduce itself to the outside world. Chinese-origin products also play an auxiliary role in these activities. The study aims to determine whether the Chinese country's image and reputation affect the quality perception of Turkish consumers about Chinese-origin products.

Before starting the study, the literature was examined in depth, and Turkish and English resources related to the subject in Turkey and China were searched. The reason for choosing this research is that there are not enough studies in the related literature. Because the study is in international marketing and can be evaluated from the perspective of both countries, a joint multidisciplinary study was conducted between Shanghai University in China and Afyon Kocatepe University in Turkey. Ethics committee approval was obtained from Afyon Kocatepe University, as the research phase will be conducted in Turkey.

The research was completed with the participation of 418 consumers with face-to-face survey and convenience sampling methods. However, due to erroneous and incomplete data, analyzes were made with the data of 403 participants. Face-to-face surveys and convenience sampling methods were used in the research due to time and cost constraints. In addition, another research limitations are the probability of the participants giving misleading answers to the questions posed due to the testing effect. Moreover, the fact that the sample was not selected randomly does not make it possible to generalize the results to the whole population.

According to the analysis results, it has been determined that China's image and reputation have a statistically significant effect on the quality perception of Chinese-origin products. In the participants who went abroad, the explanation rate of the "China's Country Image" and "China's Country Reputation" variables on the "Quality Perception" variable was 41.4%; It was determined that 60.3% of the participants did not go abroad. 65.9% for those with high school education and below; It has been determined that it is 56.2% in the university and higher education fields. When B values are generally interpreted, it has been determined that the most critical variable affecting the "Quality Perception" factor is "China's Country Reputation." When looking at the consumers who go abroad or not, it is evaluated that the effect of the image and reputation of the Chinese country on the quality perception of the products of Chinese origin is more in the consumers who do not go abroad. However, as the level of education increases, the level of influence decreases, and as the level of education decreases, the level of influence increases. In addition, when the effects of the "China's Country Image" and "China's Country Reputation" variables on "Quality Perception" are interpreted separately, it is possible to say that "China's Country Image" is higher than "China's Country Reputation."

This research; has revealed that the managers of the companies selling Chinese-origin products in Turkey should make market research and choices according to the image reputation of the People's Republic of China in the minds of Turkish consumers and the quality perceptions of Chinese-origin products. However, if China introduces itself to Turkish consumers more and China increases its country's image and reputation activities, the quality perception of Chinese-origin products will increase for consumers. They can have a positive effect on each other. Thus, China will be able to expand its market in Turkey. Since the quality perception of Turkish consumers for Chinese-origin products will improve, the purchase rate of Chinese-origin products will increase in the same direction.

NEVADİRÜ'Ş-ŞEBAB'TA RENK ADLARI

Serpil SOYDAN^{1*}

¹Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Niğde, Türkiye

*ssoydan078@gmail.com

+ORCID: 0000-0001-7180-8769

Öz-Toplumun geleneklerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini, yaşayışlarını gelecek kuşaklara aktaran en önemli unsur dildir. Toplumun sosyal ve kültürel yapısını ortaya koyan da dil malzemeleridir. Bu dil malzemelerinden biri de renk adlarıdır. Renk, insanın yaşamını güzelleştiren, onu daha cazip ve anlamlı hâle getiren öğelerden biridir. Türk kültüründe renklerin önemi çok büyüktür. Sadece dış dünyanın ifade edilmesinde değil, kişilerin ruhsal durumlarının ifade edilmesinde de renklerden yararlanılmıştır. Bu konuda, Pınar Gümüşkaya, Tarihi Türk Lehçelerinde Renk Adları (2015) adlı yüksek lisans tezinde tarihi Türk lehçelerindeki renk ad ve kavramlarını tarihî dönemler çerçevesinde toplu sözlük niteliğinde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tez çalışmasında Çağatay Türkçesi dönemine ait pek çok eser incelenmiştir. Çalışmamızın farkı, Nevadirü'ş-Şebâb'daki renk adlarının kavram alanlarını tespit edip örneklendirmektir. Çalışmayı sınırlandırabilmek için sadece temel renk adı olan sözcükler ele alınmıştır. Nevadirü'ş-Şebâb'da ak / beyaz, kara / siyah, gül renk /gül-gün /gül-reng, kızıl, sarı, gök, yaşıl, yâkût, lâle-gün olmak üzere dokuz renk tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler-Nevadirü'ş-Şebâb, Çağatay Türkçesi, renkler, sarıg, yaşıl.

COLOR NAMES IN NEVADİRÜ'Ş-ŞEBAB

Abstract -Language is the most important element that transfers the traditions, beliefs, feelings, thoughts, and lives of the society to the next generations. It is the language materials that reveal the social and cultural structure of the society. One of these language materials is color names. Color is one of the elements that beautifies a person's life and makes it more attractive and meaningful. Colors are very important in Turkish culture. Colors were used not only in expressing the external world, but also in expressing the mental states of people. In this regard, Pınar Gümüşkaya tried to reveal the color names and concepts in historical Turkish dialects as a collective dictionary within the framework of historical periods in her master's thesis titled Color Names in Historical Turkish Dialects (2015). In this thesis, many works belonging to the Chagatai Turkish period were examined.

The difference of our study is to identify and exemplify the conceptual fields of the color names in Nevadirü'ş-Şebâb. In order to limit the study, only words with basic color names are considered. Nine colors were identified as "white, black, rose color, red, yellow, sky, green, ruby, tulip-gün".

Keywords-Nevadirü'ş-Şebâb, Chagatai Turkish, colors, sarıg, green.

GİRİŞ

Bir kültür hazinesi olan dil, toplumun geleneklerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini, yaşayışlarını kısacası yaşamdaki maddi ve manevi öğeleri barındıran ve gelecek kuşaklara aktaran en önemli unsurdur. Toplumun sosyal ve kültürel yapısını ortaya koyan, dil malzemeleridir. Bu dil malzemelerinden biri de renk adlarıdır. Rengin fiziksel, sanatsal ve psikolojik açıdan çeşitli tanımları yapılmıştır.

Küçük (2010: 420), renk kelimesinin Farsçada reng şeklinde kullanıldığını, cisimlerden yansıyan çeşitli frekanslardaki ışınların göz ve sinirler aracılığı ile alınmış algıların beyin tarafından anlamlandırılması sonucunda oluşmuş fizyolojik bir olgu olarak değerlendirildiğini belirtir. Renk sözcüğünün Türkçesi, geçmişte ‘bet’ ve ‘don’ sözleriyle ifade edilmiş olup ‘bet’ sözcüğü ‘bet beniz’ kalıp sözünde geçmektedir. ‘Don’ sözcüğü de ‘doru donunda at’ gibi bazı sözleri ifade ederken kullanılır. Donanmak sözcüğü, ‘süslenmek, renklenmek’ anlamına gelir (Öztürk, 2015: 5).

Karademir (2007: 192), milletlerin hayata bakış açılarını, tabiatı algılayışını gösteren söz varlıklarından birinin de renk isimleri olduğunu ifade eder.

A.V.Gabain, *Renklerin Sembolik Anlamları* adlı makalesinde kozmolojik görüşleri şu şekilde belirtir (1968: 107): “Çinliler en azından Han zamanından beri (İ.Ö. 206 - İ.S. 221) genel evreni de yeryüzü dünyası gibi doğu, batı, güney ve kuzeye yönelerek dört bölüme ayırmışlardır. Aynı zamanda sabah, akşam, öğle, gece yarısı ve ilkbahar, güz, yaz, kış olarak günün ve yılın dört zamanıyla ilgiliydi. Bu dört bölümün her birinde bir renk, bir hayvan, bir unsur vb. de tespit edilmiştir. Çinlilerin sıralamasına göre doğu, batı, güney, kuzeyin karşılıkları: mavi/yeşil, ak, kırmızı, kara; ejderha, pars, kuş, kertenkele; tahta, maden, ateş, su idi. Sarı/ yaldız rengi ve toprak unsurları orta kavramının ifadesi için eklenmiş olup bu sisteme Wu-lun ‘beş dolaşanlar’ adı verilmiştir. Bu kozmolojik görüşler Türk ve Moğol halkları tarafından da bilinmekte ve kullanılmaktaydı.”

Bayraktar (2003-2010) tarafından yapılan çalışmalarda renk adları, dil bilimsel açıdan ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda Berlin ve Kay (1969: 2-3) tarafından öne sürülen bütün diller için renk terimleri sınıflandırması ölçüt alınmıştır (Bayraktar, 2013: 95). Saphir ve Whorf’un “Bütün dillerde renk terimlerinin temel benzerlikleri vardır.” ilkesine dayandırarak çalışmalarını yapan Berlin ve Kay’ın renk terimleri hipotezinde başlıca şu renk adları temel alınmıştır: “Beyaz, siyah, kırmızı, yeşil, sarı, mavi, kahverengi, mor, pembe, portakal rengi ve gri. Bu renkler, çeşitli niteliklere sahip birçok dilde incelenmiş ve tüm dillerin içerdikleri renk adlarına göre yedi ayrı tipe ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu gruplar şöyledir: 1. Bütün dillerde mutlaka beyaz ve siyah renk adları

bulunmaktadır. 2. Bir dil 3 renk adı içeriyorsa, ilk gruptaki renkler ve ek olarak kırmızı renk adı vardır. 3. Bir dil 4 renk adı içeriyorsa, ikinci gruptakiler ve ek olarak yeşil veya sarı (ikisi birden değil) renk adı vardır. 4. Bir dil 5 renk adı içeriyorsa üçüncü gruptakiler ve ek olarak yeşil ve sarı (ikisi birden) renk adı vardır. 5. Bir dil 6 renk adı içeriyorsa dördüncü gruptakiler ve ek olarak mavi renk adı vardır. 6. Bir dil 7 renk adı içeriyorsa, beşinci gruptakiler ve ek olarak kahverengi renk adı vardır. 7. Bir dil 8 renk adı içeriyorsa altıncı gruptakiler ve ek olarak mor, pembe, portakal rengi veya gri renk adlarından biri ya da bunların birleşiminden oluşmuş bir renk adı vardır. Bu sınıflandırmaya göre, dillerin gelişmişliği, renklerin çokluğuyla orantılıdır. Diğer bir ifadeyle bir dil ne kadar gelişmişse o dilin renkleri o ölçüde ayrılmış ve çoğalmıştır.” (Bayraktar, 2013: 95)

Türk kültüründe renklerin önemi çok büyüktür. Sadece dış dünyanın ifade edilmesinde değil, kişilerin ruhsal durumlarının ifade edilmesinde de renklerden yararlanılmıştır. Giysilerde, gelinlerin yemenilerinde kullanılan renklerin ayrı ayrı anlamları bulunmaktadır. Örneğin, hüznün için kara giysi ve aksesuarlar tercih edilmektedir. Karalar bağlamak deyiminde de bu durum açıkça görülmektedir. Evrensel olarak beyaz ve yeşil tıp görevlilerinin kıyafetlerinde kullanılırken resmî görev ve durumlarda laciverte yer verilmiştir. Ayrıca Türk kültüründe al ve yeşil “muratların gerçekleşmesi” anlamlarına gelmektedir. Diğer renklerden farklı olarak yeşil, İslamiyet sebebiyle dinî bir ifade kazanmıştır (Bayraktar, 2003: 1).

Küçük’e göre (2013: 10), dışa dönük bir toplum olan Türkler, renklerin adlandırılmasında doğaya bağlı bir yol izlemişlerdir. Bunda Türklerin hayvancılıkla uğraşmalarının, bitki örtüsü, hayvanlar, madenler, özel adlar, gökle ilgili adlandırmalar, organ adları, hastalık adları, din, meslek, zaman ve coğrafyaya dayalı kavramlar, yiyecek ve içecek gibi çeşitli nesnelerin de rolü vardır.

Türk kültüründe atların donlarına (renklerine), nişanlarına yani üzerlerinde taşıdıkları benek vb. işaretlerine, vücut biçimlerine, yürüyüş ve koşma özelliklerine, huylarına, yaşlarına ve yaptıkları işlerine çeşitli adlar verilmiştir. Bu amaçla atların donları ve nişanları için kullanılan sözcükler, Türkçenin renk zenginliğinin göstergelerinden biri hâline gelmiştir (Küçük, 2009: 1832).

“Doğayla iç içe yaşayan Türklerin Eski Türkçe Dönemi’nden tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine ve günümüz ağızlarına dek sahip olduğu renk söz varlığının çeşitliliği dikkati çekicidir. (Ergönenç ve Can, 2020: 570). Renk kavramı için Göktürk Yazıtları’nda *öη*, Uygur kaynaklarında *öη* ve *boy*, İslamiyet’in kabulü ile birlikte Karahanlı Türkçesinde *bodug*, *boy*, *öη*, *kurtuş*, *tü*, *tüs* gibi

kelimelerin kullanıldığı görülür (Küçük, 2010: 562-563). Göktürk Yazıtları'ndan günümüze, renk adlarından bir kısmı yerlerini Türkçe dışında yabancı kelimelere bırakırken bir kısmı ise ses değişimleri ile yaşamaktadır. Kimi anlam daralmasına uğrarken kimi de değişmemiştir. Örneğin, "ak" kelimesi yazı dilinde ve ağızlarda kullanılırken diğer yandan Arapçadan geçen *beyaz* kelimesinin daha sık kullanıldığı görülmektedir (Küçük, 2010: 557).

Karahanlı Türkçesiyle yazılan ve dönemin dil özelliklerini gösteren dört eserde renklerin kullanımı şöyledir: Dîvânü Lugâti't-Türk'te *ak, al, ala, ar, asrı, bayın, boz, çakır, çal, kara, kızıl, konğur, kök, kökşin, kula, sarığ, sap sarığ, targıl, tığ, ürüng, yağız, yaşıl* gibi 28 renk adı; Kutadgu Bilig'de *al, ala, boz, çal, habeş, kara, kırğıl, kızıl, kıp kızıl, kök, kökçin, kupa, öriüng, sarığ, şaşut, yağız, yaşıl, yipün* gibi 20 renk adı; Atabetü'l Hakayık'ta *al, kızıl, öriüng* olmak üzere 3 renk adı; Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi'nde *çakır, kara, kap kara, kök, ürüng* olmak üzere 5 renk adı geçmektedir (Ergönenç ve Can, 2020: 570).

Renk adları ile ilgili pek çok makale, bildiri, tez ve kitap çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar şöyledir: Gabain, A.V. (1968), Kaymaz, Z. (1997), Genç, R. (1997), Bayraktar, N. (2004), Karademir, F. (2007), Yıldırım, A.(2007), Küçük, S.(2009), Rayman, H. (2009), Küçük, S.(2010), Küçük, S. (2011), Adalar-Subaşı, D.(2012), Bayraktar, N. (2013), Küçük, S.(2013), Özcan, D. (2014), Bayraktar, N. (2003), Ergönenç, D.ve Can, K. (2020), Orçan, S. (2011), Tanrıku, T. (2014), Gümüşkaya, P. (2015), Çimen, E. (2021), Öztürk, Ş. (2015). Bayraktar, N.(2014).

Çalışmanın Amacı: Pınar Gümüşkaya, Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adları (2015) adlı yüksek lisans tezinde tarihî Türk lehçelerindeki renk ad ve kavramlarını tarihî dönemler çerçevesinde toplu sözlük niteliğinde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tez çalışmasında Çağatay Türkçesi eserleri içinde Nevâyî'nin divanlarından Bedayiü'l Vasat, Fevayî dü'l Kiber, Nevâdirü'n Nihaye adlı eserler incelenmiş ancak Nevâdirü'ş Şebâb incelenmemiştir. Bu çalışmanın farkı, Nevâdirü'ş Şebâb'taki renk adlarının kavram alanlarını tespit edip örneklendir mektir.

Çalışmanın Yöntemi: Çalışmayı sınırlandırabilmek için sadece renk adı olarak kullanılan sözcükler ele alınmıştır. Bu söz varlığının tespitinde tarama yöntemi tercih edilmiştir. Renklerin kavram alanlarını ifade eden özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin anlaşılması için hemen yanına açıklaması yazılmıştır. Bu eserde geçen renk adları ve kavram alanları şöyledir:

1. İnceleme

1.1. Ak / Beyaz Renk: Beyaz, ebyaz, sefid, aklık, karanın zıddı (Eminoğlu, 2014: 33). Beyaz renk, Arapça kökenli bir sözcük olup Türkçeye sonradan girmiş bir sözcüktür. Beyaz rengin Türkçe olan karşılığı ak'tır. Bu renge, temizlik, arılık, saflık, bozulmamışlık anlamları yüklenmesinin yanı sıra deneyimsizlik, tecrübesizlik, yaşanmamışlık, hayatın özünü oluşturan mücadelenin hiç başlamamış olması gibi bir cesaretsizliği, hayatın devam lılığını sağlayan döngüyü de ifade eder (Ögel, 1993: 72). Ayrıca Ögel (1984: 379), Eski Türkçede yer alan beyaz renk anlamına gelen *ürüng* sözcüğünün sıfat görevinde maddenin beyazlığını ifade için, ak rengin ise manevi, ruhsal ve duygusal anlamları ifade etmekte kullanıldığını belirtir. Ak rengin, yaşlılık, tecrübe ile dolu oluşu temsil ettiği de görülür (Orçan, 2011: 55). Eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Ak Baş-Saç:

Yüzi sarığ başı ak bir çarı ger ölse ni hayf
İnji kızıl közi kaşı çara yigitlerge (NŞ 28/2)
(Yüzü sarı, başı ak, bir ihtiyar eğer olsa ne yazık! Yanağı kızıl, gözü, kaşı kara yigitlere ne yazık!)

Ak Saç:

Siniñ sıvgüñe yaymış ak saçını
İmestür yüzi mihr nürüdm ak (NŞ 309/3)
(Senin sevgine ak saçını yaymış. Yüzü güneş nurundan beyaz değildir.)

Ak Göz / Göz bebeği:

Saânur-min yâr daylıdur körünse her çara
Gerçi hayret seyl-i eşki közlerimni kıldı ak (NŞ 312/3)
(Her kara görünse sevgili sürüsüdür düşünürüm. Gerçi hayret gözyaşı seli gözlerimi ak etti, beyazlaştırdı.)

Bes ki köz ak u karasın sürtmüş-min şevkdin
Hem çara hem ak oluptur bâd-pâyın toynağı (NŞ 590/3)
(Yetişir ki ak ve karasını arzusundan sürümüşüm. Atın toynağı hem kara hem ak olmuştur.)

Ak reng Gözyaşı:

Közüm üzardı üzil ak rengidin gerçi
Kızıl bolur su vü bolmas aña habâb kızıl (NŞ 376/4)
(Gözüm kızıl ak renginden zaten kızardı. Su kızıl olur ve hava kabarcığı ona kızıl olmaz.)

Ak Sakal:

Ol ki kâfur bolup müşgi kılrur ra'nâlık
Ak saçalığa küler halk zihî rüsvâlık (NŞ 316/1)
(O miski ki ıtırılı madde olup güzel, lâtif, hoş görünüş elde eder. Halk, rezillige, aksakalına güler, ne hoş!)

Ak Güller:

Bes ki küz bâğda birdi êârıoñ hicrânı su
Her sarı güller açılıptur bu iki bostânım ak (NŞ 319/3)
(Yetişir ki güz bağında yanağının ayrılığı su verdi. Her tarafa bu iki bostanımdan ak güller açılmıştır.)

Gül kızıl sarığ imes gülşende sin körgen zamân

Ak gül irdi niçe reng oldu ol yüz reşkidin (NŞ 500/4)
(Gül bahçesinde gül senin gördüğün zaman kızıl sarı değil. O yüz kıskançlığından ak gül idi, nice renk oldu.)

Ak gül Mamuk “pamuk”:

Çemenğa âteşin güldin çü koyduñ tâze kıanlık dâğ
Mamuú *ağ güldin* ittiñ dâğı üzre kıoyğalı *merhem* (NŞ 393/5)
(Çemene ateşli gülden taze kanlı yara bıraktın. Yara üzerine merhem koyarak ak gülden pamuk yaptın.)

Ak Çihre-i imânım “imanım çehresi”:

Rûzigârim deyr ara kıldı kıara çün muğ-beçe
Kıalmağan bolsa tañ irmes *çihre-i imânım ağ* (NŞ 319/8)
(Zamanım dünya içerisinde meyhaneci çırağı kara kıldığı için imanım çehresi ak kalmamış olsa şaşırtıcı değil.)

Ak Alma:

Ol zeķannı öpe vü gül-günedin *nezzâre kııl*
Kim irür bir *alma* kim rengi irür *ağ* u kızıl (NŞ 375/1)
(O çeneyi öpe ve gül renkliden bak. Bir elma ki rengi aktır ve kıızıdır.)

Ak Öy “ev”:

La ‘li ağ öy uaları úanlı müjem bolmuş yakîn
Anda merdümlük kıılıp kir ey meh-i ħargeh-nişin (NŞ 452/1)
(Dudağı ak ev, damarları kanlı kirpiğim olmuş kesin. Ey otağda oturan ay, oraya insanlık yapıp gir.)

Beyaz: Beyaz, ebyaz, sefid, aklık, karanın zıddı.
(Eminoğlu 2014: 33).

Beyâz Yüz:

Yüzüñ beyâzıda ol ħâl-i müşg-sâ Hindû
Ġarîb tüşti Ġoten kışveri ara Hindû (NŞ 516/1)
(Yüzün beyazlığında o misk kokulu Hintli gibi siyah benin. Hoten ülkesi içinde Hintli -benin- garip düştü.)

1.2. Kara/Siyeh Renk: Kara; karanlık, siyah, esved; esmer; siyahlık, siyah boya; siyahî, zenci, renklerin en koyusu, kömür renginde olandır (Emi noğlu, 2014: 222-223). Kara renk, Türkçe kökenli olup kara rengin aynı değerini yansıtan siyah renk, Türkçeye Farsçadan geçmiştir (Orçan, 2011: 44). Türkler batıyı “ak”, doğuyu “gök” renk, güneyi “kızıl”, kuzeyi “kara” renk ile adlandırmışlardır (Kafalı, 1976: 19). Toplumsal anlamda karanlık, korku, matem, ölüm, yas, üzüntü, otorite çağrışımları yaptığı gibi cehennem, şeytan, anarşizm ve kötülük, büyüklük, güç simgesini de ifade eder. Aynı zamanda mutsuzluk, umutsuzluk ve hayal kırıklığının gecenin ve evrenin sonsuz karanlığının rengidir (Öztürk, 2015: 339). Kara kelimesi kimi durumlarda güzellik ve sevimliliğin sembolüdür (Karadoğan, 2004: 93). Kara renk, yer ve toprağı ifade etmesinin yanı sıra mezar anlamına da gelir (Ögel, 2002: 255-256). Eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Ten / Vücut Kara:

Yaşdın aña yüzüm ger sîm-gündür ger kızıl
Taşdın bilgil tenimni ger kök olmuş ger *kıara* (NŞ 30/2)
(Yüzüm yaşdan bazen gümüş renklidir bazen kıızıdır anla. Tenimi taştan bil, bazen gök -mavi, yeşil- bazen kara olmuş.)
Sağınur-min yâr ħaylıdur körünse her kıara
Gerçi ħayret seyl-i eşki közlerimni kıldı *ağ* (NŞ 312/3)
(Her kara görünse sevgili sürüsüdür düşünürüm. Gerçi ħayret gözyaşı seli gözlerimi ak etti, beyazlaş tırdı.)

Tün “Gece” Kara:

Ay helâkimge tutup mâtem kıyıp *tündin kıara*
Ârıziñ seyli belâ ehl-i êaza girdâr iter (NŞ 164/8)
(Ay harap olup geceden kara matem giyip yanağı nın seli aza ehli belâyâ yürür.)

Tün Kara / Peşmîn “pişmanlık” Kara:

Tün kıarası dik *kıara peşmînedür* mü seyride
Yâ tutupturur cefâ-ger şûħnı âħım miniñ (NŞ 349/2)
(Gece karası gibi kara pişmanlıkta mıdır seyride. Yâ cefâli güzeli benim âħım tutmuştur.)

Tün ü Kün “gece ve gündüz” Kara:

Közümge hecrde bir dik *kıara durur tün ü kün*
Maña firâķ tüni ħâħ kışķa ħâħ uzun (NŞ 451/1)
(Gözüme ayrılıkta gece ve gündüz bir gibi karadır. Bana ayrılık gecesi bazen kısa bazen uzundur.)

Âħ Kara:

Könül ki hecr tüni kıoymadı kıarârin anıñ
Munıñ hem *âħı kıara* kıldı rûzigârin anıñ (NŞ 352/1)
(Gönül ki ayrılık gecesi onun kararını bırakmadı. Bunun hem âħı onun zamanını kara etti.)

Göz Kara:

Şabrım sipâħ u ħaylı kırpikleri sâfidın
Körgeç *közi kıarasın* her sarı kıozğalıptur (NŞ 171/3)
(Sabrım asker ve sürü kırpikleri sâfindan gözü karasını görerek her tarafı karmakarışık etmiştir.)

Vaâfi *közniñ kıaralığ* birle irdi vây kim
İmdi sarığlıkka mensûb itmiş anı ħastelığ (NŞ 302 /5)
(Vay ki gözünün vasfı karalık ile idi. Şimdi hastalık onu sarılık hastalığına bağlamış.)

Ey Nevâyî dime úaş u köziniñ vaşfını ayt
Kıaşı yayın mu diyin *közi kıarasın* mu diyin (NŞ 484 /7)
(Ey Nevâyî kaç ve gözünün vasfını söyle deme! Kaşı yayını mı diyerek gözü karasını mı diyerek...)

Kıılmamış tırnağların rengin ki peydâdur eser
Köz kıarası her birige secdeler kılganıdın (NŞ 465 /5)
(Tırnaklarını renkli yapmamıştır ki izler ortadadır. Göz karası her birisine secdeler kılmaktan...)

Kıara köziñ ki vefâ ‘aynıdın maña kıaķmas
‘Aceb imestür eger bolsa bî-vefâ Hindû (NŞ 516/3)

(Kara gözün ki vefa gözünden bana bakmaz. Eğer Hintli vefasız olsa şaşılacak değildir.)

Bes ki *köz ak u karasın* sürmüş-min şevkdin
Hem *çara* hem *ak* oluptur bād-pâyın toynağı (NŞ 590/3)
(Yetişir ki ak ve karasını arzusundan sürümüşüm. Atın toynağı hem kara hem ak olmuştur.)

Göz / Kaş Kara:

Ol *közi kaşı çarağa* aynı teşbih eylemen
Aynıñ âfetliğ közi pür-fitne kaşı kaydadur (NŞ 198 /3)
(O gözü, kaşı karaya aynı benzetme yapmayınız. Gözün afetli gözü, fitne dolu kaşı nerededir.)

Yüzi sarığ başı *ak* bir çarı ger ölse ni hayf
İñi kızıl *közi kaşı çara* yigitlerge (NŞ 28/2)
(Yüzü sarı başı ak bir ihtiyar eğer ölse ne yazık! Yanağı kızıl, gözü kaşı kara yigitlere...)

Yüz /Çehre Kara:

Köñül itti dağı közni isterem eşk itse kûr
Kim tiler-min her kün ol *yüzi çaranı* körmesem (NŞ 437/3)
(Gönül etti de gözü gözyaşı kör etse isterem. Dilerim ki her gün o yüzü karayı görmesem.)

Dem-be-dem *kanımğa* tanuğluğ birer-sin ey köñül
Bilmen ol ter-i dâmen ü *yüzi çaranı* neyleyin (NŞ 491/4)
(Ey gönül durmadan kanıma tanıklık verirsin. Bilmem o taze, genç kişiyi ve yüzü karayı neyleyeyim.)

Tiñ oldı bülbül ü zağ uşbu bâğara ya' nî
'Arab faşîhi vü kiçe *yüzi çara* Hindû (NŞ 516/6)
(İşte bu bağ arasında Bülbül ve karga denk oldu. Güzel konuşan Arap ve gece yüzü kara Hintli.)

Kim ki sindin ivürüp *çihre çara* tapıp vech
Kim *hadîsi-Æğa* kılıp taen diben bi-tevcîh (NŞ 522 /7)
(Kim ki senden yüz çevirip yüzü kara bulup ki hadisine utanıp yorumsuz diyerek...)

Dime ki tâze tikenler güvâh-ı ışkıñ irür
Yüzi çaralığ yalğan bolurdın oldı güvâh (NŞ 529 /3)
(Taze dikenler aşkın tanıklığıdır deme ki. Yalan olduğuna yüz karalığ şahit oldu.)

Çaygu Kara / Baş Kara:

Çara çaygu mini iltip úara zülfün için her tün
Çara başını tutup avuç çara yirge kirip tirsek (NŞ 323/6)
(Kara çaygu her gece kara zülfün için beni götürerek kara başı avuç(la) tutup, dirsek kara yere girip...)

Yüzünge çün teveccüh eyledim çaldı *çara çaygu*
Kiyin tüşken kibi sâye körüngeç mihr utrudın (NŞ 502/2)
(Yüzüne yöneldim, kara çaygu kaldı. Güneş karşısından ardına düşmüş gibi gölge görünerek...)

Kilgeç ol yüz allıma úaldı *çara çaygu* kiyin
Sâye tüşken dik kiyin hürşid bolgaç ilgeri (NŞ 598 /2)
(O yüz karşıma gelerek kara çaygu ardımda kaldı. Gölge düşmüş gibi ardımda güneş ileri olacak.)

Ayak Kara:

Şemè tübi "mum dibi" Kara:

Boldı *ayağın çara* zînet ü pirâyedin
Eyle ki bolğay *çara şemè tübi* sâyedın (NŞ 490/1)
(Süs ve zinetten ayağın kara oldu. Öyle ki kara mum dibi gölgeden kara olacak.)

Mâtem Kara:

Örteben pervâneni ey şem' sonra ni asığ
Yığlamak çırmap *çara mâtemliğ* il dik şiveniñ (NŞ 341/5)
(Ey mum pervaneyi yakarak sonra ne fayda! Kara matemli el gibi şivenin dolayarak ağlamak.)

Toprak Kara:

Meger kim küyide yalın ayağ ol ay hırâm itmiş
Nevâyî közlerige sürme bolmış ol *çara tofrağ*(NŞ 297/9)
(Meğerki memleketinde o ay yalın ayak nazlı nazlı salınmış. Nevâyî gözlerine o kara toprak sürme olmuş.)
Yüzün vaâfin dip ötken tün dür-i eşkim töker irdim
Tutup tağ kinin ay kirdi *çara tofrağça* birdin hem (NŞ 429/3)
(Yüzün vasfını geçmiş diyerek gece gözyaşı incisini dökerdim. Dağ kinin tutup ay birden kara toprağa girdi.)

Ten Kara:

Yaşdın aña yüzüm ger sîm-gündür ger kızıl
Taşdın bilgil *tenimni* ger kök olmuş ger *çara* (NŞ 30/2)
(Yüzüm yaşdan bazen gümüş renklidir bazen kıızıdır anla. Tenimi dışardan bil bazen gök bazen kara olmuş.)

Âlem Kara:

Öz gamım ifşâsıdın '*âlemni* kim kıldım *çara*
Uş özümge dime kim '*âlemğa* mâtem eyledim (NŞ 410/4)
(Kendi gamımı ortaya dökmekten âlemi kara ettim. İşte kendime deme ki âleme matem eyledim.)

Elmas Kara:

Sitem rengin timür dik köñlidin veh kim *çara elmâs*
Niçe kim nâle-i zârımda sühan dik hırâş olsun (NŞ 505/3)
(Sitem renkli demir gibi gönlünden yazık ki kara elmas. Nasıl ki inleyen feryâdımdan söz gibi tırmalayıcı olsun.)

Elbise Kara:

Uçtı ol şem'-i velâyet ki felek mâtemide
Çara kiydi vü dür-i eşkini îsâr itti (NŞ 668/III-23)
(O velilik mumu ki felek mateminde uçtu. Kara giydi ve gözyaşı incisi saçtı.)

Gün Siyeh:

Ni tañ bolsam *siyeh-rûz* ol kıyaştın ayru ey gerdûn
Ki hecrim şâmı kış akşamları dik boldı rûz-efzûn (NŞ 457/1)
(Ey felek o güneşten ayrı siyeh günde olsam şaşılır mı? Ki ayrılık akşamım kış akşamları gibi uzun ömürlü oldu.)

1.3. Gül-gûn / Gül-reng "gül renk": Farsça köken li olan bu sözcük, gül renginde, güzel pembe; kırmızı anlamındadır (Eminoğlu, 2014: 190). Hayat veren renktir.

Kırmızı, çalışma isteğini artırıcı, tembelliği ortadan kaldıran, savaş, güç, hız, adamak-adanmışlık, ayartma, baştan çıkartma, saldırı-saldırganlık, arzu-şehvet, hayır ve hayırseverlik, aşk-hırs, öfke gibi duyguları ortaya koyan bir renktir. Bunun dışında, peygamberlikte sembolize ettiği anlamlar ise cesaret, istek ve coşkunluktur (Öztürk, 2015: 42).

Kandinsky'ye göre (1993: 74), kırmızı renk, çok enerjik, içsel olarak canlı, hareketli, sınır tanımaz, huzursuz etki yapan, yoğun ve güçlü bir renktir. Pembe ise, iyimserliğin ve hoş görünümün rengidir. Açık kırmızı gülün rengidir. (Eminoğlu, 2014: 35-353) Nezaket, yumuşaklık, tatlılık, çekingenlik, mahcubiyet, muhafazakarlık duygusu telkin eden bir renktir (Öztürk, 2015: 12). Eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Gül-gûn èÂrîz “yanak”:

Meydin olsa èârîzîñ gül-gûn bolur haţţıñğa zîb
Kim tapar çün şafha gül-gûn boldı özge reng haţ (NŞ 282/3)
(Meyden yanağın olsa gül renkli olur, yazısına, fermanına süs olur. Ki sayfa çünkü gül renkli bulur, başka şekil, yazı, ferman oldu.)

Gül-gûn Yüz:

Çadem koyma edesiz bu hazân körge çemen içre
Ki bir gül-reng yüzünîñ şafhâsıdır her sarığ yafrağ (NŞ 297/8)
(Edebsiz bu sonbahar gören yeşillik içerisine ayak koyma ki her sarı yaprak gül renkli yüzünün sayfasıdır.)

Gül-gûn Eşk “gözyaşı”:

Közlerim bâğ-ı gülistân bolmış ol yüz şevkıdın
Berg-i güllerden saçılğan eşk-i gül-gûn her taraf (NŞ 308/2)
(O yüz arzusundan gözlerim gül bahçesinin bağı olmuş. Gül yapraklarından her tarafa gül renkli gözyaşı saçılmış.)

Gül-gûn Ton “elbise”:

Öün bağda kadın bolmış leţâfet gül-bünü
Tonnu gül-gûn tüğmesin tâ gönçe-endâm eylediñ (NŞ 360/3)
(Güzellik bağında boyun güzellik gül ağacı olmuş. Elbiseyi gül renkli, düğmesini gonca boylu eyledin.)

Âteşin gül cismide andağ ki su muzmer durur
Eyledür gül-gûn ton içre âb-ı hayvân dik teni (NŞ 584/2)
(Âteşli gül bedeninde onun gibi ki su saklıdır. Gül renkli elbise içinde ebedî su gibi teni vardır.)

Gül-gûn Varak “sayfa”

Müşğün haţıñ ol yüz kibi gül-gûn varak içre
Tün ‘anberi gûyâ ki saçıldı şafağ içre (NŞ 540/1)
(Misk ayva tüyün o yüz gibi gül renkli sayfa içinde. Gece anberi sanki şafak içinde saçıldı.)

Gül-gûn Bâde “şarap”

İçse gül-gûn bâde ‘âlemdür gülistân yüzidin
Beyle yok ‘âlem gülistânında imgen içküçi (NŞ 648 /3)
(Gül bahçesi yüzünden gül renkli şarap içse dünyadır. Gül bahçesinde sıkıntıyı içen böyle âlem yok.)

Gül-reng Gözyaşı:

Çâmetim dâl u yaşıñ gül-reng irür tâ nâz ile
Dâl u gül tikken nihâli üzre ârâm eylediñ (NŞ 360 /4)
(Boyum dal ve gözyaşı gül renklidir naz ile. Dal ve gül diken fidanı üzerine dinlendin.)

Gül-reng Kabâ “elbise, kaftan”

Çurfe hâlın mu diyin çaddi nihâlin mu diyin
Mâvi köñlek üze gül-reng-i çabâsın mu diyin (NŞ 484/ 5)
(Tuhaf durum mu diyerek boyu fidanı mı diyerek... Mavi gömlek üzerinde gül renkli kaftan mı diyerek...)

Gül-reng Mey “şarap”

Gül saçıp yüz yıl eger gül-reng mey nûş eyleseñ
Arzımas bir kün tiken nîşığa devrân gülşeni (NŞ 584/6)
(Gül saçıp yüz yıl eğer gül renkli şarap yudumlasan, dünya gül bahçesi bir gün diken zehrini istemez.)

Gül-reng Bâde “şarap”

Ol yüzün gül-reñ itip min eşk-i hûn-âbın yutup
Kim irür ol bâde-i gül-reng ü min kan içküçi (NŞ 648/2)
(O yüzünü gül renkli edip ben kanlı gözyaşı suyunu yutup ki o gül renkli şaraptır ve ben kan içicidir.)

1.4. Kızıl Renk: Ögel (1984: 401, 404), Türk kültüründe de kırmızı rengi ifade eden al ve kızıl iki sözcüğe rastlandığını belirtir. Kırmızı renk, al sözcüğüyle kullanıldığında sıcak, olumlu yan anlamlar çağrıştırırken kızıl sözcüğünün kullanımı kırmızı rengin olumsuz anlamda duygusal temsillerini çağrıştırdığı ifade edilir. Genç (1997: 1084), al (kızıl) rengin tarihimizin başlangıcından beri bizde manevî ve millî renk olarak algılandığı ve tarih boyunca inançları yansıtan, aynı zamanda da Türk duygusunu ve ruhunu anlatan bir millî sembol hüviyeti kazandığı görülmektedir. Eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Kızıl İñi “yanak”:

Yüzi sarığ başı aú bir çarı ger ölse ni hayf
İñi kızıl közi kaçşı çara yigitlerge (NŞ 28/2)
(Yüzü sar başı ak bir ihtiyar eğer ölse ne yazık! Yanağı kızıl gözü kaşı kara yigitlere...)

Kızıl Şırdaà “kaftan”:

Gül-i ra‘nâdın itti kisvetin serv-i revân yâhûd
Sarığ tirlilik üze ol şûh mu kiymiş kızıl şırdağ (NŞ 297/4)
(Salınan servi elbisesini güzel gülden yaptı yahut o güzel sarı pabuç üzerine kızıl ak kaftan mı giymiş.)

Kızıl Yüz:

Yaşdın anla yüzüm ger sîm-gûndur ger kızıl

Taşdın bilgil tenimni ger kök olmuş ger çara (NŞ 30/2)
(Yüzüm yaşdan bazen gümüş renklidir bazen kıızıdır anla.
Dışardan tenimi bil, bazen gök bazen kara olmuş.)

Kızıl Gül / Kızıl Gül-âb:

Devr câmi zehridindür dağı tîği kıanıdın
Serv ü gül bu bağ ara kim boldılar *yaşıl kızıl* (NŞ 374/5)
(Dünya kadehi zehrendendir, kılıcı da maden
ocağındandır. Serv ve gül bu bağ arasında ki yeşil kızıl
oldular.)

Közümde lâle dik ol yüz garîb irür kıan yaş
Ki bolsa *gül kızıl* olmas aña *gül-âb kızıl* (NŞ 376/2)
(O yüz gözümde lâle gibi garip kan yaştır. Ki gül kızıl olsa
ona gül suyu kızıl olmaz.)

Gül kızıl sarıg imes gülşende sin körge zamân
Ağ gül irdi niçe reng oldı ol yüz reşkidin (NŞ 500/4)
(Gül bahçesinde gül senin gördüğün zaman kızıl sarı
değil. O yüz kıskançlığından ak gül idi, nice renk oldu.)

Kızıl Alma:

Ol zeķannı öpe vü gül-gûnedin *nezzâre kı*
Kim irür bir *alma* kim rengi irür ağ u *kızıl* (NŞ 375/1)
(O çeneyi öpe ve gül renkliye bak. Bir elmadır ki rengi
aktır ve kıızıdır.)

Kızıl Bulut:

Kurudı çikkeli kıandın közüm nikâb kızıl
Belî yağmsız olur çün bolur *sehâb kızıl* (NŞ 376/1)
(Gözüm kızıl örtüsünü çekerek ocağında kurudu. Evet,
çünkü kızıl bulut düşmansız olur.)

Kızıl Ak renk Gözyaşı:

Közüm kızardı *kızıl ağ rengidin* gerçi
Kızıl bolur su vü bolmas aña *habâb kızıl* (NŞ 376/4)
(Gözüm kızıl ak renginden zaten kızardı. Su kızıl olur ve
hava kabarcığı ona kızıl olmaz.)

Kızıl Su / Kızıl Hava kabarcığı:

Közüm kızardı kızıl ağ rengidin gerçi
Kızıl bolur su vü bolmas aña *habâb kızıl* (NŞ 376/4)
(Gözüm kızıl ak renginden zaten kızardı. Su kızıl olur ve
hava kabarcığı ona kızıl olmaz.)

Kızıl Serâb:

Bu kıan ki vâdî-yi işk içre aqtı bolsa ni tañ
Semûm rengi dik ol deşt ara *serâb kızıl* (NŞ 376/6)
(Bu kıan ki aşk vadisi içinde akmış olsa ne şaşkınlık! Ateş
rengi gibi ol çöl arasında serap kızıl.)

Kızıl Kebâb:

Könülün çürgeci dişkıñ velî irür tola kıan
Yalında köymüş ü kisseñ irür *kebâb kızıl* (NŞ 376/5)
(Aşkın gönlünü yaktı ancak kan dolmaktadır. Boyunda
yanmış ve kebab kessen kıızıdır.)

Kızıl Şihâb “akan yıldız, kayan yıldız, kıvılcım”

Başım sipihr dik ivrıldı kıan yaşım sarı baķ
Ki her zaman yögürür anda bir *şihâb kızıl* (NŞ 376/3)

(Başım felek gibi çevrildi kan yaşım tarafına bak. Ki her
zaman orada bir akan yıldız koşturur.)

Kızıl Ton “elbise” / Kızıl Şeyh u Şâb

Ne cilve irdi *kızıl ton* bile ki kıan yaşım
Libâsın eyledi işkıñda *şeyh u şâb kızıl* (NŞ 376/7)
(Kan yaştan kızıl elbise ile ki ne kıırtmadır. Aşkıñda
elbisesini şeyh ve şâb kızıl etti.)

Kızıl Ton:

Kızıl ton birle yatmış mest ü maâra misâllikdür
Ki yazmışlar durur şerref ile ol kıamet-i mevzûn (NŞ
457/4)

(Kızıl elbise ile yatmış sarhoş ve saralıya benzerdir. Ki
yazmışlardır düzenli boyu zincifre denilen boya ile.)

Cismi ol gülñiñ *kızıl tondın* mudur gül hırmeni
Yâ salıp ruhsârı bir örmen ol örter mini (NŞ 584/1)
(O gülün bedeni gül harmanı kızıl elbiseden midir? Ya
yanağı bir harman salıp o beni yakar.)

Kızıl La'l-i nâb “saf, halis dudak”

Lebiñ âamıda Nevâyî özin tiler bî-ħod
Ni tañ içse anıñ dik ki *la'l-i nâb kızıl* (NŞ 376/8)
(Dudağım gamında Nevâyî kendini baygın hisseder. Onun
gibi ki saf, halis dudağı kızıl içse ne şaşkınlık!)

Kızıl Gül yaprağı:

Ol saçıp sarıg *kızıl gül yafrağın* bostân ara
Âh ile min yarutup hicrân şerer ü aķerin (NŞ 450 /4)
(O sarı, kızıl gül yaprağını bostan arasına saçıp, âh ile ben
ayrılık kıvılcımı ve ateşli kuru parlatıp...)

Kızıl Kâğıd:

Kızıl kâğıd ara ruķeam ki sarıg rişte çırmay-min
Ni açmaķdur sirişķ ü za'f şerhi aņlağıl mażmûn (NŞ
457/7)
(Kızıl kâğıt arasında dileķem ki sarı ip bağlamışım.
Gözyaşı ve zayıflık şerhi ince söz açmaktır, anla.)

Kızıl Sebze “yeşillik”

Sirişķim kıanıdın her *sebze* kim bolmış *kızıl* bütmiş
Ulus basığa per sançar mesellik kim bolur gül-gûn (NŞ
457/2)
(Gözyaşı kanından her yeşillik ki yetişmiş, kızıl olmuş.
Halkın başına kanat saplar gibi ki gül renkli olur.)

1.5. Sarıg “sarı” Renk: En ışıklı, hareketli, parlak ve
neşeli renk olan sarı, zenginlik, bolluk, şeref, sadakat,
entelektüel olma, yöneticilik, hırs, iddia ve özgürlüğün
rengidir. Canlı sarı, kişiyi aktif yapar; solgun sarıysa
dinlendirir ve gevşetir. Anlamayı keskinleştirir ve akıl
işlevlerini artırır. Zihin uyarıcı etkisi olan ve iletişim
kurmayı kolaylaştıran bu rengin aşırıya kaçılması hâlinde
kıskançlık, hastalık, mantıksızlık, şüphe, güvensizlik,
sorun sızlık gibi duyguları beraberinde getirir (Öztürk,
2015: 12). Ögel ise (1984: 479), sarı rengin, kötü ruh,
hastalık, uzun kış günleri, yokluk gibi olumsuz sembolleri

ifade ettiğini belirtir. Eserde tespit edilen örnekler şöyledir:

Sarığ Kâğıt:

Sarığ kâğıd mudur kim süz-ı hecrim eyledim tahrîr
Veyâ hod şu'le tüşti şafhağa ol süz itip te'sîr (NŞ 133/1)
(Ayrılığın yakıcılığını yazdım ki -yazdığım- sarı kâğıt
midir? Ya da o yakıcı tesir edip kendi kıvılcımı sayfaya
düştü.)

Sarığ Lâle:

Sarâarıptur lâle-rûyum renci tâ bolmış katıg
Lâle bu yıl gülşen-i 'ömrümde açılmas *sarığ* (NŞ 302/1)
(Lâle yüzüm sararmıştır, sıkıntısı sert olmuş. Bu yıl
ömrümün gül bahçesinde sarı lâle açılmaz.)

Sarığ Libâs:

Sarığ libâs ara ol nûş-leb ki hândândur
İrür Mesîh ki hürşid içinde pinhândur (NŞ 183/1)
(Sarı elbise arasında o tatlı, bal dudak ki gülücüdür.
Mesihdir ki güneş içinde gizlidir.)

Nevâyî'ğa birür il pend u ol muni dir kim
Sarığ libâsı fülân şühni ni hüşbândur (NŞ 183/8)
(Nevâyî'ye yabancı nasihat verir ve o buna der ki neşeli
sevğilinin sarı elbisesi elbisesidir ne sıkıntı, azap.)

Sarığ Hülle "Cennet elbisesi":

Nahl-i kaddiñ kiydi *sarığ hülle* andın soñ yaşıl
Nâr-bün dik kim hâzân kılğay kögertmestin burun (NŞ
455/5)
(Boyunun fidanı sarı cennet elbisesi giydi ondan sonra
yeşil. Göğertmeden -yeşile çalan renkten- önce nar ağacı
gibi sonbahar kılacak.)

Sarığ Rişte "ip":

Kızıl kâğıd ara ruğ'am ki *sarığ rişte* çırmam-min
Ni açmağdur sirişk ü za'f şerhi anlağıl mazmûn (NŞ
457/7)
(Kızıl kâğıt arasında dilekçem ki sarı ip bağlamışım.
Gözyaşı ve zayıflık şerhi ince söz açmaktır, anla.)

Sarığ Yüz / Yüz Sarığ:

Sarığ yüzüm dik itip şubh özin sağındı kim
Savug nefes bile mihrin yaşurmak âsândur (NŞ 183/7)
(Sabah kendini sarı yüzüm gibi edip düşündü ki soğuk
nefes ile güneşi gizlemek kolaydır.)

Yüzi sarığ başı aq bir qarî ger ölse ni hayf
İñi kızıl közi kaşı kara yigitlerge (NŞ 28/2)
(Yüzü sarı başı ak bir ihtiyar eğer ölsa ne yazık! Yanağı
kızıl gözü yaşı kara yigitlere...)

Cemâlî közgüsü içre *sarığ yüzüm* 'aksi
'Aceb hâzânî 'ayân eylemiş bahâr içre (NŞ 563/3)
(Yüz güzelliğinin aynası içinde sarı yüzüm yansıması,
bahar içinde sonbaharı bellidir.)

Sarı lâleler Dağ-ı hırman "ümitsizlik yarası"

Firâk deşti dâğı *lâleler sarığ* bolmış
Meger ki dâğları barça dağ-ı hırmândur (NŞ 183/5)
(Ayrılık çölünde de laleler sararmış. Meğerki bütün yarası
ümitsizlik yarasıdır.)

Sarığ Yafrağ:

Hâzân faşlıda ol ay cism ü ruhsârımnı körgeç sağ
Diğey kim bir kuruğ şâh üzre çalmış bir *sarığ yafrağ* (NŞ
297/1)
(Sonbahar mevsiminde o ay beden ve yanağını sağ
görerek diyecek ki bir kuru dal üzerinde bir sarı yaprak
kalmış.)
Üadem üoyma edebsiz bu óazân körgen çemen içre
Ki bir gül-reng yüziniÆ âafóAsıdur her *sarığ yafrağ* (NŞ
297/8)
(Edepsiz bu sonbahar gören yeşillik içerisine ayak koyma
ki her sarı yaprak gül renkli yüzünün sayfasıdır.)

Ol saçıp *sarığ kızıl gül yafrağın* bostân ara
Âh ile min yarutup hicrân şerer ü ahkerin (NŞ 450/4)
(O sarı, kızıl gül yaprağını bostan arasına saçıp âh ile ben
ayrılık kıvılcımı ve ateşli kuru parlatıp...)

Sarığ Tirlik "pabuç"

Gül-i ra'nâdın itti kisvetin serv-i revân yâhûd
Sarığ tirlik üze ol şüh mu kiymiş kızıl sırdağ (NŞ 297/4)
(Salınan servi elbisesini güzel gülden yaptı yahut o güzel
sarı pabuç üzerine kızıl ak kaftan mı giymiş.)

Sarığ Gül:

Gül kızıl *sarığ* imes gülşende sin körgen zamân
Aq gül irdi niçe reng oldu ol yüz reşkidin (NŞ 500/4)
(Gül bahçesinde gül senin gördüğün zaman kızıl sarı
değil. O yüz kıskançlığından ak gül idi, nice renk oldu.)

Sarığlık "sarılık" Hastelğ "hastalık":

Vaşfi köznîñ qaralığ birle irdi vây kim
İmdi *sarığlıkka* mensüb itmiş anı *hastelğ* (NŞ 302/5)
(Vay ki gözünün vasfı karalık ile idi. Şimdi hastalık onu
sarılığa çevirmiş-sarartmış-)

1.6. Gök "mavi, yeşil": Mavi, hoşnutluk, iyi niyet, merha
met, açık sözlülük, dürüstlük, esneklik, yumuşak başlılık,
anlaşma, uzlaşma, iş birliği ve huzuru çağırır. Heyecan
giderici ve sakinleştirici etkisi vardır. Özgürlük ve uyum,
ciddi olmaya ve kapsamlı düşünceye sevk eden bir
renktir. Mavi, gökyüzü, su ve denizlerin, aynı zamanda
sonsuzluk ve huzurun rengidir (Öztürk, 2015: 13). Ögel,
tengri yani tanrı sözcüğünün tanrı anlamına geldiğini ve
bu gök rengin de göğün maviliği ifade ettiğini belirtir
(2002: 151). Türk kültür tarihinde kutsal anlamlara sahip
olan rengin batı kültüründe en olumsuz şekilde
nitelendiği, siyaha en yakın renk olarak görüldüğü; ölümü,
yası, karamsar ruh hâlini, melankoliyi, kederi ifade ettiği;
soğuk ve uzak olarak duyumsandığı görülür (Orçan, 2011:

78). Orçan (2011: 80), Gerritsen (1988)'in mavinin sembolik anlamını sonsuzluğun, cennetin ve semanın hâkimiyeti, düşünce ve meditasyonun rengi, uzayın ve sonsuzluğun sembolik rengi olarak ifade ettiğini belirtir. Eserde tespit edilen örneği şöyledir:

Gök Ten

Yaşdın anla yüzüm ger sîm-gündür ger kızıl
Taşdın bilgil *tenimni* ger *kök* olmuş ger çara (NŞ 30/2)
(Yüzüm yaşdan bazen gümüş renklidir bazen kıızıdır, anla. Tenimi dışardan bil bazen mavi veya yeşil bazen kara olmuş.)

1.7. Yaşıl “yeşil” Renk: Yeşil renk, göğün rengi olarak da düşünülmüş ve gök renk, hem yeşil hem de mavi renkleri içerecek şekilde kullanılmıştır. Yeşil renk geçmiştir, göğün rengi olarak görüldüğü gibi suyun rengi olarak da simgeselleşmiştir (Orçan, 2011: 72). Türk mitolojisine göre, Hayır İlahı Ülgen' in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yaşıl (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip büyümesini düzenlediğine inanılır dı (Genç, 1997: 1089). Genel olarak yeşil ağaçların yapraklarının, çimenlerin rengi olduğundan serinle tici ve sakinleştirici bir etkiye sahiptir. Sessizlik, verimlilik, hayat, başlangıç, tazelik, büyüme, uya nış, doğa, bilgelik ve inancı çağırıştırır. Yeşil renk bir taraftan kendine saygı, adalet ve güveni temsil ederken diğer taraftan abartılmasının megaloman, otoriter ama küstah, alaycı bir ifadeyi de verdiği görülür (Öztürk, 2015: 13). Orçan'a göre (2011: 67), kırmızı renk, madde, parasal değeri; yeşil renk, mânâ, inanç, dini değerler, iyi huy yani olumlu karakter özelliklerini yansıtır. Sarı, kırmızı ve yeşil üçlüsünün yan yana ve hükümlerlik sembolü olarak sancak ve bayraklarda Selçuklular Dönemi'nde ve ayrıca Osmanlı Dönemi'nde, devletin sona erişine kadar çok yaygın bir biçimde kullanıldığı görülür (Genç, 1997:1104-1105). Eserde tespit edilen örneği şöyledir:

Yaşıl Yafrağ

Yaşıl yafrağlığ eşcâr imes hecriñde ey dildâr
Ki âhım tîğdın gül-zâr mir'âti tutuptur zeng (NŞ 335/3)
(Ey sevgili, ayrılığında yeşil yapraklı ağaç değil ki âhım kılıcından gül bahçesi aynası pas tutmuştur.)

Yaşıl Serv

Devr câmi zehridindür dağı tîğî kıanıdın
Serv ü gül bu bağ ara kim boldılar *yaşıl* kızıl (NŞ 374/5)
(Dünya kadehi zehridendir kılıcı da maden ocağındandır. Serv ve gül bu bağ arasında ki yeşil kızıl oldular.)

1.8. Yâkût Renk: Yakut renginde, kırmızı renktir (Eminoğlu, 2014: 466). Kırmızı renkte ciddiyet, asalet, üstünlük, hırs, ihtiras (Yıldırım, 2006: 138), kırmızı rengin katı maddeleri yani somut şeyleri ve maddeyi temsil edişiyile de zenginliğin, paranın maddesel gücün de aktarımı olarak görebilir (Orçan, 2011: 66-67). Eserde tespit edilen örneği şöyledir:

Yâkût reng Zağının minkarı “Kartal gagası”

‘İşk deşti zağının minkârıdır *yâkût reng*
Güiyâ tüşken durur la’liñ helâki lâşığa (NŞ 541/4)
(Aşk çölü yakut renkli kartalın gagasıdır. Sanki dudağının mahvolması yağmasına düşmüştür.)

1.9. Lâle Gûn “lâle renk”: Lâle rengi, kırmızı veya pembe renktir (Eminoğlu, 2014: 296). Kırmızının kendi içerisinde ortaya koyabildiği karşıtlıklar şöyledir: Yaşamsal çekicilik- ölümcül dehşet, yaşam- ölüm, çekici-dehşetli, maddesel (beden, kadın, vücudun ürettikleri, kan, para, eşya, katı maddeler), ruhsal (aşk, tutku, ihtiras, hâkimiyet, nefret, öfke, tehdit, dinamizm, eylem gibi.) (Orçan, 2011: 67-68). Eserde tespit edilen örneği şöyledir:

Lâle-gûn Ruhsâr “yanak”

Lâlelerin lâle-zâr içre yok ança zîbi kim
Lâle-gûn ruhsârının etrâfıda dür zîveri (NŞ 592/5)
(Lâlelerin lâle bahçesi içinde o kadar süsü yok ki lâle renkli yanağının etrafında inci süsü- kadar-)

Lâle-gûn Mey “şarap”

Ol kişi ‘ömri bahârıdın tirer gül-berg-i ‘aış
Kim kefide *lâle-gûn mey* birle bolğay sâğarı (NŞ 641/6)
(O kişi ömrü baharından neşeli gül yaprağını toplar. Ki avuç içinde lâle renkli mey ile kadehi olacak.)

2. Renk Adlarının Türemiş /Birleşik Fiil Olarak Kullanımı:

2.1. Ak bol- :

Külbe-i virân “viran kulübe”/ Dîde-i giryân “ağlayan gözler” ak bol-:

Eşkdin *boldı* kararâan *külbe-i virânım ak*
Külbe-i virân dime kim *dîde-i giryânım ak* (NŞ 319/1)
(Kararan viran kulübem gözyaşımından ak oldu. Yıkık kulübe deme ki ağlayan gözlerim ak.)

Ten-i ‘uryân “çıplak ten” ak bol- :

‘İşk otının dūdıdın hindû bolup-min yârğa
Eşk yugandıñ niçük *bolğay ten-i ‘uryânım ak* (NŞ 319/2)
(Sevgiliye, aşk ateşinin dumanından Hintli -gibi kararmışım, gözyaşı ile yıkanan çıplak tenim nasıl ak olacak.)

Levh-i debîr-istân “kalem odası tahtası, levhası” ak bol-:

Şabr tıfl mektebi-min örgene alman sebağ
Yığlamağdın çün bolur *levh-i debîr-istânım ak* (NŞ 319/4)
(Sabır mektebi çocuğuyum, ders öğrenemem. Ağlamaktan kalem odası tahtası ak olur.)

Hücre-i virân “yıkık ev” ak bol- :

Veh ni tün bolğay ki nâ-geh ol kıyaş eylep tülû‘
Nürıdın *bolğay* kararğan *hücre-i virânım ak* (NŞ 319/5)
(Yazık ki ne gece olacak ki ansızın o güneş doğacak. Kararan yıkık evim nurundan ak olacak.)

Libâs“elbise” ak bol-:

Şâm-ı hecrim kılsa tañ yok nâ-gehân ger subh dik
Cilve-ger *bolsa* libâsın eyleben cânânım *ağ* (NŞ 319/6)
(Sevgilim elbisesini ak eyleyerek cilveleşse eğer ayrılık
akşamımı sabah vakti gibi etse şaşırtıcı değil.)

Divân ak bol- :

Ey Nevâyî halkını bes kim oğurda yıglatur
Eşk seyлідin *bolur* bolğan sayı divânım *ağ* (NŞ 319 /9)
(Ey Nevâyî halkı yetişir ki okur da ağılatır. Gözyaşı
selinden sayısız olan divânım ak olur.)

2.2. karar- / kara bol- / kara eyle- / kara kıl- : kararmak.**2.2.1. karar- :****Kevkeb: yıldız úarar - : kararmak.**

Yitkürür cânımğa âfetler eizârı üzre hâl
Râst andağ kim *kararıp* suğa tüşkey *kevkevim* (NŞ 415/2)
(Cânıma yanağı üzerindeki ben ile âfetler yetiştirir.
Yıldızım onun gibi kararıp suya düşecek, doğru.)

Kirpikimdin zahm olup gûyâ ki yağıptur *hınâ*
Yâ *kararıptur* kef-i pâyi sirişkim *қанıdın* (NŞ 465 /4)
(Kirpiğimden yara olup sanki kına yakmıştır. Ya da
ayağının sünger taşı kanından kararmıştır.)

Hem ahvâl-i tebâhimdin hem âh-ı ‘ömr-kâhimdin
Hem otluğ dūd-ı âhimdin *kararıp* külbe-i ahzân (NŞ
492/9)
(Hem yıkılmış hâlimden hem âhimin ömr yerinden. Hem
âhimin ateşli dumanından gam evim kararıp...)

Rûzigârım çün *karardı* şâm-ı hicrânı bile
İl közin yarutsa neyley mihr-i raðşâmı bile (NŞ 564 /1)
(Zamanım ayrılık akşamı ile karardı. Yabancı gözünü
parlak güneş ile parlatsa neleyeyim.)

2.2.2. kara bol - : kara olmak.

Hân u mânım ki *kara boldı* Nevâyî ni ‘aceb
Min çü her tün ol közi kaşı *қанarı* asradım (NŞ 436/5)
(Nevâyî evim barkım ki kara oldu ne şaşkınlık! Çünkü ben
her gece o gözü kaşı karayı sakladım.)

2.2.3. kara eyle- : kara eylemek.

Çaysı bir vaşl künin mihr ile kıldı rüşen
Kim yana hecr tünü birle *kara eylemedi* (NŞ 667/II-10)
(Hangi bir kavuşma gününü güneş ile parlak etti. Ki yine
ayrılık gecesi ile kara eylemedi.)

2.2.4. kara kıl- : karartmak.

Zülfi közlerni *kara kılmakça* şâm-ı fûrkatı
Şâm-ı fûrkat def iğa ruşşarı mihr-i hâverî (NŞ 581 /4)
(Ayrılık akşamı, saçları gözleri kara kılmaya; ayrılık
akşamı kovmaya yanağı şark güneşi.)
Şâm-ı hecrimni *kara kılmak* ni hâcet ey sipihr

Rûzigârımdın *kararakdur* çü hecrimniñ tünü (NŞ 591/3)
(Ey felek, ayrılık akşamını kara kılmaya ne fayda! Çünkü
zamanımdan ayrılığımın gecesi karaya yakındır.)

2.3. karar- : 1.kara etmek, karaya çevirmek.

Çü zülfün oldı köñül rüzgârı veh ki sipihr
Çararıp eyledi âşüfte rûzigârımdı (NŞ 610/4)
(Yazık ki felek gönül rüzgârı saçın oldu. Baştan çıkmış,
çilgin kadın zamanımı kararttı.)

2. (göz) karartmak; her şeyi göze almak.

Ança ol ay *köz çararıptur* minin *қанımğa* kim
Sürme çıkmek hâcet irmes nergis-i şehlâsığa (NŞ 565/3)
(Beni öldürmeye o ay öyle göz karartmıştır ki güzel ve
baygın bakışlı göze sürme çekmek ihtiyaç değil.)

2.4. sarğar- : sararmak.

Sarğarıptur lâle-rûyum renci tâ bolmış *çatıg*
Lâle bu yıl gülşen-i ‘ömrümde açılmas sarıg (NŞ 302/1)
(Lâle yüzüm sararmıştır, sıkıntısı sert olmuş. Bu yıl
ömrümün gül bahçesinde sarı lâle açılmaz.)

2.5. Yaşıl kıl - : yeşillendirmek.

Körmegen bolsañ Nevâyî serv üze gül kıl nazar
Kim ol ay gül-güne sürtüp halkımı *kılmış yaşıl* (NŞ 375/7)
(Görmemiş olsan Nevâyî serv üzerine güle bak. O ay ki
gül renkliye sürtüp halkımı yeşil etmiş.)

Sonuç

Nevâdirü’s Şebâb’ta Ak / Beyaz; Kara / Siyeh, Gül Renk
/ Gül-Gün / Gül-Reng, Kızıl, Sarı, Gök “Mavi”, Yaşıl
“Yeşil”, Yâküt, Lâle-Gün “Lâle Renk” olmak üzere dokuz
renk tespit edilmiştir.

Bu renklerin somut (gül, ev; baş, ayak, kaş, göz, ten /
vücut), soyut (peşmîn “pişmanlık”, kaygı, matem gibi)
kavramları, insan ve hayvan organ isimleri, (kartal gagası,
göz, baş, ayak, yüz/çehre gibi), zaman (tün/ tün ü kün),
eşya (varak, kâğıt, şem tübi “mum dibi”), kıyafet
(ton”elbise”, kaba “kaftan”, hülle, libas gibi), yiyecek
(alma gibi), içecek (mey, bâde gibi), doğa ve kozmik
unsurları (kök /gök, toprak, bulut, yıldız, âlem, su, hava
kabarlığı gibi), çiçek (gül, lâle, yaprak gibi), hastalık
(sarılgık “sarılık”) gibi kavramları karşılıkları görülür.
Bu renklerin kavram alanları şöyledir:

1. *Ağ / Beyaz Renk: ağ:* baş, saç, göz/göz bebeği, gözyaşı,
sakal, güller, mamuk “pamuk”: çihre-i imânım “imanım
çehresi”, alma, öy “ev”; *beyâz:* yüz.

2. *Kara / Siyeh Renk: kara:* ten / vücut, tün “gece”, peşmîn
“pişmanlık”, tün ü kün “gece ve gündüz”, âh, göz, kaş, yüz
/ çehre, kaygu, baş, ayak, şemè tübi “mum dibi”, mâtem,
toprak, ten, âlem, elmas, elbise; *siyeh:* gün.

3. *Gül Renk / Gül-gün: gül-gün “gül renkli”:* yanak, yüz,
eşk “gözyaşı”, ton “elbise”, varak “sayfa”, bâde “şarap”,
gözyaşı, kabâ “elbise, kaftan”, mey / bâde “şarap”.

4. *Kızıl Renk: kızıl:* İji “yanak”, şırdağ “kaftan”, yüz, gül,
gül-âb, alma, bulut, gözyaşı, Su, hava kabarlığı, serâb,
kebâb, şihâb “akan yıldız, kıvılcım”, ton “elbise”, şeyh u

şâb, la'l-i nâb "saf, halis dudak", gül yaprağı, kâğıt, sebze "yeşillik".

5. *Sarı Renk*: sarı "sarı": kâğıt, lâle, libâs "elbise", hülle "cennet elbisesi", rişte "ip", yüz, yaprak, tirlık "pabuç", gül; sarı lâleler: dağ-ı hırman "ümitsizlik yarası"; *sarıklık* "sarılık", *hastelîğ* "hastalık".

6. *Kök /Gök Renk*: gök "mavi, yeşil": ten

7. *Yaşıl Renk*: yaşıl "yeşil": yafrağ "yaprak", serv. 8.

Yâkût Renk: yakut reng: zagnıñ minkarı "kartal gagası".

9. *Lâle-gûn*: lâle-gûn "lâle renkli": ruhsâr "yanak", mey "şarap".

Renklerin türemiş ve birleşik fiil olarak kullanım örneklerine de rastlanmıştır. Şöyle ki: *aķ bol-*, *ķarar-*, *ķarart-*, *ķara bol-* / *ķara eyle-* / *ķara kıl-*, *sarġar-*, *yaşıl kıl-*.

Renklerin bu kavram alanlarının ve fiillerin tablo şeklinde gösterimi şöyledir:

Tablo 1. Renklerin Kavram Alanı

Renkler	Renklerin Kavram Alanı
Ak / Beyaz	Ak: <i>baş, saç, göz / göz bebeği, gözyaşı, sakal, güller, mamuk "pamuk", çihre-i imânım "imanım çehresi", alma, öy "ev. Beyâz: Yüz</i>
Kara / Siyah	Kara: <i>ten / vücut, tün, peşmîn "pişmanlık", tün ü kün "gece ve gündüz", âh, göz, kaş, yüz /çehre, üayġu, baş, ayak, şem tübi "mum dibi", mâtem, toprak, ten, âlem, elmas, elbise</i> Siyeh: <i>gün</i>
Gül-gûn / gül-reng "gül renk, gül renkli"	Gül-gûn: <i>yanak, yüz, eşk "gözyaşı", ton "elbise", varak "sayfa", bâde "şarap", gözyaşı</i> Gül-reng: <i>kabâ "elbise, kaftan", mey /bâde</i>
Kızıl	Kızıl: <i>iji "yanak", şırdaķ "kaftan", yüz, gül, gül-âb, alma, bulut, ak renk-gözyaşı, su, hava kabarcığı, serâb, kebâb, şihâb "akan yıldız, kayan yıldız, kıvılcım", ton "elbise", şeyh u şâb, la'l-i nâb "saf, halis dudak", gül yaprağı, kâğıd, sebze "yeşillik"</i>
Sarıġ "sarı"	Sarıġ: <i>kâğıt, lâle, libâs, hülle "cennet elbisesi", rişte "ip", yüz, dağ-ı hırman "ümitsizlik yarası", yaprak, tirlık "pabuç", gül sarıġlıġ "sarılık" hastelîğ "hastalık"</i>
Kök / Gök "mavi, yeşil"	Kök / Gök: <i>ten</i>
Yaşıl "Yeşil"	Yaşıl: <i>yafraġ, serv</i>
Yâkût reng "Yâkût renk"	Yakut renk: <i>zagnıñ minķarı "kartal gagası"</i>
Lâle-gûn "Lâle renkli"	Lâle-gûn: <i>ruhsâr, mey</i>

Tablo 2. Renk Adlarının Fiil Olarak Kullanımı

Renkler	Renk Adlarının Fiil Olarak Kullanımı
Aķ	<i>aķ bol-</i>
ķara	<i>ķarar-, ķarart - , ķara bol-, ķara eyle -, ķara kıl-</i>
Sarıġ	<i>sarġar-</i>
Yaşıl	<i>yaşıl kıl-</i>

KAYNAKÇA

- Adalar-Subaşı, D. (2012), “Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/2, Spring, 963-977.
- Bayraktar, N. (2003), “Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları”. VIII. Uluslararası Kıbatak Edebiyat Şöleni, Çanakkale.
- Bayraktar, N. (2004), “Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine”, TÖMER Dil Dergisi, 126,56-77.
- Bayraktar, N. (2013), “Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı”, Journal of Language and Linguistic Studies, 9(2),95-114.
- Bayraktar, N.(2014), Türkçede Kişi Adlarında Renk Adları, Yıl VI, Sayı 1-1, “Kültürümüzde İsim”, Edit.: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun.
- Çimen, E.(2021),Son Dönem Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Renk Adlarına Dayalı Söz Varlığı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv., SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Eminoğlu, H. (2014),Türkçede Renkler Sözlüğü, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergönenç, D., Can, K. (2020), “Karahanlı Türkçesindeki Renk Adları”, XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 21-23 Ekim 2020,Ankara.
- Gabain, A. Von.(1968), “Renklerin Sembolik Anlamları”, (Çev.: Semih Tezcan), DTCF, Türkoloji Dergisi. C.III. Sayı.1,107-113.
- Genç, R.(1997),“Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil”, Erdem, Cilt 9, Sayı 27, 1075-1110.
- Gerritsen, F.(1988), Evolution In Color. Pennsylvania: Schiffer Publishing.
- Gümüşkaya, P.(2015), Tarihi Türk Lehçelerinde Renk Adları, Ordu Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Kafalı, M.(1976), Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, Ankara: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Kandinski, V.(1993), Sanatta Zihinsellik Üstüne, (Çev. Tevfik Turan), 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karademir, F.(2007), “Halk Bilmecelerinde Renklerin Kullanım Sıklığı ve İşlevselliği”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. C. 6, S. 21. Yaz.
- Karadoğan, A. (2004), “Türk Ad Biliminde Renk Kültü”, Milli Folklor, S. 62, Yıl: 16.
- Karaörs, M. (2006), Ali Şir Nevâyi-Nevâdirü’ş-Şebâb, Ankara: TDK Yay.
- Kaymaz, Z. (1997), “Türkiye Türkçesi ve Ağzlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematigi”, TDAY Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 251-341.
- Küçük, S. (2009), “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 4/8 Fall, 1830-1855.
- Küçük, S. (2010), “Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 10, Kış, 420-427.
- Küçük, S. (2010), “Tarihi Türk Lehçelerinde Renk Adlandırmaları”. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 5/1 Winter, 556-577.
- Küçük, S. (2010), “Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları”, Gazi Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Güz, 155-196.
- Küçük, S. (2010), “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, Bilig Dergisi, Sayı 54, Yaz, s. 185-210.228.
- Küçük, S.(2011),“Türkiye Türkçesinde Yazım Kılavuzlarında (1928-2005) Nispet i’li Renk Adlarının Yazımı ve Kullanım Özellikleri”, Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, s.93-114.
- Küçük, S.(2013), “Türkçenin Renklere Dayalı Söz Varlığı”, Yeni Türkiye, Yıl 9,Sayı 55, Kasım- Aralık,791-803.
- Orçan, S.(2011),Türk Masallarında Renk İmgesi, Hacettepe Üniv., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ögel, B. (1984), Türk Kültür Tarihine Giriş Tümlerde Tug ve Bayrak, Ankara.
- Ögel, B.(1993),Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B.(2002), Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) II. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, D.(2014), “Uygur Halk Destanlarında Bir Simge Olarak Renkler: Karalık, Akılık”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4,89-97.
- Öztürk Ş.(2015), Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması, Erciyes Üniv., SBE, Tarih ABD, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Rayman, H. (2009), “Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler”, Millî Folklor, 7 (53),10-15.
- Tanrikut, T. (2014), Türkiye Türkçesinde Renk Adları (Yapı-Köken),Yıldırım Beyazıt Üniv., SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, A. (2007), “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi”, Millî Folklor 9 (72), 129-140.
- Yıldırım, D. (1998),Türk Kahramanlık Destanları, Türk Bitiği. Ankara: Akçağ Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Language, which is a cultural treasure, is the most important element that contains the traditions, beliefs, feelings, and thoughts of the society, in short, the material and spiritual elements of life and transfers them to future generations. It is the language materials that reveal the social and cultural structure of the society. One of these language materials is color names. Colors play an important role in the social and cultural life of the society. Colors were used not only in expressing the external world, but also in expressing the mental states of people. The colors used from the clothes to the brides' dress have different meanings. The fact that nature is at the forefront in the life of the Turks has been effective in naming the colors. Apart from this, various objects such as vegetation, animals, mines, proper names, names related to the sky, names of organs, names of diseases, concepts based on religion, profession, time and geography, food and drink were also influential.

Purpose of the study: In P. Gümüşkaya's master's thesis named Color Names in Historical Turkish Dialects (2015), she tried to reveal the color names and concepts in historical Turkish dialects as a collective dictionary within the framework of historical periods. In this thesis, among the Chagatai Turkish works, Nevâyî's divans Bedayi'ul Vasat, Fevayidü'l Kiber, Nevâdirü'n-Nihaye were examined, but Nevâdirü'ş-Şebâb was not examined.

The difference of this study is to identify and exemplify the conceptual fields of the color names in Nevâdirü'ş-Şebâb.

Method of Study: In order to limit the study, only the words used as color names are discussed. In the determination of this vocabulary, the scanning method was preferred. Many articles, papers, theses, and book studies have been done about color names. These studies are as follows: Articles: Gabain (1968). Symbolic Meanings of Colors, Kaymaz (1997). The Use and Systematics of Words Denoting Color in Turkey Turkish and Dialects, Genç (1997). Colors and Yellow-Red-Green in Turkish Beliefs and National Traditions, Bayraktar (2004). On the Concept and Meaning Dimensions of Black and Black Color Names in Turkish, Karademir (2007). Frequency and Functionality of Colors in Folk Riddles, Yıldırım.(2007). Color Symbolism and Sheikh Galib's Tricolor, Küçük (2009). Names and Insignia Given to Horses in Turkish Culture According to their Underpants, Rayman (2009). Nowruz and Colors in Turkish Culture, Küçük (2010). Color Names and Characteristics in Turkey Turkish, Color Naming in Historical Turkish Dialects, The Concept of Color in Ancient Turkish Culture, Color Names Made by Concretization in Turkish Dialects Dictionaries, Küçük (2011). Spelling and Usage Characteristics of Proportional Color Names in Spelling Guides in Turkey Turkish (1928-2005), Adalar-Subaşı (2012). Observations on the Turkish and Arabic Dictionary Base on the Color Category, Bayraktar (2013). Custom Name Making with Color Names in Turkish, Küçük (2013). Vocabulary of Turkish Based on Colors, Özcan (2014). Colors as Symbols in Uyghur Folk Epics: Darkness, Whiteness; Notices: Bayraktar, N. (2003). Contribution of Color Names to Turkish Vocabulary, Ergöneç, D., Can (2020). Papers named Color Names in Karakhanid Turkish; Ph.D. and master's theses: Orçan (2011). Color Image in Turkish Tales, Tanrıkut, T. (2014). Color Names in Turkey Turkish (Structure-Origin), Gümüşkaya (2015). Color Names in Historical Turkish Dialects, Çimen (2021), Vocabulary Based on Color Names in Recent Ottoman Turkish Dictionaries, Öztürk (2015). The Concept of Color in Turkish Culture and Reflection of Colors on Material Cultural Elements, Books: Bayraktar (2014). "Color Names in Person Names in Turkish" In Nevâdirü'ş-şebab, Ak / White; Black / Black; Rose Color (Rose-Gûn, Rose-Color); Red; Yellow; Sky "Blue"; Green "Green"; Ruby; Nine colors have been identified, namely Tulip-Gûn "Tulip Color".

These colours include concrete (rose, house; head, foot, eyebrow, eye), abstract (peşmîn "regret", anxiety, mourning) concepts (skin/body), human and animal organ names (eagle's beak, eye, head, foot) of these colors, face/face), time (such as tün "night"/ tün ü kün "night and day"), goods (leaf, paper, şem tübi "candle-bottom"), clothing (ton"clothes", coarse "caftan", Hülle, libas etc.), food (like drinking), drink (like berry, bade), nature and cosmic elements (like kök/gök "sky", earth, cloud, star, realm, water, air bubble), flower (like rose, tulip, leaf), disease (such as sarıglık "hepatitis").

Concept areas of these colors are as follows: *One*. White Color: White: Head, Hair, Eye / Pupil, Tears, Beard, Roses, Mamuk "cotton": Çihre-i imanım "facial of my faith", Alma, Öy "home"; white: face. *Two*. Black Color: Black: Skin / Body, Tün "Night", peşmîn "regret", Tün ü Kün "Night and day", Âh, Eye, Eyebrow, Face / Face, Kaygu, Head, Foot, Şemè tübi "candle-bottom", Grief, Earth, Skin, Realm, Diamond, Dress, Black: Day. *Three*. Rose Color: Rose-gûn "rose-colored": cheek, face, eşk "tear", tone "dress", foil "page", bade "wine", tear, kabâ "dress, caftan", mey "wine", bade "wine". *Four*. Ruby: Red: İnji "cheek", Şırdağ "caftan", Face, Rose; Rose-âb; Alma, Cloud, Tear, Water, Air bubble, Serab, Kebab, Şihâb "flowing star; spark", Tone "Dress", Sheikh u Şab, Lal-i nâb "pure, pure lip", Rose petal, Paper, Vegetable "greenness". *Five*. Yellow Color: Sarig "Yellow": Paper, Tulip "Flower", Libas "Dress", Hülle "Paradise dress", Rishte "Rope", Face, Leaf, Tirlık "Shoe", Rose; Yellow tulips: dag-ı hırman "wound of despair"; Sarıglık "Jaundice" - Hastelîg "Disease". *Six*. Sky Color: Sky "Blue, Green": Skin, *Seven*. Green Color: Green "green"; Yafrağ "leaf"; cyprees tree, *Eight*. Ruby Color: Ruby color; zagınnı minkarı "eagle beak"; *Nine*. Lale-gûn: Lale-gûn "tulip colour": ruşâr "cheek", berry "wine".

There are also examples of the use of colors as derived and compound verbs. Namely: white to be, black to do -, sargar -, yaşıl make.

MÜKELLEFLERİN VERGİYE UYUM KARARLARI ÜZERİNDE ETKİLİ UNSURLAR

Bahadır Sazak DOĞAN^{1*}, Emin Efecan AKTAŞ^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

²Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü

*bahadirdogan@gmail.com, *efecanaktas@yahoo.com

⁺ORCID: 0000-0002-5215-287X, [~]ORCID: 0000-0001-7751-3275

Öz- Bilinen ilk medeniyetlerin ortaya çıkmasıyla insanoğlunun hayatına girmiş olan vergiler, varlıklarını günümüz modern devlet anlayışına kadar sürdürmüştür. Doğaldır ki bu tarihsel süreçte devletlerin vatandaşlarına arz ettiği mal ve hizmetler nicelik ve nitelik yönünden değişime uğramıştır. Bu değişime paralel olarak vergiler de çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Temel dönüşümün vergilerin günümüz devletlerinde kamu gelirlerinin en baskın bileşeni haline gelmesi olarak ifade edilmesi yanlış olmayacaktır.

Vergi gelirlerinin devletler için büyük bir öneme sahip olduğu açıkça görülmektedir. Öte yandan verginin diğer tarafı olan mükellefler için de aynı düzeyde önemli olduğu belirtilebilir. Zira ödeyecekleri vergi, bireylerin üzerinde bir yük oluşturmakta ve tüketim kararları üzerinde etkili olmaktadır. Bu bakımdan bireyler ödeyecekleri vergi miktarını en aza indirerek gelirlerini başka mal sepeti üzerinde harcamayı arzu edebilmektedirler.

İlgili çerçevede, vergi gelirlerini eksiksiz olarak toplamak isteyen devletler için mükelleflerin vergiye uyum düzeyleri ve dolayısıyla vergiye uyum kararları üzerindeki unsurlar da önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada mükelleflerin vergiye uyum kararları üzerinde etkili olabilen bireysel ve bireysel olmayan unsurlar araştırılmıştır. Pek çok bireysel ve/veya bireysel olmayan unsurun uyum kararı üzerinde etkili olabileceği, ancak bu etkinin yönünün belirlenmesi için odaklanılan bölge özelinde detaylı bir analiz yapılması gerekliliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler- Vergi, vergi uyumu, vergi uyumsuzluğu

FACTORS INFLUENCING DECISIONS OF TAXPAYERS ON TAX COMPLIANCE

Abstract – Taxes, which came into the life of human beings with the emergence of the first known civilizations and continued their existence until today's modern state concept. It is natural that in this historical process, the goods and services offered by states have changed in terms of quantity and quality. Parallel to this change, taxes have also undergone various transformations. Becoming the most dominant component of public revenues in today's states can be the main transformation of taxes.

It is clearly seen that tax revenues have a great importance for states. On the other hand, it can be stated that it is equally important for taxpayers who are the other side of the tax. Because the tax they will pay creates a burden on individuals and has an impact on their consumption decisions. In this respect, individuals may wish to spend their income on other product cart by minimizing the amount of tax they will pay.

Within the related framework, the tax compliance level of taxpayers and therefore the factors on tax compliance decisions become important for the states that want to collect their tax revenues in its entirety. In this study, individual and non-individual factors that can affect taxpayers' tax compliance decisions are investigated. It has been evaluated that many individual and/or non-individual factors may have an impact on the adaptation decision, but a detailed analysis specific to the focused region is required to determine the direction of this effect.

Keywords – Tax, tax compliance, tax noncompliance

GİRİŞ

Antik çağlardan bugüne, ilkel devlet yapılanmalarından günümüz çağdaş devlet anlayışına, yönetim şekillerinden bağımsız olarak devletleri vatandaşları ile karşı karşıya getiren ve aralarında bir ilişki doğuran olaylardan bir tanesi de vergilerdir. Tarihsel süreçte vergilerin yapısı gönüllü ödemelerden zorunlu ödemelere dönüşmüş ve bu dönüşüm devletler ile vatandaşları arasındaki bu ilişkinin boyutunu da daha ciddi bir hale getirmiştir.

Zira vergiler devletler açısından zahmetsiz bir biçimde gelir elde edilebilen ve dolayısıyla; kamu gelirleri arasında en büyük paya sahip olan ve vazgeçilmesi mümkün olmayan gelir kaynağıdır. Buna mukabil, diğer tarafta ise gelirini alternatif mal ve/veya hizmet sepetine harcayabilecekken, vergi yükü altına zorunlu olarak giren mükellefler bulunmaktadır.

Vergiler, aynı zamanda hükümetlerin ekonomiye müdahale etmek üzere kullandıkları bir maliye politikası aracıdır. Vergiler vasıtası ile tam istihdama ulaşmak, etkin kaynak tahsisini sağlamak, ekonomideki dalgalanmaları bertaraf etmek, gelir dağılımı adaletini tesis etmek, ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemek vb. amaçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. İlgili çerçevede vergilere atfedilen önem bir kat daha artmaktadır.

Vergilerin kamusal gelir kaynakları içerisindeki büyük payı, devletlerin bu gelire bağımlılıkları ve maliye politikası aracı olma özelliği göz önüne alındığında, mümkün olan en yüksek vergi hasılatı düzeyine erişebilmek hükümetlerin öncelikli hedeflerinden olmaktadır. Diğer taraftan, doğal bir reaksiyon olarak; mükellefler gelirlerini vergi dışında kendi talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda harcamayı tercih etmekte, muhtemel olan en az miktardaki vergiyi ödemeyi arzu etmektedirler.

Mükelleflerin önlerinde vergi ödevleri ile ilgili iki seçenek bulunmaktadır. Birincisi, vergi ödevlerini tam ve zamanında yerine getirmek suretiyle vergiye uyumlu olmak; ikincisi ise vergi ödevlerinin bir kısmından veya tamamından kurtulmaya çalışmak suretiyle vergiye uyumsuz olmak. Bu çalışmada, mükelleflerin vergiye uyumlu veya uyumsuz olma karar süreçleri üzerinde etkisi olan unsurlar bireysel unsurlar ve bireysel olmayan unsurlar olarak ele alınmıştır.

1. Bireysel Unsurlar

Bireysel unsurlar, mükelleflerin vergiye uyum gösterip göstermeme sürecinde kararlarını verirken etkili olan yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve gelir düzeyi, çalışma şekli, demokrasi taraftarlığı, hükümete ve siyasilere duyduğu güven, dini inanç gibi bireyin kendisiyle ilgili olan özellikler-unsurlardır.

1.1. Mükellefin Yaşı, Cinsiyeti ve Medeni Durumu

Yazında yaş ile mükelleflerin vergiye karşı bakış açıları arasındaki ilişkiyi irdeleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında -genel beklentiye paralel olarak- yaşlıların gençlere nazaran vergiye daha pozitif yaklaştıkları ve vergiye uyum seviyelerinin gençlere nazaran daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmışken; bunun aksine bir kısım çalışmada ise gençlerin yaşlılara kıyasla daha uyumlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır (İpek ve Kaynar, 2009, s. 118).

Genç mükellefler, hayat yolculuklarının henüz başlarında olmalarından ötürü genelde yüksek kazanç seviyelerine ulaşamamışlardır ve hâlihazırdaki gelirlerini daha ziyade kendi arzuları doğrultusunda harcamaya eğilimlidirler. Ek olarak, kendilerini toplumun bir parçası olarak görme güdülerinin de yaşlılar kadar gelişmemiş olması ve risk alma konusunda yaşlılardan daha gözü kara olmalarından kaynaklı olarak vergiye karşı tutumlarının da yaşlılara kıyasla daha negatif olması beklenmektedir (Çataloluk, 2008, s.221). Vogel (1974), Title (1980), Slemrod (1985), Dubin ve Wilde (1988), Blumenthal ve Slemrod (1992), Grasso ve Kaplan (1998), Orviska ve Hudson (2002), Torgler (2003a), Gupta ve McGee (2010) ve Braithwaite, Reinhart ve Smart (2010) gibi birçok yazarın gerçekleştirdiği analiz sonucunda da gençlerin yaşlılara kıyasla vergiye daha uyumsuz olduğu, diğer bir ifade ile gençlerin yaşlılara kıyasla vergi ödemeye daha negatif yaklaştığı savını destekler bulgulara ulaşılmıştır.

Ancak çalışmalarında genel beklentinin tersi sonuçlara ulaşan akademisyenler de bulunmaktadır. Örneğin, Song ve Yarbrough (1978), Wärneryd ve Walerud (1982), Wallschutzky (1984), Abdul (2001) ile Ayas ve Saruç (2015) gerçekleştirdikleri çalışmalarda yaş ilerledikçe vergiye karşı bakış açısının negatifleştiği ve uyum düzeyinin de düştüğüne işaret eden sonuçlara ulaşılmıştır. Ek olarak, Spicer ve Lundstedt (1976), Spicer ve Becker (1980), Porcano (1988) vb. akademisyenler ise çalışmalarında ilgili iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Mükellefin cinsiyeti, vergiye karşı tutumu etkileyebilen diğer bir bireysel unsur olabilmektedir. Cinsiyetin vergiye karşı tutum üzerindeki etkisi bağlamında genel beklenti kadınların erkeklere kıyasla vergilere daha ılımlı yaklaştıkları ve vergi uyum düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu yönündedir. Çünkü kadınların vicdani olarak sorumluluklarının bilincinde ve itaat etmeye erkeklerden daha eğilimli oldukları düşünülmektedir (İpek ve Kaynar, 2009). İlgili çerçevede, Mason ve Calvin (1978), Orviska ve Hudson (2002), Chung ve Trivedi (2003), Gerxhani ve Schram'ın (2006), Mocan (2008), McGee ve Cohn (2008), Torgler ve Valev (2010) ve pek çok araştırmacı çalışmalarında kadınların yasaları çiğnememek konusunda erkeklere nazaran daha hassas oldukları ve dolayısı ile vergiye bakış açılarının erkeklerden daha olumlu olduğunu ve vergiye daha uyum düzeylerinin de erkeklerinkinden yüksek olduğunu saptamışlardır.

Diğer taraftan, genel beklentinin aksine; Weeks, Moore, McKinney ve Longenecker (1999), Kirchler ve Maciejovsky'nin (2001), Torgler (2003a), McGee (2008), Gupta ve McGee (2010), McGee ve Benk (2011), Vythelingum, Soondram ve Jugurnath (2017) gibi bazı yazarlar ise erkeklerin vergi ile ilgili ödevleri konusunda kadınlardan daha özenli olduklarını, başka bir deyişle vergiye karşı tutumlarının daha pozitif olduğunu değerlendirmişlerdir.

Reckers ve diğerleri (1994), Roxas ve Stoneback'in (2004), Kasipillai ve Abdul-Jabbar'ın (2006), Williams ve Krasniqi'nin (2017) ise analizlerinde vergiye karşı tutum kapsamında kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farka rastlamamışlardır.

Medeni durumları da mükelleflerin vergiye olumlu veya olumsuz yaklaşımları üzerinde etkisi bulunan etkenlerden olabilmektedir. Ancak bu etkinin yönünü tayin etmek üzere gerçekleştirilen çalışmalar birbiri ile çelişen sonuçlara ulaşmışlardır.

Feinstein (1991), Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), Orviska ve Hudson (2002) irdellemelerinde evli bireylerin vergi uyum düzeylerinin diğer medeni duruma sahip bireylerden daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, evli bireylerin vergi kaçırmaya daha yatkın olduğunu saptamışlardır. Buradan evli bireylerin diğer bireylere kıyasla gelire ihtiyaçlarının daha yüksek düzeylerde olması nedeniyle vergi kaçırmaya daha yatkın olduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Çoban, 2004).

Diğer taraftan, Young (1994), Torgler ve Schaltegger (2005), Alm ve Torgler (2006), Asante ve Baba (2011), Doerrenberg ve Peichl (2013) gibi yazarlar ise çalışmalarında evli bireylerin vergi konusuna daha olumlu baktıklarını ve onların vergiye daha uyumlu olduklarını tespit etmişlerdir ki bu da; bekâr bireylerin risk alma dürtülerinin evli bireylere nazaran daha güçlü olması nedeniyle bekâr bireylerin vergiye daha uyumsuz olabilecekleri anlamına gelebilmektedir (Çoban, 2004). Öte yandan bazı çalışmalarda (Ör. Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler, 2005; Alm ve Gomez, 2008) da medeni durum ile vergi ödeyip ödememe tutumu arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

1.2. Eğitim Düzeyi ve Gelir Düzeyi

Eğitim düzeyinin mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını etkileme yönünün pozitif veya negatif olabileceği yapılan çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur. Literatürde, eğitilmiş mükelleflerin devletçe sunulan mal ve hizmetler hakkındaki yüksek düzeydeki farkındalıklarından dolayı vergiye daha olumlu yaklaşımları nedeniyle eğitim düzeyinin vergi uyumu üzerindeki pozitif etkisinin söz konusu olduğu analizler mevcuttur. Diğer taraftan yine eğitilmiş mükelleflerin vergi mevzuatı üzerindeki hâkimiyetlerinden

dolayı vergi kaçırma veya vergiden kaçınmanın sağlayacağı avantajların da daha fazla farkında olmalarının bir sonucu olarak vergiye olan uyumlarının düşük olduğunu tespit eden analizler de mevcuttur (Torgler ve Murphy, 2004, s. 313).

Dubin ve Wilde (1988), Chan, Troutman ve O'Bryan (2000), Richardson (2006), Bobek, Roberts ve Sweeney (2007), Barone ve Mocetti (2011), Kołodziej (2011), Daude, Gutierrez ve Melguizo (2012) gerçekleştirdikleri analizlerde eğitim seviyesi yükseldikçe mükelleflerin vergiye daha olumlu yaklaştıkları sonucuna varmışlardır. Diğer bir ifadeyle, eğitim düzeyi ile vergi uyum düzeyi arasındaki pozitif ilişkiyi tespit etmişlerdir.

Öte yandan, Torgler ve Murphy (2004), Torgler ve Schneider (2005) ve Torgler (2006) yaptıkları irdellemelerde mükelleflerin eğitim düzeyleri arttıkça vergiye olan uyumlarının azaldığı ve daha çok vergi kaçırma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ek olarak, Torgler (2003a) ve Strielkowski ve Čábelková (2015) ise çalışmalarında eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit edememişlerdir.

Gelir düzeyi mükelleflerin vergiye uyum kararlarını etkileme gücüne sahip olan unsurlardan bir tanesi olarak ifade edilebilmektedir. Ancak gelir düzeyinin vergi uyumu üzerindeki etkisinin yönü net olarak ifade edilememektedir. İlgili yönü tayin eden çeşitli faktörler olabilmektedir. Örneğin; vergiden kaçınmanın/vergi kaçırmanın getirisi mükellefin gelir düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir veya yüksek gelirli daha az vergi ödemek için danışmanlık hizmeti alabilecekleri uzmanlara daha rahat ulaşabilmektedirler (Kirchler, Muehlbacher, Kastlunger ve Wahl, 2007, s. 6).

Bazı teorisyenler yaptıkları çalışmalarda gelir düzeyi ile vergi uyum düzeyi arasındaki negatif yönlü ilişkiye ulaşmışlardır. Örneğin; Slemrod (1985), Weck-Hannemann ve Pommerehne (1989), Collins ve Plumlee (1991), Lang, Nöhrbaß ve Stahl (1997), Ali, Cecil ve Knoblett (2001), Anderhub, Giese, Güth, Hoffmann ve Otto (2001), Hanousek ve Palda (2002), Kirchler, Maciejovsky ve Schneider (2003), Torgler (2003a), Lago-Peñas ve Lago-Peñas (2010), Strielkowski ve Čábelková (2015) vb. çalışmalarında, artan gelir düzeyinin daha düşük vergi uyumunu beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer taraftan, Alm, Jackson ve McKee (1992), Christian (1994), Fishlow ve Friedman (1994), Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler (2006), Yurdakul (2013) gibi araştırmacılar ise gelir düzeyi ile vergi uyum düzeyi arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, mükelleflerin gelir düzeyleri arttıkça, vergiye daha yüksek uyum düzeyine erişmektedirler.

Wärneryd ve Walerud (1982), Porcano (1988), Feinstein (1991) ve Park ve Hyun (2003) ise yaptıkları analizlerde gelir düzeyi ile vergi uyum düzeyi arasında herhangi bir bağlantıya rastlayamayan araştırmacılarıdır.

1.2. Çalışma Şekli

İstihdam şeklinin vergi uyum düzeyi üzerindeki etkisine dair ilgili literatürdeki genel görüş serbest meslek sahibi, diğer bir deyişle kendi işinin patronu olan mükelleflerin vergi kaçırmak kapsamında daha çok fırsata sahip olmaları nedeniyle vergiye daha uyumsuz oldukları argümanına dayanmaktadır (Torgler ve Murphy, 2004). Ayrıca serbest meslek erbapları için vergi uyum maliyetleri de daha yüksek olduğu için onların vergileri bir yük olarak hissetme düzeyleri de daha yüksek olmaktadır (Lewis, 1982).

Genel beklentiye paralel şekilde Aitken ve Bonneville (1980), Groenland ve Voldhoven (1983), Houston ve Tran (2001), Torgler ve Schneider (2005), Torgler, Schaffner ve Macintyre (2007), Marino ve Zizza (2012), Cyan, Koumpias ve Martinez-Vazquez (2017), Gaber ve Gruevski (2018) vb. yazarlar gerçekleştirdikleri çalışmalarda, diğer istihdam türlerine kıyasla serbest meslekle uğraşan mükelleflerin vergi uyumsuzluğu gösterme olasılıklarının daha yüksek düzeylerde olduğunu değerlendirmişlerdir.

1.4. Demokrasi Taraftarlığı, Hükümete ve Siyasilere Duyulan Güven

Demokrasi taraftarlığı konusunda yapılan çalışma ve analizlerin büyük çoğunluğunda, en basit tanımıyla halkın kendi kendisini yönetme şekli olan demokrasi taraftarlarının vergiye daha uyumlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü bireylerin aktif katılımıyla elde edilen kurallar; kurallara itaati, işbirliği yapma ve kararlaştırılan kurallara göre hareket etme isteğini arttırmaktadır. Kuralların oluşturulmasına ne kadar çok birey katılırsa, yükümlülük duygusunun da o kadar güçlü olacağı düşünülmektedir (Lempert, 1972; McEwen ve Maiman, 1986). Zira vergi kanunları ve vergi oranları üzerinde söz hakları olan mükelleflerin vergiye dair algılarının da pozitif olacağına bunun da yüksek vergi uyum düzeyini beraberinde getireceğine yönelik değerlendirmeler ağırlıkta bulunmaktadır (Feld ve Frey, 2002, s. 89). Bu minvalde, Alm, Jackson ve McKee (1993), Pommerehne ve Weck-Hannemann (1996), Knack ve Keefer (1997), Frey (1997), Feld ve Kirchgassner (2000), Torgler (2002), Feld ve Tyrann (2002), Torgler ve Schneider (2007), Hug ve Spörri (2011), Andriani (2015) ve birçok yazar/araştırmacı/akademisyen çalışmalarında mükelleflerin yönetime direkt katılma hakkı olduğu takdirde vergiye bakış açılarının daha olumlu olduğu; diğer deyişle, vergi uyum düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Mükelleflerin ülkelerini yöneten güç olan hükümetlere ve siyasilere olan güvenleri veya güvensizlikleri de onların vergi ödeme istekliliklerini etkileyebilmektedir. Genel kanı,

hükümetin ve siyasilerin vatandaşların güvenlerini kazanacak politikalar yürütmesinin karşılığı olarak mükelleflerin de vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeye daha istekli olacakları yönündedir. Zira hükümetlerine güvenen bireyler, onun politikalarını destekleyecek ve vergiye tabi gelirlerinin tamamını beyan edeceklerdir (Torgler, 2012). Örneğin, Elffers, Weigel ve Hessing (1987), Alm, McClelland ve Schulze (1992), Wearing ve Headey (1997), Scholz ve Lubell (1998), Torgler (2003a), Torgler (2003b), Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler (2006), Frey ve Torgler (2007), Kirchler, Hoelzl ve Wahl (2008), Richardson (2008), Hammar, Jagers ve Nordblom (2009), Levi ve Sacks (2009), Abdieva, Pirimbaev ve Özdil (2011) gibi akademisyenler analizlerinde hükümete ve siyasilere duyulan güven düzeyi arttıkça vergiye uyum düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir ifadeyle, hükümete ve siyasilere güven duymanın mükellefler üzerinde vergi ödeme konusundaki pozitif etkisini işaret etmektedirler.

1.5. Dini İnanç

Dini inanç insanların hayatını düzenleyen ve genel anlamda ahlaklı olmayı öğütleyen önemli müşevviklerdendir. Bundan dolayı vergi ödevleri konusunda da toplumun bir parçası olan insanları dürüst ve ahlaklı olmaya yönlendirmektedir (Avcı, Taşdemir ve Kılıç, 2022). İlgili yazında yapılan çalışmaların hemen hemen hepsi dine bağlılığın vergi uyumu üzerindeki pozitif etkilerini işaret etmektedir. Grasmick, Bursik ve Cochran (1991), Torgler (2003a), Torgler ve Schneider (2007), Feld ve Torgler (2007), Torgler, Demir, Macintyre ve Schaffner (2008), Trüdinger ve Hildebrandt (2012), Palil, Akir ve Ahmad (2013), Mohdali ve Pope (2014), Sa, Martins ve Gomes (2015), Strielkowski ve Čábelková (2015), Leonardo ve Martinez-Vazquez (2016) vb. çok sayıdaki teorisyen dindarlığın vergi uyumu üzerindeki pozitif etkilerini değerlendirmişlerdir. Diğer bir deyişle, dindarlık düzeyi ile vergi uyum düzeyi arasındaki pozitif ilişkiye işaret etmektedirler.

2. Bireysel Olmayan Unsurlar

Bireysel olmayan unsurlar, mükelleflerin vergiye uyum gösterip göstermeme sürecinde kararlarını verirken etkili olan vergi denetimi ve ceza, vergi oranları, vergi yükü, vergi adaleti, kayıt dışı ekonomi, vergi sisteminin karışıklığı ve vergi afları gibi bireyin kendi inisiyatifi dışında oluşan gelişen unsurlardır.

2.1. Vergi Denetimi ve Ceza

Vergi uyumu araştırmaları kapsamında literatürdeki öncü çalışmalardan bir tanesinin Allingham ve Sandmo'nun (1972) gerçekleştirdiği çalışma olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. İlgili çalışmada yazarlar, insanların kâr maksimizasyonu peşinde koşan bencil ekonomik birimler olduğunu ifade etmektedirler. Bu çalışma bağlamında, vergi denetimine tabi olma ve akabinde ceza alma ihtimalinin bireyleri vergilerini ödemeye iten en önemli unsurlar

olduğunu belirtmektedirler. Friedland, Maita ve Rutenberg (1978), Tittle (1980), Klepper ve Nagin (1989), Alm (1991), Grasmick ve Scott (1982), Witte ve Woodbury (1985) Beron, Tauchen ve Witte (1990), Dubin, Graetz ve Wilde (1990), Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001), Slemrod ve Yitzhaki (2002), Blackwell (2007), Hasseldine, Hite, James ve Toumi (2007) vb. yazarlar Allingham ve Sandmo'nun (1972) çalışmasını destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır. Diğer bir deyişle, denetim ve ceza unsurlarının mükelleflerin vergi ile ilgili ödevlerini eksiksiz olarak yerine getirmesindeki temel unsurlar olduğunu değerlendirmişlerdir.

Ancak, öte yandan ülkelerin deneyimledikleri yüksek vergi uyum düzeyleri dikkate alındığında; denetim ve ceza mekanizmasının tek başına yeterli olamayacağı gözlemlenmektedir (Didinmez ve Seçilmiş, 2018). Spicer ve Lundstedt (1976), Zira, Dean, Keenan ve Kenney (1980), Lewis (1982), Friedland (1982), Roth, Scholz ve Witte (1989), Graetz ve Wilde (1985), Elffers, Weigel ve Hessing (1987), Alm, McClelland ve Schulze (1992); Pommerehne ve Frey (1992), Varma ve Doob (1998), Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001), Feld ve Frey (2002), Güth, Levati ve Sausgruber (2005), Alm ve McKee (2006) ile Bergman ve Nevarez (2006), Cullis, Jones ve Lewis (2007) çalışmalarında Allingham ve Sandmo'yu (1972) desteklemeyen bulgulara ulaşmışlardır. Bu çalışmalarda yüksek denetim ve ceza oranlarının her zaman yüksek düzeyde vergi uyumunu da beraberinde getirmeyeceği tespit edilmiştir.

2.2. Vergi Oranları, Vergi Yükü, Vergi Adaleti ve Kayıt Dışı Ekonomi

Vergi oranlarıyla ilgili olarak literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğunda araştırmacılar vergi oranları arttıkça vergi uyum düzeyinin düşeceği sonucuna ulaşmışlardır. Çünkü vergi oranları düştüğü zaman, bireylerin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmeyi bir görev olarak görme düzeyleri yükselecektir. Vergi idaresinden gizledikleri gelirlerini de beyan etme eğilimine gireceklerdir (Scholz ve Lubell, 1998). Örneğin, Friedland, Maital ve Rutenberg (1978), Clotfelter (1983), Crane ve Nourzad (1986), Collins ve Plumlee (1991), Alm, Bahl ve Murray (1993), Park ve Hyun (2003), Papp ve Takats (2008), Molero ve Pujol (2012), Atawodi ve Ojeka (2012), Bernasconi, Corazzini ve Seri (2014), Bernasconi, M., Corazzini, L. ve Seri, R. (2014), Alasfour, Samy ve Bampton (2016) vb. yazarlar vergi oranlarıyla vergi uyumu arasındaki ters ilişkiyi tespit etmişlerdir.

Ancak diğer taraftan Yitzhaki (1974), Feinstein (1991), Christian ve Gupta (1993), Kamdar (1995), Alm, Sanchez ve DeJuan (1994), Scholz ve Lubell (1998), Bernasconi ve Zanardi (2004) çalışmalarında -genel vargıların aksine- vergi oranları yükseldikçe vergiye uyumsuzluğun azaldığı neticesine ulaşmışlardır.

Vergi oranlarının vergi uyumu ve dolayısı ile vergi hasılatı üzerindeki etkileri söz konusu iken Laffer eğrisi de gündeme gelmektedir. Laffer eğrisi, en basit şekliyle, vergi oranlarının vergi hasılatına etkilerinden bahsetmektedir. Laffer eğrisi, vergi oranlarının bir noktaya kadar artırılmasının vergi hasılatındaki artışı beraberinde getireceğini; ancak ilgili noktadan sonra vergi oranlarının arttırılmaya devam edilmesinin vergi hasılatı üzerinde artık negatif etki yaratmaya başlayacağını belirtmektedir. Zira belli bir oranın üstüne yükseltilecek vergi oranları, bireyleri çalışmamak/üretmemek yönünde teşvik edecek ve gelir olmazsa alınabilecek vergi de olmayacaktır (Laffer, 2004). Mükelleflerce algılanan vergi yükü arttığı bir durumda, mükellefler gelirlerindeki azalışı daha fazla hissederek vergi yükümlülüklerinin bir kısmından veya tamamından kaçma ve/veya kaçınma yoluna başvurmayı tercih edebileceklerdir (İpek ve Kaynar, 2009). Yazında, artan vergi yükünün vergi uyumu üzerindeki etkilerine ilişkin ulaşılan genel vergi; artan vergi yükünün vergi kaçakçılığındaki artışı da beraberinde getirmesidir. Muter, Sakınç ve Çelebi (1993), Pommerehne ve Weck-Hanneman (1996), Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004), Torgler, Demir, Macintyre ve Schaffner (2008), Lago-Peñas ve Lago-Peñas (2010), Li (2010) vb. teorisyenler analizlerinde vergi yükü ile vergi uyumu arasındaki negatif yönlü ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. En basit haliyle hakka ve hukuka uygunluk olarak tarif edilebilecek olan adalet kavramı, vergilendirme ve vergi uyumu hususlarında da önem ifade etmektedir. Bireylerin vergi sisteminin adil olup olmadığına dair algıları onların vergi ödevleri ile ilgili kararlarını etkileme gücüne sahip unsurlardan olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu konudaki genel beklenti, mükellefin vergi sisteminin adaletsiz olduğuna dair kanısının vergi uyum düzeyindeki düşüşü kaçınılmaz kılmasıdır. Literatürde de genel beklentiye paralel vargılara ulaşan pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin; Spicer ve Becker (1980), Dean, Keenan ve Kenney (1980), Cowell (1992), Hite ve Roberts (1992), Moser, Evans III ve Kim (1995), Barth, Cappelen ve Ognedal, T. (2006), Richardson (2006), Fortin, Lacroix ve Villeval (2007), Helhel ve Ahmed (2014), Niesiobedzka (2014), Alasfour, Samy ve Bampton (2016), Erdoğan ve Geyik (2021) gibi yazarlar çalışmalarında vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşüncesine sahip olan mükelleflerin vergi kaçırma eylemine daha ılımlı yaklaştıklarını tespit etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, vergi sisteminin adaletsiz olduğu algısının mükelleflerin vergi uyum düzeyleri üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu değerlendirmişlerdir.

Bir ekonomideki kayıt dışı ekonominin boyutu ile vergi uyum düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların çoğunluğunda, bu iki unsur arasındaki negatif yönlü bağlantının varlığının tespit edildiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Örneğin; Alm, Martinez-Vazquez ve Schneider (2004), Alm ve Torgler (2006), Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler (2006), Schneider ve Torgler (2007), Abdieva, Pirimbaev ve Özdil (2011), Mróz (2012) vb. araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda bir ekonomideki kayıt

dışılık arttıkça mükelleflerin vergiye olan uyumlarının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Öteki deyişle, kayıt dışılık düzeyi ile bireylerin vergi kaçırma davranışları arasında aynı yönlü ilişkinin olduğunu değerlendirmişlerdir.

2.3. Vergi Sisteminin Karışıklığı ve Vergi Afları

Karmaşık ve mükelleflerce anlaşılabilen bir vergi sistemi mükellefleri vergi kaçırma veya vergiden kaçınma gibi vergi uyumsuzluğu türlerini gerçekleştirmeye itebilmektedir. Ek olarak vergi sisteminin açık ve anlaşılır olması gerekliliği, işler bir vergi sisteminin üzerine oturtulması gereken vergilendirme ilkelerinden bir tanesidir. Yazında da karmaşık vergi sistemlerinin vergiye olan uyumu azalttığını tespit eden pek çok çalışma bulunmaktadır. Peek ve Wilcox (1984), Richardson (2006), Hazman (2009), Abdieva, Pirimbaev ve Özdil (2011), Atawodi ve Ojeka (2012), Olowookere ve Fasina (2013) karmaşık ve anlaşılması güç vergi yasalarının mükelleflerin vergiye olan uyumlarını azalttığı sonucuna ulaşmış çalışmalardan bazılarıdır.

Vergi gelirini arttırmak, vergi idaresinin iş yükünü azaltmak, kayıt dışı mükellefi kayıt altına alarak takibini kolaylaştırmak vb. sebeplerle çıkartılan vergi aflarının da mükelleflerin vergi ödeyip ödememe hakkındaki düşüncelerini etkilemesi söz konusu olabilmektedir (Alm, 1998, s. 4). Ancak vergi aflarının vergi ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getiren dürüst ve iyi niyetli mükellefi cezalandırıp; getirmeyenleri ödüllendirmek anlamına gelebileceğinden dolayı; vergi aflarının vergi uyumu üzerindeki etkisinin negatif olacağını beklemek yanlış olmayacaktır (Çetin, 2007). Bu konuda yapılan analizlerin hemen hepsinde aynı doğrultuda sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Alm, McKee ve Beck (1990), Das-Gupta, Lahiri ve Mookherjee (1995), Çetin (2007), Tekin, Tuncer ve Sağdıç (2013), Erdoğan ve Geyik (2021) vb. akademisyenler-teorisyenler analizlerinde vergi aflarının vergi uyumu üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirlemişlerdir.

SONUÇ

Tarihin ilk uygarlıkları ile birlikte ortaya çıkan vergiler, bu süreçte içerik ve nitelik olarak çeşitli değişikliklere uğrayarak da olsa günümüze kadar gelmiştir. Hatta vergilerin günümüzde -coğrafyadan bağımsız olarak- tüm dünya ülkelerinin en önemli gelir kaynaklarından bir tanesi olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Tarih sahnesine bir arada yaşamak durumunda olan insanların örgütlü bir üst otorite ihtiyacı neticesinde ortaya çıkan öncül devlet yapılanmalarında, devletler sadece beslenme, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçları karşılama görevini üstlenmekteydi. Ancak artan insan nüfusu, vatandaşlarının devletlerinden bekledikleri mal ve hizmet sayılarında artışları da beraberinde getirmiştir. Devletlerin ise bu artan beklentileri karşılayabilmek ve sağladığı mal ve hizmetleri sürdürebilmek üzere gereksinim duyduğu gelir düzeyi de yükselmiştir. Artan gelir ihtiyacı,

vergileştirilebilir yeni unsurlar bulmanın yanı sıra, hâlihazırdaki vergilerin de eksiksiz olarak toplanması gereğini gündeme getirmiştir. İlgili çerçevede, vergi gelirlerinin planlanan şekilde toplanabilmesi bağlamında mükelleflerin vergiye gösterdikleri uyum düzeyi de önemli hale gelmektedir. İşte mükelleflerin vergi ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirme; diğer bir ifadeyle vergiye uyum gösterme kararları üzerinde etkili olan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurları bireyin kendi şahsi özellikleri ile ilgili olan bireysel unsurlar ve bireyin kendi şahsi özellikleri dışında kalan etkenlerle ilgili olan bireysel olmayan unsurlar şeklinde iki temel başlık altında irdelemek olanaklıdır.

Bu çalışmada ele alınan analizler toplulaştırıldığında açıkça görülmektedir ki; bireysel veya bireysel olmayan unsurlar mükelleflerin vergi ödevlerini eksiksiz olarak yerine getirip getirmeme kararları üzerinde etkili olabilmekte ancak herhangi bir unsurun bu karar üzerindeki etkisinin yönünü net olarak ifade etmek mümkün olamamaktadır. Zira mükelleflerin vergi uyum kararları üzerinde etkili olan unsurlara dair gerçekleştirilen çalışmalarda birbirini destekleyen sonuçlar olduğu gibi birbiri ile çelişen sonuçlara da ulaşıldığı aktarılan örneklerden açıkça görülmektedir. Ek olarak; bazı unsurlar için yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda aynı yönde etkinin tespit edildiği de olabilmektedir. Örneğin, demokrasi taraftarlığı, hükümete ve siyasilere duyulan güven, dini inanç ve vergi sisteminin adil olduğuna dair algı değişkenleri için yapılan hemen hemen tüm analizlerde ilgili değişkenler ile vergi uyumu arasındaki pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Öte yandan serbest meslek erbabı olma, vergi yükü, kayıt dışı ekonomi, vergi sisteminin karışıklığı ve vergi afları değişkenleri için yapılan hemen hemen tüm analizlerde ise ilgili değişkenler ile vergi uyumu arasındaki negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Sonuç olarak, herhangi bir unsurun vergi uyumuna etkisinin yönünü belirleyebilmek için belirli bir şehir, bölge, ülke ya da ülke grubu seçilerek araştırmanın sınırları çizilmeli ve ilgili sınırlar dahilinde analizler gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdieva, R.; Pirimbaev, J.; Özdil, T. (2011), “Kırgızistan’da Vergi Kültürü ve Belirleyenleri”, Session 5c: Orta Asya Ekonomileri II, 335, 341.
- Abdul, M. (2001), “Personal income tax non-compliance in Malaysia”, Unpublished Doctorate Theses, Victoria University of Technology, Melbourne.
- Aitken, S. S.; Bonneville, L. (1980), “A general taxpayer opinion survey”, Washington, DC: IRS, Office of Planning and Research.
- Alasfour, F.; Samy, M.; Bampton, R. (2016), “The Determinants of Tax Morale and Tax Compliance: Evidence from Jordan”, *Advances in Taxation*, 23, 125 - 171.
- Ali, M. M.; Cecil, H. W.; Knoblett, J. A. (2001), “The effects of tax rates and enforcement policies on taxpayer compliance: A study of self-employed taxpayers”, *Atlantic Economic Journal*, 29:2, 186 - 2002.
- Alm, J. (1991), “A perspective on the experimental analysis of taxpayer reporting”, *Acc. Rev.*, 66, 577-593.
- Alm, J. (1998), “Tax policy analysis: The introduction of a Russian tax amnesty”, GSU Andrew Young School of Policy Studies Working Paper, (98-6).
- Alm, J.; Gomez, J. L. (2008), “Social capital and tax morale in Spain”, *Economic Analysis & Policy*, 38:1, 73-87.
- Alm, J.; Torgler, B. (2006), “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, *Journal of Economic Psychology*, 27:2, 224-246.
- Alm, J.; Bahl, R.; Murray, M. N. (1993), “Audit selection and income tax underreporting in the tax compliance game”, *Journal of development Economics*, 42:1, 1-33.
- Alm, J.; Jackson, B.; McKee, M. (1992), “Estimating the determinants of taxpayer compliance with experimental-data”, *National Tax Journal*, 45:1, 107-114.
- Alm, J.; Jackson, B. R.; McKee, M. (1993), “Fiscal Exchange, Collective Decision Institutions and Tax Compliance”, *Journal of Economic Behaviour and Organisation*, 22:3, 285–303.
- Alm, J.; Martinez-Vazquez, J.; Schneider, F. (2004), “‘Sizing’ the Problem of the Hard-to-Tax”, *Contributions to Economic Analysis*, 268, 11-75.
- Alm, J.; Martinez-Vazquez, J.; Torgler, B. (2005), “Russian tax morale in the 1990s.”, *Proceedings Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association* 98, 287-292.
- Alm, J.; Martinez-Vazquez, J.; Torgler, B. (2006), “Russian Attitudes Toward Paying Taxes – Before, During, and After the Transition”, *International Journal of Social Economics*, 33:12, 832-857.
- Alm, J.; McClelland, G. H.; Schulze, W. D. (1992), “Why Do People Pay Taxes?”, *Journal of Public Economics*, 48 :1, 21-38.
- Alm, J.; McKee, M.; Beck, W. (1990), “Amazing grace: Tax amnesties and compliance”, *National tax journal*, 43:1, 23-37.
- Alm, J.; Sanchez, I.; De Juan, A. (1994), “Economic and noneconomic factors in tax compliance”, *KYKLOS*, 48, 1-18.
- Anderhub, V.; Giese, S.; Güth, W.; Hoffmann, A.; Otto, T. (2001), “Tax evasion with earned income - an experimental study”, *Finanz Archiv*, 58:2, 188-206.
- Andreoni, J.; Erard, B.; Feinstein, J. (1998), “Tax compliance”, *Journal of Economic Literature* 36:2, 818-860.

- Andriani, L. (2015), "Tax Morale and Prosocial Behaviour: Evidence From A Palestinian Survey", *Cambridge Journal of Economics*, 40:3, 821-841.
- Asante, S.; Baba, A. (2011), "Tax compliance among self-employed in Ghana: Do demographic characteristics matter?", *International Business and Management*, 3:1, 86-91.
- Atawodi, O. W.; Ojeka, S. (2012), "Factors that affect tax compliance among small and medium enterprises (SMEs) in North Central Nigeria", *International journal of business and management*, 7:12, 87-96.
- Avcı, M.; Taşdemir, Y.; Kılıç, Ö. (2022), "İslam ekonomisinde vergi uyumu: dünya değerler araştırmasından bulgular", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi/Journal of Islamic Economics and Finance*, 8:1, 1-37.
- Ayas, I.; Saruç, N. T. (2015), "Vergi Kültürü Ve Vergi Ahlakı: İtalya-Türkiye", *Afyon Kocatepe Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 17:2, 177-188.
- Barone, G.; Mocetti, S. (2011), "Tax Morale and Public Spending Inefficiency", *International Tax Public Finance*, 18:6, 724-749.
- Barth, E.; Cappelen, A. W.; Ognedal, T. (2006), "Fair tax evasion", *Memorandum Working Paper*, No. 2006, 07.
- Bayraklı, H. H.; Saruç, N. T.; Sağbaş, İ. (2004), "Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçakçılığının Önlenme Yöntemleri", *Antalya: 19. Ulusal Maliye Sempozyumu*.
- Bernasconi, M.; Zanardi, A. (2004), "Tax Evasion, Tax Rates, and Reference Dependence", *FinanzArchiv*, 60:3, 422-445.
- Beron K.; Tauchen H. V.; Witte A. D. (1990), "The Effects of Audits and Socio-economic Variables on Compliance", *Working paper*, University of North Carolina.
- Bernasconi, M.; Zanardi, A. (2004), "Tax evasion, tax rates, and reference dependence", *FinanzArchiv/public finance analysis*, 60:3, 422-445.
- Bernasconi, M.; Corazzini, L.; Seri, R. (2014), "Reference Dependent Preferences, Hedeonic Adaptation and Tax Evasion: Does the Tax Burden Matter?", *Journal of Economic Psychology*, 40, 103-118.
- Blackwell, C. (2007), "A Meta-Analysis of Tax Compliance Experiments", *Working Paper 07-24*, Georgia State University, International Studies Program Working Paper.
- Blumenthal, M.; Slemrod J. (1992), "The compliance cost of the U.S. individual income tax system: A second look after tax reform", *National Tax Journal* 45:2, 185-202.
- Bobek, D.D.; Roberts, R.W.; Sweeney, J.T. (2007), "The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and The United States", *Journal of Business Ethics*, 74:1, 49-64.
- Braithwaite, V.; Reinhart, M.; Smart, M. (2010), "Tax non-compliance among the under- 30s: Knowledge, morale or skepticism?" Torgler, B.; Alm, J.; Martinez-Vazquez, J. (Ed.), "Developing Alternative Frameworks for Explaining Tax Compliance" (pp. 217-237), London: Routledge.
- Chan, C.; Troutman, C., O'Bryan, D. (2000), "An expanded model of taxpayer compliance: Empirical evidence from United States and Hong Kong", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 9:2, 83-103.
- Christian, C. W. (1994), "Voluntary compliance with the individual income tax: results from the 1988 TCMP study", *The IRS research bulletin*, 1500:9-94, 35-42.
- Christian, C. W.; Gupta, S. (1993), "New evidence on" secondary evasion"", *The Journal of the American Taxation Association*, 15:1, 72.
- Chung, J.; Trivedi, V.U. (2003), "The effect of friendly persuasion and gender on tax compliance behavior", *Journal of Business Ethics*, 47:2, 133-145.

- Clotfelter, C. T. (1983), "Tax Evasion And Tax Rates: An Analysis of Individual Returns", *The Review of Economics And Statistics*, 65:3, 363-373.
- Collins, J. H.; Plumlee, R. D. (1991), "The taxpayers labor and reporting decision - the effect of audit schemes", *Accounting Review*, 66:3, 559-576.
- Cowell, F. A. (1992), "Tax evasion and inequity", *Journal of economic Psychology*, 13:4, 521-543.
- Crane, S. E.; Nourzad, F. (1986), "Inflation and tax evasion: An empirical analysis", *The Review of Economics and Statistics*, 68:2, 217-223.
- Cullis, J.; Jones, P.; Lewis, A. (2007), "Tax Compliance: Social Norms, Culture and Endogeneity", *International Studies Program, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University*.
- Cyan, M. R.; Koumpias, A. M.; Martinez-Vazquez, J. (2017), "The effects of mass media campaigns on individual attitudes towards tax compliance; quasi-experimental evidence from survey data in Pakistan", *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 70, 10-22.
- Çataloluk, C. (2008), "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213-228.
- Çetin, G. (2007), "Vergi aflarının vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, 14:2, 171-187.
- Çoban, H. (2004), "Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği", *Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli*.
- Daude, C.; Gutierrez, H.; Melguizo, A. (2012), "What Drives Tax Morale?", *Working Paper No. 315. OECD Development Centre*.
- Das-Gupta, A.; Lahiri, R.; Mookherjee, D. (1995), "Income tax compliance in India: An empirical analysis", *World Development*, 23:12, 2051-2064.
- Dean, P.; Keenan, T.; Kenney, F. (1980), "Taxpayers' Attitudes to Income Tax Evasion: An Empirical Study", *British Tax Review*, 1:1, 28-44.
- Didinmez, İ.; Seçilmiş, İ. E. (2018), "İdare-mükellef ilişkilerinin vergi uyumu üzerine etkileri", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18:2, 105-128.
- Doerrenberg, P.; Peichl, A. (2013), "Progressive taxation and tax morale", *Public Choice* 155:3-4, 293-316.
- Dubin, J. A.; Wilde, L. L. (1988), "An Empirical Analysis of Federal Income Tax Auditing and Compliance", *National Tax Journal*, 41, 61-74.
- Dubin, J. A.; Graetz, M. J.; Wilde, L. L. (1990), "The effect of audit rates on the federal individual income tax, 1977-1986", *National Tax Journal*, 43:4, 395-409.
- Elffers, H.; Weigel, R.; Hessing, D. (1987), "The Consequences of Different Strategies Measuring Tax Evasion Behavior", *Journal of Economic Psychology*, 8, 311-337.
- Erdoğan, M. M.; Geyik, O. (2021), "Political Economy of Tax Compliance Behavior: An Analysis of Three Cities in Turkey", *M. M. Erdoğan; L. Batrancea; S. Çevik (Eds.), Behavioural Public Finance: Individuals, Society, and the State (1.baskı, s. 125-156). Routledge*.
- Feinstein, J. S. (1991), "An econometric analysis of income tax evasion and its detection", *The RAND Journal of Economics*, 22:1, 14-35.

- Feld, L. P.; Frey, B. S. (2002), "Trust Breeds Trust: How Taxpayers Are Treated", *Economics of Governance*, 3:2, 87-99.
- Feld, L. P.; Tyran J. R. (2002), "Tax Evasion and Voting: An Experimental Analysis", *KYKLOS, International Review for Social Sciences*, 55, 197-222.
- Feld, L. P.; Kirchgässner, G. (2000), "Direct Democracy, Political Culture, and the Outcome of Economic Policy: A Report on the Swiss Experience", *European Journal of Political Economy*, 16:2, 287-306
- Feld, L. P.; Torgler, B. (2007), "Tax Morale After the Reunification of Germany: Results From a Quasi-Natural Experiment", *CESifo working paper No.1921*.
- Fishlow, A.; Friedman, J. (1994), "Tax Evasion, inflation and stabilization", *Journal of Development Economics*, 43:1, 105-123.
- Fortin, B.; Lacroix, G.; Villeval, M. C. (2007), "Tax evasion and social interactions", *Journal of Public Economics*, 91:11-12, 2089-2112.
- Frey, B. S. (1997), "A constitution for knaves crowds out civic virtues", *Economic Journal*, 107, 1043-1053.
- Frey, B. S.; Torgler, B. (2007), "Tax morale and conditional cooperation", *Journal of comparative economics*, 35:1, 136-159.
- Friedland, N.; Maita, S.; Rutenberg, A. (1978), "A Simulation Study of Income Tax Evasion", *Journal of Public Economics*, 10:1, 107-116.
- Gaber, S.; Gruevski, I. (2018), "The influence of tax culture in improving the tax compliance", *Journal of Economics*, 3:2, 80-88.
- Gerxhani, K.; Schram, A. (2006), "Tax evasion and income source: A comparative experimental study", *Journal of Economic Psychology* 27:1, 402-422.
- Grasmick H.; Scott W. J. (1982), "Tax Evasion and Mechanisms of Social Control: A Comparison with Grand and Petty Theft", *J Econ. Psychol.*, 2, 213-230.
- Grasmick, H. G.; Bursik, R. J.; Cochran, J. K. (1991), "'Render unto Caesar What Is Caesar's': Religiosity and Taxpayers' Inclinations to Cheat", *The Sociological Quarterly*, 32:2, 251-266.
- Grasso, L. P.; Kaplan, S. E. (1998), "An examination of ethical standards for tax issues", *Journal of Accounting Education*, 16:1, 85-100.
- Groenland, E.; Veldhoven, G. M. (1983), "Tax Evasion Behavior: A Psychological Framework", *J. Econ. Psychol.*, 3, 129-144.
- Gupta, R.; McGee, R. (2020), "Study on Tax Evasion Perceptions in Australasia", *Australian Tax Forum*, 25, 507-34.
- Güth, W.; Levati, V.; Sausgruber, R. (2005), "Tax Morale and (De-)centralization: An Experimental Study", *Public Choice*, 125:1/2, 171-178.
- Hammar, H.; Jagers, S. C.; Nordblom, K. (2009), "Perceived tax evasion and the importance of trust", *The Journal of Socio-Economics*, 38:2, 238-245.
- Hanousek, J.; Palda, F. (2002), "Why People Evade Taxes in the Czech and Slovak Republics: A Tale of Two Twins", *Discussion Paper, CERGE-EI*.
- Hasseldine, J.; Hite, P.; James, S.; Toumi, M. (2007), "Persuasive communications: Tax compliance enforcement strategies for sole proprietors", *Contemp Account. Res.*, 24, 171-194.

- Hazman, G. G. (2009), “Vergi bilincini etkileyen muhtemel dışsal etkenlerin lojistik regresyon analizi ile tespiti”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4:1, 53-71.
- Helhel, Y.; Ahmed, Y. (2014), “Factors affecting tax attitudes and tax compliance: a survey study in Yemen”, *European Journal of business and management*, 6:22, 48-58.
- Hite, P. A.; Roberts, M. L. (1992), “An analysis of tax reform based on taxpayers’ perceptions of fairness and self-interest”, *Advances in Taxation*, 4:1, 115-137.
- Houston, J.; Tran, A. (2001), “A Survey of Tax Evasion Using the Randomized Response Technique”, *Adv. Taxation*, 13: 69-94.
- Hug, S.; Spörri, F. (2011), “Referendums, Trust, and Tax Evasion”, *European Journal of Political Economy*, 27:1, 120–131.
- İpek, S.; Kaynar, İ. (2009), “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları”, *Maliye Dergisi*, 157:3, 116-130.
- Kasipillai, J.; Abdul-Jabbar, H. (2006), “Gender and ethnicity differences in tax compliance”, *Asian Academy of Management Journal*, 11:2, 73-88.
- Kirchler, E.; Maciejovsky, B. (2001), “Tax compliance within the context of gain and loss situations, expected and current asset position, and profession”, *Journal of Economic Psychology* 22:2, 173- 194.
- Kirchler, E.; Hoelzl, E.; Wahl, I. (2008), “Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework”, *Journal of Economic psychology*, 29:2, 210-225.
- Kirchler, E.; Maciejovsky, B.; Schneider, F. (2003), “Everyday representations of tax avoidance, tax evasion, and tax flight: Do legal differences matter?”, *Journal of Economic Psychology*, 24:4, 535-553.
- Kirchler, E.; Muehlbacher S.; Kastlunger, B.; Wahl I. (2007), “Why Pay Taxes? A Review of Tax Compliance Decisions”, *International Studies Program, Working Paper 07-30*.
- Klepper, S.; Nagin, D. (1989), “The anatomy of tax evasion”, *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 5:1, 1-24.
- Knack, S.; Keefer, P. (1997), “Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation”, *The Quarterly journal of economics*, 112:4, 1251-1288.
- Kołodziej, S. (2011), “The role of education in forming voluntary tax compliance”, *General and Professional Education*, 1, 22-25.
- Laffer, A. B. (2004), “The Laffer curve: Past, present, and future”, *Backgrounder*, 1765:1, 1-16.
- Lago-Peñas, I.; Lago-Peñas, S. (2010), “The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries”, *European Journal of Political Economy*, 26:4, 441-453.
- Lang, O., Nöhrbaß, K.-H.; Stahl, K. (1997), “On income tax avoidance: the case of Germany”, *Journal of Public Economics*, 66:2, 327-347.
- Lempert, R. (1972), “Norm-making in social exchange: A contract law model”, *Law & Society Review*, 7:1, 1-32.
- Leonardo, G.; Martinez-Vazquez, J. (2016), “Politicians, Bureaucrats, and Tax Morale: What Shapes Tax Compliance Attitudes?” *International Studies Program Working Paper 16-08*, Georgia State University Andrew Young School of Policy Studies.
- Levi, M.; Sacks, A. (2009), “Legitimizing Beliefs: Sources and Indicators”, *Regulation & Governance*, 3:4, 311-333.
- Lewis, A. (1982), “The Psychology of Taxation”, Martin Robertson Publ., Oxford.

- Li, S. X. (2010), "Social Identities, Ethnic Diversity, and Tax Morale", *Public Finance Review*, 38:2, 146-177.
- Marino, R.; Zizza, R. (2012), "The personal income tax evasion in Italy: an estimate by taxpayers' types", in Pickhardt, M.; Prinz, A. (Eds), "Tax Evasion and the Shadow Economy", Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, pp. 33-60.
- Mason, R.; Calvin, L. D. (1978), "A study of admitted income tax evasion", *Law & Soc'y Rev.*, 13:1, 73-89.
- McEwen, C. A.; Maiman, R. J. (1986), "In search of legitimacy: Toward an empirical analysis", *Law & Policy*, 8:3, 257-273.
- McGee, R. (2008), "Opinions on Tax Evasion in Asia" in R. McGee (Eds), "Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies", New York: Springer, 2008, pp. 309-20.
- McGee, R.; Benk, S. (2011), "The ethics of tax evasion: A study of Turkish opinion", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13:2, 249-262.
- McGee, R.; Cohn, G. (2008), "Jewish perspective on the Ethics of tax evasion", *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 11:2, 1-32.
- Mocan, N. (2008), "What determines corruption? International evidence from micro data", *Economic Inquiry*, 46:4, 493-510.
- Mohdali, R.; Pope, J. (2014), "The influence of religiosity on taxpayers' compliance attitudes", *Accounting Research Journal*, 27:1, 71-91.
- Moser, D. V.; Evans III, J. H.; Kim, C. K. (1995), "The effects of horizontal and exchange inequity on tax reporting decisions", *Accounting Review*, 70:4, 619-634.
- Mróz, B. (2012), "The shadow economy and systemic transformation: the case of Poland" in Pickhardt, M.; Prinz, A. (Eds.), "Tax evasion and the shadow economy", Cheltenham ve Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 127-155
- Muter, N. B.; Sakınç, S.; Çelebi, A. K. (1993), "Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması", Celal Bayar Üniversitesi Maliye Bölümü.
- Niesiobedzka, M. (2014), "Relations Between Procedural Fairness, Tax Morale, Institutional Trust and Tax Evasion", *Journal of Social Research & Policy*, 5:1, 41-52.
- Olowookere, J. K.; Fasina, H. T. (2013), "Taxpayers' education: A key strategy in achieving voluntary compliance in Lagos State, Nigeria", *European Journal of Business and Management*, 5:10, 146-154.
- Orviska, M.; Hudson, J. (2002), "Tax evasion, civic duty and law abiding citizen", *European Journal of Political Economy*, 19:1, 83-102.
- Palil, M. R.; Akir, M. R.; Ahmad, W. F. B. W. (2013), "The perception of tax payers on tax knowledge and tax education with level of tax compliance: A study the influences of religiosity", *ASEAN Journal of Economics, Management and Accounting*, 1:1, 118-129.
- Papp, T. K.; Takats, E. (2008), "Tax Rates Cuts and Tax Compliance- The Laffer Curve Revisited", IMF Working Paper WP/08/7.
- Park, C. G.; Hyun, J. K. (2003), "Examining the determinants of tax compliance by experimental data: a case of Korea", *Journal of Policy Modeling*, 25:8, 673-684.
- Peek, P.; Wilcox, J. A. (1984), "The Degree of Fiscal Illusion in Rates: Some Direct Estimates", *American Economic Review*, 74, 1061-1066.
- Pommerehne, W. W.; Weck-hannemann, H. (1996), "Tax Rates, Tax Administration and Income Tax Evasion in Switzerland", *Public Choice*, 88:1-2, 161-170.

- Porcano, T. M. (1988), "Correlates of tax evasion", *Journal of Economic Psychology*, 9:1, 47-67.
- Richardson, G. (2006), "Determinants of tax evasion: A cross-country investigation", *Journal of international Accounting, Auditing and taxation*, 15:2, 150-169.
- Richardson, G. (2008), "The Relationship Between Culture and Tax Evasion Across Countries: Additional Evidence and Extensions", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 17:1, 67-78.
- Reckers, P. M.; Sanders, D. L.; Roark, S. J. (1994), "The influence of ethical attitudes on taxpayer compliance", *National Tax Journal*, 47:4, 825-836.
- Roth, J. A.; Scholz, J. T.; Witte, A. D. (1989), "Taxpayer Compliance: An Agenda for Research", Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Roxas, M.L.; Stoneback, J.Y. (2004), "The importance of gender across cultures in ethical decisionmaking", *Journal of Business Ethics* 50:2, 149-165.
- Sa, C.; Martins, A.; Gomes, C. (2015), "Tax Morale Determinants in Portugal", *European Scientific Journal*, 11:10, 236-254.
- Scholz, J. T.; Lubell, M. (1998), "Adaptive political attitudes: Duty, trust, and fear as monitors of tax policy", *American Journal of Political Science*, 903-920.
- Schneider, F.; Torgler, B. (2007), "Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: a panel analysis", Working paper No. 0701.
- Slemrod, J. (1985), "An empirical test for tax evasion", *The Review of Economics and Statistics* 67:2, 232-238.
- Slemrod, J.; Yitzhaki, S. (2002), "Tax Avoidance, Evasion and Administration", in A. J. Auerbach; M. Feldstein (Eds.), *Handbook of Public Economics*, 3, pp. 1423-1470.
- Slemrod, J.; Blumenthal, M.; Christian, C. (2001), "Taxpayer Response to an Increased Probability of Audit: Evidence from a Controlled Experiment in Minnesota", *Journal of Public Economics*, 79:3, 455-483.
- Song, Y.; Yarbrough, T. E. (1978), "Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey", *Public Administration Review*, 38:5, 442-452.
- Spicer, M.; Becker, L. (1980), "Fiscal inequity and tax evasion: An experimental approach", *National Tax Journal*, 33:2, 171-175.
- Spicer, M.; Lundstedt, S. (1976), "Understanding tax evasion", *Public Finance*, 31:2, 295-305.
- Strielkowski, W.; Čábelková, I. (2015), "Religion, culture, and tax evasion: Evidence from the Czech Republic", *Religions*, 6:2, 657-669.
- Tekin, A.; Tuncer, G.; Sağdıç, E. N. (2013), "Vergi Afları Sonrasında Vergi Uyum Süreci", *Sakarya İktisat Dergisi*, 2:2, 1-26.
- Tittle, C. (1980), "Sanctions and social deviance: The question of deterrence". New York, NY: Praeger.
- Torgler, B. (2003a), "To evade taxes or not to evade: That is the question", *The Journal of Socio-Economics*, 32:3, 283-302.
- Torgler, B. (2003b), "Tax morale, rule-governed behaviour and trust", *Constitutional Political Economy*, 14, 119-140.
- Torgler, B. (2006), "The importance of faith: Tax morale and religiosity", *Journal of Economic Behavior and Organization*, 61:1, 81-109.

- Torgler, B. (2012), “Attitudes Toward Paying Taxes in the USA: An Empirical Analysis”, in W. McGee (Eds.) “The Ethics of the Tax Evasion (Perspectives in Theory and Practice)”, Springer, North Miami
- Torgler, B.; Murphy, K. (2004), “Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over Time?”, *Journal of Australian Taxation*, 7:2, 298-335.
- Torgler, B.; Schaltegger, C.A. (2005), “Tax morale and fiscal policy”, Center for Research in Economics, Management and the Arts, Working Paper No. 2005 – 30,
- Torgler, B.; Schneider, F. (2005), “Attitudes towards paying taxes in Austria: An empirical analysis”, *Empirica*, 32:2, 231-250.
- Torgler, B.; Schneider, F. (2007), “What Shapes Attitudes toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries”, *Social Science Quarterly*, 88:2, 443–470.
- Torgler, B.; Valev, N.T. (2010), “Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion”, *Contemporary Economic Policy*, 28:4, 554-568.
- Torgler, B.; Demir, I. C.; Macintyre, A.; Schaffner, M. (2008), “Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation”, *Economic Analysis and Policy*, 38:2, 313-339.
- Torgler, B.; Schaffner, M.; Macintyre, A. (2007), “Tax compliance, tax morale and governance quality”, CREMA Working Paper No. 2007-17.
- Trüdinger, E.-M.; Hildebrandt, A. (2012), “Causes and Contexts of Tax Morale: Rational Considerations, Community Orientations, and Communist Rule”, *International Political Science Review*, 34:2, 191-209.
- Vogel, J. (1974), “Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data”, *National Tax Journal* 27:4, 499-513.
- Vythelingum, P.; Soondram, H.; Jugurnath, B. (2017), “An assessment of tax morale among mauritian taxpayers”, *Journal of Accounting and Taxation*, 9:1, 1-10.
- Wallschutzky, I. G. (1984), “Possible causes of tax evasion”, *Journal of Economic Psychology* 5:4, 371- 384.
- Williams, C. C.; Krasniqi, B. (2017), “Evaluating the individual-and country-level variations in tax morale: Evidence from 35 eurasian countries”, *Journal of Economic Studies*, 44:5, 816-832.
- Yitzhaki, S. (1974), “A Note on "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis"”, *Journal of Public Economics*, 36:2, 201-202.
- Young, J. C. (1994), “Factors associated with noncompliance: evidence from the Michigan Tax Amnesty Program”, *The Journal of the American Taxation Association*, 16:2, 82-96.
- Yurdakul, A. (2013), “Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği”, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Wärnerud, K.; Walerud, B. (1982), “Taxes and economic behaviour: some interview data on tax evasion in Sweden”, *Journal of Economic Psychology*, 2:3, 187-211.
- Wearing, A.; Headey, B. (1997), “The Would-Be Tax Evader: A Profile”, *Australian Tax Forum*, 13:1, 3-17.
- Weck-Hannemann, H.; Pommerehne, W. (1989), “Einkommenssteuerhinterziehung in der Schweiz: Eine empirische Analyse”. *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 125:4, 517-556.
- Weeks, W.; Moore, C.; McKinney, J.; Longenecker, J. (1999), “The effects of gender and career stage on ethical judgment”, *Journal of Business Ethics*, 20:4, 301-313.

Witte, A.; Woodbury, D. (1985), “The Effect of Tax Laws and Tax Administration on Tax Compliance: The Case of the U.S. Individual Income Tax”, *National Tax Journal*, 38:1, 1-13.

EXTENDED ABSTRACT

From ancient times to the present, from primitive state structures to today's modern understanding of the state, taxes are one of the most important events that bring the states against their citizens, regardless of their management styles. In the historical process, the evolution of the structure of taxes from voluntary payments to compulsory payments has brought the dimension of this relationship between states and their citizens to become more serious. Because taxes can be obtained in the most effortless way for the states, therefore; it is an indispensable source of income, which has the largest share among the incomes. On the other hand, there are taxpayers who are obliged to be under the tax burden, while they can spend their income on alternative goods and/or services. Taxes are also a fiscal policy tool that governments use to intervene in the economy. Reaching full employment through taxes, ensuring effective resource allocation, eliminating fluctuations in the economy, establishing justice in income distribution, supporting economic growth and development, etc. aims are sought to be achieved. In the relevant framework, the importance attributed to taxes is increasing even more. On one hand, considering the large share of taxes in public revenue sources, the dependence of states on this revenue and their role as a fiscal policy tool, reaching the highest possible tax revenue level is one of the primary goals of governments. On the other hand, as a natural reaction; taxpayers, prefer to spend their income other than taxes in line with their own demands and needs, and they want to pay the least possible amount of tax. Taxpayers have two options regarding their tax duties. First, to be tax compliant by fulfilling tax duties fully and on time; and the second is to be tax non-compliant by trying to get rid of a part or all of their tax duties. In this study, the factors that have an impact on the taxpayers' tax compliance or non-compliance decision processes are considered as individual factors and non-individual factors.

Age, gender, marital status, education level, income level, employment status, advocacy of democracy, trust in government and politicians, religious belief can be listed as individual factors. On the other hand, tax audit possibility and penalty, tax rates, tax burden, tax justice, shadow economy level, complex taxation system and tax amnesties can be listed as non-individual factors.

When the analyzes mentioned in this study are aggregated, it is clearly seen that, within the scope of individual or non-individual factors, it is not possible to express clearly the direction of the effect of any factor on tax compliance decisions of taxpayers. Because, it is clearly seen from the cited examples that there are results that support each other as well as contradictory results in the studies carried out on the factors that affect the tax compliance decisions of taxpayers. However, it should be noted that, it may also be that the majority of the studies conducted for some elements have found the same effect. For example, in almost all analyzes made for the variables of advocacy of democracy, trust in government and politicians, religious belief and the perception of the fairness of the tax system, positive relationships were found between the relevant variables and tax compliance. On the other hand, in almost all analyzes made for the variables of being self-employed, tax burden, shadow economy level, the complexity of the tax system and tax amnesties, negative relationships were found between the relevant variables and tax compliance.

As a result, in order to determine the direction of the effect of any element on tax compliance, a certain city, region, country or country group should be selected and the boundaries of the research should be drawn and analyzes should be carried out within the relevant boundaries.

BAHŞAYIŞ LÜGATİ'NDE SOYUTLAMALAR

Hanife ALKAN ATAMAN^{1*+}

*Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun

*hanifealkan_24@hotmail.com, hanife.alkan@omu.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0003-4030-1142

Öz - Bireyler, dünyayı kendi dillerinin olanakları dâhilinde algılayıp düşüncelerini şekillendirirler. Bu nedenle toplumların zihin dünyasını ve yaşama biçimini anlamının en önemli basamağı, o dilin söz varlığının çözümlenmesidir. Türkçenin eklemeli bir yapıya sahip olması, somut ve soyut birçok kavramın daha kolay türetilmesini sağlamıştır. Somut kavramlar; duyu organlarıyla algılanan, zihindeki görüntülerin dış dünyadaki nesnelere veya varlıklara karşılık gelen öğeleriyle soyut kavramlar; duyuyla algılanmayan, bilişsel düzlemde ortaya çıkıp sadece dille var olabilen ve aktarılabilen öğelerdir. Soyutlama ve somutlama; sözcüğün taşıdığı anlamı, çeşitli şekillerde başka bir kavram alanına dâhil etme hadisesidir.

X. yüzyılın başlarında kaleme alındığı, XIV. yüzyılda istinsah edildiği düşünülen Arapça-Farsça bir sözlüğün satır arası Eski Oğuz Türkçesine tercümesi olan Bahşayış Lügati, erken dönem Eski Oğuz Türkçesinin söz varlığının aydınlatılması yolunda önem taşımaktadır. Eldeki çalışmanın konusu olan duzlu / duzsuz yüz, gişilik eylemek, varlık, sınımlık, dutu gibi ilk bakışta somut kavramlar gibi görünen ifadelerin aslında mecazi anlam taşıdıkları, bu nedenle soyut kavram alanı içinde değerlendirilmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tür soyutlamaların eserde oldukça fazla olmasından hareketle eldeki çalışmada soyutlama terimi ile ilgili bilgi verildikten sonra sözlükten tespit edilen soyutlama örnekleri değerlendirilmiştir. İlgili örneklerin dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi yansıttığı gerçeğine dikkat çekilerek Türk dilinin söz varlığı ile ilgili çalışmalara semantik düzeyde katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler-Bahşayış Lügati, erken dönem Eski Oğuz Türkçesi, Türkçe söz varlığı, soyutlama, dil-düşünce ilişkisi

ABSTRACTION IN BAHŞAYIŞ LUGATI

Abstract - Individuals shape their thoughts by their language. Therefore, the mental world and way of life of societies are understood through the analysis of their vocabulary. The fact that Turkish has an additive structure has made it easier to derive many concrete and abstract concepts. Abstraction and concretisation is the event of including the meaning of the word in another conceptual field in various ways. Concrete concepts, perceived by the sense organs, the images in the mind correspond to objects or entities in the outside world.

Bahşayış Lügati that is thought to have been written at the beginning of the Xth and copied in the XIVth century the interlinear translation of an Arabic-Persian dictionary into Old Oghuz Turkish is important in enlightening vocabulary of early Old Oghuz Turkish. It is understood that the expressions which seem like concrete concepts at first glance, actually have a figurative meaning and should be evaluated within the field of abstract concepts. In this study, the abstraction examples determined from dictionary were evaluated. It is aimed to contribute to studies on the vocabulary of Turkish language at the semantic level by drawing attention to the fact that relevant examples reflect relationship between language and thought.

Keywords-Bahşayış Lügati, early Old Oghuz Turkish, Turkish vocabulary, abstraction, language-thought relationship

GİRİŞ

Dil; konuşurlarının yaşama biçimini, dünya görüşünü, kültürünü, tarihî ve sosyal olaylarını, başka kültürlerle etkileşimlerini, değişim ve gelişmelerini yansıtan ve bireyler arası iletişimi sağlayan toplumsal uzlaşmaya bağlı kurallar ve göstergeler bütünüdür. Dil, ayrıca insanların duygu ve zihin dünyasını aktarmanın ötesinde bunları şekillendirmede de etkilidir. Bireylerin düşünceleri, temelde adillerinin kendilerine sağladığı imkânlar doğrultusunda geliştiği için her dilin kendine özgü dünyayı algılama ve anlatma yolu vardır. Bu bakımdan bir toplumun özellikle zihin dünyası ile ilgili belli ayrıntılarına, o toplumda konuşulan dil ve diller üzerinden temas etmek mümkündür. Tarihî seyir içinde de çok eski toplumlarla ilgili bilgilere, dönemlerine ait edebî eserler sayesinde erişilmiştir. Edebî eserlerdeki söz varlığı ile hâlihazırda günlük dilde kullanılan sözcüklerin bütünü, o toplumla ve kültürle ilgili ihtiyaç duyulan birçok ayrıntının anahtarı olma vazifesini üstlenir.

Dildeki bir birimin belli bir bağlam içinde aktardığı ya da zihinlerde uyandırdığı tasarım ve içerik olarak tanımlanabilecek *anlam* teriminin kaynaklarda birbirinden farklı pek çok tanımına yer verilmiştir (Korkmaz, 1992: 8; Vardar, 2002: 18; Karaağaç, 2012: 529; Toklu, 2003: 89). *Anlam bilimi (semantics)* ise artzamanlı ve eşzamanlı yöntemleri kullanarak dili anlam yönünden inceleyen bilim dalıdır. Dilin birtakım bağlamlar içinde belli bir anlama sahip en temel yapı taşı; adlara ya da eylemlere işaret eden sözcükleri, yani göstergeleridir. Göstergeler, anlam yönünü ortaya koyan *gösterilen* (signified) ve bu kavramı adlandırmaya yarayan *gösteren* (signifiant) gibi birbirinden ayrı düşünülemez iki unsurdan oluşur. Sözcüklerin anlamları, artzamanlılık düzleminde sözcükleri kullananlar arasındaki uzlaşmaya, eşzamanlılık düzleminde ise aynı bağlamdaki diğer sözcüklerle kurduğu ilişkilere dayalı belirir (Sav, 2003: 165). Dil sayesinde verici görevindeki konuşur ya da yazar, zihninde canlandırdığı görüntüleri alıcı olan dinleyicilerin ya da okuyucuların zihninde de uyandırmış olur. Bir sözcüğün işitildiğinde ya da okunduğunda başlangıçta insanların zihninde genel olarak beliren ilk görüntüsü temel, yani nesnel anlamıdır. Sözcüklerin yansıttıkları kavramlar; zamanla birtakım sosyal, siyasal, ruhsal değişimler ve gelişmeler nedeniyle çeşitli kavram veya olgularla etkileşim içine girerek asli anlamın yanında başka başka unsurları da işaret eder ve farklı çağrışımlar yaratır hâle gelir (Huber, 2013: 168-169). Böylece sözcüğün *yan anlamları (connotation)* ortaya çıkmış olur. Asıl anlama yapılan eklemeler olarak değerlendirilebilecek yan anlamlar, sözcüklerin görev ve anlam alanlarını genişletme göreviyle esasen dilin anlam bakımından gelişiminin en önemli göstergelerindendir.

Çocuk, dil yetisiyle dünyaya gelir; daha sonra içinde büyüdüğü toplumun dilini öğrenmeye başlar. Çocuğun zihninde yaşadığı deneyimlerin ürünü olarak bilişsel düzeyde öncelikle somut kavramlarla, yaşlı ilerledikçe de

soyut kavramlarla ilgili dilsel ögeler oluşur (Aksan, 2006: 40). Söz gelimi *göz* sözcüğü, bireylerce öncelikle görme organı olarak anlamlandırılırken zamanla zihinlerde “kaynak”, “delik”, “bölme”, “ağacın tomurcuklu yeri” gibi somut yan anlamları ile “nazar” gibi soyut anlamları tezahür eder. Aynı şekilde *tilki* dendiğinde bellekte ilk olarak bir hayvan belirirken daha sonra toplumdaki bireylerin genelinin ittifak ettiği üzere bu hayvan gibi kurnaz olan insanlar da kastedilerek sözcüğün mecaz ve soyut yan anlamlarına gönderme yapılmış olur. Bu bakımdan her sözcüğün bir temel, bir de bağlam anlamlarının bulunduğu, sözcüklerin anlamının aynı bağlamda kullanılan diğer sözcüklerle kurduğu ilişkilere bağlı olduğu, böylece çok anlamlı (*polysémie*) bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

1. Türk Dilinde Görülen Anlam Olayları

Zaman içinde toplumların sürekli olarak uğradıkları gelişim ve değişim seyrinin dillerini de etkilemesi kaçınılmazdır. Bunlar, sözcük boyutunda *anlam değişmesi* (anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam daralması, anlam genişlemesi) ve *anlam kayması* gibi hadiseler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bir sözcüğün başlangıçta yansıttığı anlamdan zaman içinde az veya çok uzaklaşması ve yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesine “anlam değişmesi” adı verilir (Korkmaz, 1992: 10). Anlam değişimleri özelden genele, genelden özele, kötünden iyiye ve iyiden kötüye doğru olmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu değişimlerin toplumsal uzlaşmayla gerçekleştiğini, toplumun bu değişimi benimsemesi ile yeni kullanımların yaygınlaştığını, anlam değişmelerinin genellikle çok uzun yıllara yayıldığını, hatta dildeki temel sözcüklerin bin yıl içinde % 19 oranında yitime, anlam ve ses değişimine uğradığını göstermektedir.

Tarihî seyir içinde sözcüğün başlangıçta taşıdığı anlamın olumsuz iken olumluya evrilmesine “anlam iyileşmesi”, olumluyken olumsuza dönüşmesine “anlam kötüleşmesi”, daha önce yansıttığı kavramın daha sonra sadece belli bir bölümünü yansıtır duruma gelmesine “anlam daralması”, daha genel bir görünümünü yansıtmaya “anlam genişlemesi”, sözcüğün eskiden yansıttığı kavramdan bütünüyle ayrılarak yeni bir kavrama ad olma ya da yan anlamlarından birinin zamanla genelleşerek temel anlamın yerini alma hadisesine de “anlam kayması” (Aksan, 2020 III: 211; Guiraud, 1999: 67) denir. Toplumsal değişimlerin sözcüklerin anlamlarına da yansıdığı gerçeği, Türk dili üzerinden birçok şekilde örneklendirilebilir. Eski Türkçede kullanılan *yabız* (Türkiye Türkçesi *yavuz* “kötü, fena”) sözcüğünün son dönemlerde anlam iyileşmesine uğradığı ve birçok kişi tarafından erkek çocuklarına yönelik şahıs adı olarak verildiği malumdur. Osmanlı döneminde *Efendi!* hitabının soyluluk ifade ettiği, hatta bazı önemli şahsiyetlerin isimlerinin sonuna da eklenerek sürekli bu kişilerin adı ile birlikte kullanıldığı bilinmektedir. Ancak sonraki dönemlerde bu hitabın anlamı değişmiş, müstahdem ve hizmetli olan beylere yönelik kullanılır hâle gelmiştir. Bunun gibi eski dönemlerde kız ve erkek çocuklar için kullanılan

oğlan sözcüğünün XVIII. yüzyıldan bu yana sadece erkek çocuklar için kullanılması anlam daralmasına, *ödül* sözcüğünün “güreş müsabakalarında kazanan kişilere verilen mükâfat” karşılığında kullanılırken daha sonra “her alanda kazanılan başarılar için verilen mükâfat” anlamına bürünmesi anlam genişlemesine, Eski Türkçede “düşünmek, üzerinde durmak, kederlenmek” anlamını ifade eden *sakınmak* fiilinin ise daha sonra “esirgemek, korumak” kavramlarını karşılaması anlam kaymasına verilebilecek örneklerdendir (Aksan, 2006: 133-135). Bu gibi örnekler, her dilde sözcüklerin yansıttıkları anlamın tarihî seyir içinde değişebilme ihtimalinin olduğunu göstermektedir. İlgili durum, çeşitli metinler üzerinde anlam çözümlemeleri yapılırken ele alınan sözcüğün geçtiği metnin hangi döneme ait olduğunun bilinip anlamının buna göre belirlenmesini zorunlu kılmaktadır (Önler, 2001: 2).

2. Kavram / Kavramlaştırma, Somut / Soyut Kavram İlişkisi

Dünyadaki nesnelere, biçimlerin, olguların, durumların ve hareketlerin dilde karşılık bulmuş şekli, başka bir deyişle göstergelerin gösterilen yönü olan *kavram* (Aksan, 2006: 41), dilin çeşitli öğelerini ortak niteliklerine göre genelleyip sınıflandırma ve bir yerde soyutlama şeklidir. Kavramlar, çevre ile çeşitli şekillerde etkileşimler sonucunda edinilen deneyimlere dayanan, ortak özellikler taşıyan bir dizi nesne, varlık ya da olguya ilişkin genel çerçevede bir anlam taşıyan, zihne özgü ve dilsel kökenli tasarımlardır (Toklu, 2003: 89; Vardar, 2002: 132). Buradan bakıldığında *anlam* ve *kavram* terimlerinin iç içe girmiş iki farklı unsur olduğu anlaşılmaktadır. Anlam ile kavram arasında ayırım yapmak noktasında her anlamın bir kavram olabileceken her kavramın bir anlam olamayacağını (Toklu, 2003: 89), kavramın daha ziyade genelleme ve soyutlama olarak yorumlanabildiğini, ancak sözcüğün daha açık bir anlam kazanması için belli bir anlamsal dizge içinde geçmesi ve aynı dizgede bulunan diğer kavramlarla olan ilişkisinin dikkate alınması gerektiğini söylemek mümkündür (Erkman Akerson, 1987: 64). Birtakım araştırmalar da nerede ve ne zaman bir sözcük varsa orada ve o anda bir kavram bulunacağını, bu kavramın da o sözcüğün anlamı olacağını savunmaktadır (Palmer, 2001: 40).

Diller, dünyadaki her nesneyi, olguyu ve durumu kendine özgü biçimde kavramlaştırır. Bunun yanı sıra aynı dili paylaşan toplumlarda kişilerin yaşına, cinsiyetine, sosyal statüsüne göre algılama ve kavramlaştırmada farklılıklar gözlenebilir. Kavramlaştırma, pek çok dilde olduğu gibi Türk dilinde de öncelikle dış dünyada kendisine en yakın bulunan, algılamaya açık olan doğaya ve somut varlıklara dayanmaktadır. Duyu organlarıyla algılanan dış dünyadaki nesnelere veya varlıklara *somut kavram* (*concrete concept*), duyu organlarıyla algılanmayan ve dış dünyada belli bir nesnenin veya varlığın adı olmayan, sadece mental bakımdan varlıkları bilinen, dille var olabiliş yine dil sayesinde aktarılabilecek olanağı bulan öğelere *soyut kavram* (*abstract concept*) adı verilir. Duyu organları ile algılanan

varlıkların özelliklerinin zihinde soyut olanlara göre daha belirgin ve güçlü bir yer tutmasından ötürü somut varlıkları ve olayları karşılayan isim ve fiil anlamlarının soyut olanlardan daha önce ortaya çıkarak iletişim alanında yer aldığı kabul edilebilir. Sonraki zamanlarda ise bireyler somut varlıkların güçlü ve belirgin nitelikleriyle soyut varlıkların daha zayıf ve daha belirsiz nitelikleri arasında çeşitli ilgiler kurarak nesne ve olayların gerçek anlamları yanında mecaz anlamlarını da tespit etmişlerdir (Durmuş, 2003: 218-219). Dilin söz varlığını sadece somut varlıkları karşılayan göstergeler değil, duyu organları ile algılanan varlıkların ötesindeki duyu ve zihin dünyası ile ilişkilendirilebilecek soyut ve mecazi kavramlar, deyimler, atasözleri, terimler ve kalıplaşmış sözler meydana getirmiştir. Türk dili, sonradan eklemeli bir yapıya sahiptir. Bu özelliği, kendisine, soyut ve somut pek çok kavramı çeşitli türetmelerle ve birleştirmelerle karşılamaya olanağı vermiştir. Ayrıca her toplumun diğer toplumlardan ayrılan algılama ve bunları dışa vurma şekillerindeki farklılıklardan dolayı dillerinin söz varlığının anlam inceliklerinin doğru bir şekilde çözümlenmesi önem taşımaktadır .

Türk dilinin bilinen en eski yazılı kaynaklarından Köktürk Yazıtları’nda, özel adlar dışında saptanan sözcüklerin büyük çoğunluğunun somut kavramlardan oluştuğu, ancak soyut kavramların sayısının % 33 olduğu bilinmektedir. Yazıtların taşta yazılmaları, dolayısıyla kısa metinlerden meydana gelmeleri ve konu çeşitliliğinin sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda soyut kavramlarla ilgili verilen oranlar dikkate değerdir. Bir dilin işlenmişliğinin ve gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden biri olarak o dildeki soyut kavramlar ile deyim ve atasözlerinin sayısının fazla olması gerektiği kabul edilir. Buradan bakıldığında özellikle Türk dilindeki soyut kavramların miktarı azımsanmayacak ölçüdedir. Yine soyut sözcüklerle aynı kavram alanına giren diğer soyut sözcükler ile yabancı dillerden alıntı birçok soyut sözcüğe verilen Türkçe karşılıklar ve türevleri, bu durumun en önemli kanıtıdır (Aksan, 2020 III: 218).

2.1. Somutlama ve Soyutlama

Konuşurlar, kendi hayal dünyaları ve yetenekleri doğrultusunda dilin öğeleri arasında çeşitli yakıştırmalar, bağdaştırmalar ve benzetmeler yoluyla dillerini bir anlamda işlerler. Bu durum, dil sisteminin esnek yapısıyla ilgilidir. Böylece sürekli değişim ve gelişim eğilimi gösteren dil içindeki soyut ve somut kavramlar arasında da geçişler ve dönüşümler meydana gelir. Bu geçişlerin genellikle her toplumun kendine özgü mantık düzenine göre gelenekten kopmadan gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Aralarındaki birtakım ortaklıkların etkisiyle taşınan anlamın başka bir kavram alanına dâhil edilme, aktarılabilecek *soyutlama* ve *somutlama* (*abstraction and concretisation*) olarak adlandırılabilir. Söz konusu aktarmalar “somuta eklenen yeni somut kavramlar, somuta eklenen yeni soyut kavramlar (somutlaştırma), soyuta eklenen yeni soyut kavramlar, soyuta eklenen yeni somut kavramlar” şeklinde dört basamakta gerçekleşir (Aksan, 2006: 60). Böylece

meydana gelen yan anlamlar, çok anlamlılığı oluşturur. Özellikle dilde kullanım sıklığı daha fazla olan sözcüklerin çok anlamlı; teknik terimler, araç-gereç adları gibi kullanım sıklığı az olan sözcüklerin tek anlamlı öğeler olduğu dikkat çekmektedir (Aksan, 2006: 71). Her dilde çeşitli boyutlarda görülen bu anlatım yolları, dil biliminde *deyim aktarması / eğretileme / metafor (metaphor)* konusu içinde değerlendirilen ve aslında biri, diğerinden ayrı düşünülemez kavramlardır. İlgili aktarmaları; insan zihninin, muhakeme ve hayal gücünün daha etkili ve dikkat çekici dışa vurulması yolunda dille vücut bulmuş ve bir anlamda somutlaşmış şekli olarak değerlendiren görüşe göre “düşünme; hareket etmedir, kavramdır, nesne kullanmadır ve fikirler, somut nesnelere gibi aşınabilir” (Lakoff-Johnson, 2015: 27-39). Aktarmalar ilk kez kullanıldığında sanat sayılabilecekken toplum içinde kullanım sıklığının artması ile birer yan anlam hâlini alır. Bir dilin eskiliğinin ve işlenmişliğinin göstergelerinden biri de o dilde bulunan çok anlamlı sözcüklerdir.

Somutlama; temelde duygu, düşünce, davranış, karakter özelliği gibi anlatılması ve aktarılması daha güç olan soyut kavramların zihinlerde net ve canlı bir görünümünün verilmesini sağlamak üzere doğadaki somut göstergelerle dile getirilme hadisesidir (Aksan, 2006: 66). *Soyutlamaya* kıyasla bu kavram ile ilgili bilgilere, kaynaklarda daha fazla yer verilmiştir. *Soyutlamada* insan zihninin dış dünyadaki canlı ve cansız varlıkları, duygu, düşünce ve hareketleri kendine özgü bir biçimde anlayıp yorumlaması ve bunları sözcüklere dönüştürmesi söz konusudur (Korkmaz, 1992: 139). Bu noktada aynı dili ve kültürü paylaşan toplum içinde belli nitelikleri ile tanınan, duyu organları ile algılanabilen isim ve sıfatlara *+II / +IU, +sIz / +sUz, +IIk / +IUk, -mAk, -mIş / -mUş, -IcI / -UcU, -I / -U, -Ir / -Ur* gibi ekler getirilerek onları genelleştiren, yaygınlaştıran soyut anlamdaki kavramlar türetilmiş olur. “Sahip olma, üzerinde bulundurma, ... özelliğini taşıma” görevindeki *+II / +IU* sıfatları ile bunun zıttı olan ve “yokluk, eksiklik” bildiren *+sIz / +sUz* sıfatları üzerine getirilen *+IIk / +IUk* eki ile de soyut adlar elde edilebilir. Bunun dışında isim-fiil ve sıfat-fiil eklerinden sonra *+IIk / +IUk* eki getirilerek aynı işlev yerine getirilebilir (Korkmaz, 2009: 57-58; Gülsevin, 2020: 127). Ayrıca somut anlamdaki sözcük ya da söz öbeği, herhangi bir ayırt edici dil bilgisel işaretleyici almadan anlamı zamanla soyuta evrilebilir. Türk dilinde somut kavramların sayısı, soyut kavramlara kıyasla daha çok olsa da soyutlama örnekleri de bir hayli fazladır. Türk dilinin en önemli tarihî metinlerinden olduğu konusunda fikir birliğine varılan DLT’de *bürge* sözcüğü, kişinin bir yerde duramadığına gönderme yapmak amacıyla kullanılmış ve “taşkın, hafif” şeklinde anlamlandırılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 185, 607). Boyun eğmeyen kimseleri nitelikleme üzere ise *bagır* somut sözcüğü ile *bedük bagırlık* tamlaması kurulmuş ve soyut bir özelliğe dikkat çekilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 155, 570). Bunun gibi bir insanın cesur, gözü pek, korkusuz olma durumuna dikkat çekmek için *cesaret* ve *cesaretli* şeklindeki soyut kavramlar yerine *yürek* ve *yürekli* sözcükleri kullanılmaktadır. Burada

yürek sözcüğü, üzerine gelen isimden sıfat yapım eki *-li* sayesinde soyut bir anlama bürünmüştür. İlgili kullanımların İngilizcede ve Almancada da benzer mantıkla yapıldığı bilinmektedir (Fr. *coeur* “yürek” > *courage* “cesaret”; İng. *heart* “yürek” > *hearten* “yüreklendirmek”). Aynı şekilde somut bir kavram olan *çaylak* sözcüğünün daha sonra “toy, deneyimsiz, acemi” şeklinde yan anlam kazanması söz konusudur (Aksan, 2006: 59). Soyutlama hadisesi, sadece isim türünden sözcükler üzerinden değil; *sımak, sıkılmak, ezmek, ezilmek, dayanmak, dayatmak* gibi başlangıçta somut hareketlere dayalı fiiller üzerinden de gerçekleşmektedir. Bu tür fiiller, zamanla soyut durumları karşılar hâle gelmiş, daha ziyade duygusal hareketliliğin yansıtıcısı fiillerin anlamlarına bürünmüşlerdir. Çeşitli dillerde, özellikle pek çok deyim ve atasözünün oluşma seyrinde iletilmek istenen mesajın muhataba daha açık bir şekilde ifade edilmesi amacıyla bu tür aktarmalara sıkça yer verilmiştir.

2.2. Bahşayış Lügati’nde Görülen Soyutlamalar

Bahşayış Lügati, X. yüzyılın başlarında yazıldığı, XIV. yüzyılda istinsah edildiği düşünülen Arapça-Farsça tematik bir sözlüğün satır arası Eski Oğuz Türkçesine tercümesidir (Turan, 2017: 17). Erken dönem Oğuz Türkçesinin söz varlığına dair kaynakları sınırlıdır. Bu nedenle Bahşayış Lügati, dönemin söz varlığını barındırması bakımından önemlidir.

Eser insan, hayvan, eşya ve tabiat konularına dair çeşitli sözcükleri ihtiva eden on iki bölümden ve birkaç fasıldan oluşmaktadır. Bu kısımlarda genel itibarıyla aynı kavram alanına giren sözler bulunmakla beraber bazı durumlarda birbiriyle ilgisi olmayan sözlerin bir arada yer aldığı da görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde çeşitli şekillerde soyutlamaya gidilmiş sözcüklere ve kavram alanının anlaşılması için bunların hangi başlıklar altında geçtiklerine yer verilmiştir. Bu kapsamda tespit edilen ibarelerin sayısının bir hayli fazla olduğu dikkat çekmektedir. İsim ve isim soylu sözcükler ile isim-fiil ve sıfat-fiillere gelen *+IU, +sUz, +IIk* ve fiillere gelen *-mAk, -mIş, -IcI, -U, -Uk* ekleri vasıtasıyla söz ve söz öbekleri, gerçek anlamlarından uzaklaşarak soyut anlamlar kazanmıştır. Fiillere gelerek onları isim yapan *-mAk* yapım ekinden sonraki *+IIk* ekleri, Türk dilinde çok fazla görülmediği için ilginç örnekler arasında gösterilebilir. Ayrıca Eski Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak eklerin bazılarının tek şekilli hâlleri bulunmaktadır. Elde edilen Türkçe karşılıkların çoğu zaman kaynak dillerdeki anlamların birebir tercümesi olduğunu da ifade etmek gerekir. Bu tür aktarmalar, *kopyalama* konusu içinde değerlendirilebilir. Kopyalamaların gerçekleşmesi için kaynak ve hedef dilin konuşurları arasında sosyo-kültürel açıdan bağlantı olması beklenir (Johanson, 2002). Kopyalama; ses, biçim ve anlam açısından uyarlamaları ifade eder. Eldeki çalışmada ise sadece anlam uyarlamalarına yer verildiği görülmektedir (Şimşek, 2020: 103).

2.2.1. +IU ~ +sIz / +sUz Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Bahşayış Lügati'nde, soyut anlamdaki bazı sözcüklerin somut anlamdaki sıfatlarla nitelenerek veya soyut ya da somut bazı sözcüklere çeşitli ekler getirilerek soyut anlamda bazı kavramlar elde edilmiştir. Eserde, varlık ve yokluk bildirme görevinde olan ve esasen eklendikleri sözlerin anlamlarının soyut düzleme geçmesini sağlayan +IU ~ +sIz / +sUz ekleri ile türemiş pek çok ifade yer almaktadır:

duzlu yüz / duzsuz yüz

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında 4b-10'da *gökcek yüz*, *çirkin yüz*, *söbek yüz* “oval yüz” gibi insan yüzünün çeşitli tasvirleri yapılmıştır. Buna göre Arapça *kabîh ü damîm* ve Farsça *zeşt* sözcükleri “çirkin” karşılığındadır. Yazar, bu sözcüklerin altına anlamını da *çirkin* olarak vermiştir. Aynı bölümde geçen *melih* sözcüğü, Arapça *el-milh* “tadı değişen, donan su, tuz” kökünden gelmektedir. *Milh* sözcüğünün istiare yoluyla *melahat* şeklinde güzellik anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Rağıp el-İsfahanî, 2010: 1009-1010). Yazarın *el-milh* ve *nemeğî* sözlerini *duzlu yüz* (4b-10, 55) şeklinde birebir çevirdiği anlaşılmaktadır. İlgili tamlama, aslında iki somut anlamlı sözcükten oluşmuş olsa da “güzel ve sevimli yüz” şeklinde soyut bir karşılık kazanmıştır. Sonrasındaki Arapça ibare okunamamakla birlikte *bi-nemek* “tuzsuz” sözünün karşılığında *duzsuz yüz* (4b-11, 55) tamlaması verilmiştir. Olumsuz olduğu anlaşılan nitelemeye Mahdumkuli Piragi'nin “Köp Borsa” adlı şiirinde de yer verildiği dikkate değerdir. Burada şair, “nâdânları”, “duzsuz” sözcüğüyle niteleyerek onları yermiştir (Biray, 1992: 246). Söz konusu tamlamalarla Türklerde olduğu kadar Arap toplumunda da “tuz”un yerinin önemli olduğu çıkarımı yapılabilir.

iri işlü / uz ellü

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında, kişilerin karakteristik özelliklerinin sıralandığı anlaşılan bölümde *el-redî ve bed* “aşağılık, kötü” sözleri *yavuz* ile karşılanmıştır. *İri işlü gişi* tamlaması (9a-4, 60) ise *el-'anif* “şiddetli, sert, kaba” ve *doroştâkâr* “kaba, sert” karşılığında kullanılmıştır. “Olağanı aşan büyüklükte, ince karşıtı” olan *iri* somut anlamlı sözcüğü, *iri işlü gişi* tamlaması içinde sakar, kaba, hoyrat iş yapan kişileri niteleme görevinde soyut anlam kazanmıştır.

Aynı bölümde *el-dakîk* “ince, narin, nazik” ve *çerb-dest* “eli işe yatkın, becerikli” sözcükleri, *uz elli gişi* “mahir, usta, yetenekli kişi” tamlaması ile karşılanmıştır (9a-4, 60). Somut anlamlı *uz* ve *el* sözcükleri, *-lü* sıfat yapım eki ile birlikte *uz ellü* şeklinde soyut anlama bürünmüştür.

katı başlu

“Yedinci Bölüm Böcekler, Kuşlar ve Diğer Hayvanlar Hakkındadır” başlığı altında *el-cimâh* “sert huylu at” ve

serkeş “başkaldıran, asi, inatçı” sözleri, *katı başlu at* “asi, inatçı at” (30a-7, 85) şeklinde karşılanmıştır. Burada atların özellikleri sıralanırken temel anlamı somut olan *katı* sözcüğü ile ilk aşamada *katı baş* şeklinde somut anlam gibi görünen sıfat tamlaması kurulmuşsa da aslında bu anlamın mecazi olduğu anlaşılmaktadır. Ardından tamlamaya *+lu* eki eklenmiş ve *katı başlu at* “isyankâr, itaat etmeyen at” gibi soyut bir niteleme yapılmıştır. Aslında ilgili fasıldan sonra *esb* “at” ile ilgili sadece bir özellik belirtilmekle birlikte eserin mütercimi bu kısımdaki nitelemeleri atlara adetmiştir.

şehrsüz

Şehrsüz sözcüğü, *el-garîb* ve *bî-şehr* sözlerinin karşılığında (6b-5, 57), “Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında *el-şehrî* “şehrlü”, *el-karavî* “köylü”, *el-ma'rûf*, *biliş* “tanıdık”, *ecnebî*, *bîgâne* (yat “yabancı”) gibi sözcüklerin olduğu bölümde geçmektedir. Satır altında verilen sözlerin kaynak dildeki sözcüklerin birebir karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Birinin kırsal kesimli ya da kentli olduğunu belirtmek için Türk dilinde bu sözcüklere *+II / +IU* eklerinin eklendiği ve bu durumun aksini vermek için de ekin olumsuz olan *+sIz / +sUz*'un kullanılmadığı bilinmektedir. Bu eserde ise “bir şehre yerleşmemiş, yabancı, garip, göçebe” anlamlarıyla verilen *şehrsüz* nitelemesi, *köylü* sözcüğünün *köysüz* şeklindeki kullanımının olmamasından ötürü ilginç örnekler arasındadır.

yeyni başlu

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında kişilerin olumlu ve olumsuz karakter özellikleri sıralanmıştır. *El-vakûr* “ağır başlı” ve *aheste* “sakin, temkinli” sözleri *arkun işlü* “sakin, yavaş, ağırbaşlı”; *el-'aduvv* ve *düşmen* sözleri aynı şekilde *düşman* olarak karşılanmıştır. Arapça ibare okunamakla beraber Farsça *sebük-ser* “basit, hafif düşünceli (kimse)” sözü ise *yeyni başlu* “havai, hafifmeşrep” (9a-5, 60) şeklinde birebir çeviri ile verilmiştir. Bu söz öbeğinde *yeyni* “hafif” ve *baş* sözcüklerinin tek başına somut bir anlama işaret etme olasılığı bulunmakla birlikte *-lu* eki ile birlikte söz öbeği, niteleme görevinde somut bir anlamı yansıtmaktan öte havai kişileri nitelemek üzere soyut bir anlam kazanmıştır.

2.2.2. +IIk Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Eserde bu ekin “bir işi sürekli yapma, onu meslek edinmiş olma” ifade eden sözcüklerle sıfat türündeki sözcüklere getirilerek çok sayıda soyut kavram türetildiği görülmektedir:

açukluk / bagluluk

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında *dilün uci*, *dilün dibi*, *fasih gişi*, *kavi sözlü* gibi söz öbekleri ile birlikte *el-lugat ve'l-talakat* “akıcı konuşabilme” ve *güşade-yi zebân* “dilini açıklığı” karşılığında *dilün açukluğu* (2b-7, 53) tamlaması verilmiştir. Böylece bu söz, eserde “fasih dilli olmak”

şeklinde anlamlandırılarak (2017: 133) soyut bir kavramı ifade eder hâle gelmiştir.

Dilün bağluluğu tamlaması (2b-7, 53) ise “Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında *el-lugat ve 'l-habseh ve bestegi-i zeban* “dili tutulmuş” sözleri karşılığında *dilün uci, dilün dibi, fasih gişi, kavi sözlü* gibi söz öbekleri ile birlikte geçmiş ve eserde “etkili konuşamama, akıcı konuşamama” (2017: 133) şeklinde anlamlandırılarak soyut bir kavrama karşılık gelmiştir.

agırlık

Agır sözcüğünün “İkinci Bölüm Sosyal Sınıflar ve Meslekler Hakkındadır” başlığı altında *sikkəsüz, gümüş, direm* gibi sözcüklerle bir arada bulunduğu için gerçek anlamda kullanıldığı ve *+lık* ekiyle birlikte *agırlık* (18b-3, 71) şeklinde soyut bir ada dönüştüğü düşünülmektedir.

Ayrıca “Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında *sem'* “duyma” ve *şenva-yı güş* tamlamaları, aslında “kulağın duyması” şeklinde anlamlandırılabilirken yazar bunu *kulagun ağırlığı* şeklinde çevirmiştir. Bu tercihinin altındaki niyetin bir sonraki satırda geçen *sagır* sözcüğüyle bağlantı kurmak olduğu düşünülebilir. Böylece somut anlamdaki *agır* sözcüğü tamlaması (4a-2, 54) içinde *+lık* ekiyle kulağın az işitilmesi kastedilerek soyut bir anlama işaret edilmiştir.

katılık

Eserde “On İkinci Bölüm Tek Tek Çeşitli Konular Hakkındadır” adlı başlık altında *el-şedid* “şiddetli, katı” ve *sahtî* “katılık, sertlik, sağlamlık” sözleri, *katı* sözcüğü ile karşılanmıştır. Sözcük ilk olarak somut anlamda sertliği ifade etse de *yavuz bahtluluk, iyi bahtluluk* gibi söz öbekleri ile birlikte geçtiği için sözcüğün *-lik* ekiyle *katılık* “sertlik, keskinlik, şiddetlilik, haşinlik” (51b-8, 52a-2, 110) şeklinde soyut anlamda sertliğe, keskinliğe ve haşinliğe karşılık geldiği düşünülebilir.

konukluk

“Dördüncü Bölüm Yiyecek ve Yiyeceklerle İlgili Konular Hakkındadır” başlığı altında eserde *hân* “sofra” sözü, *konukluk* “misafir karşılama, davet, ziyafet” sözcüğü ile karşılanmıştır (21b-10, 75). Aynı bölümde sözcük, *ölü konukluğu* “ölü ziyafeti”, *sünnet konukluğu* “sünnet ziyafeti” gibi tamlamalar içinde geçmiş ve “misafir” anlamındaki *konuk* sözcüğünden *+lık* yapım ekiyle soyut anlamda bir kavram oluşturmuştur.

varlık

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında *el-ayne ve zefî ve hesti* “varlık, mevcudiyet, oluş, dirilik” (Güldiken, 2005: 451) sözcüğü, eserde *varlık* olarak Türkçeye aktarılmıştır. Böylece “var olan, meydana olan” anlamındaki somut *var* ismine *+lık* eki getirilerek *varlık* (1b-10, 52) şeklinde “kişilik, var oluş, zenginlik” gibi soyut anlamlara sahip bir isim türetilmiştir.

2.2.3. -mAk Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Mastar eki olarak da bilinen *-mAk*; geçişli, geçişsiz, olumlu, olumsuz her türlü fiile gelerek fiillerdeki soyut hareketleri adlandıran, onları soyut isim biçimine sokan, geniş kullanım alanına ve işleklige sahip bir ektir (Korkmaz, 2009: 95-96). Bahşayış Lügati'nde bu ekle türetilmiş çok sayıda soyut kavram bulunmaktadır:

bogaza dutulmak

“On İkinci Bölüm Tek Tek Çeşitli Konular Hakkındadır” başlığı altında *el-şeraha* “oburluk” ve *gelû bendegi* “boğaz kulluğu” sözleri *boğaza dutulmak* “obur olmak, oburluk” deyimini ile karşılanmış, soyut bir kavramı karşılar hâle gelmiştir (52a-3, 110).

endazeden geçmek

“On İkinci Bölüm Tek Tek Çeşitli Konular Hakkındadır” başlığı altında *el-şetat* ve *el-endâze be-gezeşten*; *endazeden geç-* birleşik fiili ile karşılanmıştır (51b-1, 110). Bu fiil, *gendözün ulu dutmak, yaramaz söz söylemek* gibi insanların yaptığı olumsuz eylemlerin verildiği bölümde yer aldığı için “ölçüyü aşmak, gereğinden çok olmak veya yapmak” anlamında kullanılabileceği göz önünde bulundurulduğunda soyutlamaya örnek teşkil etmektedir.

gişilik eylemek

“On İkinci Bölüm Tek Tek Çeşitli Konular Hakkındadır” başlığı altında Arapça sözcük okunamamakla birlikte Farsça *merdî* “erlik, mertlik, cesaret” karşılığında *gişilik eylemek* “yığitlik göstermek, mertlik yapmak” söz öbeği kullanılmıştır (51a-5, 109). *Gişi* sözcüğü, *+lik* eki olarak “yığitlik, mertlik” şeklinde soyut anlama bürünmüş, *hurmet, hurmetsüzlük, comardlık eylemek* gibi soyut anlamlı sözlerle birlikte soyut bir kavramı karşılar duruma gelmiştir.

yogrulmak

Bu bölümde *el-tab'* ve *sereşt* “hilkat, yaratılış, huy” karşılığında *yogrulmak* sözcüğü verilmiştir. *Yogır-* fiilinin ilk ve somut anlamı “karıştırmak”, diğer anlamı “yaratmak, meydana getirmek”tir. Eserde, *-il* fiilden fiil yapım eki ve *-mak* mastar eki olarak oluşan *yogrulmak* (1b-10, 52) sözcüğüne “yaratılış, huy, mizaç” şeklinde karşılık verilerek soyut anlamlarına gönderme yapılmıştır.

2.2.4. -mAk+llk Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Eserde *-mAk* eki ile kurulmuş isim-fiil türündeki sözcükler üzerine *-llk* eki getirilerek birleşik ekli soyut adların türetildiği birçok örnek mevcuttur. Ek, *-mAk* mastar eki ile aynı fonksiyonda ve işleklindedir. Türkiye Türkçesinde bu tür birleşik ekli örnekler çok fazla rastlanmamaktadır.

elin çekmeklik

“On İkinci Bölüm Tek Tek Çeşitli Konular Hakkındadır” başlığı altında *el-ıffe* ve *dest keşidegi* “el çekmek” öbekleri, *elin çekmeklik yani haram* (52a-3, 110) şeklinde karşılanmıştır. Burada ilk aşamada somut olan *el çek-* fiiline

-mek ve +lik ekleri getirilerek “haramdan uzak durmak” biçiminde mecaz bir kavram elde edilmiştir.

sınmaklık

“İkinci Bölüm Sosyal Sınıflar ve Meslekler Hakkındadır” başlığı altında *el-hezîmet* ve *şikesten leşker* “askeri bozguna uğratmak, yenmek” karşılığında *çeri sınmaklık* “askerin bozguna uğraması” (10a-10, 61) tamlaması kurulmuştur. Böylece *sın-* “1. Kırılmak. 2. Bozulmak. 3. Yenilmek” fiili, *çerinün sağ ve sol, yenmeklik, sınmış* gibi sözlerle birlikte *-mak+lık* eklerini alarak soyut bir ada bürünmüştür.

2.2.5. -mİş Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Bu bölümde somut anlamdaki kimi sözlerin *-mİş* eklerini almalarıyla birlikte soyut anlamda niteleyicilere dönüşmüş hâlleri değerlendirilmiştir:

ele öğrenmiş

“Yedinci Bölüm Böcekler, Kuşlar ve Diğer Hayvanlar Hakkındadır” başlığı altında *el-d’âcin* “kümes hayvanı” ve *dest-âmûz* “ele alıştırılmış, yavrudan beslenip alıştırılmış, evcil” sözcükleri, *ele öğrenmiş* (35a-8, 92) söz öbeği ile karşılanmış ve insana alışmış, evcilleşmiş hayvanları niteleme yönüyle soyut anlam kazanmıştır.

ayaklanmış

“Yedinci Bölüm Böcekler, Kuşlar ve Diğer Hayvanlar Hakkındadır” başlığı altında 32b’de “geyik” anlamındaki *el-gazal* ve *âhû* sözleri, yazar tarafından *oğlak* olarak karşılanmıştır. Sonrasında *ayaklanmış* “1. Ayağa kalkmış (kişi, hayvan), 2. Hastalıktan ayağa kalkmış (kişi, hayvan)” (32b-1, 89) sözcüğü ile karşılanan Arapça sözcük anlaşılacakla birlikte *aliyü’ş-şifâi* ve *bereften-i amed* “gidiş geliş” sözcükleri yer almaktadır. Bu sözcükler de aslında *el-eyel* ve *gûhî* “geyik, dağ keçisi” gibi hayvan adlarının verildiği bölümde geçmektedir. Bu bakımdan sözcüğün tam olarak hangi anlamda kullanıldığı konusunda açıklık olmamakla birlikte “iyileşmek” manasında kullanılması ihtimalinde soyut bir anlama karşılık geldiği görülmektedir.

ayırtlanmış

“Yedinci Bölüm Böcekler, Kuşlar ve Diğer Hayvanlar Hakkındadır” başlığı altında *bugralayacak deve, yük çeker deve, binecek deve, erkek deve* gibi develerle ilgili ayrıntılı bilgilerin verildiği bölümde *el-necîb* “asil, soylu” ve *şeter-i güzîde* “seçkin deve” sözlerinin karşılığında *ayırtlanmış deve* “seçilmiş, seçkin, soylu, güzide deve” (31a-7, 87) tamlaması verilmiştir. Böylece *ayırtlan-* fiilinden soyut bir sıfat türetilmiştir.

2.2.6. -İcI Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Eserde *-İcI* ekleriyle kurulmuş birden fazla örneğe rastlansa da *-İcI* ekinin somut anlamlı sözcüğe eklenerek onu soyutlaştırdığı tek biçime yer verilmiştir:

ırakdan görücü

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında insanın karakteri ile ilgili vasıflarının verildiği bölümde kaynak dildeki *el-dâhî* ve *dûrbîn* sözleri *ırakdan görücü* (9a-2, 60) olarak anlamlandırılarak soyut bir kavram ifade edilmiştir. Bu bölümde ayrıca *el-şares* “şiddetli, hoyrat”, *bed-hûy* “kötü huylu” gibi sözlerin de *yavuz hulu* “kötü huylu, karakterli” olarak birebir karşılığı verilmiştir.

2.2.7. -U Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

Eserde *-U* fiilden isim yapım ekleriyle kurulmuş az sayıda örnek bulunmaktadır. Ancak ilgili sözlerin tamamı burada değerlendirilmemiş, *-u* ekinin somut anlamlı sözcüğe eklenerek onu soyutlaştırdığı tek biçime yer verilmiştir:

dutu

“İkinci Bölüm Sosyal Sınıflar ve Meslekler Hakkındadır” başlığı altında *öç, av, duzak* gibi sözcüklerin geçtiği bölümde *el-rehin* ve *gerü* “rehin” sözcüklerinin karşılığında somut anlamlı *dut-* fiiline *-u* fiilden isim yapım eki getirilerek *dutu* (18a-1, 70) şeklinde soyut anlamlı sözcük türetilmiştir.

2.2.8. -Uk Ekleriyle Yapılan Soyutlamalar

ayuk

Eserde *el-tîmsal* ve *tendise* “heykel” sözcüklerinin karşılığı olarak verilen *ayuk* sözcüğünün *Eski Anadolu Türkçesi* ve *Derleme Sözlüğü*’nde “ayık, akli başında, uyanık, zeki” şeklinde sözcüğün ilk olarak somut, daha sonra soyut karşılığına gönderme yapıldığı görülmektedir (Kanar, 2011: 80; DS I, 1993: 417). Bağlamlardan anlaşıldığına göre sözcüğün 5a-5’teki (2017: 55) anlamı eserde sözcüğün ikinci anlamı olarak belirtilen “hayal, görüntü, resim, imaj”, 45a-3’teki (2017: 103) anlamı ise “bostan korkuluğu”dur.

2.2.8. Diğer Soyutlama Örnekleri

Bu başlık altındaki örnekte tamlamanın bütün unsurlarının aslında somut anlamlı sözcüklerden oluştuğu, ancak söz konusu unsurlar bir araya geldiğinde ortaya çıkan anlamın soyut bir kavramı karşıladığı görülmektedir:

turş yüz

“Birinci Bölüm Mebâdî (Başlangıç, Öz) ve Âzâ (Uzuvlar, Organlar) Hakkındadır” başlığı altında insanın dış görünüşü ve karakteri ile ilgili özelliklerinin verildiği bölümde *el-âbis* “somurtkan” ve *sıfat-ı turş* “ekşi yüz” sözleri, *turş yüz* “ekşi suratlı, sert ve aksi” şeklinde birebir karşılanarak (4b-11, 60) soyutlama yapılmıştır.

SONUÇ

Dillerin söz varlığı; konuşurlarının zihin dünyası, sosyal ve siyasi durumları, yaşama biçimleri gibi pek çok konu ile ilgili bilgi sahibi olmayı sağlar. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar toplumların çeşitli yönleri ile ilgili merak edilenlere, çoğunlukla dönemlerine ait eserler üzerinden ulaşılmıştır. Konuya Türk dili özelinde yaklaşıldığında Türk

dilinin sondan eklemeli bir yapıya sahip olması, soyut ve somut birçok sözcüğün rahatlıkla türetilmesine olanak sağlamıştır. Genel itibarıyla duyu organları ile algılanan dış dünyaya ait göstergelerin somut; duyu organlarıyla algılanmayan, sadece mental düzlemde oluşup dil vasıtasıyla aktarılabilen öğelerin ise soyut varlıklar olduğu bilinmektedir. Ancak konuşurlar, kimi zaman ellerindeki bu yapıya sahip sözcüklerle yetinmeyip dillerinin ve zihinlerinin elverdiği ölçüde bu kavramlar arasında anlamsal geçişler yaparlar. Böylece bir bakıma dile hareketlilik, estetik ve zenginlik kazandırmış olurlar. Söz konusu aktarmalar, dil biliminde anlam değişmesi ve anlam kayması çerçevesinde değerlendirilen söz evrilmeleridir.

Bu çalışmanın konusunu soyutlamalar oluşturmaktadır. Soyutlama ve somutlama olaylarından kasıt, çeşitli nedenlerle sözcüklerin taşıdıkları anlamı, başka bir kavram alanına dâhil etmedir. Bu durum soyutlama özelinde genellikle söz ve söz öbeklerine eklenen çeşitli ekler vasıtasıyla gerçekleşir. Bahsi geçen ekler, asıl itibarıyla eklendiği her türlü sözcüğü soyut kavram alanına taşımakla görevli isim ve isim soylu sözcüklere gelen *+II/ +IU, +sIz/ +sUz, +IIk/ +IUk* ve fiillere gelen *-mA, -mAk, -Iş/ -Uş*'tur. Arapça-Farsça tematik bir sözlüğün satır arası Eski Oğuz Türkçesine tercümesi olan *Bahşayış Lügati*'nin X. yüzyılın başlarında yazıldığı, XIV. yüzyılda da istinsah edildiği düşünülmektedir. Erken dönem Oğuz Türkçesi ile ilgili kaynakların sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda dönemin söz varlığının, gramer ve ses yapısının anlaşılması bakımından bu eserin önemi büyüktür. Eser; insana, hayvana, bitkiye, eşyaya ve tabiata dair birçok söz ve söz öbeğinin bir arada verildiği on iki bölümden ve birkaç fasıldan meydana gelmiştir. Soyut ve somut pek çok kavramı bünyesinde barındıran eserde, eldeki çalışmanın konusunu teşkil eden soyutlama örnekleri de oldukça fazladır. Soyutlama anlam olayının *Bahşayış Lügati*'nde genellikle yukarıda bahsi geçen birtakım eklerin yanı sıra bu döneme özgü bazı işaretleyiciler vasıtasıyla ya da somut sözcüklerden oluşan söz öbeklerinin toplumun hafızasında zaman içinde soyut bir durumu karşılar hâle gelmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Bahşayış Lügati'nde soyutlamaya zemin hazırlayan ekler, isim türünden sözcüklere eklenen *+IU, +sUz, +IIk* ve fiillere gelen *-mAk, -mIş, -Ici, -U, -Uk, -mAk+IIk* işaretleyicileridir. Bu eklerin bazılarının Eski Oğuz Türkçesinde tek şekilli oldukları dikkat çekmektedir. Ayrıca bu döneme özgü *-mAkIIk* biçimindeki birleşik ekin *-mAk* master eki fonksiyonunda ve sıklığında kullanıldığını belirtmek gerekir. Eldeki çalışmada soyutlama örnekleri belirlenirken ilgili eklerin özellikle somut anlamlı söz ve söz öbeklerine gelerek soyut anlam oluşturmalarına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda *+IU ~ +sUz* ekleriyle 7, *+IIk* ekleriyle 6, *-mAk* ekleriyle 4, *-mAk+IIk* ekleriyle 2, *-mIş* ekleriyle 3, *-ıci, -u, -uk* ekleriyle birer soyutlama örneği tespit edilmiştir. "Diğer Somutlama Örnekleri" başlığı altında da *turş yüz* tamlamasına yer verilmiştir. Arapça ve Farsça verilen bazı karşılıkların kaynak dildeki ifadelerin birebir kopyaları olduğu

görülmektedir. Bu uyarlamalar; ses ve şekil düzeyinde değil, anlam düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu soyutlamalardan *duzlu* ve *duzsuz yüz* tamlamalarının işaret ettikleri anlamın göreceli, yani "güzel" ve "çirkin" oldukları anlaşılmaktadır. Kaynak dillerde de bu soyutlamaların yapıldığı ve eldeki eserde de anlamın birebir karşılığı verildiği görülmektedir. Ayrıca Türklere olduğu kadar Arap ve Fars toplumunda da bahsi geçen deyimlerin varlığı ile "tuz"lu bir şeyin olumlu, "tuz"suz bir şeyin olumsuz algılandığı öğrenilmektedir. Eserde dikkat çeken örneklerden biri de "şehirli olmayan, garip, göçebe" karşılığında kullanılmış *şehrsüz* nitelemesidir. Türk dilinde bir yere mensup olmayı bildiren *şehirli, kentli, köylü* gibi yapıların varlığı bilinmekle beraber bunun karşısı olarak bir yerden olmamayı bildiren *şehirsiz, kentsiz, köysüz* gibi kullanımlara rastlanmamaktadır. Ancak bu örnekler de kaynak dillerdeki anlamın birebir çevirisidir. Erken dönem Eski Oğuz Türkçesinde kullanım sıklığı az olduğu anlaşılan *-mAk* master eki fonksiyonundaki *-U* eklerinin somut anlamlı fiilden türettiği *dutu* "rehin" sözcüğü de ilginç örneklerdendir.

Bu çalışma ile eserden elde edilen soyutlama örnekleri özelinde Türk dilinin söz varlığı ile ilgili çalışmalara semantik düzeyde katkı sağlamak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalardan eski dönemlerde çeşitli aktarmalar vasıtasıyla Türk diline nasıl işleklilik ve zenginlik kazandırıldığı görülmektedir. İlgili örnekler, toplumun bilişsel, duyuşsal ve duygusal yapısı gibi birçok gerçeğinin dile; dilin de toplumu oluşturan bireylerin dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerine yansımalarına kanıt oluşturur niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998), Wilhelm von Humboldt'da Dil Kültür Bağlantısı, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Aksan, D. (2006), Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, 4. Baskı, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2020), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başkan, Ö. (1967), Lengüistik Metodu, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Biray, H. (1992), Mahtumkulu Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Durmuş, İ. (2003), "Mecaz", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM-İslam Araştırmaları Merkezi, XXVIII: 217-220.
- Ercilasun, A. B.; Akkoyunlu, Z. (2018), Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DLT)
- Erkman Akerson, F. (1987), Göstergebilime Giriş, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Guiraud, P. (1999), La Sémantique [Anlambilim], (çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güldiken, K. (G. Golkarian) (2005). Moheg Türkçe-Farsça Sözlük, İstanbul: Alfa Publication.
- Gülsevin, G. (2020), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Huber, E. (2013), Dilbilime Giriş, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Johanson, L. (2002), "Do Languages Die of Structuritis? On the Role of Code-Copying in Language Endangerment", Italian Journal of Linguistics, Rivista di Linguistica, XIV/2: 249-269.
- Kanar, M. (2011), Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012), Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lakoff, G.; Johnson, M. (2015), Metaforlar (Hayat, Anlam ve Dil), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Önler, Z. (2001), "Tarihsel Süreçte Anlam Değişmeleri", Kur'an ve Dil, Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, https://www.academia.edu/11733212/TAR%C4%B0HSEL_S%C3%9CRES%C3%87TE_ANLAM_DE%C4%9E%C4%B0C5%9EMELER%C4%B0 (Erişim Tarihi: 02.01.2023).
- Palmer, F. R. (2001), Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi, (çev. Ramazan Ertürk), Ankara: Kitâbiyât.
- Rağib el-İsfahânî (2010), Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü, (çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları.
- Saussure, F. de (1998), Genel Dilbilim Dersleri, (çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sav, B. (2003), "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXIII/1: 147-166.
- Şimşek, Y. (2020). "Arapça-Türkçe Deyim Kopyaları Üzerine", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEREN, 69: 101-114.
- Toklu, O. (2003), Dilbilime Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, F. (2017), Bahşayış Lügati, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993), Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (DS I).
- Vardar, B. (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Multilingual Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Beyond providing communication between individuals, language serves to reflect the worldview, lifestyle, culture, interactions with other societies, and the level of development of its speakers. The most important step in understanding the mental world and way of life of societies is to analyze the vocabulary of that language. In this sense, each language has its own way of understanding and expressing the world. People, perceive the world within the possibilities provided by their own language and shape their thoughts accordingly. It is possible to have an idea about many features of the society as well as many features of that language through the written works of societies.

The fact that Turkish has an additive structure has enabled the derivation of many abstract and concrete concepts in the language. *Concrete concepts* are those that are perceived by the sense organs, and the images in the mind correspond to objects or entities in the outside world; *abstract concepts*, on the other hand, are elements that are not perceived by the senses, that emerge on the cognitive plane and can only exist and be transferred through language. As many linguists agree, the existence of abstract concepts is given importance in terms of showing the development of language. Many of the words reflect other meanings in addition to their basic meanings in the historical process and the connotations of the words are formed. The child is born with the gifted language ability, and then begins to learn the language of the society in which she/he grew up. As a product of the experiences she/he has lived, linguistic elements begin to form, primarily with concrete concepts, and with abstract concepts as she/he gets older. For example, while the word eye is first interpreted by the individual as the organ of vision, over time, concrete connotations such as “source”, “hole”, “split”, “budding place of a tree”, and abstract meanings such as “evil eye” appear. In this respect, it can be said that each word has a basic meaning and context meanings, the meaning of words depends on the relations it establishes with other words used in the same context, thus it has the quality of a polysémie word. The meanings of words occur as a result of events such as *meaning change* (*meaning improvement, meaning worsening, meaning narrowing, meaning expansion*), and *meaning shift*.

The phenomenon of incorporating the meaning of the word into another conceptual field is also called *abstraction* and *concretization*. The form of objects, forms, phenomena, situations and movements in the world expressed in language, in other words, *the concept*, which is the signified aspect of the signs, is a way of generalizing and classifying various elements of the language according to their common characteristics and abstracting them in one place. In abstraction, on the other hand, it is in question that the human mind understands and interprets the living and non-living beings, emotions, thoughts and movements in the outside world in a unique way and transforms them into words. In this study, many examples of abstraction from the Bahşayış Lugati have been evaluated. Bahşayış Lugati, which is thought to have been copyrighted early Xth century and copied in the XIVth century is an interlinear translation into Old Oghuz Turkish from an Arabic-Persian thematic dictionary. The resources on the vocabulary of early Oghuz Turkish are limited. For this reason, the Bahşayış Lugati is important in terms of containing the vocabulary of the period. The work consists of twelve chapters and several chapters consisting of various words on human, animal, property and nature. In these sections and chapters, there are words that fall under the same concept in general, but in some cases, it is seen that unrelated words take place together. It is also given under which headings the words and phrases related to abstraction are used to understand the conceptual fields. It is seen that the related abstractions in the work generally occur by means of some markers specific to this period as well as some affixes, or by the fact that phrases consisting of concrete words meet an abstract situation in the memory of the society over time. In this context, it is understood that the meaning of facial phrases *duzlu/duzsuz yüz* “salty/saltless face” is relative, that is, beautiful and ugly. In addition, due to the positive perception of something with “salt” and the negative perception of something without “salt”, the importance that Arabic and Persian society. In addition, the word *dutu* “pledge” derived from concrete meaningful verbs by the *-U* suffixes in the *-mAk* infinitive suffix function is one of the interesting examples that can be listed in this study. With this study, it is aimed to contribute to the studies on the vocabulary of the Turkish language at the semantic level, in particular the abstraction examples obtained from the work. The relevant examples provide evidence that many facts of society, such as cognitive, sensory and emotional structure, reflect and affect language, and language reflects and influences the way individuals who make up the society perceive and make sense of the world.

DEĞERLİ KONUT VERGİSİNDE YER ALAN EKSİKLİKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kübra GÖZEN BOZDOĞAN^{1*+}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü *kubra.bozdogan@gop.edu.tr
⁺ORCID: 0000-0002-4672-0527

Öz-Yeni bir servet vergisi olarak Türk vergi sistemine dâhil edilen Değerli Konut Vergisi'nin konusu, Emlak Vergisi Kanunu'na göre belirlenen bina vergi değeri belirli tutarı aşan, lüks olarak nitelendirilen mesken nitelikli taşınmazlardır. 2021 yılında uygulanmaya başlanan Değerli Konut Vergisi'nin servet eşitsizliğini azaltmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak gibi sosyal amaçların gerçekleştirilmesi açısından önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. 7194 sayılı Kanun ile ihdas edilen, 7221 sayılı Kanun ile revize edilen Değerli Konut Vergisi'nin ilk halinden oldukça farklı bir hale dönüştürüldüğü ve söz konusu vergide oldukça ciddi bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Çalışmada Değerli Konut Vergisi'nin konusu, mükellefi, beyanı, ödeme zamanı ve oranı gibi temel unsurlarından bahsedilmiş ve 7221 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler açıklanmıştır. Son kısımda ise 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemelere ek olarak düzenlenmesi gerektiği düşünülen diğer konulardan bahsedilmiştir. Kanunda, ilk çıkarıldığı haline kıyasla oldukça gerekli ve önemli birtakım değişiklikler yapıldığı fakat bu düzenlemelerin yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada bu eksiklerin giderilmesi adına bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler-Servet Vergileri, Emlak Vergisi, Değerli Konut Vergisi, Vergilemede Adalet İlkesi

DEFICIENCIES IN VALUABLE HOUSING TAX AND SOLUTION SUGGESTIONS

Abstract- The subject of Valuable Housing Tax, which is included in the Turkish tax system as a new wealth tax, is residential properties, which are classified as luxury and whose building tax value, determined according to the Property Tax Law, exceeds a certain amount. The Valuable Housing Tax, which started to be implemented in 2021, is thought to be an important tool in terms of achieving social goals such as reducing wealth inequality and ensuring justice in income distribution. It is seen that the Valuable Housing Tax, which was created with the Law No. 7194 and revised with the Law No. 7221, has been transformed into a very different form from the original version and some serious changes have been made in the mentioned tax.

In this study, the basic elements of Valuable Housing Tax such as its subject, taxpayer, declaration, payment time and rate are mentioned and the changes made with the Law No. 7221 have been explained. In the last part, other issues that are thought to be regulated in addition to the regulations made with the Law No. 7221 are mentioned. It is thought that some necessary and important changes have been made in the said law compared to the first time it was enacted, but these regulations are insufficient. For this reason, some suggestions have been made in order to eliminate these deficiencies in the study.

Keywords-Wealth Taxes, Property Tax, Valuable Housing Tax, Principle of Fairness in Taxat

GİRİŞ

Gelirin biriktirilmiş hali olarak adlandırılan servet, esasında verginin konusunu oluşturan bir kaynaktır. Ülkeler içinde buldukları ekonomik, sosyal ve siyasi yapının gereklerine göre çeşitli konular üzerinden vergi almaktadırlar. Türkiye’de verginin konusu gelir, harcama ve servet olmak üzere üç temel unsura dayanmaktadır. Servetin konusuna giren vergiler ise motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi ve Türk Vergi Sistemi’nde oldukça yeni olan değerli konut vergisinden oluşmaktadır.

Değerli Konut Vergisi (DKV), 7194 sayılı “*Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”¹ ile 7 Aralık 2019 tarihinde ihdas edilmiştir. Söz konusu kanuni düzenleme ile DKV’nin yanı sıra Dijital Hizmet Vergisi ve Konaklama Vergisi adı altında iki yeni vergi daha Türk Vergi Sistemi’nde yerini almıştır. Çıkarıldığı günden beri tepkilerin odağı haline gelen ve birçok sebeple eleştirilen DKV’nin, çıkan bu tepkiler nedeniyle uygulamaya giriş tarihi ertelenmiş ve hatta kanun maddesinde yeni düzenlemelerin yapılması yoluna gidilmiştir.

Yaşanan bu gelişler sonucunda TBMM Genel Kurulunda kanunun tekrar görüşüldüğü ve 7221 sayılı “*Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”² ile DKV’de oldukça önemli ve yerinde birtakım değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Söz konusu kanunun henüz uygulanmaya başlanılmadan önce değişikliklere maruz kalması ve yapılan değişikliklerin ne kadar yeterli olduğu ise hala tartışılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada DKV’ye ilişkin yapılan son düzenlemeler hakkında bilgi verilecek ve yapılan düzenlemelere rağmen eksik kalan ve dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

1.Yeni Bir Servet Vergisi: Değerli Konut Vergisi

7194 sayılı Kanunun 30. maddesiyle, 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu’na (EVK) 41. maddeden sonra gelmek üzere Değerli Konut Vergisi başlığını taşıyan “*Dördüncü Kısım*” eklenmiştir. EVK’nın 42-49. maddelerinde düzenlenen ve mali gücü göre vergilendirme ilkesine dayanan yeni servet vergisinin kapsamına; Türkiye sınırları içinde bulunan ve EVK’nın 29. maddesine göre hesaplanan bina vergi değerinin 5 milyon Türk lirası ve üzerinde olan³, lüks olarak tabir edilen mesken nitelikli taşınmazlar girmektedir.

Bilindiği üzere sahip olunan servet değeri arttıkça kişilerin mali gücü de aynı oranda artmaktadır. Dolayısıyla, DKV’nin konuluşundaki maksat artan kamusal harcamaların finansmanına yeni kaynak arayışının yanı sıra ayrıca gelir dağılımında adaleti sağlamak ve mali güce göre vergilendirme ilkesini de sağlamaktır. Zira kanunun gerekçesinde de bu durumun “*genel refah düzeyindeki vatandaşlar tarafından sahip olunması güç olan, yüksek değerli bir veya daha fazla mesken nitelikli taşınmaza sahip olunmasının, mali gücün yüksekliğinin ölçütü olarak dikkate alınabileceği*” şeklinde ifade edildiği görülmektedir.⁴

Mesken nitelikli taşınmaz kavramı ile ifade edilmek istenilen husus ise DKV’nin uygulamasına ilişkin usul ve esasların yer aldığı 15.01.2021 tarihinde çıkarılan Değerli Konut Vergisi Uygulama Genel Tebliği’nde⁵ düzenlenmiştir. Genel Tebliği’ne göre; mesken nitelikli taşınmaz kavramı, mesken niteliğine haiz binalar ile birden fazla bağımsız bölümden oluşan binalarda her bir bağımsız bölümü ifade etmektedir ve her bir bağımsız bölümün vergilendirme açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sadece konut niteliğine haiz taşınmazların vergilendirilmesini öngören söz konusu kanuna göre birden fazla değerli konuta sahip olunması halinde bu konutlardan en düşük değere sahip olan tek konut vergi dışı bırakılmıştır. Ayrıca iş yeri, alışveriş merkezi şeklindeki taşınmazların ise tamamı verginin kapsamına girmemektedir. Tebliğe göre taşınmazın mesken niteliğini haiz olup olmadığı, taşınmazın kayıtlardaki niteliğinin yanında fiilen kullanım durumuna göre de belirlenmektedir. Buna göre kanunen DKV’nin konusuna giren ve fiilen mesken olarak kullanılmasına rağmen taşınmazın tapuda mesken olarak kayıt ettirmemesi bu verginin mükellefi olunmasına engel teşkil etmemektedir.

EVK’nın 45. maddesine göre, DKV’nin mükellefi mesken nitelikli taşınmazların maliki, varsa intifa hakkı sahibi, her ikisi de yoksa mesken nitelikli taşınmaza malik gibi tasarruf edenlerdir. Ayrıca mesken nitelikli taşınmaza paylı mülkiyet hâlinde malik olanlar, hisseleri oranında vergiden sorumlu olurlarken, elbirliği halinde mülkiyette ise malikler vergiden müteselsilen sorumlu olmaktadır (EVK md.45). Paylı veya elbirliği halinde mülkiyet ile sahip olunan bir taşınmazın DKV’nin konusuna girip girmediği ise maliklerin sahip oldukları paya göre değil taşınmazın toplam vergi değerine göre belirlenmektedir.

DKV mükellefiyetinin ne zaman başlayacağı ve ne zaman son bulacağı EVK’nın 45. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; mesken nitelikli taşınmazın vergi değerinin

¹ 07.12.2019 tarihli ve 30971 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

² 14.02.2020 tarihli ve 31045 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

³ Bu miktar 30.12.2022 tarihli ve 32059 2. Mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Hazine ve Maliye Bakanlığının (Gelir İdaresi Başkanlığı) Emlak Vergisi Kanunu Genel Tebliği (Seri No:82) ile 01.01.2023 tarihinden itibaren uygulanmak üzere 9.967.000 Tür Lirası olarak tespit edilmiştir.

⁴ Dijital Hizmet Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Gerekçeleri, Madde 33.

⁵ 15.01.2021 tarihli ve 31365 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

kanunda belirtilen tutarı aşması⁶, EVK'nın 33. maddesinde hüküm altına alınan ve meskenin vergi değerini değiştiren durumların ortaya çıkması⁷ ve kanunda hüküm altına alınan muafiyet şartlarının kaybedilmesi halinde, mükellefiyet bu durumların gerçekleştiği tarihi takip eden yıldan itibaren başlamaktadır. Yanan, yıkılan, tamamen kullanılmaz hâle gelen veya vergiye tabi iken muaflik şartlarına haiz olan mesken nitelikli taşınmazlardan dolayı mükellefiyet, bu olayların gerçekleştiği tarihi takip eden taksitten itibaren sona ermektedir (EVK md.45).

DKV beyana dayanan bir vergidir. Mükellefiyetin başladığı tarihi takip eden yılın şubat ayının 20. günü akşamına kadar beyanname ile beyan edilir ve vergi ilgili vergi dairesince yıllık olarak tarh ve tahakkuk edilir. Değerli Konut Vergisi Genel Tebliği'nde mükelleflerin beyannameye, taşınmazın bulunduğu yerdeki belediyeden alınan ve bina vergi değerini gösteren bir belgeyi de eklemeleri gerektiği öngörülmüştür. Buna göre, söz konusu belgede hem beyanname verilen hem de bir önceki yıla ilişkin bina vergi değerinin yer alması gerekmektedir. Beyanname verme işlemi takip eden yıllarda da aynı şekilde gerçekleştirilecektir.

Uygulamaya ilişkin genel tebliğ de yer alan düzenlemeye göre beyanname elektronik ortamda da verebilmektedir. Bunun için mükelleflerin Serbest Muhasebeci Mali Müşavir veya Yeminli Mali Müşavirler ile sözleşme imzalaması gerekmektedir. Beyannamenin elektronik ortamda verilmesi durumunda, beyannameye eklenecek bina vergi değerini gösteren belgenin, beyannamenin verildiği tarihi takip eden 15 gün içinde elden veya posta yoluyla ilgili vergi dairesine verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde tarh ve tahakkuk edilen vergi ilgili yılın şubat ve ağustos aylarının sonuna kadar olmak üzere iki eşit taksit halinde ödenecektir. Genel bütçe vergi geliri olarak tahsil edilen DKV hasılatından mahalli idarelere ise herhangi bir pay verilmemektedir.

2. 7221 Sayılı Kanun ile Yapılan Düzenlemeler

7221 sayılı Kanun incelendiğinde, 7194 sayılı Kanun ile Türk vergi sistemine dâhil edilen DKV'nin temel unsurlarının, bu kanun ile neredeyse yeniden belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira söz konusu kanun ile DKV'nin önemli ölçüde revize edildiği görülmektedir. Buna göre; 7194 sayılı Kanun ile EVK'nın 42 ile 49. maddelerini kapsayan ve toplam sekiz maddeden oluşan DKV'ye ilişkin madde sayısı, 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda EVK'nın 43. maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla yediye düşürülmüştür. Ayrıca, 7221 sayılı Kanun ile DKV'nin konu, matrah, mükellefiyet, muafiyet, yürürlüğe giriş tarihi gibi bir kanunun özünü oluşturan temel unsurlarında

da önemli değişiklik yapıldığı görülmektedir. Aşağıda yer alan tabloda, DKV'ye ilişkin ilk düzenleme olan 7194 sayılı Kanun ile bu kanuna yönelik yapılan son düzenlemelerin yer aldığı 7221 sayılı Kanun, EVK'ya eklenen maddeler itibariyle karşılaştırılmıştır.

Tablo: DKV'ye İlişkin 7194 ve 7221 Sayılı Kanunlar ile Yapılan Düzenlemelerin Karşılaştırılması (EVK 42-49. Maddeler)

Düzenleme Alanı	7194 sayılı Kanun	Değişiklik	7221 sayılı Kanun
Konu (Madde 42)	“Bina vergi değeri veya Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce belirlenen değeri 5.000.000 Türk lirası ve üzerinde olanlar değerli konut vergisine tabidir.”	Değiştirdi	“29. maddeye göre belirlenen bina vergi değeri 5.000.000 Türk lirasının üzerinde olanlar değerli konut vergisine tabidir.”
(Madde 43)		Kaldırıldı	
Matrah ve nispet (Madde 44)	“5.000.000 TL ile 7.500.000 TL arasında olanlar (Binde 3) 7.500.001 TL ile 10.000.000 TL arasında olanlar (Binde 6) 10.000.001 TL'yi aşanlar (Binde 10)” “42.maddede yer alan tutar her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılır.”	Değiştirdi	“5.000.000 TL ile 7.500.000 TL arasında olanlar (bu tutar dahil) 5.000.000 TL'yi aşan kısmı için (Binde 3) 10.000.000 TL'ye kadar olanlar (bu tutar dahil) 7.500.000 TL'si için 7.500 TL, fazlası için (Binde 6) 10.000.000 TL'den fazla olanlar 10.000.000 TL'si için 22.500 TL, fazlası için (Binde 10)” “42. maddede yer alan tutar... her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirme oranının yansı nispetinde artırılır.”
Mükellefiyet (Madde 45)	“Mesken nitelikli taşınmazın değerinin, bina vergi değeri veya Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce belirlenen değerin 42. maddede belirtilen tutarı aştığının (bu tutar dâhil) belirlendiği tarihi takip eden yıldan itibaren başlar.”	Değiştirdi	“Mesken nitelikli taşınmazın bina vergi değerinin 42. maddede yer alan tutarı aştığı tarihi takip eden yıldan itibaren başlar.”
Muafliklar (Madde 46)	“a) Genel ve özel bütçeli idarelerin, belediyelerin ve üniversitelerin maliki veya intifa hakkına	Değiştirdi	“a) Genel ve özel bütçeli idarelerin, belediyelerin, üniversitelerin ve Toplu Konut

⁶ 2023 yılı için bu tutar 9.967.000 TL'dir.

⁷ Örneğin; yeni bina inşa edilmesi yani mevcut binalara ilaveler yapılması veya asansör veya kalorifer tesisleri konulması ya da bir binanın yanması, yıkılması

suretiyle veya sair sebeplerle tamamen veya kısmen harap olması veya binada mevcut asansör veya kalorifer tesislerinin kısmen veya tamamen kaldırılması.

	sahip olduğu mesken nitelikli taşınmazlar.” “b) Türkiye sınırları içinde mesken nitelikli tek taşınmaz olan kişilerden; kendisine bakmakla mükellef kimsesi olup on sekiz yaşını doldurmamış olanlar hariç olmak üzere hiçbir geliri olmadığını belgeleyenlerin, gelirleri münhasıran kanunla kurulan sosyal güvenlik kurumlarından aldıkları aylıktan ibaret bulunanların sahip olduğu mesken nitelikli taşınmazlar...”		İdareesi Başkanlığının maliki veya intifa hakkına sahip olduğu mesken nitelikli taşınmazlar. “b)Türkiye sınırları içinde mesken nitelikli tek taşınmaz olanlar ile birden fazla mesken nitelikli taşınmazı bulunanların, değerli konut vergisi konusuna giren en düşük değerli mesken nitelikli tek taşınmazı...”
Verginin beyanı, ödeme süresi ve ödeme yeri (Madde 47)	“Mükellef tarafından, mesken nitelikli taşınmaza ilişkin bina vergi değeri ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce belirlenen değer, buna ait vesikalarla, mesken nitelikli taşınmazın bulunduğu yerdeki Gelir İdareesi Başkanlığına bağlı yetkili vergi dairesine, mesken nitelikli taşınmazın değerinin 42. maddede belirtilen tutarı aşığı (bu tutar dâhil)...”	Değişti	“Mükellef tarafından, mesken nitelikli taşınmaza ilişkin bina vergi değeri, buna ait vesikalarla, mesken nitelikli taşınmazın bulunduğu yerdeki Gelir İdareesi Başkanlığına bağlı yetkili vergi dairesine, mesken nitelikli taşınmazın değerinin 42. maddede belirtilen tutarı aşığı...”
DKV hasılatı (Madde 48)	“Tahsil edilen değerli konut vergisi, genel bütçe geliri olarak kaydedilir...”	Değişmedi	
Yetki (Madde 49)	“Bu verginin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye...Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkilidir.”	Değişmedi	
DKV'nin yürürlüğe girme tarihi	Kanun 01.01.2020 tarihinde yürürlüğe girer.	Değişti	EVK Geçici Madde 24: Mükellefiyet 2021 yılının başından itibaren başlar.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda madde sayısının sekizden yediye düşürüldüğü, kalan yedi maddenin de beş tanesinde önemli değişikliklerin yapıldığı ve kanunun yürürlüğe girme tarihini hüküm altına alan geçici 24. maddenin EVK'ya eklendiği görülmektedir. Takip eden bölümde DKV kanununda, 7221 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.1. Matrah Belirleme Yönteminin Değiştirilmesi

7221 sayılı Kanun ile DKV'nin matrah belirleme yöntemine ilişkin, diğer bir ifadeyle verginin konusuna ilişkin değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Kanuna yönelik ilk düzenlemede matrah, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) tarafından belirlenen değer olarak tespit edilmiş ve hatta genel müdürlük bununla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştı (TKGM, 2019: 71)⁸. Fakat herhangi bir dayanağı olmayan, objektif kriterlerden uzak bu değer tespit yöntemi ile oldukça yüksek tutarların belirlenmesi, büyük ölçüde itirazlara sebep olmuştur. Dolayısıyla da 7221 sayılı Kanunla, TKGM tarafından yapılan çalışmalar göz ardı edilerek matrahın EVK'da yer alan vergi değerine göre belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

7221 sayılı Kanun ile TKGM tarafından tespit edilen ve değeri 5 milyon TL ve üzeri olan meskenler DKV kapsamından çıkarılmış, EVK'ya göre tespit edilen bina vergi değeri 5 milyon TL üzerinde olan konutlar ise DKV kapsamına alınmıştır. Böylece TKGM'nin verginin konusuna giren taşınmazları belirleme yetkisi ortadan kaldırılmıştır (Taş, 2020). Bilindiği üzere bina vergi değerinin tespitine ilişkin düzenleme EVK'nın 29. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bahse konu kanun maddesine göre bina vergi değerinin hesaplanmasında Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ortaklaşa çalışmaktadır. Bu iki bakanlık tarafından belirlenen ve ilan edilen bina metrekare normal inşaat maliyetleri ile arsa veya arsa payı değeri esas alınarak bina vergi değeri hesaplanmaktadır.

2.2. Muafiyet ve İstisna Kapsamında Yapılan Değişiklikler

EVK'nın 46. maddesinde dört fıkra (a, b, c, ç) halinde düzenlenen DKV muafiyet kapsamının, 7221 sayılı Kanun ile genişletildiği ve değiştirildiği görülmektedir. Kanun maddesinde yer alan düzenleme, her ne kadar “muafıklar” başlığını taşısa da sadece kişilerin değil, konuların da vergi dışı bırakıldığı bu düzenlemede istisna hükümlerinin de yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan düzenleme sonucunda muafiyet kapsamında olmayan Toplu Konut İdareesi Başkanlığına ait mesken nitelikli taşınmazların da, “a” bendine yer alan “ve üniversitelerin” ibaresinin “üniversitelerin ve Toplu Konut İdareesi Başkanlığının” şeklinde değiştirilerek, muafiyet kapsamına alındığı görülmektedir.

7194 sayılı Kanun ile hüküm altına alınan ve muafiyet kapsamında olmama nedeni olarak gösterilen “kendisine bakmakla mükellef kimsesi olup on sekiz yaşını doldurmamış olanlar” şartı yapılan düzenleme sonucunda kaldırılmıştır. Yine aynı fıkarda (b) düzenlenen ve muafiyetten yararlanmak için kişilere yüklenen, olmayan

⁸ “Değerli Konut Vergisi’ne esas olmak üzere ülke genelinde değeri 5 milyon TL üzerinde yer alan mesken nitelikli taşınmazların tespitine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda; Ankara, İstanbul, Muğla, İzmir, Antalya, Denizli, Bursa, Balıkesir, Kocaeli ve Denizli illerinde tespit edilen yaklaşık 22.700 adet taşınmaz

için yaklaşık 56.000 adet tebliğatlar yapılmış, itiraz komisyonları kurulmuş olup, itirazların değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.”

gelirini belgelendirme yükümlülüğü de 7221 sayılı Kanun kapsamında kaldırılmıştır. Yapılan düzenleme ile artık Türkiye sınırları içinde değerli konut niteliğine sahip tek taşınmaza sahip olanların bu tek taşınmazı ve birden fazla mesken nitelikli taşınmaza sahip olanların ise DKV konusuna giren en düşük değerli tek taşınmazı (intifa hakkına sahip olunması hâli dâhil) DKV'den muaf edilmiştir. Ayrıca belirtilen kişilerin tek meskene hisse ile sahip olmaları hâlinde hisselerine ait kısım da söz konusu muafiyet kapsamına girmektedir.

2.3. Vergileme Tekniğinde Yapılan Değişiklik

Vergi alacağının hesaplanması için matraha uygulanan ölçünün yani kazancın vergilendirilen kısmını belirleyen oranların yer aldığı tarife cetvelinde de 7221 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır. EVK'nın 44. maddesinde yer alan DKV'ye ait tarife yapısı ilk düzenleme de sınıf artan oranlı bir yapıya sahipken, 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda dilim artan oranlı vergi tarifesi olarak değiştirilmiştir. Böylece 5 milyon TL'yi aşan konutlarda konutun değeri hangi dilime tekabül ediyorsa o dilim için öngörülen vergi oranının konutun değerinin tamamına uygulanarak vergi borcunun tespit edilmesi sisteminden vazgeçilerek, konutun değerinin dilimlere ayrıldığı ve her bir dilim için geçerli olan oranın uygulanarak vergi borcunun hesaplanması sistemine geçilmiştir (Karyağdı,2021).

2.4. Kanunun Yürürlüğü Giriş Tarihinin Değiştirilmesi

7194 sayılı Kanun ile DKV'nin yürürlüğe giriş tarihi 1 Ocak 2020 olarak hüküm altına alınması rağmen, 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda EVK'ya eklenen geçici madde ile DKV'nin yürürlüğü giriş tarihi 1 Ocak 2021 olarak değiştirilmiştir. Böylece DKV'ye ilişkin mükellefiyetin başlangıç tarihi bir yıl ertelenmiştir. Buna göre 2020 yılına ilişkin 20 Şubat 2020 tarihine kadar verilmesi gereken DKV beyannamesi verilmemiş ve vergi tahakkuk ettirilmemiştir. Söz konusu vergiye ilişkin mükellefiyet yapılan yeni düzenleme ile 01.01.2021 tarihinden itibaren başlamıştır.

2.5. Değerleme Oranında Yapılan Değişiklik

VUK'un 298. maddesine göre hesaplanan yeniden değerlendirme oranı esasında vergi, harç, ceza, tarife ve benzeri maktu tutarlara ilişkin yıllık fiyat artış oranını belirlemeye yarayan bir hesaplama yöntemidir. Bu hesaplamanın yapılmasında yararlanılan temel unsur Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan üretici fiyat endeksidir. Kasım ayının sonunda TÜİK tarafından ilan edilen bu oran üzerinden yapılan hesaplamalar sonucunda yeniden değerlendirme oranı Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yılsonunda belirlenerek, Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır. Böylece vergi

kanunlarında öngörülen had ve tutarlar ile sınırlar, her yılın sonunda Resmi Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Tebliği ile yeniden değerlendirme oranına göre güncellenmektedir (Karakoç, 2020: 251)

7194 sayılı Kanunda DKV matrahına ilişkin değerlerin takip eden yılda yeniden değerlendirme oranı nispetinde arttırılacağı düzenlenmiştir. Ancak daha sonra 7221 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme sonucunda DKV matrahına ilişkin değerlerde takip eden yıllarda yeniden değerlendirme oranının yarısı kadar bir artışın yapılacağı hüküm altına alınmıştır.⁹ Ayrıca yeni düzenleme ile Cumhurbaşkanı'na bu oranı yeniden değerlendirme oranına kadar arttırma yetkisi de verilmiştir.

3. Değerli Konut Vergisi Uygulamasına Yönelik Öneriler

Kanunen belli edilen değer üzerinde bir bina vergi değerine sahip olan, konut niteliğine haiz gayrimenkullerin vergilendirilmesini amaçlayan DKV'nin ilk çıkarıldığı kanun metninden (7194 sayılı Kanun) sonra yapılan düzenleme (7221 sayılı Kanun) ile oldukça farklı bir hale dönüştürüldüğünden çalışmanın ilk bölümünde bahsedilmiştir. Kanun çıkarıldıktan hemen sonra henüz uygulanmaya başlanmadan önce ve hatta uygulamaya başlama süresi ertelendiğinde yapılan bu yeni düzenlemelerin ise yetersiz kaldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, yapılan son düzenlemelere rağmen kanunda eksik kaldığını düşünülen yönlere değinilerek bu konular hakkında çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

3.1. Değerli Konut Vergisinin Emlak Vergisi Kanundan Ayrı, Bağımsız Bir Kanun Olarak Düzenlenmesi

Daha öncede bahsedildiği üzere, 7194 sayılı Kanunun 30. maddesiyle DKV kanunu, EVK içerisine 41. maddeden sonra gelmek üzere eklenmiştir. Konusunun değerli konut olması nedeniyle EVK ile aralarında bir benzerlik olduğu ve bu nedenle EVK içerisinde düzenlediği düşünülen bu iki vergi kanunu arasında, benzerlikten ziyade daha çok farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle DKV'nin EVK içerisinde düzenlenmesi; konu, muafiyet şartları, pişmanlık müessesinden yararlanma, vergi tarifesi, beyanname verme, ödeme zamanı gibi birçok teknik konuda karışıklığın oluşmasına neden olmaktadır.

Zira iş yeri, konut, arsa, arazi gibi gayrimenkullerin tamamı emlak vergisinin kapsamına girerken, DKV'nin kapsamına ise sadece bina vergi değeri kanuni sınırı aşan konutlar girmektedir. Ayrıca bu iki verginin muafiyet şartları ve vergi tarifeleri gibi beyan yükümlülükleri de farklılıklar içermektedir. Emlak vergisinde mükelleflerin beyanname verme değil bildirimde bulunma yükümlüğü

⁹ 24.11.2022 tarihli ve 32023 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 542) ile yeniden değerlendirme oranı 2022 yılı için

%122,93 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla Değerli Konut Vergisine uygulanacak oran 2023 yılı için (% 122,93/2=) % 61,465'tir.

varken, DKV’de ise mükelleflerin her yıl beyanname verme yükümlülüğü vardır. Yine aynı şekilde VUK’un 371. maddesinin de yer alan düzenlemeye göre emlak vergisinde mükelleflerin pişmanlık ve ıslah hükümlerinden yararlanma hakkı bulunmazken, DKV’de ise pişmanlık ve ıslah hükümleri geçerlidir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2022; 6). Tüm bunlara ek olarak emlak vergisi mart-nisan-mayıs ve kasım aylarında, DKV ise şubat ve ağustos aylarında olmak üzere iki eşit taksit halinde ödenmektedir.

Dolayısıyla aynı vergi kanunu içerisinde iki farklı düzenlemenin olması nedeniyle mükellefler büyük ölçüde şüpheye düşmektedirler. Bu konudaki çelişkilerin ortadan kaldırılması ve uygulamanın sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi açısından DKV’nin EVK’nın içerisinde değil, bağımsız bir vergi kanunu şeklinde düzenlenmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir (Furtuna, 2022:107; Ekeryılmaz ve Altıngöz, 2021:8386). Ayrıca yapılan bu düzenleme sadeleştirilmesi önerilen EVK (Kabakçı, 2021: 167) açısından da oldukça yararlı olacaktır.

3.2. Vergilendirmenin Tüm Gayrimenkullerin Toplam Vergi Değeri Üzerinden Yapılması

Modern vergileme sisteminde verginin fiskal amacı kadar ekstra fiskal amacı da büyük önem taşımaktadır. Vergileme ile gelir elde etmenin yanı sıra sosyal ve mali amaçlarda gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Vergilemenin sosyal amacı olan gelir dağılımında adaletin sağlanması için servet üzerinde alınan vergiler (Akalin, 2021:249; Abukan ve Zıyalı, 2022: 38; Eser ve Genç, 2020: 224) ve dolayısıyla DKV de önemli bir araçtır ve bu amacın gerçekleştirilmesi için kullanılabilir. 2022 yılında yayımlanan Dünya Eşitsizlik Raporuna göre, Türkiye’de nüfusun en çok kazanan %10’luk kısmının yıllık ortalama geliri en az kazanan %50’lik kesimin gelirinden 23 kat fazladır ve en üstteki %10’luk kesim toplam hane halkı servetinin %67’sine sahiptir (World Inequality Report, 2022: 255-256). Bu oranlar bize Türkiye’de gelir ve servet dağılımı açısından ciddi bir eşitsizliğin olduğunu göstermektedir.

Servet unsurunun vergilendirilmesini amaçlayan DKV’de sadece belirli bir vergi değerinin üzerindeki konutların verginin kapsamında olması ve değerli iş yeri, arsa ve arazilerin bu verginin kapsamı dışında tutulması Anayasa ile güvence altına alınan genellik, eşitlik, adalet ve mali güce göre vergilendirme ilkelerine açıkça aykırılık içermektedir. Söz konusu vergi ile aynı servet değerine sahip olanlar aynı şekilde vergilendirilmediği gibi iş yeri, arsa ve arazinin vergi dışı bırakılması sebebiyle toplam servet değeri daha fazla olanlar da bu verginin kapsamı dışında bırakılmıştır.

Daha somut¹⁰ bir ifade ile 30 milyon TL değerinde bir iş yeri ve 10 milyon TL değerinde iki konutu bulunan bir mükellef 10 milyon TL değerindeki tek konutu için DKV mükellefi olurken, 10 milyon TL değerinde beş tane konutu olan mükellef 40 milyon TL üzerinden DKV mükellefi olacaktır. Toplam servet değeri açısından her iki mükellefde 50 milyon TL servete sahip olmalarına rağmen, mükelleflerden biri tek konut üzerinden vergilendirilirken diğeri ise dört konut üzerinden vergiye tabi tutulmaktadır. Bu durum da yatay adalet, eşitlik, mali güç ve genellik ilkelerine açısından sakıncalı bir durum olabilmektedir.

Öte yandan 20 milyon TL değerinde bir arsa 35 milyon TL değerinde bir konut ve 30 milyon TL değerinde iş yeri sahibi olan kişi DKV mükellefi olmazken, iki tane 10 milyon TL değerinde konuta sahip olan mükellef ise tek konut üzerinden DKV mükellefi olmaktadır. Bahsi geçen mükelleflerden 85 milyon TL servete sahip olan DKV’nin konusu dışında kalırken, toplam servet değeri 20 milyon TL olan mükellef ise DKV mükellefi olmaktadır. Yine aynı şekilde 8 milyon TL değerinde 4 konuta sahip olan ve toplam serveti 32 milyon TL olan kişi bu verginin mükellefi olmazken, değeri 12 milyon TL iki konutu olan ve toplam 24 milyon TL serveti olan bir kişi ise tek konutu için bu verginin mükellefi olmaktadır. Bu durum da hem gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından hem de eşitlik, genellik ve mali güce göre vergilendirme ilkeleri açısından aykırılık içermektedir.

Örneklerle açıklanmaya çalışılan bu adaletsiz durumun önüne geçilebilmesi için kişilerin sahip olduğu yurt içi ve yurt dışındaki tüm taşınmaz mallarının toplam değeri üzerinden vergiye tabi tutulmaları daha doğru olacaktır. Böylece hem kişilerin servetlerini yurt dışına taşımalarının önüne geçilmiş olacak hem de yatırımlarını değerli konut yerine değerli iş yeri, arsa ve arazilere kaydırmaları engellenecektir. Ayrıca kişilerin paylı ve elbirliği halinde bir taşınmaza sahip olmaları halinde, hisseli olarak sahip oldukları gayrimenkullerin toplam değeri üzerinden değil sadece kendi hisseleri üzerinden DKV mükellefi olmaları daha adil olacaktır.

Bu nedenle, “Değerli Taşınmaz Vergisi” (Doğrusöz, 2019) adı altında tüm taşınmazların verginin konusuna dâhil edilmesi daha doğru olacaktır. Bu şekilde toplanan vergi hasılatı artacağı gibi ayrıca gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğin de önüne geçilmiş olacak ve vergilemede eşitlik, genellik, adalet ve mali güç ilkelerine aykırılık da ortadan kalkacaktır.

3.3. Verginin Ödenmesi Noktasında Mükelleflere Kolaylık Sağlanması

DKV servet üzerinden alınan bir vergidir ve dolayısıyla verginin konusu kişilerin yıllık geliri değil, sahip olduğu

¹⁰ Not: Örneklemelerde 2023 yılı için geçerli olan Değerli Konut Vergisi alt sınırı (9.967,000 TL) esas alınmıştır.

varlık ya da varlıklardır. Servet üzerinden alınan vergilerde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus verginin mükellef üzerinde aşırı bir yüke neden olup olmamasıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre mükellefe aşırı külfet yükleyen ve mükellefin mali durumunu olumsuz etkileyen vergiler mülkiyet hakkına aykırılık içermektedir (Gemalmaz, 2019). Bu nedenle servet üzerinden alınan vergilerde mükelleflerin kişisel durumlarının da göz önünde bulundurulmasında yarar vardır.

Örneğin 12 milyon TL değerinde bir konuta sahip olan ve bu konutta ikamet eden bir kişiye iki hissedarı olan 10 milyon TL değerinde bir konut miras kaldığında, kişi doğal olarak DKV konusuna giren iki konuta sahip olmuş olacaktır. Miras olarak kalan evde kişinin hissesine düşen kısım 5 milyon TL olmasına rağmen konutun toplam değeri DKV konusuna girdiği için ve en düşük değerli bir konut vergi dışı bırakıldığı için 12 milyon TL değerindeki konut nedeniyle kişi DKV mükellefi olacaktır. Söz konusu konutta kişinin kendisinin ikamet etmesi nedeniyle o konuttan gelir elde edilmemekte ve bu durumda mükellef özellikle de düşük gelire sahip ise ya da ek bir geliri yok ise vergiyi ödemekte zorlanabilir. Kaldı ki mükellefin DKV'yi ödeyebilmek için mal varlığını satmak ya da kiraya vermek zorunda kalması halinde bu durum mülkiyet hakkının ihlaline neden olabilmektedir. Bu nedenle DKV'nin ödenmesi noktasında mükelleflere taksit sayısının artırılması şeklinde bir ödeme kolaylığı sağlanabilir (Kabakçı, 2021: 173).

3.4. Her Yıl Beyanname Verilmesi Zorunluluğunun Kaldırılması

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyen en önemli faktörlerden birisi bürokratik işlemlerin uzunluğudur. Daha öncede bahsedildiği üzere DKV'de mükelleflere her yıl beyanname verme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca söz konusu beyannameye konutun bulunduğu yerdeki belediyeden alınan cari yıl ve bir önceki yıla ilişkin bina vergi değerini gösteren evrakın da eklenmesi istenmektedir. Bu durumda mükelleflerin bu vergi için harcadığı zamanı arttırmakta ve vergiye gönüllü uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

DKV'nin her yıl beyanname verilmesi yoluyla tahakkuk ettirilmesi yerine, motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisinde olduğu gibi mükellef olunan ilk yıl bildirimde bulunulması ve takip eden yıllarda ise diğer servet unsurlarında olduğu gibi otomatik olarak tahakkuk ettirilip bankalar aracılığı ile ödenmesi, mükelleflere önemli bir kolaylık sağlayacaktır (Durlanık ve Yıldırım, 2021: 91). Verginin konusuna giren mesken sahiplerinin kolaylıkla tespit edildiği, vergi oran ve matrahı belli olan bir vergi için mükellefe beyanname verme zorunluluğu getirilmesi usul ekonomisi yönünden de doğru değildir

(Ergin, 2020). Bu durum hem mükellef hem de idare açısından ek iş yükü ve zaman kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle DKV'de her yıl beyanname verme zorunluluğu kaldırılarak, ilk kez mükellefiyet tesisinde beyanname verme ya da bildirimde bulunma yükümlülüğünün getirilmesi uygulamayı daha kolay ve basit bir hale getirecektir.

3.5. Hesaplanan Vergiden Emlak Vergisinin Mahsup Edilmesi

Aynı konu üzerinden aynı vergilendirme döneminde ve aynı kişiden vergi istenmesi veya alınması çifte vergilendirmeye sebep olmaktadır. Çifte vergilendirmeye sakıncalı bir durumdur ve ülke içinde ortaya çıkan bu sorunun çözümü için iç hukuk kuralları ile düzenleme yapılması gerekmektedir. DKV ve emlak vergisi farklı adlarda alınan iki vergi olmasına rağmen bina vergi değeri belirli tutarı geçen konutlar için bu iki verginin konusu, vergilendirme dönemi ve mükellefleri aynıdır. Verginin tahsili noktasından bir farklılık içeren bu iki vergiden emlak vergisi mahalli idare geliri olarak toplanırken, DKV ise merkezi bütçe geliri için tahsil edilmektedir. Dolayısıyla açıkça çifte vergilendirmeye diğer bir ifade ile mükerrer vergilendirmeye sebep olan DKV ile ilgili bir düzenleme yapılması oldukça gereklidir.

Yürürlükteki kanun metninde ve uygulama genel tebliğinde bu konu ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye sınırları içindeki tüm konutlar emlak vergisi konusuna girerken (istisna ve muafiyet şartlarını taşıyanlar hariç) değeri kanunen belli edilen sınırı aşan değerli konutlardan ise hem emlak vergisi hem de DKV alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle bazı konutlardan tek servet vergisi, bazı konutlardan ise iki servet vergisi tahsil edilmektedir. Vergilendirme açısından adaletsizlik içeren ve mükerrer vergilendirmeye neden olan bu durumun önüne geçebilmek için ödenecek olan DKV'den hesaplanan emlak vergisi tutarının mahsup edilmesi ve bu konuda yasal bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

3.6. Mükellefiyet Başlangıcının Önceki Vergilendirme Döneminde Belli Edilen Değere Göre Değil, Cari Yılda Geçerli Olan Tarifinin Alt Dilimine Göre Belirlenmesi
DKV'de mükellefiyetin başlangıcı için konutun bina vergi değeri önem taşımaktadır ancak verginin konusuna giren meskenin belirlenmesi için cari yıldaki bina vergi değeri değil, bir önceki yıl bina vergi değeri dikkate alınmaktadır. EVK'nın 45. maddesinde yer alan düzenlemeye göre emlak vergisi değeri kanunda yazılı tutarı aşan konutlar için mükellefiyet izleyen yıldan itibaren başlamaktadır ve dolayısıyla bu yılın mükellefleri geçen yılki bina vergi değerine göre tespit edilmektedir. Vergilendirme ise cari yıldaki vergi tarifesine göre yapılmaktadır. Bu durumda bir önceki yılda belli edilen değeri aşan ve verginin konusuna giren meskenin bina vergi değerinin cari yıldaki vergi tarifisinin alt diliminin

altında kalması halinde, söz konusu mesken vergi dışı kalmaktadır.

Bu bağlamda, 2022 yılı bina vergi değeri 6 milyon 173 bin TL'yi aşan mesken nitelikli taşınmazlar 2023 yılında DKV'nin konusuna girmektedir. Ancak 2023 DKV tarifesi 9 milyon 967 bin TL'den başlamaktadır. Buna göre 6 milyon 173 bin TL ile 9 milyon 967 bin TL arasında bir değere sahip olan mesken, 2023 yılında verginin konusuna girmekte ancak aynı zamanda DKV dışında kalmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir muafiyet ve istisna şartı taşınmamasına ve verginin konusuna girmesine rağmen vergi dışı tutulan bir kesim bulunmaktadır (Doğrusöz, 2022). Ayrıca vergi tarifesinin alt diliminin altında kalan ancak verginin konusuna giren meskenler için mükelleflerin bildirimde bulunma ya da beyana tabi başka konutları olsa dahi beyannameye dâhil etme gibi bir yükümlülükleri bulunmamaktadır.

Bahsi geçen konu, verginin anlaşılmasını zorlaştırmakta ve daha karışık bir hal almasına neden olmaktadır. Vergi kanununun sade ve anlaşılır olması verginin daha kolay uygulanması ve çıkabilecek karışıklıkların önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Verginin konusuna girmesine rağmen, tarife başlangıcının altında kalan konutların her halükarda vergi dışı tutulduğu görülmektedir. Bu nedenle mükellefiyetin bir önceki yılda belli edilen değere göre belirlenmesi karışıklıktan başka bir şeye sebep olmamaktadır. Dolayısıyla mükellefiyetin başlangıcı için bir önceki yılda belli edilen değerden ziyade, cari yılda yani içinde bulunulan vergilendirme döneminde geçerli olan tarifenin alt diliminin esas alınması daha doğru olacaktır.

SONUÇ

2019 yılında EVK'nın içerisine eklenmek suretiyle Türk vergi sistemine dâhil edilen DKV'nin uygulanmaya başlanması ancak 2021 yılında mümkün olmuştur. İlk çıkarıldığı andan itibaren eleştirilerin odağı haline gelmesi sebebiyle bu vergi ile ilgili birçok yeni düzenleme yapılması yoluna gidilmiş ve uygulayama başlama tarihinde bu kapsamda bir yıl ertelenmiştir. Yapılan düzenleme sonucunda sınıf usulü artan oranlı tarife yapısından dilim usulü artan oranlı tarifeye geçilmesi, verginin kapsamına giren bir konutun vergi dışı bırakılması (birden fazla değerli konut var ise bunlardan en düşük değere sahip olan vergi dışı tutulmuştur), vergi matrahının TKGM tarafından belli edilen yüksek tutarlı ve dayanağı olmayan değerlere göre değil bina vergi değerine göre belirlenmesi gibi ilk haline oranla oldukça önemli değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Yapılan düzenlemelerle eleştirilerin büyük oranda giderildiği ancak geline bu noktada söz konusu düzenlemelerin yetersiz kaldığı ve hala düzenlenmeye muhtaç konuların olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada son yapılan düzenlemelere ek olarak revize

edilmesi gerekli görülen bazı konulara yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bunlar;

- DKV'nin EVK'dan ayrı, bağımsız bir kanun olarak düzenlenmesi,
- Vergilendirmenin tüm gayrimenkullerin toplam vergi değeri üzerinden yapılması,
- Verginin ödenmesi noktasında mükelleflere kolaylık sağlanması,
- Her yıl beyanname verilmesi zorunluluğunun kaldırılması,
- Hesaplanan vergiden emlak vergisinin mahsup edilmesi,
- Mükellefiyet başlangıcının önceki vergilendirme döneminde belli edilen değere göre değil, cari yılda geçerli olan tarifenin alt dilimine göre belirlenmesi, şeklindedir.

DKV'nin, EVK'nın içinde yer alması birçok konuda karışıklığın doğmasına ve verginin tam olarak kavranamamasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda DKV'nin EVK'dan ayrı bir vergi kanunu olarak düzenlenmesi ya da EVK ile uyumlu hale getirilmesi daha doğru olacaktır. DKV'nin servet vergisi olmasına rağmen tüm servet unsurlarını kapsamaması yalnızca mesken niteliğine sahip konutların vergilendirilmesi ise hala eleştirilen konuların başında gelmektedir. Değerli iş yeri, arsa ve arazilerin verginin konusu dışında bırakılması adalet, eşitlik ve mali güce göre vergilendirme ilkelerine aykırılık içermektedir. Bu nedenle yurt içi ve yurt dışındaki servet unsurlarının toplam değeri üzerinden bir vergilendirmenin yapılması daha adil olacaktır.

DKV beyannamesinin şubat ayının 20'sine kadar verilmesi, şubat ve temmuz olmak üzere iki eşit taksit halinde ödenmesi gerekmektedir. Mali gücün tam olarak kavranmasına elverişli bir vergi olmaması hasebiyle mükellefleri vergiyi ödeme noktasında zor durumda bırakmamak adına taksit sayısının artırılması suretiyle mükelleflere ödeme kolaylığı sağlanabilir. EVK'da yer alan bildirimde bulunma yükümlülüğüne paralel olarak, DKV'de de her yıl beyanname verme külfetinin kaldırılması ve yalnızca mükellefiyetin başlangıcında bildirimde bulunma ya da ilk seferde yalnız bir kereye mahsus olmak üzere beyanname verme yükümlülüğü getirilerek bürokrasi azaltılabilir. Bina vergi değeri kanunla belli edilen tutarın üzerinde olan konutlardan hem emlak vergisi hem de DKV olmak üzere iki servet vergisi alınmaktadır. Mükerrer vergilendirmeye sebep olan bu durumun önlenmesi adına yıllık vergilerden düşülen geçici vergi uygulamasında da olduğu gibi DKV'de de hesaplanan emlak vergisinin, ödenecek DKV'den düşülmesi çifte vergilendirme sorununu ortadan kaldıracaktır.

DKV'de mükellefiyet başlangıcı, cari vergilendirme dönemine göre değil, bir önceki yıl vergi değerine göre yapılmaktadır. Ancak bu durum uygulamanın karmaşık

bir hal almasına neden olmaktadır. Bu nedenle mükellefiyetin başlangıcının içinde bulunulan yıla ait vergi tarifesine göre belirlenmesi söz konusu karışıklığın önlenmesini sağlayacaktır. Bahsedildiği üzere servet vergileri, gelir elde etmekten ziyade gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik vergilerdir. Dolayısıyla yeni bir servet vergisi olarak Türk vergi sistemine dâhil edilen DKV'nin yapılan düzenlemelere rağmen hala eksik kalan ve eleştirilen yönlerinin tekrar gözden geçirilerek düzenlenmesinin, verginin amacına ulaşması açısından oldukça önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abukan,D.; Zıvalı,B.S.(2022), Küreselleşme Sürecinde Artan Servet Eşitsizliği ve Servet Vergisi Tartışmaları, Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi, 2(2): 25-41.
- Akalin, G. (2021), Gelir ve Servet Vergileri Türkiye’de Gelir Dağılımını Etkilemekte Midir?, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1): 249–255.
- Dijital Hizmet Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Gereççeleri, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2312.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.01.2023).
- Doğrusöz, B. (2019), Değerli Konut Vergisi, Dünya Gazetesi, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/degerli-konut-vergisi/455630>, (Erişim Tarihi: 13.02.2023).
- Doğrusöz, B. (2022), Değerli Konutlar Vergisinde 2022 Uygulaması, Ekonomim Gazetesi, <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/degerli-konutlar-vergisinde-2022-uygulaması/645498>, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Durlanık, İ.; Yıldırım, N. (2021), Tartışılan Bir Servet Vergisi: Değerli Konut Vergisi, Vergi Raporu Dergisi, 261:81-93.
- Ekeryılmaz, Ş.; Altungöz Zarplı S. (2021), Değerli Konut Vergisinin Belediye Vergileri ile Karşılaştırmalı Olarak ve Özellik Arz Eden Durumları Çerçevesinde İncelenmesi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(44): 8362-8388.
- Ergin, N. E. (2020), Değerli Konut Vergisinde Mutlu Son (mu?), <https://vergialgi.com/degerli-konut-vergisi-nde-mutlu-son-mu>, (Erişim Tarihi: 20.02.2023).
- Eser, L. Y.; Genç, M. C. (2020), Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği, Maliye Dergisi, 178:224-239
- Furtuna, E. Y. (2022), Verginin Temel Unsurları Açısından Değerli Konut Vergisinin Anayasal Vergileme İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi, Vergi Sorunları Dergisi, 401: 100-109.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2022), Vergilerde Pişmanlıkla Beyan Uygulaması Rehberi, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2022/ver_pis_beyan_uyg_rehberi.pdf, (Erişim Tarihi: 23.02.2023).
- Gemalmaz, B. (2019), Değerli Konut Vergisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bakış Açısı, <https://blog.lexpera.com.tr/degerli-konut-vergisi-ve-aihm-bakis-acisi/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2023).
- Kabakçı Karadeniz, H. (2021), Türkiye’de Emlak Vergisi ve Değerli Konut Vergisi (Sorunlar- Çözüm Önerileri), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karakoç, İ. (2020), Yeniden Değerleme Oranı Uygulaması ve Vergisel Etkileri, Mali Çözüm Dergisi, 159: 251-260.
- Karyağdı, N. (2021), Bir Servet Unsurunun Ürkek ve Mahcup Vergilenmesi: Değerli Konut Vergisi, <https://vergialgi.com/bir-servet-unsurunun-urkek-ve-mahcup-vergilenmesi-degerli-konut-vergisi>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).
- TKGM, 2019 İdare Faaliyet Raporu, C:/Users/User/Downloads/tkgm2019idarefaaliyetraporu007_0_0.pdf, (Erişim Tarihi: 31.01.2023).
- Taş, B., (2020), Değerli Konut Vergisi Yeni Baştan, <https://vergialgi.com/degerli-konut-vergisi-yeni-bastan>, (Erişim Tarihi: 31.01.2023).
- World Inequality Report 2022, https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_RAPPORT_A4.pdf, (Erişim Tarihi: 24.02.2023).

EXTENDED ABSTRACT

Wealth, which is called the accumulated form of income, is actually a source that constitutes the subject of tax. Countries collect taxes on various issues according to the requirements of the economic, social and political structure they are in. The subject of tax in our country is based on three basic elements: income, expenditure and wealth. Taxes that fall under the subject of wealth consist of motor vehicle tax, inheritance and gift tax, property tax and valuable housing tax which is quite new in our tax system. Valuable Housing Tax (VHT) was established on December 7, 2019 with the Law No. 7194 on the “Digital Service Tax and Amendments to Some Laws and Decree Law No. 375”. In addition to the Valuable Housing Tax, two new taxes, the Digital Service Tax and the Accommodation Tax, have taken their place in our tax system with the said legal regulation. The implementation, the implementation date of the Valuable Housing Tax, which has become the focus of reactions since the day it was issued and has been criticized for many reasons, has been postponed and even new arrangements have been made in the law article due to these reactions.

As a result of these developments, it is seen that the said law was discussed again in the General Assembly of the Grand National Assembly of Turkey, and with the Law No. 7221 on the Amendment of Geographic Information Systems and Some Laws, some very important and appropriate changes were made in the Valuable Housing Tax. The fact that the law in question was subject to changes before it started to be implemented and how sufficient the changes were still continues to be discussed. It is seen that the criticisms have been largely eliminated with the regulations made, but at this point, the said regulations are insufficient and there are still issues that need to be regulated. For this reason, in addition to the latest regulations in the study, various suggestions have been made for some issues that need to be revised. These are; regulation of valuable housing tax as an independent law separate from the real estate tax law, making taxation over the total tax value of all real estates, providing convenience to taxpayers in terms of paying the tax, removing the obligation to submit a declaration every year, deducting the real estate tax from the calculated tax, and determining the beginning of tax liability based on the lower band of the current year’s tariff, not based on the value indicated in the previous taxation period.

The fact that VHT is included in the Property Tax Law (PTL) causes confusion on many issues and the tax cannot be fully understood. In this context, it would be more appropriate to regulate VHT as a separate tax law from PTL or to make it compatible with PTL. Although VHT is a wealth tax, it does not cover all wealth elements, and the taxation of only residential properties is still one of the most criticized issues. Excluding valuable workplaces, lands and plots from the subject of taxation violates the principles of taxation according to justice, equality and financial power. For this reason, it would be fairer to tax on the total value of wealth elements in the country and abroad. The VAT return must be submitted by the 20th of February and paid in two equal installments, February and July. Due to the lack of a tax that is suitable for the full understanding of financial power, taxes can be paid easier by increasing the number of installments in order not to leave the taxpayers in a difficult situation in terms of paying the taxes. In parallel with the obligation to notify in the PTL, bureaucracy can be reduced in the VHT by removing the burden of filing a declaration every year and by making a declaration only at the beginning of the obligation, or by introducing a declaration for the first time only once. Two wealth taxes, both property tax and VHT, are collected from residences whose building tax value is above the amount determined by law. In order to prevent this situation that causes double taxation, deducting the property tax calculated in VAT from the VAT payable, as in the application of temporary tax deducted from annual taxes, will eliminate the double taxation problem.

In VAT, the start of liability is made according to the tax value of the previous year, not the current taxation period. However, this situation causes the application to become complicated. For this reason, determining the beginning of the liability according to the tax tariff of the current year will prevent the said confusion. As it is known, wealth taxes are taxes aimed at ensuring justice in the distribution of income and wealth rather than generating income. Therefore, it is thought that it is very important and necessary for the tax to achieve its purpose, by reviewing and regulating the missing and criticized aspects of VHT, which was included in our system as a new wealth tax, despite the arrangements made.

MISIR HALKI ÜZERİNDE TÜRK HÂKİMİYETİ: 1250-1517 MEMLÜKLER DÖNEMİ

Nihal GEZEN^{1*}

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

*nhlgzn@gmail.com

+ ORCID: 0000-0002-3075-2532

Öz– Orta Çağ Türk-İslam Devletleri içerisinde en güçlü ve nüfuzlu devletlerden birisini teşkil eden Memlûk Devleti, 1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hâkimiyet sürmüştür. Bu devlet, sahip olduğu bazı özellikleri sebebiyle Türk-İslam Devletleri’nden farklılık göstermektedir. Memlûk Devleti’ni, diğer devletlerden farklı kılan ve tarihini de bir bakıma ilgi çekici yapan sebepler ise; öncelikle Memlûklerin, Sultanlık makamı gibi devletin üst düzey görevlerinde yer almalarından önceki süreç içerisinde, köle kimliğine sahip olmalarıdır. Ayrıca memlûk sisteminin en mütakâmil bir şekilde uygulandığı Memlûk Devleti’nde, saltanat için veraset sistemi yani saltanatın babadan oğula intikali anlayışı bulunmamaktaydı. Son olarak, askeri bir karaktere sahip olan Memlûk Devleti, etnik menşei, dil vs. her bakımdan kendilerinden farklı olan bir topluma, 267 sene hükmedip, esasında ait olmadıkları ancak hâkim oldukları sahalara sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlardan gelişimine katkı sağlamışlardır. Biz bu çalışma ile Memlûklerin yöneticisi oldukları Mısır ve Suriye sahasında, yerli halk üzerinde nasıl hâkimiyet ve nüfuz sağladıklarını yöneten yönetilen ilişkisi bağlamında izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler– Memlûk Devleti, Memlûkler, Mısır Halkı, Hâkimiyet, İtaat Etmek

TURKISH RULE OVER THE EGYPTIANS: 1250-1517 THE MAMLUKS PERIOD

Abstract – The Mamluk State, one of the most powerful and influential states among the Medieval Turkish-Islamic States, dominated Egypt and Syria between 1250 and 1517. This state differs from the Turkish-Islamic States due to some of its characteristics. The reasons that make the Mamluk State different from other states and make its history interesting in a way are; first of all, the Mamluks had the identity of slaves in the process before they took part in the high-level positions of the state, such as the Sultanate. In addition, in the Mamluk State, where the mamluk system was applied in the most perfect way, there was no inheritance system for the sultanate, that is, the understanding of the inheritance of the sultanate from father to son, finally, the Mamluk State with a military character, ethnic origin, language, etc. was able to rule a society that was different from themselves in every respect for 267 years, and contributed to the social, economic and cultural development of the areas they did not actually belong to but dominated. With this study, we will try to explain how the Mamluks ruled over the local people in Egypt and Syria, in the context of the governed and governed relationship.

Keywords – Mamluk State, Mamluks, Egyptian People, Domination, Obey

GİRİŞ

Devlet, yöneten ve yönetilen şeklinde ikiye ayrılan siyasal bir iktidardır. Devletin toplumsal yapısı bu minvalde, yöneten yönetilen ilişkisi üzerine kuruludur. Yönetilen kesimi oluşturan halk/toplum, devletin bir unsuru olmakla beraber, aynı zamanda devleti meydana getirendir. Toplum, başta aile olmak üzere toplumsal hayatın çeşitli kesimlerinde farklı farklı yapılardan oluşur. Söz konusu bu toplumsal yapılarda ise, etkileme, kontrol etme ve gerektiğinde, zor kullanmaya dayalı bir iktidar olgusu meydana gelmektedir. Bununla beraber oluşan bu iktidar olgusu, sosyal iktidar niteliğinde olup, siyaset biliminin konusu olan siyasal iktidar değildir. Siyasi bir toplumun ürünü olan siyasi iktidar; kaynağı, kapsamı, sınırları ve devletin oluşmasını sağlayan mahiyete yani toplumlara ve toplumsal dinamiklere göre farklılık arz etmektedir. Bir başka deyişle, unsurlar aynı olsa da içerik farklı olabilmektedir (Ceylan, 2003:89-91; Kapani, 2007:14). Çalışma konumuzu oluşturan Memlûk Devleti de bu minvalde, halk ve yöneticileri bakımından kendisine mahsus özellikler taşımaktadır. Biz bu çalışma ile Memlûklerin, yöneticisi oldukları Mısır ve Suriye coğrafyasında, halk üzerinde nasıl hâkimiyet ve nüfuz sağladıklarını yöneten yönetilen ilişkisi bağlamında ele alacağız.

Mısır Halkı Üzerinde Türk Hâkimiyeti

Orta Çağ'da önemli devletler arasında yer alan Memlûk Devleti'nin tarihi, orijinal ve oldukça ilgi çekici bir yapıya sahiptir (Mâcid, 1979:7; Kortantamer, 1984:27). Türk-İslam tarihinde önemli bir yeri olan Memlûk Devleti, 1250-1517 yılları arasında iki buçuk yüzyıl Mısır, Suriye, Hicaz ve Güney Anadolu'da hâkimiyet kurmuştur. Bu devlet, bir emirin liderliğinde önemli faaliyetler içerisinde bulunmanın sonucunda önce Bahrîyye (el-Memâlik el-Bahrîyye) daha sonra Burcîyye (el-Memâlik el-Burcîyye) şeklinde isimlendirilen Memlûklerin yönetiminde ve idaresinde 267 sene hüküm sürmüş olup, sahip olduğu kuvvetli teşkilatı itibarıyla de Haçlıların ve Moğolların saldırılarını önleyebilmiştir (Mâcid, 1979:10, 11; Tekindağ, 1971:1)

Memlûkler, memlûk sistemi ile İslami kadro içerisinde ortaya bir çıkmış bir teşekküldür. Onlar, satın aldıkları hükümetlerin çıkarları doğrultusunda, Kal'atul Cebel'de tabaka (ç.tibâk/atbâk) adı verilen askeri okullarda, askeri ve dini bir eğitim almak suretiyle yetiştirilip, kendilerini

satın alan halife, sultan veyahut emirin amacına yönelik olarak ayrı bir grup teşkil etmek suretiyle hizmet vermekteydiler. Askeri memlûk sistemi, belirtmiş olduğumuz bu maksatlar ile aynı şekilde IX. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar bir takım değişiklikler ile İslam âleminde bilhassa da Mısır'da önemli bir rol oynamıştır. Başlangıçta çok da ehemmiyetli olmayan bu sistem, zaman içerisinde gelişerek Fatmîlerde, Eyyûbilerde ve bizzat kendi ismi ile izafe olunan Memlûk Devleti'nde en mütakâmil bir şekilde ortaya çıkmıştır. Aynı sistemin değişik bir tarzda uygulaması, Osmanlı Devleti'nde de söz konusu olmuştur (Tekindağ, 1971:2; Abâdî, 1982:9; Berkey, 2015:178, 179; Tomar, 2010:288).

Memlûk Devleti'nin yönetimi, Memlûkler tarafından gerçekleştirilmekteydi (Aşûr, 1992:16). Bu sebeple devletin idaresi, askeri bir idareye dayanmaktaydı. Buna binaen askeri ve idari makamlar, asker olan Memlûk emirlerinin idaresindeydi (Kortantamer, 1984:27). Memlûklerde devletin en üst makamını, Sultanlık makamı oluşturmaktaydı. Memlûk Sultanı, yerli halk ve göçebelerden oluşan tebaası için mutlak bir hükümdar pozisyonunda idi (Kortantamer, 1984:30).

Memlûk Devleti, adından da anlaşılacağı üzere kölelik sistemi üzerine kurulmuş bir yapıya sahiptir (Hüseyin, 2000:153). Nitekim bu devlete daimi olarak getirilen¹ kölelere, öncesinde askeri ve dini bir eğitim verilmekteydi. Onlar, aldıkları bu eğitim sonucunda ordunun çeşitli kademelerinde yükselebildikleri gibi, saltanat tahtına dahi çıkabilmekteydiler. Memlûk Devleti'nin temeli, memlûk sistemine dayanması bakımından devlet, askeri karaktere sahipti. Memlûk Devleti'nde uygulanan bu sistem, diğer İslam devletlerinden farklı olarak orijinal bir niteliğe sahipti. Ayrıca bu durum sadece İslam devletleri için değil, dünyadaki herhangi bir devlet için de geçerlidir. Çünkü Memlûkler haricinde hiçbir devlette, istisnaları olmakla beraber, köle olarak getirilenlerin daimi olarak Sultanlık makamında yer almaları örneğine rastlanmamaktadır (Kortantamer, 1984:1-9).

Eyyûbiler zamanından itibaren, temelde Moğol istilasının yaratmış olduğu karışıklıklar sebebiyle cesaretleriyle maruf olan Kıpçaklardan ve onlardan teşekkül eden gruplardan çok sayıda köle satın alınmaya başlanmıştır (Mâcid, 1979:11; Sümer, 1969:27). Sayıları her geçen gün hızla artan bu Kıpçakların adı, bir Türk kavmi ve bu kavmin öncülüğünde kurulan kavimler birliğinden

¹ Memlûkler üç çeşit usülle temin edilmekteydiler. İlki satın alınarak, ikincisi esir veyahut savaş yoluyla ve son olarak hediye takdimi şeklinde gerçekleştirilmekteydi (Takkuş, 2015:16).

gelmekteydi. VIII. yüzyıldan itibaren Kıpçak adı, Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlanmış olup bu isim, İslam tarih ve coğrafya edebiyatında da zikredilen tarihten itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Kıpçaklar Anadolu'ya, Balkanlar'dan ve Kafkaslardan olmak üzere farklı zamanlarda ve değişik sebepler ile gelmişlerdir. XIII. yüzyılın başından itibaren, hayat şartlarının zora girmesi sebebiyle Kıpçakların, bilhassa kıtlık ve hayvan hastalıklarının görüldüğü zamanlarda, sağlıklı olan çocuklarını para karşılığında sattıkları bilinmektedir. Para karşılığında satılan bu Kıpçak çocukları, Mısır'da Eyyübiler zamanında, özel kışlalarda eğitime tabi tutulmakta ve onlardan askeri güç olarak istifade edilmekteydi. Bu zamandan itibaren artık Suriye ve Mısır'a çok sayıda Kıpçak çocuklarının ve gençlerinin getirildiği ve onların orduda yer aldığı bilinmektedir. Sayıları ve nüfuzları artan bu Kıpçakların, zaman içerisinde Memlûk Devleti'nin idari ve askeri yapısında oldukça etkili olmaya başladıkları ve üst düzey görevler ifa ettikleri de bilinmektedir. Nitekim sayıları ve nüfuzları artan bu Kıpçaklar, 1250 yılında kurulan Memlûk Devleti'nin idaresini ele geçirmişlerdir. Kıpçak Türklerinin sadece Mısır ve Suriye'ye değil Hindistan'a da köle tüccarları vasıtasıyla memlûk olarak girmeleri sebebiyle, Türk menşeililerden başka hiçbir kavmin böylesine geniş bir coğrafya üzerinde yayılma gösteremediği bilinmektedir (İbn Haldun, 2000:427; Mâcid, 1979:11,12; Gökbel, 2000:27, 28, 105, 134, 135, 288).

Kıpçaklar, esir olarak getirilenlerin yanı sıra, Moğolların saldırıları neticesinde 1223 ve 1238 yıllarında almış oldukları mağlubiyetler üzerine, kitleler halinde bölgeye dağılmaya başladıkları sırada, bozkır geleneklerini de beraberlerinde getirerek, Mısır'a gelmişler ve Oğuz-Türkmenleri gibi buradaki Memlûk hâkimiyetinin en önemli unsuru olmuşlardır (Tekindağ, 1971:5). Burada zaman içerisinde nüfuzu artmaya başlayan bilhassa Moğol istilasına uğrayan Kıpçak Memlûklerinin, ayrı kışlalarda hep birlikte yer almaları sebebiyle ana dillerini unutmadıklarını belirtmeliyiz (İbn Haldun,

2000:426-429; Kurat, 2002:99, 100; Şeşen, 1969: 35, 36; Gökbel, 2000:99, 100).

Moğol istilasının yaratmış olduğu karışıklıktan istifade ederek, Eyyûbi Sultanı el-Melik es-Salih Necmeddin Eyyûb, çok sayıda Kıpçak satın almıştır. Bu Kıpçaklar, cesaretleri, binicilikleri, ok atma ve savaşçılıktaki sahip oldukları üstün meziyetleri, vücut yapıları ve sadakat açısından efendilerine bağlılıkları ve asil olmaları gibi çok sayıda üstün meziyete sahiptiler. Bu sebeplerle 1241 yılında Necmeddin Eyyûb, satın aldığı ve sayıları Mısır'da hızla artmaya başlayan bu yabancı unsur içerisinde, bilhassa Kıpçak ve Harezmlilerden oluşan, kendisine mahsus yeni bir memlûk grubu oluşturmuştur. Bu grubun adı Bahrîyye olup Necmeddin Eyyûb, kardeşi II. el-Melikü'l Adil'e karşı güç kazanmak ve Eyyûbi Devleti'ni merkezileştirmek için çevresinde kendisine bağlı çok sayıda Türk unsuruna dayalı bu grup için köle edinmiştir. Bu grup, XIV. yüzyılın sonlarına kadar Mısır'da söz sahibi olmuştur. Dolayısıyla Mısır'da, yerli halktan farklı olarak Kıpçak'lardan ve Harizmlilerden teşekkül eden Bahrîyye grubu oluşmuştur. Nil'in üzerindeki Ravda adalarındaki kaleleri müstahkem bir hale getiren Necmeddin Eyyûb, kara ile irtibatı da sağladıktan sonra burayı kendisine merkez edinmiştir. Onun buraya yerleştirdiği memlûkleri, Nil'e nispetle el-Memâlik el-Bahrîyye ismini almıştır (İbn Haldun, 2000:430; İbn Tağrıberdî, 1988:3,4; Tekindağ, 1971:6; Koprman, 1991:512; Takkuş, 2015:26, 27).

Zaman içerisinde nüfuz sahibi olmaya başlayan bu Kıpçak grupları beraberlerinde getirmiş oldukları adet ve ananelerini de devam ettirmişlerdir. Nitekim onlar geldikleri yerler ile ilişkilerini birden kesmemişlerdir. Kıpçaklar, kendi ırklarına mensup olanlar ile münasebetlerini devam ettirmek suretiyle, Mısır'da kendi dillerini konuşmaya devam etmişlerdir (Tekindağ, 1961:26). Bu sebeple bazı Arap müellifleri, Kıpçaklar ve Oğuz-Türkmenleri ile olan münasebetlerde kolaylık sağlaması bakımından çok sayıda eser kaleme almıştır.² Bu eserler, Oğuz-Türkmençe ve Kıpçak Türkçesinin³ Mısır'daki ehemmiyetini göstermektedir (Tekindağ, 1961:5, 6).

² Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu, Mısır'da meydana getirilmiştir. Memlûklerin, aynı kışlalarda bir arada yaşamaları sebebiyle dillerini unutmadıklarını ifade etmiştik. Memlûklerin, Mısır coğrafyasına hâkim olmalarıyla birlikte, onların dilinin yani Kıpçak Türkçesinin, zaman içerisinde yerli halk tarafından öğrenilmesi gereği hâsıl olmuştur. Buna sebep, Memlûk Sultan ve emirlerinin sadece Türkçe konuşuyor olmaları idi. Nitekim Sultan Berkuk'un saltanatı zamanında hukuki meseleler dahi Türkçe konuşularak hallediliyordu. Buna binaen Kıpçak'ça yazılan ilk eserler, lügat-gramer kitaplarından meydana getirilmiştir. Bu kitapların yanı sıra Kıpçak Türkçesiyle telif ve tercüme edilmiş, dini ve dünyevi konuları kaleme alan eserler de mevcuttur. Dünyevi konuları ele alan eserlerin önde gelenleri, atçılık, okçuluk gibi esasında askerliğe dayanan çalışmalardan oluşmaktadır (Gökbel, 2000:170). Lügat ve gramer kitaplarından en temel olanları; Arap filolog Ebü Hayyan tarafından Türk dilini öğretmek amacıyla hazırlanmış ve 1312 yılında tamamlanmış olan *Kitâbu'l İdrâk li Lisani'l Etrâk*; Mısır'da Konyalı bir Türk olan Halil b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış *Kitâb-ı*

Mecmâ-ı Tercümân-ı Türkiye Acemi ve'l Muğali; yazarı bilinmeyen ancak 1425 yılından önce Mısır'da yazıldığı tahmin edilen bir diğer Kıpçak Türkçesine ait sözlük ve gramer kitabı, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eser ve son olarak 15. yüzyıl başlarında Arapça kaleme alınmış bir Türk dili grameri olan *El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l Lügati't-Türkiyye* adlı eserlerdir. Okçuluk ve atçılıkla ilgili kaleme alınmış temel eserlerden; *Baytaratu'l Vâzih*; binicilik kitabı olan *Münyetu'l Guzâtı*; Farsçadan Türkçe'ye tercüme edilen atçılık ve veterinerlik ile ilgili *Kitâbu'l-Hayl*'i ve son olarak okçulukla ilgili Arapça eserlerden derlenerek Türkçe'ye tercüme edilen *Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb (Hulâsa)* adlı eserleri söyleyebiliriz (Demirci, 2003:54-60). Bu Türkçe eserlerin yanında Türk âlimler tarafından Arapça kaleme alınmış eserler de mevcuttur. Selefleri Zengiler ile Eyyübiler dönemlerinden itibaren Memlûkler zamanında, Arapça önemli eserler kaleme alanların başlıcalarından İbn Tağrıberdî ve İbn İyas'ı örnek olarak gösterebiliriz (Ahmet bin Fazlân, 2020:262-265).

³ Kıpçak Türkçesi, Türk dillerinin farklı lehçelere ayrılması ile kendi başına bir dal olarak ortaya çıkmıştır. Türk dilcileri tarafından

Bununla beraber bu eserler, devleti yönetenlerin Arapça, halkın da Türkçe bilmemesi göz önünde bulundurulduğu zaman, yaşanabilecek olan dil yani iletişim sıkıntılarının önüne geçilebilmesi bakımından önem taşımaktaydı (Sülükçü, 2017:423, 424).

Kıpçakların, Kıpçak Türkçesini unutmamaları ve hâkimiyet kurmaya başladıkları Mısır'da, nüfuzlarını gün geçtikçe devam ettirmeleri, dolayısıyla Kıpçak Türkçesi, Mısır'da aristokrasi sınıfının dili haline gelmişti (Kurat, 2002:99). Nitekim Memlûkler döneminde Türk dili, İslam dünyasında Arapça ve Farsçadan sonra üçüncü kültür dili olarak ortaya çıkmıştır (Ahmet bin Fazlân, 2020:266).

Memlûklerin ve Memlûk Sultanlarının büyük bir çoğunluğunun Türk olması sebebiyle Türk dili, Memlûk Devleti'nin resmi dili kabul edilmiştir (Tekindağ, 1961:1). Memlûk Sultanları, Türkçe konuşmakta ve okumaktaydılar. Bununla beraber Arapça ve Farsça eserleri de Türk diline tercüme ettirmektedirler. Onlar böylelikle Türkçe eserlerden meydana gelen kütüphanelerin teşekkül etmesine katkıda bulunmuşlardır (Koprman, 2005:60, 61).

Memlûklerin beraberlerinde getirdikleri Türk kültürüne sahip çıkmaları neticesinde, başta dil olmak üzere giyim-kuşam, beslenme, eğlence gibi yaşam tarzları ve askeri kurallar gibi kültürlerini devam ettirmeleriyle de Mısır'da Türk kültürü daimi olarak sürdürülmeye devam etmiştir (Kortantamer, 1999:183; Kanat, 2007:54).

Memlûk Sultanları, devletin siyasi tarihi boyunca uzunca bir süre, Mısır ve Suriye'nin yerli halkına karışmadan, onlardan ayrı olarak hâkim ve imtiyazlı bir sınıf oluşturmuşlardır. Öyle ki onlardan bazıları, Arapçayı hiç öğrenme gereği dahi duymamıştır (Aşûr, 1992:30; Yiğit, 2019:379). Ancak buradan Memlûk Sultan ve emirlerinin tamamı için aynı şeyi söylememiz mümkün değildir. Onlardan bazıları Arapça ile edebî eserler telif edebilecek kadar Arapça bilmekteydiler. Bununla beraber çoğu Arapça bilmeyip, ümmi olup, Türk dilini konuşmaktaydılar (Kortantamer, 1988:232; Sülükçü, 2017:232).

Memlûk Sultanları ve idarecileri, memlûklerin sahip oldukları askeri ruh hallerini kaybetmemeleri için Burcî Memlûkler dönemine kadar onların, yerli halktan kızlar ile evlenmelerine mani olup⁴, Türk veyahut Çerkez kızları ile evlenmelerini

sağlamışlardır (Aşûr, 1992:28; Yiğit, 2019:379). Bunun için de Memlûklere hususi olarak getirtilen Türk kızlarına maaş dahi bağlanmıştır (Koprman, 2005:56).

Ancak Burcî Memlûkler dönemine geldiği zaman, askeri memlûk sisteminin de bozulmasına muvazi olarak, Burcî Memlûklerin ilk zamanlarında, Sultan Berkuk döneminden itibaren, Sultanların vermiş olduğu izinle Memlûkler, kırsallarından çıkıp şehirlî kadınlar ile evlenmeye başlamışlar ve ayrıca Sultan memlûkleri, farklı meslekler ile de meşgul olmaya başlamışlardır (Yiğit, 2019:134, 135).

Siyasi olarak bunun sonucunda askeri memlûk sistemi zarar görmüştür. Bu menfi durumla beraber Bahrî Memlûkler dönemindeki, Memlûkler ile halk arasında oluşan uzun mesafe, Burcî Memlûkler döneminde biraz daha azalmış ayrıca onların halk ile kültürel bakımdan etkileşimlerinde de artış görülmüştür.

Memlûklerde toplum; sabit ve kapalı bir yapıya sahip olmakla beraber, temel olarak iki kesimden teşekkül etmekteydi (Keleş, 2002:749). İlk kesimi, devletin idaresini elinde tutan askeri sınıf, ikincisini ise; askeri sınıftan etnik menşei itibarıyla farklı olan yani tüm sınıflarıyla beraber bu askeri sınıftan olmayan, çeşitli sosyal tabakalardan meydana gelen halk kesimi oluşturmaktaydı (Kara, 2017:637). Bu iki kesim arasında istisnaları olmakla beraber bir geçişlilik söz konusu değildi. Nitekim askeri sınıfı oluşturan Memlûkler, buna katıyen müsaade etmemişlerdir (Ayaz, 2007:45). Askeri ve hâkim sınıf; giriş kısmında belirttiğimiz gibi Mısır ve Suriye coğrafyasına memlûk olarak getirilip, askeri eğitimden geçirildikten sonra Sultan, ümera ve onların memlûklerinden oluşmaktaydı (Yiğit, 2019:379).⁵

Memlûk Devleti'nde yöneticiler, Mısır ve Suriye halkına her bakımdan yabancı olmaları sebebiyle aralarında bir bağ mevcut değildi. Bu sebepten onlar, yerli halka karşı büyük ölçüde varlıklarının meşruiyeti bağlamında münasebet kurmuşlardır. Memlûkler, idareleri altındaki halkı, kendilerinden daha aşağı seviyede görmüşlerdir. Mısır ve Suriye coğrafyasında imtiyazlı bir askeri sınıf olarak hüküm sürmüşlerdir. Memlûkler, ihtiyaç duymaları sebebiyle sadece idari işler için bir dereceye kadar yerel halktan istifade ederek, onları askeri işlere dâhil

⁴“Orta Türkçe” olarak da adlandırılan bu isim yani dil, yapılan tasniflere göre değişimle birlikte “Batı Türkçesi” olarak da adlandırılmaktadır (Kurat, 2002:100).

⁵Memlûklerin, yerel halkın kızları ile evlenmeleri yasak idi. Ancak onların çocukları (evladu'n-nâs) için bu yasak geçerli değildi. Bu sebeple onlar yerel halk ile karışmakta ve nitekim bu yüzden de

devamlı surette memlûk satın alımı gerçekleştirilmekteydi (Yiğit, 2019:379, 380).

⁶Memlûklerde kölelerin/memlûklerin tacirler tarafından satın alınıp kırsallara yerleştirilmesi, orada askeri okullardaki eğitim süreçleri ve bu eğitim sonunda diplomalarını alıp azad edilişleri hakkında geniş bilgi için bkz. (Ayalon, 1989: 211-247).

etmemişlerdir (Koprman, 1992:28; Ayaz, 2015:117-121).

Siyasi ve idari otorite sahibi olan askeri sınıf, her ne kadar dini, adli ve divani görevlere yerli halktan olan ilim adamlarını tayin etseler dahi sonuçta onlar da askeri sınıfa mensup bir emire tabi olmaları dolayısıyla devletin idaresi ile ilgili söz sahibi olmadıkları gibi herhangi bir yaptırım gücüne de malik değillerdi (Mâcid, 1979:41; Yiğit, 2019:379-381).

Tarihte kurulan devletlerden, hâkim bir sınıfı temsil eden zümrelerin, uzunca bir süre kendilerini yerli halktan ayrı tuttuğu ve onlarla kaynaşma yoluna gitmediği bilinmektedir (Budayev, 2019:2003). Bu şekilde hâkimiyet süren devletlerden birisi de Memlûk Devleti idi. Nitekim Memlûkler, yerli halkla uzunca bir süre hiçbir şekilde karışmamış ve aristokrat bir sınıf oluşturmuşlardır. Onlar, bilhassa Bahri Memlûkler döneminde bu konuya oldukça hassasiyet göstermişlerdir. Hiçbir memlûk, konu ne olursa olsun memlûk olmayan sivil birisi ile münasebette bulunmazdı. Buna binaen Memlûk tarihinde, yönetenler ile yönetilenler arasında, uzun bir mesafe söz konusu iken, yönetilenler kendilerini alakadar eden olaylar karşısında bir nevi seyirci pozisyonunda kalmışlardır. Nitekim böylelikle yerel halk, kendilerinden ne istenmiş ise onu yapmış, kendilerine ne emredildiyse emirleri yerine getirmişlerdir.

Memlûk Devleti'nde yönetilen kesimi oluşturan ve pasif bir konumda yer alan Mısır toplumu, çeşitli sosyal tabakalardan meydana gelmekteydi. Bu tabakalar birbirlerinden çeşitli açılardan farklılık göstermekte ve her bir tabaka, hak ve görev bakımından birbirlerinden ayrılmaktaydı (Koprman, 1992:29).

Makrizî, Mısır toplumunu, gelir, emniyet, istikrar, idari ve siyasi açıdan yedi sınıf halinde taksim etmiştir. Bu sınıflar; devlet ricalı, elit tabaka (üst düzey tüccarlar, fakihler, soylular), orta sınıf (orta halli tüccarlar, maaşlı ve ücretliler, pazarcılar), çiftçiler, köylüler, sanatkârlar ve küçük el sanatları erbabı ve son olarak tüm bunlardan yoksun olan yoksullar idi (el-Makrizî, 1997:147-150). Makrizî'nin yapmış olduğu bu tasnif, bir takım eksikliklerle beraber genel olarak bize Memlûklerde toplum yapısını sunmaktadır.

Mısır halkını, yaşadıkları yerler bakımından tasnif edersek, şehirde yaşayanlar, köy sakinleri ve son olarak bedeviler şeklinde bir gruplandırma yapmamız mümkündür. Mısır ve Suriye şehirlerinin Memlûkler zamanında, dünya ticaretinin kavşak noktası haline

alması sebebiyle bilhassa Kahire, İskenderiye, Dimyat, Dımaşk, Beyrut gibi şehirler adeta birer cazibe merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla halkın büyük bir kısmı, bu şehirlerde yerleşim göstermiştir. Şehirlerin aksine köylerde yaşayanlar ise, toprağa bağlı çiftçiler ve özellikle hububat tarımında faaliyet gösteren imalathane sahiplerinden oluşmaktaydı. Çiftçiler, toprağın sahibi olan askerlerin denetimi altında, kendilerine devlet tarafından yüklenen ağır vergileri ödemekle mükelleftiler. Bu bakımdan maddi sıkıntı çeken çiftçiler, üstüne bir de bedevilerin saldırıları sonucunda büyük zorluk çekmekteydiler. Söz konusu bedeviler ise, kırsal bölgelerde yaşamakta olup, Mısır ve Suriye'de yaşadıkları tüm yerlerde, köyleri basmak, kervanları yağmalamak, asayiş bozmaya yönelik her türlü faaliyeti sergilemekten herhangi bir çekince duymamışlardır (Aşûr, 1992:56-63; el-Makrizî, 1997:342, 343; Ayaz, 2015:120, 121).

Memlûkler döneminde, Mısır ve Suriye coğrafyasında çeşitli bölgelerde yarı göçebe bir halde yaşayan Arap kabileleri ise, daha yerel toplumsal bir yapılanmaya sahip olup, devleti yönetenler ve halk içinde daimi olarak huzursuzluk kaynağı olarak görülmüştür (Koprman, 1992:30; Kara, 2017:637).⁶

Burada çok tabii olarak yerli halkın, kendisinden etnik menşei bakımından farklı olan askeri bir zümreye neden itaat etmiş olabileceği akla gelebilir. Bir başka deyişle yönetilenler sınıfında yer alan ve çoğunluğunu Araplaşmış Kıptilerin oluşturduğu yerli halk, Mısır'ın iktidarına sahip Memlûklere neden itaat etmiş olmalıdır?

Esasında yönetilenlerin iktidarını kabul etmenin çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları: ceza korkusu, menfaat umudu, çaresizlik duygusu, ilgisizlikten ve bıkkınlıktan, farklı bir seçenek olmamasından ve bazı ortak değerleri sorgulamadan iktidardakileri doğrudan kabul etme gibi sebeplerden oluşmaktadır. Yöneten kesim için bu sebeplerden hangisi olursa olsun aslında, bunun çok da bir ehemmiyeti yoktur. Önemli olan bu sebeplerden herhangi birisinin, onların iktidarlarına meşruluk sağlamasıdır. Bununla beraber iktidarın sahipleri, yönettikleri halkı, kendilerini sınırlayan bir güç olarak görmezdi. Onlar, iktidardakilerin meşruiyetlerini sağlamalarına yardımcı olan unsurlar olarak görüldüğünden, kendi rızaları veyahut zorlama yolu ile yöneticilere itaat etmelerinin de bir önemi yoktur. İktidar için esas olan, halkın bir şekilde kendilerine rıza göstermeleridir (Gezen, 2019:9).

Memlûklerden önce Mısır coğrafyasında, teşekkül etmiş diğer Türk-İslam devletleri zamanında da Türklerin bu coğrafyada yerli halktan farklı bir kültür

⁶ Memlûkler döneminde Arapların isyanları için bkz. (Ayaz, 2007:53-68).

yapısına sahip olduğunu, dolayısıyla Mısır halkının⁷ Memlûklerden önce de kendilerine yabancı olan bir grup tarafından yönetildiğini biliyoruz. Bununla beraber Tolunoğulları'ndan önce burada sadece Arap kültürü hâkimken, Memlûklere kadar uzanan süreçte zaman içerisinde, Eyyûbiler vasıtasıyla Büyük Selçuklu Devleti'nin kültür yapısının Afrika'ya sokulmasıyla beraber İran, Arap ve Türk kültürü karışımından meydana gelen kendine has ayrı bir kültürel oluşum ortaya çıkmıştır. Siyasi açıdan Tolunoğulları zamanından Memlûklere kadar uzanan süreçte burada saltanat süren Türk devletlerinin bu coğrafyada hâkim olmalarını sağlayan en önemli etkenin, bu devletlerin askeri karakterli bir devlet yapısına sahip olması gözükmemektedir (Hitti, 1980:1003, 1004).

Türklerin Mısır'a yönelmesinin ve bu bölge üzerinde yerleşim göstermek istemelerinin elbette ki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açılardan birçok sebebi bulunmaktaydı. Nitekim Mısır, eski çağlardan itibaren köklü bir tarihi birikime sahipti ve burası küçüklü büyüklü birçok devletin üzerinde hâkim olmak için mücadele verdiği bir coğrafyadır. Mısır için Herodot'un, "Mısır, Nil'in hediyesidir" sözü, Mısır'ın üzerinde hâkimiyet kuran her devlet ve topluluk için ne denli büyük bir kıymet arz ettiğini göstermesi bakımından son derece önem taşımaktadır. Nil nehri, Mısır'a tarih boyunca her zaman hayat veren, Mısır'ın jeopolitik açıdan önem kazanmasında birinci derecede rol oynamaktadır. Bu nehir, güneyden kuzeye doğru uzayarak Akdeniz'e dökülmektedir. Tarih boyunca Mısır'daki yerleşim, Mısır'a hayat veren Nil nehri etrafında gerçekleşmiş olup burada yerleşim gösteren topluluklar, çoğunlukla tarımla uğraşmışlardır.

Memlûkler dönemi tarih yazarlarından Makdisî, Türklerin Mısır'a getirilmesini, Mısır ve halkı için Allah'ın onlara vermiş olduğu bir nimet, gizli hikmet ve lütuf olarak değerlendirmektedir. Makdisî'nin, Türklerin Mısır'a gelmesi veyahut getirilmesi ile ilgili tespitleri ve Türklerin Araplardan farklı olarak hangi yönlerden ayrıştığı, kendisinden birebir aldığımız sözleriyle şu şekilde ifade edilmektedir; "Bil ki, Allah kullarına sayısız büyük nimetler bahşetti. Sadece onun insana verdiği İslam ve Mısır'a Türklerin getirilmesi nimet olarak bize yeter. Onlar diğer birçok nimetle, değerli özellikle başka birçok insanlardan ayrılırlar. İnsanların çoğu hatta hepsi bunu bilmezler. Bu, bir Allah vergisidir, Allah onlara vermiştir. Bu onun kimseye bildirmedeği bir manadır (sırdır). Belki bunun sebebi, Arapların fesat çıkarması, taşkınlıklarıdır (Makdisî, 2019:69, 70)."

Makdisî, Araplar için Türklerin ülkelerine gelmeleri ve başlarına yönetici olarak geçmelerinin bir lütuf olduğunu bildirmekle beraber, Türkler için de aynı şekilde bu durumun onlara Allah tarafından verilmiş bir nimet, lütuf olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir;

Allah'ın yarattıklarına, kudretine, Türklerin hallerinin başlangıcına, sonuna bak. Allah onları küfür ve sapıklıktan nasıl kurtardı. İman ve İslam yoluna nasıl sevk etti. Fakir ve muhtaçken nasıl zengin, mal sahibi kıldı. Esaret, kölelik olan küfür zincirinden kurtarıp nasıl hür ve Müslüman kıldı. Çeşitli dünya nimetleri verdi, derecelerini yükseltti, Müslümanlara emir ve hâkim, yeryüzünde istediği kullarına sultan kıldı. İslam dininin bereketiyle dünyadaki âlimler, fakihlerden nasıl faydalandırdı, diğer güzel sıfatlara, huylara, faydalı adaba nasıl sahip kıldı (Makdisî, 2019:69, 70).

Türkler zorla, istemeden, esaret yoluyla fakirlik, açlık, küfür ülkesinden İslam, peygamberler, sahabe, ulema, evliya ülkelerine getirilmekteydiler. Onlar İslam ülkesine kâfir, acem, fakir, muhtaç, konuşamayan hayvanlar gibi, bir şeyden anlamaz halde getiriliyorlar. Kelime-i şehadet öğretilmesi sonucu İslamiyet ile müşerref oluyorlar. Ardından sünnet edilerek temizleniyorlar. Sonra mümkün olduğu kadar Kuran ve hadis okuyorlar. Bundan sonra kemal derecelerine yükselerek savaş sanatlarını tamamlayıp güzelliğin zirvesine çıkıyorlar. Emir, memlûk oluyorlar, büyükler, seyyidler, Müslümanların reisleri arasına katılıyorlar. Felaketler karşısında ileri gelenlerden oluyorlar. Bundan sonra onlar arasından samimi Müslüman olanlar, İslam sevgisi eti, kanı, aklıyla mezcedilmiş olanlar çıkıyor. Ayrıca içlerinden Allah'ın yücelttiği kudret ve iradesiyle sultan, imam kıldığı kişiler çıkıyor. Onlardan emir ve Müslümanların ileri gelenlerini idare eden bilgili, tecrübeli, insaflı, adil davranan; basiret, kerem, ihsan sahibi, âlimleri, fakirleri, dostları seven, sebiller, ribatlar, köprüler, camiler, medreseler, türbeler inşa eden, bunlara mushaflar, cüzler, âlimler, iyi kişiler, fakir Müslümanlar için kitaplar vakfeden emirler çıkıyor... (Makdisî 2019:72, 73).

Makdisî, Türklerin halk tarafından nasıl görüldüğü ve ileri gelenler nezdindeki konumu için ise; *Mazlum kişilere şefaatte, inkârcılardan şikâyetlerin hakkını almada, hasımlar arasını düzeltmede sözleri geçerlidir. Onlar bir anlaşmazlık meclisine varırlar, hasımlara anlaşmalarını tavsiye ederlerse kabul edilir, hemen iki taraf kani olup anlaşırlar, kalpleri*

⁷ Mısır'da nüfus, Araplar, Rumlar, Kiptiler ve Zencilerden oluşmaktaydı (el-Makrizî, 1997:725; Çiçek, 2002:646).

rahatlar. Hatta çarşılarda yollarda insanlar şiddetli çekişmeye, dalaşmaya, bağırma dalsalar, az miktarda Türk onları asalarıyla, kırbaçlarıyla vursalar kavga edenler etrafa dağılırlar, kaçarlar. Bununla beraber kavga eden kişilere fakihler, kadılar uğrasa onlara aldırış etmeyip kavgalarına devam ederler, onları önemsemezler. Askere gidelim soralım derse haksız olan hemen kaçar. Halkın güzel sözlerinden biri Türkler Mısır'ın tuzudur cümlesidir (Makdîsî 2019:86).

Memlûklerde, devletin idaresinde söz sahibi olmak bağlamında toplum, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere temelde iki kısma ayrılmaktaydı. Birbirinden keskin çizgiler ile ayrılan bu iki kısmın ilkin; devletin idaresi hususunda tek yetkili olan askeri sınıf, ikincisini ise; farklı tabakalardan oluşan halk oluşturmaktaydı. Makdîsî'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere her açıdan birbirlerinden farklı olan bu iki kesimin yöneten ve yönetilenler olarak bir bütün halinde bir devlet teşekkül etmeleri her iki kesim için de idare etmeleri veya edilmeleri bağlamında tamamlayıcı mahiyette görünmektedir. Ancak buradan Memlûklerde halkın, yöneticiler üzerinde hiçbir etkileri olmadığı ve Memlûk Sultanlarının hali hazırdaki Mısır halkının zayıf bir yapıya sahip olması sebebiyle onların rıza veyahut memnuniyetleri hususunda hiçbir çaba harcamadıkları anlamı çıkarılmamalıdır.

Bilindiği üzere Memlûkler, Mısır'da hüküm süren Eyyûbilerden, Mısır tahtını zorla ele geçirmişlerdi. Onların bu sebeple, gasp olayını ve sahip oldukları köle geçmişlerini unutturmaları gerekmektedir. Memlûklerin iktidarlarının meşruluğu açısından ayrıca Mısır halkının sevgisini kazanmak adına kendilerini ispat etmeleri yani Memlûklerin bir bakıma büyük olaylar içerisinde bilhassa da kahraman konumunda yer almaları gerekmektedir. Nitekim bu hususta, onların karşılarında devletin kuruluş yıllarında, onlar tarafından mağlup edilecek, iki büyük düşman/dış tehlike durmaktaydı.

Bunlardan ilkin Haçlılar, ikincisini ise, Moğollar oluşturmaktadır. Memlûklerin Moğollara karşı kazandıkları Ayn Calut zaferi ile Memlûkler, köle asıllı kimliklerini ve Mısır tahtını, gasp ederek ele geçirdiklerini halka ve büyük ölçüde diğer devletlere unutturmuşlardır. Onlar 1260 yılından itibaren artık başta Mısır ve Suriye halkı olmak üzere İslam âleminde durdurulamaz addedilen Moğolları yenen yani Moğol felaketinin önüne geçebilenler olduklarını ispatlamışlardır.

Memlûklerin Moğolları adeta hezimete uğrattıkları Ayn Calut zaferi, tarihçi Baybars el-Mansurî'nin; *"Türklerin kararlılığı sayesinde uzaklaştırılmış oldu. Onların gücüyle şirkin burnunu toprağa sürttü. Bu*

onların öçlerini almak için uğraş verdikleri ilk hadise ve yarattıkları destanların ilkiydi" sözleriyle Memlûklerin İslam âlemindeki yerinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır (Baybars el-Mansurî, 2016:98). Kazanılan bu zafer ile aynı zamanda, yerli halkın da gönlünü fetheden Memlûklerin üstlenmiş oldukları, "Müslümanları koruma" misyonu, onların yabancıları oldukları bu topraklarda, uzun bir süre daha hâkimiyet sürmeleri için gerekli olan meşruluğu sağlamış oldu (Kopruman, 2005:98).

Mısır halkı yapısı itibarıyla Memlûklerin başlarına yönetici olarak geçmelerine ve üzerlerinde hâkimiyet kurmalarına itiraz edebilecek bir pozisyona sahip değildi. Ancak bununla beraber onlar, Memlûklerin yönetimine karşı zaman zaman tepkilerini isyan ederek veyahut destek vererek göstermişlerdi. Bu bakımdan Memlûk Devleti tarihinde halkın göstermiş olduğu en bariz tepkileri, Sultan Zeyneddin Ketboğa'nın, (1294-1296) Sultan el-Melik en-Nasır'ın (ikinci ve üçüncü saltanat dönemleri 1299-1309/1310-1341) ve Sultan Baybars el-Çaşnigir'in (1309-1310) saltanatları dönemlerinde görmekteyiz.

Sultan Ketboğa'nın saltanatının (1294-1296) ilk dönemlerinden itibaren ülkede, siyasi ve ekonomik açıdan sıkıntılar görülmekteydi. Bu sıkıntılarının başında ise, kıtlık gelmekteydi. Nil'in su seviyesinin yeterli ölçüde yükselmemesi sebebi ile iyi ürün alınmaması sonucunda kıtlık ileri derecede artmıştı (İbn İyas, 1960:112; Kanat, 2019:48). Mısır'da ve civarında pahalılık ve ölüm sayısı da oldukça fazlaydı. Pahalılık o denli artmıştı ki bazıları, ölümleri ve köpekleri dahi yemek zorunda kalmıştı. Bunun akabinde Mısır'da düzen bozulmuş ve çok sayıda insan başka ülkelere göç etmek durumunda kalmıştır (Yafî, 1997; İbn İyâs, 1960:112; İbn Tağriberdî, 2013:84).

Devletin içtimai ve iktisadi durumunun bu derece kötü olduğu vakitte Sultan Ketboğa, Moğollara sempati beslemiş ve onlara karşı ileri düzeyde ilgi göstermiştir. Onlardan önde gelenlerine tabihaneler vermiş ve onların mukaddem emirler derecesine yükselip, Kal'atul Cebel'de oturmalarına imkân tanımıştır. Buna karşı Moğolların hal ve hareketleri, başta emirler olmak üzere rahatsız edici bulunmaktaydı. Nihayetinde onlar, Moğolları adeta başlarına bela eden Sultan Ketboğa'nın aleyhine karşı tavır takınmışlardır. Zamanla da Ketboğa'ya karşı besledikleri kin, nefrete dönüşmüştür. Devletin üst yönetiminde yaşanan bu gerginlik ise halka sirayet etmiş ve halk açıkça, Ketboğa'nın yüzüne karşı lanet okur hale gelmiştir. Böylelikle onlar da emirler gibi onun saltanatından yüz çevirmişler, öyle ki adeta onun saltanatından iğrenir olmuşlardır. Sonunda Ketboğa, Sultanlığına yönelik muhalif olan memlûklerin ayaklanması neticesinde hezimete

uğramış, kaçmış ve kendisine bağlı bir grup da kalmamıştır (İbn İyâs, 1960:112-114; Baybars el-Mansurî, 2016:137, 138).

Sultan el-Melik en-Nasır Muhammed'in ikinci saltanatı 1310 yılında son bulduğu vakit halk, Ketboğa'nın saltanatı zamanında olduğu gibi Nil suyunun çekilmesi olayını, en-Nasır Muhammed'in Mısır tahtından gitmesine bağlamış ve bu durum, hayat pahalılığına, ölümlere sebep, bela ve musibet olarak görülmüştür (Baybars el-Mansurî, 2016:179).

Nitekim el-Melik en-Nasır Muhammed'in ikinci saltanatından sonra tahta çıkan Sultan Baybars el-Muzaffer el-Çaşnigir'in saltanatı zamanında halkın, sabık Sultana bağlılıkları ve ona halen destek vermeleri, Sultanın ümera ve halk nezdinde tam anlamı ile otorite kurmasına engel olmuştur. Durumun kendisi için kritik bir hal aldığını gören Sultan Baybars el-Çaşnigir, Halife Müstekfi Billâh'tan kendisine yaptığı biati yenilemesini istemiştir. Her ne kadar biat merasimi tekrarlınsa da bu, sonucu değiştirmemiştir. en-Nasır Muhammed'in kendisine destek veren emirler ile birlikte Dımaşk'a gitmek üzere Kerek'ten ayrıldığını ve savaşmaksızın Dımaşk ve Suriye'nin şehirlerini ele geçirdiğini haber alınca, Sultan tahttan feragat etmekten başka bir çare bulamamıştır (İbn İyâs, 1960:129, 130; el-Aynî, 1992:129-147; Yiğit, 2019:76, 77).

SONUÇ

Memlûk Devleti Sultanları, en başından itibaren Mısır'da saltanat tahtına geçebilmek için baskı, şiddet, zorbalık ve bunların en son noktası olan suikast düzenlemekten çekinmemişlerdir. Ancak zaman aralığı Orta Çağ olsa bile şiddet yoluna başvuran kişilerin iktidarları, meşru olarak kabul görmemekteydi. Nitekim bu şekilde elde edilen iktidar, halkın istek ve iradesinin dışında gerçekleşmiş olmaktadır. Memlûkler, Mısır coğrafyası üzerinde hâkim olmaya başladıkları ilk zamanlarda, toplum tarafından doğrudan kabul edilmeseler de çok geçmeden gelişen tarihi hadiseler neticesinde onların toplum tarafından ülkelerine ve kendilerine faydalı görülmesi neticesinde hâkimiyetleri, halk ve diğer devletler tarafından kabul görülmüştür.

Memlûk Devleti'nde, yöneticilik gibi üst düzey görevlerde yer alabilmek için, memlûk olmak yani askeri memlûk sisteminden gelmiş olmak gerekliydi. Bu hususa sahip her emir için iktidara ve diğer üst düzey görevlere bir kural olmaksızın ulaşılabilirdi. Ancak gücün, fırsat eşitliği yarattığı bu devlette halka, saltanat ve üst düzey idari görevler kapalı idi. Bununla beraber halkın, Memlûklerin iktidarda

olmalarında veya olamamalarında tamamıyla etkisiz olduklarını söylemek yanlış olacaktır. Nitekim Memlûkler, yönetime halkı dâhil etmemiş olsalar da onların rızalarını veyahut isyan veya muhalif hareketlerini dikkate almak durumunda kalmışlardır. Halk, Memlûk Sultanları ülkede siyasi ve iktisadi istikrarı sağladığı ve Haçlılar, Moğollar gibi dış düşmanlara karşı zafer kazandığı sürece Memlûklerin neden başlarında yönetici olarak yer aldıklarını sorgulamamış ve bu sebeplerle onların iktidarlarını kabul etmişlerdir. Nitekim Memlûkler, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açılarından Mısır halkı için bir engel ve tehdit oluşturmayıp, bilakis aksi yönde bu coğrafyaya her açıdan önemli katkılarda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abâdî, A. M. (1982), *Kıyâm Devletü'l Memâlik el-Ulâ fi Mısır ve's Şam*, Beyrut.
- Ahmet bin Fazlân. (2020), *İbn Fazlân Seyahatnâmesi*, (Çev: Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul.
- Âşûr, S. A. (1992), *el-Mücteme el-Mısırî fi Asr Selâtin el-Memâlik*. Kahire.
- Ayalon, D. (1989), "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", (Çev: Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1:4, 211-247.
- Ayaz, F. Y. (2007), "Türk Memlûkler Döneminde Mısır Halkının Siyasî Olaylara Karşı Tutumu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7:1, 45-94.
- Ayaz, F. Y. (2015), *Memlûkler (1250-1517)*, İsam Yayınları, Ankara.
- Baybars el-Mansûrî. (2016), *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, (Çev: Hüseyin Polat), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Berkey, J. P. (2015), *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*, Klasik, İstanbul.
- Budayev, N. M. (2019), *Memluk Tarihinden Bir Yaprak Kim Bu Çerkesler*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, A. (2003), "İslam'da Siyasal İktidar (Velâyet-i Âmme)" *Erzincan Binali Yıldırım Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 1-2:VII, 89-104.
- Çiçek, K. (2002), "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Toplum ve Ekonomi", *Türkler Ansiklopedisi*, 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 339-351.
- Demirci, J. (2003), "Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi Çalışmaları", *Türkoloji Dergisi*, 16:2, 53-64.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. (1992), *İkdu'l Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zaman*, 5, (Nşr: M. M. Emin), Kahire.
- el-Makrizî, Takıyuddîn Ahmed b. Ali. (1997), *İğâseti'l Ümme bi Keşfi'l Gumme*, 1, (Thk: Kerem Hilmi Ferhat), Kahire.
- el-Makrizî, Takıyuddîn Ahmed b. Ali. (1997), *Kitabu'l-Mevâ'iz ve'l-İ'tibar bi-Zikri'l Hıtat ve'l-Âsâr*, 1-2, (Thk: M. Zeynuhum-M. eş-Şarkâvî), Kahire.
- Gezen, N. (2019), *Memlûk Devleti, Delhi Türk Sultanlığı ve Türkiye Selçukluları'nda Saltanat Nâipliği*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Gökbek, A. (2000), *Kıpçak Türkleri*, Ötüken, İstanbul.
- Hitti, P. (1980), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev: S. Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin, Abdülmünim Muhammed Hamdi. (2000), *Dirâsât fi Tarihi'l-Eyyübiyyîn ve'l Memâlik*, İskenderiyye.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. (2000), *Kitâbu'l İber ve Divânu'l Mübtede ve'l Haber fi Eyyâmî'l Arab ve'l Berber ve men Âsarahum min Zevî's Sultânî'l-Ekber*, Beyrut.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. (1960), *Bedâi'u'z-Zuhûr fi Vekâi'i'd-Duhûr*, 1, (Nşr: Muhammed Mustafa Ziyade), Kahire.
- İbn Tağriberdî. (2013), *En-Nücümü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- İbn Tağriberdî. Ebu'l Mehasin Cemaleddin Yusuf. (1988), *ed-Delîlü's-Şâfi ale'l-Menhelü's-Sâfi*, (Nşr: Fehim M. Şeltût), Kahire.
- Kanat, C. (2007), "Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII:1, 53-62.
- Kanat, C. (2019), "Ketboğa", *TDVİA*, Ek-2, Ankara, 47-49.
- Kapani, M. (2007), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Kara, A. (2017), "Memlûk Toplumu: Sosyal Yapı, Şehirler ve İktisadî Faaliyetleri Üzerine Bir Bakış", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, (Ed: A. Demir-T. Kalkan-E. Erdoğan), Gece Kitaplığı, Ankara.
- Keleş, B. (2002), "Memlûkler Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler Ansiklopedisi*, 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 394-398.
- Koprıman, K. Y. (1991), "Bahriyye", *TDVİA*, 4, 512.
- Koprıman, K. Y. (1992), "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", *DGBİT*, İstanbul.
- Koprıman, K. Y. (2005), *Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)*, Makaleler, (Yayına Haz: E. Semih Yalçın-Altan Çetin), Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kortantamer, S. (1984), "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2:1, 27-45.
- Kortantamer, S. (1988), "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", *Belleten*, LII, 227-246.
- Kortantamer, S. (1993), *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Kortantamer, S. (1999), *Memlûklarda Türk Kültürü*, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir.
- Kurat, A. N. (2002), *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Murat Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Mâcid, Abdülmun'im. (1979), *Nüzumu Devleti Selâtinî'l-Memâlik ve Rûsûmuhum fi Mısır*, 1, Kahire.
- Makdîsî, Muhibbeddin Ebu Hamid (2019), *Mısır'daki İslâm Devletleri ve Türk Memlûklerin Faziletleri*, (Çev: R. Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Sülükçü, Y. (2017), "Memlûkler Döneminde Mısırdaki Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi", *International Journal of Language Academ*, 5:7, 423-436.
- Sümer, F. (1969), "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, 1-147.
- Şeşen, R. (1969), "Eski Araplara Göre Türkler", *Türkiyat Mecmuası*, 15:7, 11-36.
- Takkuş, M. S. (2015), *Tarihu'l Memalik fi Mısır ve's Şam*, Darü'n-Nefais, Beyrut.
- Tekindağ, Ş. (1961), *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul.
- Tekindağ, Ş. (1971), "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, 25, 1-38.
- Tomar, C. (2010), "Tabaka", *TDVİA*, 39, 288.
- Yafî, Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman el-Yemanî el Mekkî, (1997), *Mir'atu'l Cenân ve İbretü'l Yakzan fi Ma'rifeti havadisî'z-Zaman*, 4, Beyrut.
- Yiğit, İ. (2019), *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayhan, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The Mamluk State, one of the most powerful and influential states among the Medieval Turkish-Islamic States, dominated Egypt and Syria between 1250 and 1517. This state differs from the Turkish-Islamic States due to some of its characteristics. The reasons that make the Mamluk State different from other states and make its history interesting in a way are; first of all, the Mamluks had the identity of slaves in the process before they took part in the high-level positions of the state, such as the Sultanate. In addition, in the Mamluk State, where the Mamluk system was applied in the most perfect way, there was no inheritance system for the sultanate, that is, the understanding of the inheritance of the sultanate from father to son. Finally, the Mamluk State, which has a military character, differs in terms of ethnic origin, language, etc. ruled a society different from them in every way for 267 years in fact, they have contributed to the social, economic and cultural development of the fields they do not belong to but dominate. In this study, we will try to explain how the Mamluks gained dominance and influence over the local people in the field of Egypt and Syria where they were the rulers, in the context of the governed relationship.

From the very beginning, the Mamluk Sultans did not hesitate to carry out oppression, violence, tyranny and assassination, which is the last point of these, in order to take the throne in Egypt. However, even if the time interval was medieval, the power of those who resorted to violence was not accepted as legitimate. As a matter of fact, the power obtained in this way was realized outside the will and will of the people.

The military class, which is the only authority in the administration of the state in the Mamluks, the second; it consisted of people from different strata. The formation of a state as a whole as the rulers and the ruled, which are different from each other, seems to be complementary for both groups in terms of their administration or being administered. In the Mamluk State, it was necessary to be a mamluk, that is, to have come from the military mamluk system, in order to take part in high-level positions such as administrators. Power and other high-ranking posts could be reached without a rule for any emir with this feature. However, in this state where power created equality of opportunity, the sultanate and high-level administrative duties were closed to the people. As a matter of fact, although the Mamluks did not include the people in the administration, they had to take into account their consent or rebellion or opposition movements. As long as the Mamluk Sultans ensured political and economic stability in the country and won victories against external enemies such as the Crusaders and the Mongols, the people did not question why the Mamluks took their place as rulers and accepted their power for this reason. As a matter of fact, the Mamluks did not pose an obstacle or threat to the Egyptian people in terms of political, social, economic and cultural aspects, on the contrary, they made significant contributions to this geography in all aspects.

As it is known, the Mamluks seized the Egyptian throne by force from the Ayyubids who ruled in Egypt. For this reason, they had to make them forget the usurpation and their slave past. In terms of the legitimacy of their power, the Mamluks had to prove themselves in order to win the love of the Egyptian people, in other words, the Mamluks had to take part in the big events, especially in the hero position. As a matter of fact, in this matter, two great enemies/external dangers were standing in front of them during the foundation years of the state, which would be defeated by them.

The first of these is the Crusaders, and the second is the Mongols. With the victory of the Mamluks against the Mongols, Ayn Calut, the Mamluks made the people and largely other states forget their slave-based identity and the Egyptian throne by usurping them. Since 1260, they have proven that they are the ones who defeated the Mongols, who were considered unstoppable in the Islamic world, especially the people of Egypt and Syria, that is, they were able to prevent the Mongolian disaster.

İMALAT SANAYİ ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL ADALET VE İŞ TATMİNİ ALGILARININ İNCELENMESİ¹

Emel KESİM^{1*}

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİB Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim Organizasyon ABD

* emel.kesim@beun.edu.tr

+ ORCID: 0000-0002-2914-875X

Öz-İş tatmini, çalışanın işine karşı oluşturduğu tepki veya duyguların toplamıdır. Örgütsel adalet algısı ise çalışanların örgütteki davranışları ve uygulamaları ne derece adil bulduklarını ifade eder. Örgütsel adalet kavramı, dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet boyutları ile değerlendirilmektedir. İş tatmini, içsel ve dışsal tatmin boyutları ile değerlendirilmektedir. Bu çalışmada iş tatmini ile örgütsel adalet algısının açıklanması için yapılan alan yazın taraması ve bu iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik Zonguldak'ta faaliyette bulunan imalat sanayi çalışanlarının üzerinde yapılan, örgütsel adalet algıları ile iş tatmini araştırmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmada veri toplama anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik cinsiyet, medeni hal, çalışma statüsü, yaş, eğitim mesleki kadem ve gelir düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde Weiss, Davis, England ve Lofquist (1967) tarafından içsel, dışsal ve genel doyum düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilip Baycan (1985) tarafından Türkçeye çevrilen Minnesota İş Doyum Ölçeği kullanılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde Niehoff ve Moorman (1993) tarafından dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarını ölçmek amacıyla geliştirilen ve Polat (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Ankete 150 kişi katılmış, bunlardan 118 adedi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda iş tatmini ve örgütsel adalet arasında doğrusal ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Örgütsel adalet algısının tüm alt boyutlarıyla beraber iş tatminine etki ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler- Örgütsel Adalet, İş Tatmini, Örgüt

INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL JUSTICE AND JOB SATISFACTION PERCEPTIONS OF MANUFACTURING INDUSTRY EMPLOYEES

Abstract- Job satisfaction is the sum of the reactions or feelings of the employee towards his job. The perception of organizational justice, on the other hand, expresses how fair the behaviors and practices of the employees in the organization are. The concept of organizational justice is evaluated with distributive, procedural and interactional justice dimensions. Job satisfaction is evaluated with internal and external satisfaction dimensions. In this study, the results of the literature review conducted to explain the perception of job satisfaction and organizational justice and the results of the organizational justice perceptions and job satisfaction research conducted on the manufacturing industry employees operating in Zonguldak regarding the relationship between these two variables are included. Data collection in the study was carried out using the questionnaire method. In the first part, there is information about gender, marital status, working status, age, education, professional seniority and income level to determine demographic characteristics. In the second part of the questionnaire, the Minnesota Job Satisfaction Scale, which was developed by Weiss, Davis, England, and Lofquist (1967) to measure internal, external and general satisfaction levels, and translated into Turkish by Baycan (1985), was used. In the third part of the questionnaire, the Organizational Justice Scale, which was developed by Niehoff and Moorman (1993) to measure the perceptions of distributive, procedural and interactional justice and adapted into Turkish by Polat (2007), was used. 150 people participated in the survey, 118 of them were used. As a result of the research, it was found that there is a linear and significant relationship between job satisfaction and organizational justice. It is seen that the perception of organizational justice affects job satisfaction with all its sub-dimensions.

Keywords- Organizational Justice, Job Satisfaction, Organization

¹ Etik Onayı: Bu çalışma için etik onay, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 23.11.2022 ve 240481 sayılı olarak alınmıştır.

1.GİRİŞ

Örgütlerin sahip oldukları en büyük değer insan gücüdür. Teknolojide yaşanan gelişmelerin hızı artsa da, insana olan ihtiyaç önemini yitirmeyecektir. Dolayısıyla istihdam edilen çalışanları adalet ve iş tatmini bağlamında memnun edebilmek oldukça önemlidir. Adams'ın (1965) "Adalet Teorisi" ne dayanan bir tarihsel süreci olan örgütsel adalet kavramına ait ölçek daha sonraki yıllarda Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilmiş ve Polat (2007) tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alanyazında bu teoriyi temel alan araştırmalar yapılmıştır. Araştırmaların temelini çalışanların örgüte katkıları karşısında örgütten elde ettikleri faydalar ile diğer çalışanların elde ettiklerini kıyaslamaları oluşturmaktadır. Bu durumda, dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet kararlarının çalışanlar açısından ne anlama geldiği önem kazanmaktadır.

İş tatmini, çalışanın işe ait deneyimlerinin değerlendirmesi sonucunda memnuniyeti veya memnuniyetsizliği olarak tanımlanabilir. Weiss, Davis, England ve Lofquist (1967) tarafından tatmin düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği, Baycan (1985) tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alan yazında bu teoriyi temel alan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda farklı sektörlerde adalet kavramının iş tatminini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir.

Hem adalet hem de iş tatmini gözle görülüp elle tutulamayan soyut değerlerdir. İş hayatında adalet algısı, çalışanların kendilerini güvende hissetmelerine, örgütsel bağlılıklarına ve iş tatminine etki etmektedir. Örgüt içerisinde adaletin ya da adaletsizliğin varlığından çok, bunun çalışanlar tarafından algılanma şekli daha önemlidir. Çünkü çalışanlar algıladıkları şekliyle olumlu veya olumsuz bir tutum geliştirip bu yönde davranma eğiliminde olurlar.

Bu çalışmada, çalışanların örgütsel adalet anlayışı ile iş tatmini arasındaki ilişki incelenmiştir. Günümüzde bu kavramların örgütler açısından önemli hale gelmesi bu çalışmanın yapılmasına sebep olmuştur. Araştırmanın imalat sektöründe faaliyette bulunan özel firmada çalışan personel üzerinde yapılmasının sebebi, örgütsel adalet kavramının hiyerarşik ilişkinin bulunduğu her ortamda görülebilir olması nedeniyle iş tatminine olan etkisinin incelenebilir olmasıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet kavramının 1987 yılında Greenberg tarafından yılında gerçekleştirilen çalışma ile hukuk sisteminden farklı disiplin olan örgüt disiplini kullanılması, bir kavram olarak ifade edilmesi ve yaygınlaşması ile başladığı düşünülür (Altunkurt ve Yılmaz, 2010). Örgüt açısından adalet, çalışanların örgütteki

uygulamalarla bağlantılı olarak adaleti algılama düzeyidir. Örgütsel adalet, çalışanların buldukları kurumlarda adil olunup olunmadığına ilişkin algısının nelerden kaynaklandığına ve bunun sonuçları nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Son yıllarda alanyazında farklı sektörlerdeki etkileriyle ilgili olarak birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları; memnuniyet (Cohen-Charash ve Spector, 2001), çalışanların adalet tutumları ile örgütsel bağlılık (Sweeney ve McFarlin, 1993) konularında, bazıları ise iş performansı (Colquitt vd., 2002), işten ayrılma niyetleri (Masterson vd., 2000), konularında gerçekleştirilmiştir.

Cremer (2005), örgütsel adaletin herhangi bir örgütün tüm faaliyetlerinde önemli kontrol faktörü olduğunu ifade etmektedir. Greenberg'e göre (1996) örgütsel adalet, işgörenlerin, kendilerine ne kadar adil davranıldığına dair inançlarıdır. Alanyazında örgütsel adaletin üç boyutu dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet olarak tanımlanmıştır.

Dağıtımsal adalet; çalışanların görev, terfi, rol ve statü, fırsat, ceza/ödül, hizmet, ücret gibi konularla ilgili aldığı sonuçların algılanmasını ifade eder (Folger ve Cropanzano, 1998). Dağıtımsal adalet alt boyutunda, çalışanlar dağıtımın hakkaniyetli olup olmadığı hakkında bir tutum geliştirirken kendileri ile aynı veya farklı örgütlerde çalışıp benzer görevlerde bulunan çalışanların kazançlarını kıyaslarlar. Dağıtımsal adalet, dağıtımın doğru ve etik kurallar çerçevesinde olup olmadığını gösterir.

İşlemsel adalet; sonuçları belirlemek için kullanılan süreç, yöntem ve mekanizmalar ile ilgili adalet sorunları olarak tanımlanabilir (Folger ve Cropanzano, 1998). İşlemsel adalet çalışma koşulları, görevde yükselme, ücret ve performans ölçümü gibi konularda elde edilen kazanımların dağıtımına ilişkin uygulamaların adil ve doğru yöntemler ile gerçekleştirilmesini ifade eder.

Etkileşimsel adalet; bir işlemin yürütülmesi sırasında çalışanlar arası uygulanan davranışların kalitesine atıfta bulunur (Bies ve Moag, 1986). Etkileşimsel adalet kavramı çalışma ortamındaki kişiler arasındaki ilişkileri, çalışanların algı ve tutumlarını yönlendirir. Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki ilişkiler örgütsel adaletin belirleyicilerindedir. Bu ilişkinin kalitesi etkileşimsel adalet alt boyutunun şeklini belirler. Çalışanlara verilen değer, gösterilen saygı, alınan kararların doğru aktarımı, alınma sebebinin ne olduğu ve kararların açıklanması sırasında sergilenen davranışın adil olup olmadığı konularını içerir.

Çalışanlar yönetim tarafından kendilerine karşı sergilenen tavırları adalet göstergesi olarak algırlar. Bunun sebebi ise örgüt içerisinde çalışanların kişilik ve haklarına saygı gösterilmesine duydukları gereksinimdir. Çalışanlar, sadece kararlar alınırken uygulanan işlemlerin ne olduğu ve ne

kadar uyulduğuna değil, ayrıca bu kararlar uygulanırken kendilerine gösterilen tavır ve açıklamaların yeterliliğiyle de ilgilenirler. İşyerinde adaletsizlik durumları, olumsuz duygular yaratır ve çalışanların davranışları üzerinde olumsuz etkilere sahiptir ve bu nedenle, çalışanlar arasında istenen tutumu oluşturmak için bir faktör olarak işyerinde örgütsel adaleti iyileştirmenin önemi üzerinde durulmalıdır. Çalışanlar ile alınan kararlar üzerine fikir alışverişinde bulunmak, anlaşılır iletişim kurmak, karar alırken nasıl ve ne sebeple alındığıyla ilgili açıklamalar yapmak ve çalışan haklarında eşitliğe dikkate etmek, önyargısız davranmak gibi konularda yöneticilerinin hassas olduğuna inanan çalışanlar alınan karar ve uygulamaları daha kolay kabullenecektir.

2.2. İş Tatmini

İş tatmini, her alanda yaygın biçimde kullanılan bir kavramdır. Birçok araştırmacı, iş tatmini ile stres ve tükenmişlik, motivasyon, işten ayrılma niyeti, işyeri ortamı, örgütsel bağlılık, güçlendirme, performans, işten ayrılma niyeti ve kişisel özellikler gibi faktörler arasındaki bağlantıları kurmuştur (Fairbrother ve Warn, 2003; Chen vd., 2006; Ghiselli vd., 2001; Furnham vd., 2002;). İş tatmini, çalışan tarafından iş deneyimlerinin değerlendirilmesine dayanan bir durumdur. İş tatmini çalışanın işine karşı gösterdiği pozitif veya negatif tutumdur. İşgörenin işine karşı pozitif tutumu iş tatminini, negatif tutumu ise iş tatminsizliğine neden olmaktadır.

Bir tutum olarak iş tatmini, değerlendirici, bilişsel ve duyusal bileşenlerden oluşan bir tanım olarak kavramsallaştırılmaktadır. İş tatmini, örgütsel hedeflere ulaşılmasına yardımcı olan kararlı çalışanlarla sonuçlanacağından, çalışanın davranışını veya iş tatminini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Çalışanlar, örgüt tarafından adil davranıldığını hissettiklerinde, iş tatminin bir göstergesi olan olumlu tutum ve davranışlar göstermeye başlarlar. İş tatmini sağlayan işletmelerin, çalışan bulmakta zorluk çekmediği, çalışanların iş devamsızlığı ve iş bırakma gibi eylemlere girmediği ve devamlılık gösterdikleri bilirken, çalışanda iş tatminsizliğine neden olan işletmelerde iş devamsızlığı ve bırakma eylemleri görülmektedir (Keleş, 2006). Çalışan açısından bakıldığında iş tatmini elde eden çalışan fiziksel ve psikolojik açıdan kendisini motive edilmiş olarak hissedecektir. Bu da iş ve özel yaşantısına olumlu etki edecektir. Örgütsel açıdan iş tatmini sağlandığında; uygunsuz hareketlerin ve kalifiye çalışanların örgütten ayrılmasının engellenmesi, etkinlik, verimlilik, nitelikli ve kaliteli işlerin artışı, süreklilik ve karlılık kavramlarında olumlu sonuçlar elde edilecektir. Tett ve Meyer (1993) iş tatmini oluşmayan çalışanın iş tatmini oluşan çalışana oranla işe devamsızlık ve işten ayrılma düşüncesinin daha fazla olduğunu vurgular.

Locke (1976), iş ile ilgili olan yedi faktörün iş tatmini ile ilgili olduğunu ifade etmektedir ki bunlar; fiziksel olarak zorlayıcı bir iş ortamı, işe duyulan gerçek ilgi, çok stresli olmayan iş ortamı, eşit teşvik, uygun çalışma koşulları, çalışanların öz saygısıyla övünme ve sorunların yönetimi, yönetimden destek, iyi maaş ve/veya terfilerin varlığıdır.

İş tatmini konusu, kamu ve özel sektörde önemli bir konu olarak görülmektedir. Çalışanın işle ilgili tutumları kişisel veya çevresel özellikler tarafından belirlenebilmektedir. Uzun yıllar aynı örgütte çalışan işgörenin iş yerindeki konumu, tatmin ya da tatminsizliği etkileyecektir. Çalışanların iş tatminlerinin incelenmesinde motivasyon teorilerinden yararlanılmaktadır. Heterojen özelliğe sahip olan bir varlık olan insan kavramına bağlı olarak, tatmin ve tatminsizlikte değişkenlik göstermektedir. Bir kişinin tatmin olduğu işten diğeri tatmin olmayacaktır.

Yönetim ve işgörenler karşılıklı olarak beklenti içerisinde olabilir. Bu beklentiler, iş tatminini direkt ya da indirekt etkilemektedir. Locke (1976); ücret, işin kendisi, çalışma ortamı, terfi çalışma ortamındaki ilişkiler, eğitim, yetki ve sorumluluk, yöneticilerin tutumu, sosyal aktiviteler, iş sağlığı ve güvenliği ile statü olarak iş tatminsizliğine neden olan faktörleri örgütsel ve bireysel faktörler olarak iki grupta toplamıştır. İş tatminine etki eden bireysel faktörler alanyazında; demografik özellikler, zeka, meslek ve tecrübe olarak ifade edilirken; örgütsel faktörler işin kendisi, yönetim, ücret, yükselme fırsatları, diğer çalışanlar, çalışma koşulları olarak ifade edilebilir.

İş tatminsizliğine neden olan faktörler çalışanların niteliklerine uymayan işlere yerleştirilmeleri, işini iyi yapamama duygusu, kötü liderlik, kötü çalışma koşulları, çalışanın takdir edilmemesi, stresli ortamlar şeklinde ifade edilebilir. Şimşek vd. (1998) yaptıkları çalışmada işinden tatmin olmayan çalışanda işe yabancılaşma ve soğuma, işi geciktirme, devamsızlık, işgücü devri, dikkat bozuklukları ve çeşitli psikosomatik rahatsızlıklar görüldüğünü belirtmiştir. Durak ve Serinkan (2007) tatminsizliğin yol açtığı başlıca davranışlar olarak; verim düşüklüğü, şikayet ve yakınmaların artması, işe devamsızlık, işe gecikme oranının yükselmesi, personel devir oranının yükselmesi gibi durumları saymaktadırlar. Sarker'e göre (2003), işinden tatmin olmuş işgörenin üretkenliği artarken örgüte bağlılığı da artmakta ancak tersi durumda işine bağlılığı azalmakta ve verimliliği ise düşmektedir. Nelson ve Quick'e göre (1995), iş tatminsizliği olan çalışanlar, tatmin olanlardan daha fazla devamsızlık yaparlar ve zamanla işten ayrılmak isterler. Luthans'a göre (1985) ücret, işin kendisi, terfiler, denetim, çalışma grubu ve çalışma koşulları iş tatmini veya tatminsizliğini etkilemektedir. Dolayısıyla iş tatminsizliğinin beden ve ruh sağlığına, devamsızlığa, işgücü devrine, iş kazalarına, sendikal faaliyetlere, yabancılaşmaya ve erken emekliliğe etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak, işinde tatmin olmayan bir çalışan, hem kendisini hem de çalıştığı örgütü olumsuz bir şekilde etkileyecektir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezlerinin Geliştirilmesi

Örgütsel adalet, özellikle çalışanlara iş tatmini konusunda büyük bir etki sağlamaktadır. Alanyazındaki çoğu araştırmada örgütsel adalet boyutlarıyla iş tatmini arasında

pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür (Choi, 2011; Chang & Dubinsky, 2005; Colquitt vd., 2001). İşcan ve Sayın'ın (2010) yaptığı çalışmada örgütsel adalet ve iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Cohen ve Spector (2001) tarafından üç tür örgütsel adalet kullanılarak yapılan çalışma, dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adaletin iş doyumunu önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir. Elamin ve Alomaim (2011), Clay-Warner vd. (2005); örgütsel adaletin üç boyutunun iş tatmini üzerinde önemli bir etkisi olduğunu kanıtlamıştır. Sonuçları belirlemek için kullanılan araçlara (işlemsel adalet) ve çalışanın aldığı sonuçların adaletine (dağıtımsal adalet) yönelik çalışan algısının daha yüksek olması, çalışanın iş tatmini düzeyini artırma eğilimindedir (Fatt, Khin ve Heng, 2010).

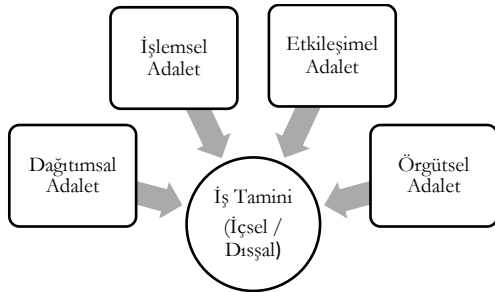
Araştırmanın amacı iş tatminine çalışanların örgütsel adalet algısının etkisini belirlemek ve aralarındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktır. Ayrıca çalışanların demografik özelliklerinin iş tatmini ve örgütsel adalet düzeylerine etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Çalışanların iş tatmini ve örgütsel adalet algıları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H2: Örgütsel adalet iş tatminini etkilemekte ve yükseltmektedir.

H3: Çalışanların iş tatmini ve örgütsel adalet algıları demografik özelliklerine göre farklılık gösterir.

3.2. Araştırmanın Modeli

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma 30.11.2022 tarih ve 415 protokol numaralı, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Etik Kurul izni ile 2022 Aralık ayında Zonguldak ilinde bulunan ısıtma sistemleri üreten bir işletmenin üretim fabrikalarında çalışan mavi ve beyaz yakalı çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. İşletmenin Zonguldak ilinde üretim birimi, 81 ilde ve 61 yabancı ülkede satış bayisi ve servisi bulunmaktadır. İşletme 61.000 ihracatçı firma arasından ilk 1000 firma arasında yer almaktadır. Araştırma gerçekleştirilirken zaman ve maliyet unsurları göz önüne alınmış ve araştırma kapsamı coğrafik açıdan, araştırma dönemi ve cevaplayıcı grubu açısından sınırlandırılmıştır. İşletmenin araştırma yapıldığı dönemde ortalama personel sayısının N=200 olduğu görülmüştür. Çalışmada yüz yüze anket yöntemi ile 150 çalışana ulaşılmış

ve bu çalışanların 118'inin verileri geçerli olarak alınmıştır. Örnekleme erişme yüzdesi %78 oranında gerçekleşmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışanlara anket çalışması ile ilgili ön bilgi verilip onayları alınmıştır. Kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik cinsiyet, medeni hal, çalışma statüsü, yaş, eğitim mesleki kıdem ve gelir düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde Weiss, Davis, England ve Lofquist (1967) tarafından içsel, dışsal ve genel doyum düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilip Baycan (1985) tarafından Türkçeye çevrilip, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olan Minnesota İş Doyum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek içsel ve dışsal doyum alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçekte toplam 20 madde bulunmaktadır. İçsel doyum alt boyutunda 12 madde; dışsal doyum alt boyutunda 8 madde bulunmaktadır.

Anketin üçüncü bölümünde Niehoff ve Moorman (1993) tarafından dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarını ölçmek amacıyla geliştirilen ve Polat (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel adalet ölçeği, toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin dağıtımsal adalet boyutunu 6 madde, işlemsel adalet boyutunu 9 madde ve etkileşimsel adalet boyutunu ise 4 maddeden oluşmaktadır.

3.5. Sınırlılıklar

Araştırmada ana kütle olarak ısıtma istemi üretimi yapan tek bir firma örneklem seçilerek nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler 2022 yılı Aralık ayında Zonguldak ilindeki üretim birimlerinde görev yapan 118 katılımcının görüşleri ile sınırlıdır.

3.6. Varsayımlar

Çalışmaya dahil edilen katılımcıların ölçek ifadelerini doğru cevaplandıkları düşünülmektedir.

3.7. Araştırma Verilerinin Analizi

Analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 25.00 paket programı ile yapılmıştır. Ölçeklere ait boyutların dağılımlarının incelenmesinde K-S normallik testi uygulanmış ve eğiklik-basıklık değerleri incelenmiştir. Dağılımların normal dağılıma yakınsadığı görüldüğünden dolayı normal dağılım yaklaşımı gösteren testler uygulanmıştır (p>0,05). Verilerin analizi konusunda için t testi ve varyans analizi testi uygulanmıştır. Varyans analizi testi sonucunda farklı olan ölçümlerin değerlendirilmesi için Sidak post.hoc testi yapılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacı ile korelasyon analizleri ve ölçekler arasındaki ilişkinin çoklu düzeyde incelenmesi için regresyon analiz yapılmıştır. Araştırma ölçeğinin yapısal geçerliliğinin değerlendirilmesinde açımlayıcı faktör analiz

ve Cronbach Alpha güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Araştırmada Zonguldak'ta faaliyet gösteren imalat sanayi çalışanlarının örgütsel adalet algıları ve iş tatmini ile bu iki değişken arasındaki ilişki ölçülmüştür. Bu nedenle araştırmanın bağımsız değişkeni örgütsel adalettir. Araştırmanın bağımlı değişkeni iş tatminidir. Alanyazın incelemeleri sonucunda görüldüğü gibi örgütsel adalet algısı çalışanların iş tatmini açısından önem arz etmektedir.

3.8. Bulgular

3.8.1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Demografik Özellikleri ve Dağılımı

Tablo 1: Örneklemin Genel Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	23	19,5%
	Erkek	95	80,5%
Medeni Hal	Evlü	81	68,6%
	Bekar	37	31,4%
Göreviniz	İşçi	82	69,5%
	Ustabaşı	4	3,4%
	Birim Sorumlusu	7	5,9%
	İdari personel	12	10,2%
	Yönetici	13	11,0%
Yaşınız	18-25	13	11,0%
	26-33	24	20,3%
	34-41	25	21,2%
	42-49	31	26,3%
	50 ve üzeri	25	21,2%
Eğitim	İlköğretim	42	35,6%
	Ortaöğretim	48	40,7%
	Önlisans	8	6,8%
	Lisans	18	15,3%
Gelir	Lisansüstü	2	1,7%
	5500-9500 TL	106	89,8%
	9501-13500 TL	11	9,3%
	17501-21500 TL	1	0,8%
Çalışma Süre	0-5 yıl	70	59,3%
	6-10 yıl	29	24,6%
	11-15 yıl	13	11,0%
	16-20 yıl	5	4,2%
	21 ve üzeri	1	0,8%

Araştırmada örneklemin %19,5'nin kadın ve %80,5'nin erkek olduğu görülmüştür. Örneklemin % 68,6'nın evli ve %31,4'nin bekar olduğu tespit edilmiştir.

Örneklemin % 69,5 ile işçi, % 3,4 ile ustabaşı, % 5,9 ile birim sorumlusu, % 10,2 ile idari personel ve %11 ile yönetici olarak görev yapmaktadır.

Örneklemin % 11 ile 18-5, % 20,3 ile 26-33, % 21,2 ile 34-41, % 26,3 ile 42-49 ve % 21,2 ile 50 yaş ve üzerinde yaşlarda olduğu görülmüştür.

Örneklemin % 35,6 ile ilköğretim, % 40,7 ile ortaöğretim, % 6,8 ile ön lisans, % 15,3 ile lisans ve %1,7 ile lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir.

Örneklemin gelir düzeylerinin % 9,8 ile 9500 TL altında ve % 9,3 ile 9015-13500 TL arasında olduğu görülmüştür.

Örneklemin % 59,3 ile 5 yıl ve altında, %24,6 ile 6-10 yıl arasında, % 11 ile 11-15 yıl arasında ve % 4,2 ile 16-20 yıl arasında çalışma kıdemine sahiptir.

3.8.2. Ölçeklerin Güvenilirlik ve Geçerliliğinin Değerlendirilmesi

Tablo 2: Ölçeklerin Güvenilirlik ve Geçerliliğinin Değerlendirilmesi

Boyutlar	X±s.s.	Güvenilirlik	İç Tutarlılık	Açıklanan Varyans	KMO
Dağıtımsal Adalet	2,05±0,76		0,75	%21	
İşlemsel Adalet	1,96±0,78	0,88	0,74	%18	0,81
Etkileşimsel Adalet	1,98±0,70		0,77	%30	
İçsel Tatmin	3,98±0,49		0,76	%38	
Dışsal Tatmin	3,94±0,53	0,89	0,77	%36	0,82
Genel İş Tatmini	3,96±0,48		0,77	(total)	

Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin 0,88 olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda ölçeğin üç alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu boyutların dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet alt boyutları olduğu görülmüştür. KMO örneklem yeterlilik sayısının 0,81 ve açıklanan varyans oranının %69 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin genel olarak geçerliliğinin sağlandığı ifade edilebilir. Boyut puanları incelendiği zaman dağıtımsal adalet boyutu için 2,05±0,76, işlemsel adalet boyutu için 1,96±0,78 ve etkileşimsel adalet boyutu için 1,98±0,70 olduğu görülmüştür. Alt boyut puanlarının 5 üzerinde değerlendirildiği düşünüldüğünde örgütsel adalet algısının düşük sayılabilecek bir düzeyde olduğu görülmüştür.

Çalışmada kullanılan iş tatmini ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin 0,89 olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda ölçeğin iki alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu boyutların içsel ve dışsal alt boyutları olduğu görülmüştür. KMO örneklem yeterlilik sayısının 0,82 ve açıklanan varyans oranının %74 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin genel olarak geçerliliğinin sağlandığı ifade edilebilir. Boyut puanları incelendiği zaman içsel tatmin boyutu için 3,98±0,49, dışsal tatmin boyutu için 3,94±0,53 ve genel iş tatmini boyut puanlarının 3,96±0,48 olduğu görülmüştür. İş tatmini alt boyut puanlarının 5 üzerinde değerlendirildiği düşünüldüğünde iş tatmini düzeylerinin orta seviyenin üzerinde yüksek sayılabilecek bir düzeyde olduğu ifade edilebilir. İş tatmini boyutunda içsel ve dışsal tatmin düzeylerinin birleşiminde genel iş tatmini düzeyi elde edilmektedir.

3.8.3. Örgütsel Adalet Alt Boyutları ve Örneklemin Demografik Özellikleri

Tablo 3: Örgütsel Adalet Alt Boyutları ve Örneklemin Demografik Özellikleri

		Dağıtımsal Adalet		İşlemsel Adalet		Etkileşimsel Adalet	
		X±s.s.	p	X±s.s.	p	X±s.s.	P
Cinsiyet	Kadın	2,01±0,68		1,74±0,52		1,85±0,46	
	Erkek	2,06±0,79	0,74	2,01±0,83	0,01*	2,01±0,74	0,04*
Medeni Hal	Evlü	2,06±0,76		1,97±0,76		1,99±0,67	
	Bekar	2,02±0,79	0,59	1,94±0,85	0,61	1,97±0,76	0,77
Göreviniz	Mavi yakalı	1,97±0,52		1,80±0,93		1,79±0,55	
	Beyaz Yakalı	1,82±0,50	0,41	1,86±0,61	0,44	1,90±0,51	0,16
Yaşınız	18-25	1,63±0,29	0,01*	1,45±0,38	0,01*	1,58±0,37	0,01*

	26-33	2,19±0,82		1,93±0,76		1,99±0,71	
	34-41	1,90±0,67		1,86±0,72		1,99±0,63	
	42-49	2,18±0,82		2,15±0,83		2,01±0,7	
	50 ve üzeri	2,11±0,84		2,14±0,86		2,14±0,84	
Eğitim	İlköğretim	2,1±0,74		1,94±0,68		1,98±0,7	
	Ortaöğretim	2,08±0,88	0,05	2,05±0,88	0,07	2,02±0,76	0,12
	Önlisans	1,83±0,72		2,10±1,1		1,97±0,58	
	Lisans ve üzeri	2±0,53		1,80±0,61		1,89±0,6	
Gelir	5500-9500 TL	2,06±0,77	0,28	1,93±0,76	0,40	1,96±0,7	0,46
	9501-13500 TL	1,96±0,76		2,18±1		2,18±0,72	
	Çalışma Süre	0-5 yıl	1,93±0,59		1,86±0,69		1,78±0,63
	6-10 yıl	2,28±1,03	0,01*	2,14±0,89	0,03*	2,1±0,76	0,04*
	11 yıl ve üzeri	2,14±0,62		2,2±0,74		2,2±0,78	

*0,05 düzeyinde anlamlı farklılık

Örneklemin cinsiyetlerine göre dağıtımsal adalet düzeylerinin farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p=0,74$). İşlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin ise cinsiyete göre farklı olduğu; kadın örneklemin işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek düzeylerde olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Örneklemin medeni durumlarına göre dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklı seviyelerde olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Örneklemin görevlerine göre dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklı seviyelerde olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Mavi yakalı ve beyaz yakalı çalışanların örgütsel adalet algı düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür.

Örneklemin yaşlarına göre dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın nedeninin 18-25 yaş arasında olan örneklemin dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde olmasından kaynaklandığı görülmüştür.

Örneklemin eğitim düzeylerine göre dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklı seviyelerde olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Çalışmada farklı seviyede eğitime sahip olan çalışanların örgütsel adalet algı düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür.

Çalışmada 5500-9500 TL ve 9501-13500 TL arasında geliri olan örneklemin dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklı seviyelerde olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Örneklemin çalışma sürelerine göre dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın nedeninin çalışma süresi 5 yıl ve altında olan örneklemin dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin diğer çalışma gruplarına göre daha düşük düzeyde olmasından kaynaklandığı görülmüştür.

3.8.4. İş Tatmini Alt Boyutları ve Örneklemin Demografik Özellikleri

Tablo 4: İş Tatmini Alt Boyutları ve Örneklemin Demografik Özellikleri

		İçsel Tatmin		Dışsal Tatmin		Genel İş Tatmini	
		X±s.s.	P	X±s.s.	p	X±s.s.	p
Cinsiyet	Kadın	4,13±0,41	0,16	4,04±0,29	0,11	4,09±0,32	0,13
	Erkek	3,94±0,50		3,92±0,57		3,93±0,51	
Medeni Hal	Evlü	4,01±0,46	0,51	3,94±0,54	0,79	3,98±0,47	0,44
	Bekar	3,90±0,54		3,94±0,51		3,92±0,51	
Görevi niz	Mavi Yakalı	3,74±0,51	0,01*	3,71±0,57	0,01*	3,73±0,51	0,01*
	Beyaz Yakalı	4,11±0,48		4,09±0,35		4,1±0,41	
Yaşınız	18-25	4,02±0,51	0,33	4,14±0,46	0,06	4,08±0,46	0,09
	26-33	4,06±0,39		3,99±0,46		4,02±0,39	
	34-41	4,06±0,44		4,07±0,41		4,06±0,41	
	42-49	3,93±0,53		3,75±0,62		3,84±0,54	
	50 ve üzeri	3,85±0,54		3,91±0,56		3,88±0,54	
Eğitim	İlköğretim	3,96±0,53	0,15	3,89±0,66	0,13	3,92±0,57	0,11
	Ortaöğretim	3,96±0,47		3,95±0,46		3,95±0,43	
	Önlisans	3,89±0,44		3,84±0,52		3,87±0,47	
Gelir	Lisans ve üzeri	4,16±0,42	0,22	4,08±0,38	0,55	4,12±0,38	0,43
	5500-9500 TL	3,99±0,46		3,95±0,52		3,97±0,46	
	9501-13500 TL	3,87±0,68		3,91±0,62		3,89±0,64	
Çalışma Süre	0-5 yıl	4,01±0,46	0,01*	3,99±0,53	0,01*	4,00±0,47	0,01*
	6-10 yıl	4,04±0,46		3,93±0,47		3,98±0,43	
	11 yıl ve üzeri	3,64±0,58		3,64±0,57		3,64±0,56	

*0,05 düzeyinde anlamlı farklılık

Örneklemin cinsiyetine, medeni durumlarına, yaşlarına, eğitim düzeylerine ve gelir düzeylerine göre içsel, dışsal ve genel iş tatmini düzeylerinin farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Örneklemin görevlerine göre içsel, dışsal ve genel iş tatmini düzeylerinin anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Farkın nedeninin mavi yakalı olarak görev yapan örneklemin beyaz yakalılara göre daha düşük düzeylerde iş tatminine sahip olduğu ifade edilebilir ($p=0,01$).

Örneklemin çalışma sürelerine göre içsel, dışsal ve genel iş tatmini düzeylerinin anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Farkın nedeninin çalışma yılı atıkça iş tatmini düzeylerinin azaldığı şeklinde ifade edilebilir ($p=0,01$).

3.8.5. İş Tatmini ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki

Tablo 5: İş Tatmini ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki

		İçsel Tatmin	Dışsal Tatmin	Genel İş Tatmini
Dağıtımsal Adalet	r	0,60*	0,62*	0,61*
	p	0,01	0,01	0,01
İşlemsel Adalet	r	0,58*	0,65*	0,65*
	p	0,01	0,01	0,01
Etkileşimsel Adalet	r	0,67*	0,67*	0,70*
	p	0,01	0,01	0,01

*0,05 düzeyinde anlamlı ilişki

Çalışmada örneklemin dağıtımsal adalet düzeyleri ile içsel tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,60$, $p=0,01$); dağıtımsal adalet düzeyleri ile dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde

ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,62$, $p=0,01$) ve dağıtımsal adalet düzeyleri ile genel iş tatmini düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,61$, $p=0,01$).

Çalışmada örneklemin işlemsel adaleti düzeyleri ile içsel tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,58$, $p=0,01$); işlemsel adaleti düzeyleri ile dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,65$, $p=0,01$) ve işlemsel adaleti düzeyleri ile genel iş tatmini düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,65$, $p=0,01$).

Çalışmada örneklemin etkileşimsel adalet düzeyleri ile içsel tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,67$, $p=0,01$); etkileşimsel adalet düzeyleri ile dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ($r=0,67$, $p=0,01$) ve etkileşimsel adalet düzeyleri ile iş tatmini düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,70$, $p=0,01$).

Genel olarak örgütsel adalet ve iş tatmini arasında pozitif düzeyde ve güçlü ilişkiler olduğu görülmüştür. Örgütsel adalet düzeyi yüksek olan çalışanların iş tatminlerinin de o şekilde yine yüksek olacağı ifade edilebilir.

Tablo 6: Regresyon Modeli

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler			Model testi	
	Dağıtımsal Adalet (β)	İşlemsel Adalet (β)	Etkileşimsel Adalet (β)	F Model	R2
İçsel Tatmin	0,06 $p=0,01$	0,14 $p=0,01$	0,61 $p=0,01$	81,09 ($p=0,01$)	0,44
Dışsal Tatmin	0,17 $p=0,01$	0,25 $p=0,01$	0,33 $p=0,01$	92,49 ($p=0,01$)	0,56
Genel İş Tatmini	0,17 $p=0,01$	0,21 $p=0,01$	0,49 $p=0,01$	101,28 ($p=0,01$)	0,63

Çalışmada tasarlanan modellerde iş tatmini alt boyutları bağımlı ve adalet alt boyutları ise bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Çalışmada içsel tatmin düzeylerine dağıtımsal, işlemsel, etkileşimsel adalet düzeylerinin anlamlı şekilde etki ettiği görülmüştür. Dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet ve içsel tatmin düzeyleri arasında kurulan modelin anlamlı olduğu görülmüştür ($F=81,09$; $p=0,01$). Modelin açıklama yeteneğinin %44 düzeyinde olduğu ve oranın yeterli kabul edilebilir olduğu görülmüştür ($R^2=0,44$). Son olarak dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet katsayılarının anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,01$).

Sonuçlara göre içsel tatmin düzeyinin dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet düzeylerinden pozitif yönde etkilendiği görülmüştür. İçsel tatmin düzeyine en yüksek etkiyi etkileşimsel adalet düzeyinin yaptığı görülmüştür. Etkileşimsel adalet düzeylerinin artmasının içsel tatmin düzeyini artıracacağı ($\beta=0,61$) ifade edilebilir. Dağıtımsal adalet ($\beta=0,06$), işlemsel adalet ($\beta=0,14$)

düzeylerinin etkisinin benzer yönde, düşük etkide olduğu ifade edilebilir.

Çalışmada dışsal tatmin düzeylerine dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet düzeylerinin anlamlı şekilde etki ettiği görülmüştür. Dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet ve dışsal tatmin düzeyleri arasında kurulan modelin anlamlı olduğu görülmüştür ($F=92,49$; $p=0,01$). Modelin açıklama yeteneğinin %56 düzeyinde olduğu ve oranın yeterli kabul edilebilir olduğu görülmüştür ($R^2=0,56$). Son olarak dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet katsayılarının anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,01$).

Sonuçlara göre dışsal tatmin düzeyinin dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet düzeylerinden pozitif yönde etkilendiği görülmüştür. Dışsal tatmin düzeyine en yüksek etkiyi etkileşimsel adalet düzeyinin yaptığı görülmüştür. Etkileşimsel adalet düzeylerinin artmasının dışsal tatmin düzeyini artıracacağı ($\beta=0,33$) ifade edilebilir. Dağıtımsal adalet ($\beta=0,17$), işlemsel adalet ($\beta=0,25$) düzeylerinin etkisinin benzer yönde, düşük etkide olduğu ifade edilebilir.

Çalışmada genel tatmin düzeylerine dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet düzeylerinin anlamlı şekilde etki ettiği görülmüştür. Dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet ve dışsal tatmin düzeyleri arasında kurulan modelin anlamlı olduğu görülmüştür ($F=101,28$; $p=0,01$). Modelin açıklama yeteneğinin %63 düzeyinde olduğu ve oranın yeterli kabul edilebilir olduğu görülmüştür ($R^2=0,63$). Son olarak dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet katsayılarının anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,01$).

Sonuçlara göre iş tatmini düzeyinin dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet düzeylerinden pozitif yönde etkilendiği görülmüştür. İş tatmini düzeyine en yüksek etkiyi etkileşimsel adalet düzeyinin yaptığı görülmüştür. Etkileşimsel adalet düzeylerinin artmasının dışsal tatmin düzeyini artıracacağı ($\beta=0,49$) ifade edilebilir. Dağıtımsal adalet ($\beta=0,21$) ve işlemsel adalet ($\beta=0,17$) düzeylerinin etkisinin benzer yönde, düşük etkide olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

İş tatmini, çalışanların memnuniyet düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Bu, ekip üyeleri/yöneticiler, kurumsal politikalar ve işlerinin çalışanların yaşamları üzerindeki etkisi gibi faktörlere bağlı olarak oluşmaktadır. İş tatmini açısından aynı işyerinde, aynı koşullar altında, bir çalışanın işini iyi hissetmesini sağlayan faktörler başka bir çalışan için geçerli olmayabilir.

İş tatmini kavramına etki eden faktörlerden biri olarak kabul edilen örgütsel adalet ise çalışanların firmanın adillğini algılama şeklidir. Çalışanlar, kararların alınması sırasında uygulanan işlemler esnasında kendilerine karşı gösterilen davranış ve yapılan açıklamanın yeterliliği sonucunda firmanın adaletli olup olmadığını sorgularlar. Lee ve Wei,

(2017), yaptıkları çalışmada etkileşimsel adalet ve duygusal bağlılık arasında çok güçlü bir ilişkinin olduğu tespit etmişler ve yöneticilerin olumlu yaklaşımlarının çalışanların etkileşimsel adalet algılamaları ve örgüte olan duygusal bağlılıklarını önemli oranda artırdığı sonucunu elde etmişlerdir. Doğan (2018), yaptığı çalışmada, örgütsel adalet algısı ile iş performansı arasındaki en yüksek ilişkiye sahip boyutun etkileşimsel adalet boyutu olduğunu tespit etmiştir. Özellikle etkileşimsel adalet negatif duyguların oluşması, gayret gösterme ve işten ayrılma niyeti konusunda diğer boyutlara göre daha güçlü etkilere sahiptir. Örgütsel adaletin tam olarak belirlenebilmesi ve yorumlanabilmesi için etkileşimsel adalet büyük öneme sahiptir. Etkileşimsel adalet boyutlarının, iş tatmini ile ilişkili varyansın bazı kısımlarını benzersiz bir şekilde açıkladığı bulgusu, önceki araştırmalarla tutarlıdır (Colquitt vd., 2001; Sweeney ve McFarlin, 1997; Masterson vd., 2000). Etkileşimsel adaletin iş doyumundaki varyansın bir kısmını da açıkladığı bulgusu, Moorman (1991) ve Masterson vd. (2019) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Özetle bu sebepler, özel sektörde iş tatmini kavramının önemli bir etken olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İmalat sanayinde çalışanların iş tatmin düzeylerinin örgütsel adaletten etkilenme düzeyinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan bu çalışmada şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Demografik faktörlerin etkisine bakıldığında işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin cinsiyete göre farklı olduğu; kadınlardan oluşan örneklem grubunun işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek düzeylerde olduğu tespit edilmiştir. Örneklemin yaşlarına göre örgütsel adalet alt boyut düzeylerinin hepsinde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın nedeninin 18-25 yaş arasında olan örneklemin dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Örneklemin çalışma sürelerine göre örgütsel adalet alt boyut düzeylerinin hepsinde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın nedeninin çalışma süresi 5 yıl ve altında olan örneklemin dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet düzeylerinin diğer çalışma gruplarına göre daha düşük düzeyde olmasından kaynaklandığı görülmüştür.

Örneklemin görevlerine göre her üç boyutunda da iş tatmini düzeylerinin anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Farkın nedeninin mavi yakalı olarak görev yapan örneklemin beyaz yakalılara göre daha düşük düzeylerde iş tatminine sahip olması olarak ifade edilebilir.

Örneklemin çalışma sürelerine göre her üç boyutunda da iş tatmini düzeylerinin anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Farkın nedeni çalışma süresi arttıkça iş tatmininin azaldığı ifade edilebilir.

Çalışmada örneklemin dağıtımsal adalet düzeyleri ile genel, içsel ve dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu; işlemsel adalet düzeyleri ile genel, içsel ve dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu ve etkileşimsel adalet düzeyleri ile genel, içsel ve dışsal tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde ve güçlü seviyede anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

Colquitt ve diğerleri (2001) tarafından yürütülen bir meta-analiz., örgütsel adalet ile iş tatmini de dahil olmak üzere bir dizi çalışan tutum ve davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen 183 çalışmayı inceledi. Bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde, örgütsel adaletin çoklu boyutlarının iş tatminindeki varyansın bir kısmını açıkladığını bulmuştur.

Genel olarak örgütsel adalet ve iş tatmini arasında pozitif düzeyde ve güçlü ilişkiler olduğu görülmüştür. Örgütsel adalet düzeyi yüksek olan çalışanların iş tatminlerinin de o şekilde yine yüksek olacağı ifade edilebilir. Cohen-Charash ve Spector (2001), yaptıkları çalışmada “çalışanların memnuniyetini sürdürmek için yöneticiler dağıtımların, işlemlerin ve etkileşimlerin tamamının adil olacağına dikkat etmelidir” diyerek üç boyutu da dikkate almanın önemini belirlemişlerdiler. Önceki araştırmalarla uyumlu olarak (Harvey ve Haines, 2005; Lambert, 2003; Colquitt vd., 2001; Tremblay vd, 2000), bu çalışmanın sonuçları örgütsel adaletin genel iş tatminindeki varyansın önemli bir bölümünü açıkladığını göstermiştir.

Bu çalışmada Zonguldak'ta faaliyette bulunan imalat sanayi çalışanlarının örgütsel adalet algıları ile iş tatmini arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu tarz araştırmaların yapılması ve analiz edilmesi örgütler açısından yarar sağlayacaktır. İleriki çalışmalar açısından farklı sektörler için benzer araştırmaların yapılması, memnuniyet ya da memnuniyetsizliği etkileyen faktörlerin belirlenerek değişiklikler yapılması iş tatmini düzeyini arttırmak açısından faydalı olacaktır. Böylece genel tatmin seviyesi belirlenerek etkisi ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Adams, J. (1965), Inequity in social exchange. In L.Bergowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, 269-299, New York: Academic Press.
- Altinkurt, Y. ve Yılmaz K. (2010), Değerlere göre yönetim ve örgütsel adalet ilişkisinin ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 4, s. 463-485.
- Baycan, A. (1985), An analysis of several aspects of job satisfaction between different occupational groups, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bies, R. J., & Moag, J. S. (1986), Interactional justice: Communication criteria of fairness. In Lewicki, R. J., Sheppard, B. H., & Bazerman, B. H. (Eds.), *Research on Negotiation in Organizations* (Vol. 1), 43-55, Greenwich, CT: JAI Press.
- Chang, C., & Dubinsky, A. J. (2005), Organizational justice in sales force: A literature review with propositions, *Journal of Business to Business Marketing*, 12(1), 35-71.
- Chen, J., Silverthorne, C. & Hung, J. (2006), Organization communication, job stress, organizational commitment, and job performance of accounting professionals in Taiwan and America, *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 27, No. 4, 242-49, <https://doi.org/10.1108/01437730610666000>.
- Choi, S. (2011), Organizational justice and employee work attitude: The federal case, *The American Review of Public Administration*, 41(2), 185-204.
- Clay-Warner, J., Reynolds, J. & Roman. P. (2005), Organizational justice and job satisfaction: A test of three competing models, *Soc Just Res* 18, 391-409. <https://doi.org/10.1007/s11211-005-8567-5>.
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P.E.(2001), The role of justice in organizations: A meta-analysis, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, 278-321.
- Colquitt, J.A., Conlon, D.E., Wesson, M.J., Porter, C. O., & Ng, K.Y.(2001), Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research, *Journal of Applied Psychology*, 86, 425-445.
- Colquitt, J.A., Noe, R.A., & Jackson, C.L. (2002), Justice in teams: Antecedents and consequences of procedural justice climate, *Personnel Psychology*, 55, 83-109.
- Cremer, D. D. (2005), Procedural and distributive justice effects moderated by organizational identification, *Journal of Managerial Psychology*, 20 (1), 4-13.
- Doğan, H. (2018), Örgütsel adalet algısı ile iş performansı arasındaki ilişki, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 26-46.
- Durak, İ., Serinkan, C. (2007), Hemşirelerde iş tatmini: Denizli devlet hastanesi yoğun bakım ünitelerinde bir araştırma, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 119-135.
- Elamin, A.M. & Alomaim, N. (2011), Does organizational justice influence job satisfaction and selfperceived performance in Saudi Arabia work environment?, *International Management Review*, 7(1), pp. 38-49.
- Fairbrother, K., & Warn, J. (2003), Workplace dimensions, stress and job satisfaction, *Journal of Managerial Psychology*, 18, 8-21.
- Fatt, C.K., Khin, E.W.S. and Heng, T.N. (2010), The impact of organizational justice on employee's job satisfaction: The Malaysian companies perspectives, *American Journal of Economics and Business Administration*, 2, 56-63. <https://doi.org/10.3844/ajebasp.2010.56.63>.
- Folger R. G. & Cropazano, R.(1998), *Organizational Justice and Human Resource Management*, SAGE Publications Inc.
- Furnham A., Badmin N. & Sneade I. (2002), Body image dissatisfaction: Gender differences in eating attitudes, self-esteem, and reasons for exercise, *The Journal of Psychology*, 136:6, 581-596, DOI: 10.1080/00223980209604820.
- Ghiselli, R. F., La Lopa, J. M., & Bai, B. (2001), Job satisfaction, life satisfaction, and turnover intent: Among food-service managers, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(2), 28-37. <https://doi.org/10.1177/0010880401422002>.
- Greenberg J (1996), *The quest for justice on the job: essays and experiments*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Harvey, S., Haines III, V.Y., (2005), Employer treatment of employees during a community crisis: The role of procedural and distributive justice, *Journal of Business and Psychology*, 20, 53-68. <https://doi.org/10.1007/s10869-005-6983-z>.
- İşcan, Ö. F., & Sayın, U. (2010), Örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel güven arasındaki ilişki, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 195-216.
- Lee, J., Wei, F. (2017), The moderating effect of leadership on perceived organizational justice and affective commitment: a study in China, *International Journal of Human Resource Management*, 28(5), 679-702.
- Lambert L. (2003), Leadership redefined: an evocative context for teacher leadership, *School Leadership & Management*, 23:4, 421-430, DOI: 10.1080/1363243032000150953.
- Locke, E.A. (1976), The nature and causes of job satisfaction, in Dunnette, M.D. (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Rand McNally, Chicago, IL, 1297-349.
- Luthans, F. (1985), *Organizational behavior*, Illinois: McGill.
- Masterson S.S., Permann J. & Christensen-Salem A. (2019), If you're like me, we're in this together: Creative effort in dyads, *Academy of Management Proceedings*, <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2019.13222>.
- Masterson, S.S., Lewis, K., Goldman, B.M., & Taylor, S.M. (2000), Integrating justice and social exchange: The differing effects of fair procedures and treatment on work relationships, *Academy of Management Journal*, 43, 738-748.
- Moorman, R. H. (1991), Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship?, *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845-855. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.76.6.845>.
- Nelson, D. L. ve Quick, J. C. (1995), *Organizational Behavior: Foundations, Realities, and Challenges*, New York: West Company.
- Niehoff, B.P. & Moorman, R.H. (1993), Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior, *Academy of Management Journal*, 36 (3), 527-556.

- Polat, I. (2007), Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Sarker, C. (2003), The Relationships of Age and Length of Service with Job Satisfaction: An Examination of Hotel Employees in Thailand, *Journal Managerial Psychology*, 19, 738- 771.
- Sweeney, P.D., & McFarlin, D.B. (1993), Workers' evaluations of the "Ends" and the "Means": An examination of four models of distributive and procedural justice, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Volume 55, Issue 1, 23-40.
- Sweeney, P.D., & McFarlin, D.B. (1997), Process and outcome: Gender differences in the assessment of justice, *Journal of Organizational Behavior*, 18, 83-98.
- Şimşek, M.Ş.; Akgemci, T.; Çelik A., (1998), Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Tett, R. & Meyer J.P. (1993), Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings, *Personnel Psychology*, Volume 46, Issue2, June, 259-293.
- Tremblay, M., Sire, B., & Balkin, D. B. (2000), The role of organizational justice in pay and employee benefit satisfaction, and its effects on work attitudes, *Group & Organization Management*, 25(3), 269–290. <https://doi.org/10.1177/1059601100253004>.
- Weiss, D. J., Dawis, R. V., England, G. W. & Lofquist, L. H. (1967), *Manual for the minnesota satisfaction questionnaire*, Minneapolis: University of Minnesota.

EXTENDED ABSTRACT

Job satisfaction is all positive reactions or feelings that an employee has towards to his job. The perception of organizational justice, expresses how fair the behavior and practices within the organization are found by the employees. Organizational justice is evaluated in terms of distributive justice, procedural justice and interactional justice. Job satisfaction is evaluated with its internal and external dimensions. Job satisfaction is defined as the level of satisfaction of employees. This is due to factors such as team members/managers, corporate policies, and the impact their work has on the lives of employees. In terms of job satisfaction, the factors that make one employee feel good in the same workplace, under the same conditions, may not apply to another employee.

Organizational justice, which is accepted as one of the factors affecting the concept of job satisfaction, is the way employees perceive the fairness of the firm. Employees question whether the company is fair as a result of the behavior shown to them and the adequacy of the explanation made during the procedures applied during the decision-making process. In this study, the literature review for the definition of job satisfaction and organizational justice perception and the results of the organizational justice perceptions and job satisfaction research on the manufacturing industry employees operating in Zonguldak, regarding the relationship between these two variables are included. Questionnaire method was used to collect data from the employees included in the sample. The questionnaire included scales related to the socio-demographic characteristics of the employees, organizational justice and job satisfaction. As a result of the research, it was seen that there is a linear and significant relationship between organizational justice and job satisfaction. It is seen that the perception of organizational justice affects job satisfaction with all its sub-dimensions.

Considering the effect of demographic factors, it was found that the levels of procedural and interactional justice were different according to gender; It was determined that the procedural and interactional justice levels of the sample group consisting of women were higher than that of men. It has been determined that there is a difference in all organizational justice sub-dimension levels according to the age of the sample. It was seen that the reason for the difference was due to the lower levels of distributive, procedural and interactional justice in the sample aged between 18-25 years compared to other age groups. It has been determined that the sample differs in all organizational justice sub-dimension levels according to the working hours. It was observed that the reason for the difference was due to the lower levels of distributive, procedural and interactional justice in the sample with a working period of 5 years or less compared to the other study groups.

It was observed that job satisfaction levels were significantly different in all three dimensions according to the tasks of the sample. The reason for the difference can be expressed as the blue-collar sample having lower levels of job satisfaction than the white-collar sample.

It was observed that job satisfaction levels were significantly different in all three dimensions according to the working hours of the sample. The reason for the difference can be stated that as the working time increases, job satisfaction decreases.

In the study, it was found that there was a positive and strong significant relationship between the distributional justice levels of the sample and the general, internal and external satisfaction levels; It has been seen that there is a positive, moderate and strong significant relationship between procedural justice levels and general, internal and external satisfaction levels, and a positive and strong significant relationship between interactional justice levels and general, internal and external satisfaction levels. According to the correlation results, it has been observed that there is a positive and strong correlation between organizational justice and job satisfaction in general. It can be said that the job satisfaction of employees with a high level, organizational justice will also be high.

According to the regression results, it was seen that the level of job satisfaction was positively affected by the levels of behavioral justice, procedural justice, and interactional justice. It has been observed that the level of interactional justice has the highest effect on the level of job satisfaction. It can be said that an increase in the level of interactional justice will increase the level of extrinsic satisfaction ($\beta=0.49$). It can be said that the effects of behavioral justice ($\beta=0.21$) and procedural justice ($\beta=0.17$) levels are similar and low.

In this study, the relationship between organizational justice and job satisfaction, of manufacturing industry employees in Zonguldak, was examined. It will be beneficial for organizations to conduct and analyze such researches in certain periods. In terms of future studies, similar researches for different sectors will be useful in terms of increasing the level of job satisfaction by determining the factors affecting satisfaction or dissatisfaction and making changes on them. Thus, it can be determined that we will focus on the areas that have an impact by determining the general satisfaction level.

YUNANİSTAN'IN TARİHTEKİ İFLASLARI 1843-1893-1932

Ünsal BAŞAK^{1*}+

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı

* unsal1538@gmail.com

+ ORCID: 0000-0001-6845-973X

Öz– Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, bir yandan isyan sırasında aldığı borçları ödemek, diğer yandan ise modern bir devlet oluşturmak için dış borçlanma yoluna gitmiş ve bu borçlanma sonucunda 1843 yılında ilk iflasını yaşamıştır. Bu ilk iflas sonucunda Yunan Ordusu siyasete müdahale etmiş ve anayasal bir yönetime geçilmiştir. Ülkenin ekonomik altyapısının kurulması, modern bir ordu oluşturulması, Makedonya, Girit ve Balkanlar'da yaşanan sorunlara yönelik savaş hazırlıkları, Yunanistan'ın 1893 yılındaki ikinci iflasının temel nedenleri olmuştur.

Megali İdea düşüncesiyle Anadolu'ya çıkan Yunan Ordusu'nun Kurtuluş Savaşı'nda hezimete uğraması ve daha sonra da mübadeleyle bir buçuk milyon Rum'un Yunanistan'a gitmesi 1932 iflasını tetiklemiştir. Bu iflasın sonucunda Yunanistan, General Metaksas diktatörlüğüne doğru hızla ilerlemiş, ülkede grevler ve Komünist Partisi'nin güçlenmesi gibi daha sonra Yunan İç Savaşı'nda etkilerini gösterecek önemli sosyal değişimler yaşanmıştır.

Yunanistan bu yaşadığı ekonomik süreçler boyunca sürekli olarak dış borçların faizlerini ödemek ve bütçe açıklarını karşılamak için yeni borçlar almış, en sonunda bu borçları ödeyemeyecek duruma gelmiş ve ülke üç kez resmen iflas etmiştir.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Yunanca kaynaklar kullanılarak, Yunanistan'ın 1843, 1893 ve 1932 iflasları, bu iflasların nedenleri ve bu iflaslar sonucunda Yunanistan'ın ekonomik bağımsızlığını kaybetmesinin Yunan sosyal yapısında yarattığı sorunlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler– Yunanistan, iflas, ekonomi, Yunan Ordusu, borç.

HISTORICAL BANKRUPTCIES OF GREECE 1843-1893-1932

Abstract – The newly established Greece had difficulty in paying the debts that the country took during the rebellion, and had to take out new debts both to pay off these old debts and to become a modern state. These new debts led to the bankruptcy of 1843. As a result of this first bankruptcy, the Greek Army intervened in politics and a constitutional government was adopted. The establishment of the country's economic infrastructure, the creation of a modern army, the war arrangements due to the problems in Macedonia, Crete and the Balkans were the main reasons for the second bankruptcy of Greece in 1893.

The defeat of the Greek Army in the War of Independence of Turkey in Anatolia triggered the bankruptcy of 1932. As a result of this bankruptcy, Greece progressed rapidly towards the dictatorship of General Metaxas, and the strengthening of the Communist Party, which would later show their effects in the Greek Civil War.

In this study it is aimed to reveal, mainly using Greek sources, the inducements of the bankruptcies of Greece in 1843, 1893 and 1932, and the problems which occurred after the bankruptcies especially on the political system of the country.

Keywords – Greece, Bankruptcy, Economy, Greek Army, Debt.

GİRİŞ

Yunanistan kurulduğu andan itibaren sürekli tekrarlayan bir borç krizi ve iflas etme süreci yaşamıştır (Reinhart; Trebesch, 2015: 1). Yunanistan bu iflas ve borç krizleri boyunca yaklaşık 200 yıl aynı soruyla karşı karşıya kalmıştır. Büyük bir ordu kurmak için gereken harcamalar nasıl finanse edilecektir? Bu sorunun cevabı Yunanistan'ın yaşadığı iflasların ana nedeniydi. Yunan devleti kurulduğu andan itibaren yeterli sermaye birikimini sağlayamamış ve vergiler asla tam olarak toplanamamıştı. Ülke genelinde girişimcilerin azlığı, sanayi alt yapısının kurulamaması, uzun soluklu ekonomik politikaların belirlenememesi ve birbirinden kopuk küçük yerleşimler Yunanistan'ın kuruluşundan itibaren tam bir kapitalist sisteme geçmesini engellemişti.¹ Bu durumda askeri harcamaları finanse etmek için geriye kalan tek seçenek borçlanmaktı. Bu ise ikinci bir soruyu gündeme getiriyordu. Yunanistan niçin bu kadar büyük oranda askeri harcama yapıyordu? Bu sorunun cevabı milliyetçilik ideolojisiydi. Yunanistan, kurulduğu andan itibaren yerel gruplardan bütünleşik bir ülke yaratmak için milliyetçilik ideolojisini tercih etmişti. Ayrıca Osmanlı tehdidi ve Balkan uluslarının yaşadığı milliyetçilik uyanışı Yunanistan'ın bu konuda başka bir tercih yapmasına imkan bırakmamıştı. 1922 yılına kadar Yunanistan'ın birliğini sağlayacak en önemli olay savaştı. (Derdilis, 2017: 51-52)

19.yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk döneminde Yunanlıların eğitilmiş azınlığı için savaş ve savunma harcamalarının büyüklüğü, milliyetçiliğin bir bedeliydi ve hükümetlerin ülke sevgisi, yaptıkları ordu harcamalarının büyüklüğü ile ölçülüyordu. Halkın geri kalanı ve aynı zamanda çoğunluğunu oluşturan eğitimsiz grup ise ne harcamaların büyüklüğünden ne de bunların ihtiyaçları karşılama niteliğinden haberdardı. Politikacılar da halka bu konuda bilgi verme ihtiyacı duymamaktaydı. (Derdilis, 2017: 53)

Yunan ekonomisinin savunma harcamalarını borçla karşılamaındaki bir diğer sorun da Yunanistan'ın bu harcamaları finanse edecek bir sanayi kapasitesine sahip olmamasıydı. Elbette askeri birliklerin bulunduğu bölgelerde temel gıda, giyecek vb. ihtiyaçlarını karşılayan küçük ve orta ölçekli işletmeler vardı ama bunlar modern savaş malzemelerini üretiliyorlardı. 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar Yunanistan'da barut, cephanesi üretimi, gemi inşa ve onarımı gibi alanlarda büyük işletmeler bile devletin desteğine ihtiyaç duyuyorlardı ve devletten aldıkları siparişler olmadan hayatta kalamazlardı. (Derdilis: 2017: 55-56)

Bu kapsamda çalışmada Yunanistan'ın silahlanma harcamalarının ve sürekli aldığı borçların iflaslara nasıl yol açtığı, ağırlıklı olarak Yunanca kaynaklar kullanılarak irdelenmiştir. Ayrıca 1843, 1893 ve 1932 iflasları incelenirken bu iflasların Yunan toplumunun sosyal yapısında yol açtığı değişimler ile bu değişimlerin hükümet sistemine olan etkilerinin de çalışma kapsamında ortaya konması amaçlanmıştır.

1. 1843 İFLASI

1824 ve 1825 yıllarında Yunan İsyanı devam ederken Yunan isyancılar, savaşı finanse edebilmek için 2.8 milyon poundluk ilk dış borçlanmasını Londra'daki bankerlerden yaptı. (Tsoulfidis ve Zouboulakis, 2016:143.) Yunanistan'ın borçlanmada faiz oranı %5 olarak gerçekleşmişti ve bu oran diğer ülkelere verilen borç faiz oranının üç katıydı. Ayrıca aradaki komisyoncuların yüksek pay alması nedeniyle Yunan isyancılar bu borcun sadece %20'lik kısmından net olarak faydalanabilmişti. (Tsoulfidis ve Zouboulakis, 2016: 144-160)

Bu borcun geri ödenmesi, isyan sırasında Yunan isyancıları en çok zorlayan konuların başında geliyordu. İngiliz bankerlere göre Yunan isyancıların oluşturduğu yönetim yeterince olgunlaşmış bir devlet değildi ve özellikle ekonomi idaresinde yetersiz kalıyordu. Bu kapsamda, İngilizler için önemli olan hususlardan biri de Navarin Baskını² sonrası bağımsız Yunanistan'ın kendilerine olan borcunu ödeme gücünün sağlanmasıydı. (Panopulo, 2020: 23)

İsyanın son yılları olan 1829-1830 bütçesi yeni Devletin mali durumunu acı bir biçimde gösteriyordu. Gelirler 10,5 milyon Frank olarak öngörülürken, 4,8 milyon franklık bir bütçe açığı vardı. Bu bütçe açığının çok büyük bir bölümü de isyan döneminde alınan borçların faiz ve ana parasından oluşuyordu. (İliadakis, 2011: 75)

Bu dönemde ülkede ekonomik sorunlar giderek artmış ve 60 milyon Altın Franklık yeni bir borç için yurtdışında görüşmelere başlanmıştı. Tam da böylesine kritik bir dönemde ülkenin yöneticisi Kapodistrias'ın³ 27 Eylül 1831'de Naflion'da suikast sonucu öldürülmesi siyasi ve mali durumu daha da kötüleştirdi. İlginç bir şekilde Kapodistrias'ın öldürülmesindeki asıl nedenlerden birisi de yaşanan ekonomik buhrandı. Kapodistrias, modern ve işleyen bir devlet için vergi toplamının önemini farkındaydı ve bu kapsamda gümrükler için ayrı bir mali yapı kurmak istemişti. Bu yeni idare sayesinde önemli gümrük merkezlerinden olan Hidra ve Spetse adalarında bulunan Yunan aristokrat ailelerin aldığı gümrük gelirlerinin önemli

¹ Yunanistan'ın kuruluş sürecindeki ekonomik durumunu ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz.: Nikos Muzelis, Neoliniki Koinonia: Opsis İpanaptiksıs, Atina, 1978.

² Yunan İsyanı 6 yıllık bir sürecin ardından 1827 yılına gelindiğinde bir dönüm noktasındaydı. Atina'nın 24 Mayıs 1827 tarihinde tekrar Osmanlı yönetimine alınması sonucu Hidra ve Spetse Adaları dışında isyancılar büyük ölçüde tasfiye edilmişti. Bununla birlikte İngiltere-Fransa ve Rusya'nın isyana Yunan asiler lehine müdahale ederek 20 Ekim 1827 Osmanlı ve Mısır Donanmasını Navarin'de tamamen imha etmesi ile isyanın kaderi değişmiş ve bağımsız Yunanistan'ın kuruluşuna giden yol açılmıştı. Navarin Deniz Savaşı'nı inceleyen Yunanca bir eser için bkz.: Antonios

Tantoulos, H Naumahia Tu Navarinu, Sparta: Ethniki Pinakothiki Ke Musio Aleksandru Sutsu Yayımı, 2009. Navarin Baskını'na giden süreci ve baskını Osmanlı arşivlerini kullanarak ayrıntılı bir şekilde inceleyen ve İngiltere'nin baskındaki rolünü ortaya koyan bir çalışma için bkz.: Ali Fuat Öreç, "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", Tarih Dergisi, Sayı 46, 2009.

³ Kapodistrias'ın Rusya'ya yakın bir politika izlemesinin suikaste uğramasındaki rolünü inceleyen bir eser için bkz.: Lucien J. Frary, Russia and The Making Of Modern Greek Identity, 1821-1844, Londra: Oxford University Press, 2015.

bir bölümü bu aileler yerine devlet bütçesine aktarılacaktı. Bu adaların etkili ailelerinin gümrüklerden elde ettikleri gelirden vazgeçmeyi reddetmesi çatışmayı alevlendirmişti. Kapodistrias'ın bu ailelerin etkinliğini kırmak için aile reislerini kamuya açık yerlerde tutuklatması kendi sonunu hazırlamıştı. Mora yarımadasının etkili ailelerinden Petrobey Mavromihalis'in bir görüş ayrılığı nedeniyle tutuklanması sonucu, Mavromihalis ailesinden iki kardeş Yunanistan'ın ilk başbakanı olan Kapodistrias'ı intikam için öldürmüşlerdi. Kapodistrias suikasti siyasi boyutunun yanısıra mali boyuttaki sorunları da derinleştirdi. Kapodistrias'ın uzun görüşmelerle sağlamaya çalıştığı borç, ölümü nedeniyle boşa gitmişti. Yunan ekonomisi kısır döngüye girmişti. Mali bunalım aşlamadığı için etkin bir yönetim kurulamıyor, etkin bir yönetim olmadıkça da üç büyük devletten gerekli mali yardım bir türlü alınamıyordu.

Rusya, İngiltere ve Fransa, mali buhranı ve siyasi kaosu aynı anda yaşayan Yunanistan'ın borçlarını ödeyebileceği konusunda tereddütlüydü. Bununla birlikte Balkanlarda kurulan bu yeni devletin yaşamasını isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya 1831 yılında, Yunanistan'ın ihtiyacı olan borcu vermeyi iki şartla kabul ettiler. Ciddi pazarlıklar sonucunda 1833 yılında verilen 60 milyon franklık bu borç için ilk şart Yunan Kralı olarak Bavyera Prensi Otto'nun kabulü, ikinci şart ise borç ödenene kadar iktidara gelecek tüm Yunan Hükümetlerinin de bu üç devletin dış politika ve ekonomi konusundaki şartlarını kabul etmesiydi. (Derdilis, 2017: 35-36) Koyulan bu şartlar açık bir şekilde yeni kurulan Yunanistan'ın siyasi bağımsızlığını kaybettiğini gösteriyordu. Yunanistan bu borç karşılığında üç büyük gücün baskısıyla, Yunanlı olmayan bir kralın ülkeyi yönetmesini istemeyerek de olsa kabul etmişti.

Büyük Güçler Yunanistan'ın Karl Otto'yu kabulüne karşılık borcun vadesinin 36 yıla yayılması önerisine olumlu yaklaştılar ama burada da Yunanistan'a ek bir şart koştular. Para, Yunanistan'a tek bir seferde verilmeyecek, bunun yerine 20 milyon franklık üç taksit halinde verilecekti. Ayrıca, her taksitin Yunan maliyesine gönderilmesi öncesinde Rusya, İngiltere ve Fransa'dan onay alınacaktı. (Nasiaras, 2014: 15)

Bu yöntem üç büyük gücün borç vererek Yunanistan'ın egemenliğine karışmalarının ilk işaretlerini vermekteydi. Bu küçültücü şarta rağmen üç büyük güç, Yunan ekonomisinin yaşadığı buhranı dikkate alarak borcun ilk geri ödemesinin 5 yıl sonra 1838 yılında başlaması kararını almışlardı. (Panopulu, 2020: 25)

Alınan bu paraya rağmen Kral Otto dönemindeki ülke maliyesi kendini toparlayamıyordu. Yunan İsyanı'nda Müslüman nüfusun katledilmesi veya ülkeyi terke zorlanması özellikle tarımda çalışan nüfusta büyük açık

oluşturmuş, Yunan ekonomisinin temel gelirlerinden biri olan zeytin ağaçlarının üçte biri savaş sırasında tahrip edilmiş, karayolu sistemi yıkıldığı için ülke içi ulaşım ve tarım ürünlerinin nakli durma noktasına gelmişti. Bu tarım ürünü nakli konusunda yaşanan sorunlar o kadar ileri boyuta ulaşmıştı ki, 1832 yılında, Kırım'dan o dönemki başkent Nafplion'a buğday getirmek, Nafplio'ya çok yakın olan Tripolitsa'dan buğday getirmekten daha ucuza mal oluyordu. (Frary, 2015: 53.)

1834 ve 1835 yıllarında bütçe açık vermeye devam etti ve tekrar dış borç alınması zorunlu hale geldi. Bu sefer Bavyera Hükümeti yeni kral Otto'yu desteklemek için 2 milyon franklık bir borç verse de mali bunalım çözülememiştir. (Nasiaras, 2014: 7) Bavyera'nın Yunanistan'a bu borcu vermesinde temel etken Kral Otto'nun iktidarının desteklenmesiydi. Bu bütçe açıklarında Kral Otto'nun modern bir ülke kurma hamlelerinin etkisi oldukça fazladır.

Kral Otto Yunanistan'ı modernleştirmek amacıyla öncelikle düzenli bir orduya sahip olmayı kendine hedef olarak belirlemişti. Ne var ki Otto'nun bu girişimi halkta yoğun bir tepki oluşturmuştu. İsyana katılan çeteciler, kendilerine söz verilen toprakların dağıtılmamasına sert tepki göstermiş, ayrıca geleneksel kıyafetlerini bırakıp Avrupa tarzı üniforma giymeyi reddetmişlerdi. Kral Otto bu çetelerle uzlaşmak için onlara 6 haftalık bir süre vererek, düzenli orduya katılanların daha önceki suçlarının affedileceğini ilan etmek zorunda kalmıştı. Ne var ki bu çağrıya rağmen Mayıs 1833'te çağrılanların sadece %35'i düzenli orduya katılmış, 6000 kadar çeteci ise bu teklifi reddederek Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen kuzey bölgelerine kaçmıştı. (Frary, 2015: 67.)

Kurulmaya çalışılan bu devlette modern bir ordu için yapılan harcamaların yanı sıra Antik Yunan özlemiyle başkentin Nafplio'dan Atina'ya taşınması ve o dönem kasaba görüntüsünde olan Atina'nın imarı için yapılan harcamalar⁴ mali krizin tetikleyicisi rolünü oynamıştı. Kral Otto yeni kurulan ülkede halkı birleştirmek maksadıyla ve ulusal bilinç yaratmak için eski Yunan ideallerini yüceltirken, başkentte inşaat projeleri hızla ilerliyor, Atina Üniversitesi 1837 yılında "Batı medeniyetini doğuya taşımak" misyonu ile kuruluyordu.

Bu adımlara rağmen yeni kurulan ülkenin ekonomisi bu hamleleri destekleyecek durumda değildi. Mali sorunların yanısıra Otto'nun Bavyeralı danışmanlarının halkı aşağılayan tavırları kamuoyunda rahatsızlık yaratmıştı. Kral Otto'nun yanında getirdiği Bavyeralı yöneticiler, bir yandan halkı kendilerinden aşağı görüyor diğer yandan ise isyana katılan Yunan çeteciler ile köklü aileleri siyasetten tamamen dışlıyorlardı. Bu siyasi karmaşaya ek olarak 1840'lı yılların

⁴ 1833 yılında bir Krallık kararnamesi ile yeni kurulan ülkenin başkentin Nafplion'dan Atina'ya taşınmasının sosyal ve ekonomik etkilerini inceleyen bir

çalışma için bkz.: Denis Roubien, Creating Modern Athens, A Capital Between East and West, Londra: Routledge Yayınları, 2020

başında ekonominin tam bir çıkmaza girmesi Yunan kamuoyundaki huzursuzluğu giderek arttırmaktaydı.

1841 yılından itibaren bütçe açığı ve bunun finansmanı sorunu giderek artmaktadır. O yıl yaşanan kuraklık çiftçileri zor duruma düşürmüştü ve bütçede bundan olumsuz etkilenmiştir. Bu aynı zamanda vergi gelirlerinde de önemli azalmaya neden olmuştur. Örneğin 1843 yılına gelindiğinde bütçede tarımdan elde edilen gelir 1840 yılı fiyatlarına göre üçte bir oranında düşmüştü. Yeni kurulan Yunanistan'ın temel ihraç ürünlerinden olan üzüm ve zeytinyağı fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar da bölge çiftçilerini çok zor bir duruma sokmuştu. (Sakelaropoulos, 1994, 135-140)

Bu yaşanan olumsuz koşullar nedeniyle 1843 yılında bütçede gelirler düşerken, harcamalar gittikçe artmaktaydı. Osmanlı Devleti ile başlayabilecek bir çatışmaya hazırlık amacıyla arttırılan savunma harcamaları bütçe üzerindeki yükü arttırırken, bu yükü dengelemek için gümrük vergileri ve liman vergileri arttırılmış, fakat bütçe açığı kapatılamamıştı. 1843 yılına gelindiğinde alınan borçların sadece faizi bile Yunan Hükümetinin tüm gelirlerinin %43'üne denk geliyordu. (Nasiaras, 2014: 20)

Dönemin Dışişleri Bakanı Rizos Nerulos, 10 Ocak 1843 tarihinde büyük güçlerin Atina büyükelçilerine Yunanistan'ın aldığı borçları ve bunların faizlerini ödeyemeyeceğini bildirdi. Buna en büyük tepki İngiltere'den geldi. Kral Otto'nun Girit'in Yunanistan'a ilhakı konusunda izlediği siyaset⁵ ve gittikçe daha baskıcı bir idare tarzı benimsemesinden zaten rahatsız olan İngiltere'ye göre ekonomik sorunların çözümü için derhal anayasa ilan edilmesi gerekmekteydi. Fransa'nın da anayasa ilanı konusunda İngiltere'yi desteklemesiyle Kral Otto ağır bir siyasi baskı altına girdi.

Kral Otto İngiltere ve Fransa'nın bu teklifi karşısında öncelikle ekonomide giderleri azaltıcı bir yol bularak anayasa ilanını ertelemeyi seçti. Alınacak tedbirler kapsamında ülke dışındaki büyükelçiliklerin bir kısmı kapatılırken, öğretmenler, doktorlar ve diğer devlet memurlarının maaşlarında ciddi oranda kesintiye gidildi. Bu tedbirlere rağmen İngiltere, Yunanistan'ın ekonomisinin düzelmeyeceğini öngörüyordu ve Fransa ile Rusya temsilcilerini alınabilecek önlemler konusunda Londra'da bir kongreye davet etti. Üç ay süren görüşmelerin sonunda Yunanistan'dan kemer sıkma konusunda ilave tedbirlerin alınması karara bağlandı. (Nasiaras, 2014:23.)

Yunanistan başka çaresi kalmadığı için 5 Temmuz 1843 tarihinde Batılı güçlerin isteklerini kabul etti. Bu kapsamda, Rothschild ailesinden bir temsilci Atina'ya gelecek ve

Büyük Güçler adına Yunanistan bütçesini kontrol edecekti. Ayrıca Yunanistan gümrük gelirlerinin yabancılarca kontrol edilmesini ve buradan sağlanacak parayla daha önceden alınan borçların faizlerinin ödenmesini kabul etmek zorunda kalmıştı.

(Petrooulos, 1986: 573)

Her ne kadar Yunan Hükümeti şartları kabul etse de, borçların ve faizlerin düzenli ödenmesi konusunda daha fazla garanti isteyen İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçileri Yunan Hükümeti'nden daha da sıkı tedbirler uygulamasını istediler ve 15 günlük bir süre verdiler. 2 Eylül 1843 tarihinde Yunan Hükümeti mali bunalımdan çıkmak için bu ek istekleri de kabul etti. Bu isteklere göre devlet çalışanlarının sayısı üçte bir azaltılacak, tüm inşaat projeleri durdurulacak ve Yunan Hükümeti tarafından her ay toplanan vergi miktarı ve bu vergilerden ne kadar borç ödenebileceği yazılı olarak büyük devletlerin elçilerine rapor edilecekti. (Tsulfidis, 2012: 44-47)

Alınan bu yeni kemer sıkma önlemleri nedeniyle ülkede büyük bir huzursuzluk ortaya çıktı. Bu huzursuzluğa ek olarak orduya yönelik bütçe azaltımı haberleri, askerler ile halkın Krala başkaldırmasında büyük bir rol oynadı. Ordunun batı fikirleriyle eğitilmiş subay kitlesi, anayasa ilan edilirse keyfi yönetimin son bulacağını ve ekonominin düzelineceğini düşünüyorlardı. Yunan tarihçi Kriki'ye göre de İngiliz ve Fransız büyükelçileri, ordunun anayasa ilanı konusundaki talebini destekliyordu. (Kriki, 2008: 13.)

Sonuçta 1821 İsyanı'ndan itibaren sürekli borç alan Yunanistan'ın, bu borçların faizlerini dahi ödeyemeyecek duruma gelmesi ile Kral Otto'nun baskıcı yönetimi ve vergileri arttırması bir sosyal patlamayı kaçınılmaz hale getirmişti. Bu ortamda 1843 iflası ülkeyi tam bir çıkmaza sürüklemişti. Bu kapsamda anayasa ilanı için ordunun başkaldırması, Yunan ordusunun iç siyasete ilk müdahalesi olarak nitelendirilebilir. 1843 iflasıyla Yunanistan her ne kadar Büyük Güçlerin ekonomik kontrolü altına girse de, beklenen toparlanma uzun süre sağlanamayacaktı. (Panopulo, 2020: 29.)

1843 iflası Yunanistan'ın dış itibarını da sarsmıştı. Yunanistan bundan sonra 35 yıl boyunca uluslararası piyasalardan dışlanmış olarak kalacaktı. Yunanistan'ın borçlarını ödemesini garantiye almak için İngiliz ve Fransız müşterek donanması 1854-1857 yılları arasında Pire Limanı'nı işgal ederek, daha sert ekonomik tedbirleri içeren ek bir memorandumu Yunan Hükümeti'ne zorla imzalatmışlardı. (Tsulfidis ve Zubulakis, 2016: 144) Bu

⁵ Yunanlılar için Kral Otto bir yabancıydı ve Ortodoksluğu kabul etmek yerine Katolik kalma konusunda ısrarı Yunan kamuoyunun Krala karşı nefretini arttıyordu. Kral Otto bu nefreti azaltmak ve halkın beğenisini kazanmak için Girit'in Yunanistan'a ilhakını savundu. 1840 yılında Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasındaki sorunda Girit'in de gündeme gelmesi Kral Otto'ya beklediği fırsatı vermişti. 22 Şubat 1841 tarihinde Kral Otto'nun desteğini alan bir grup Yunanlı subay ve aydın, halkı ayaklandırmak için Girit adasına ulaştı. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırma konusundaki kararlılığı ve büyük devletlerin Yunanistan'ı bu konuda desteklememesi sonrasında

isyancılar Yunan Ordusu'ndan bekledikleri yardımı alamayarak Yunanistan'a geri dönmek zorunda kaldılar. Kral Otto'nun ve büyük güçlerin Girit politikasına yönelik ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Miranda Stavrinou, İ Angliki Politiki Ke Kritiko Zitima 1831-1841, Atina: Ekodosi Damos, 1986. Aslında tarihsel süreçte Girit adası Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra 1821 Yunan İsyanı'na kadar birçok kez Osmanlı yönetimine isyan etme teşebbüsü yaşanmıştı. Bu isyanları ayrıntılı inceleyen bir çalışma için bkz.: Cemal Tukin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları" Belleten, Cilt 9, Sayı 34, 1945.

işgalin bir diğer sebebi de Yunanistan'ın Rusya'nın yanında Kırım Savaşı'na katılımını engellemektir.

2.1893 İFLASI

1843 İflasının yarattığı tahribat ve siyasi karışıklık Yunanistan'da 1862 yılında Kral Otto'nun ülkeyi zorunlu olarak terk etmesiyle sonuçlandı. Otto'nun yerine büyük güçlerin uzlaşarak seçtikleri Kral 1.Yorgo, boşalmış bir maliye ve siyasi çalkantılar içinde bir politik sisteme sahip ülkede istikrar sağlamak için uğraşacaktı. 1862 bütçesinde devletin açıkları gittikçe artmaktaydı ve bu açıkları kapamak için ek vergiler dışında bir yol bulunmuyordu. 1863 yılı bütçesinde de açıklar devam ediyordu ve devlet memurlar için maaş ödemelerinde bile zorlanmaya başlamıştı. (Nasiaras, 2014: 45)

1843 İflası ve halen Yunan İsyanı sırasında alınan borçların tam ödenmemesi nedeniyle ülke dışarıdan borçlanamıyordu. 1863 yılından 1866 yılına kadar bütçedeki açık 3 milyon drahmiden 14 milyon drahmiye ulaşmıştı.1866 yılında Yunan Hükümeti bu açığı kapatmak için 15 milyon drahmilik bir iç borçlanmaya çıktı fakat başarısız oldu. (Andreas, 1925: 71) Tam bu dönemde Girit olaylarının çıkması devlet bütçesi için bir yıkım oluşturdu. Osmanlı İmparatorluğu ile bir savaş riskine karşı orduya yapılan harcamalar arttıkça devlet daha fazla borç batağına düşüyordu. Devletin toplam borcu 1869 yılında 137 milyon Drahmiye ulaşmıştı.⁶

Yunan Hükümeti bu borçları geri ödeyebilmek için 1871 ve 1874 yıllarında iki kez yüksek faizle iç borçlanma yoluna gitti. Bu iki borçlanmada toplam 30 milyon Frank borçlanıldı. (Andreas, 1925: 77.)

1875 yılından itibaren devlet bütçesinde tasarruf tedbirleri sayesinde göreceli bir iyileşme sağlansa da Balkanlarda başlayan bunalım bu iyileşmeyi etkisiz hale getirdi. Orduya yönelik harcamaların 1878 yılına kadar yüksek seyretmesi ve tarımsal ürünlerin satışından beklenen gelirin elde edilememesi Yunan bütçesi üzerinde bu borçların önemli bir yük oluşturmasını neden oldu. Yeni gelişmekte olan Yunan sanayisine yönelik destekleyici yatırımlar da bu dönemde devlet giderlerinin artmasında önemli bir yan etkendi. (Derdilis, 1984:23-33)

Bununla birlikte 1878 yılında Yunan Hükümeti'nin isyan sırasında alınan borçları düzenli olarak ödeyeceğini beyan

etmesi ve Büyük Güçlerin onay vermesi ile birlikte Yunanistan için dış piyasalardan tekrar borç alabilme yolu açıldı. (Nasiaras, 2014: 47)

Bu kapsamda 1879 yılında alınan dış borç diğerlerinden farklı bir özellik taşıyordu. Alman başbakanı Bismark Yunanistan'ın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Teselya'yı ilhak etmesine ancak 1830'dan beri Bavyera'ya olan borçlarını ödemesi koşuluyla izin vereceğini belirtmişti. Bunun üzerine İngiltere'nin araya girmesi ile Yunanistan dış piyasalardan borçlanmış ve aldığı parayı Alman hükümetine transfer etmişti. (Zubulakis, 2015: 5.)

Buna rağmen, Balkanların karışması ve Doğu Sorunu nedeniyle Hükümet orduya ayrılan harcamalardan kesinti yapamıyordu. Bu kapsamda açık veren devlet bütçesini dengelemek için 1879 ve 1881 yıllarında dış borç aldı. Alınan bu dış borçların toplamı 120 milyon Frank iken yüksek faiz oranları ve arabulucu kuruluşların giderleri çıkınca Yunanistan'ın hazinesine 89.5 milyon frank girmişti. (İliadakis, 2003: 57)

1882 yılında iktidara gelen Başbakan Harilaos Trikapis⁷ bütçe açığı ile mücadele etmek için paranın değerini düşürme yolunu seçti, bu ise enflasyonda büyük bir artışa neden oldu. Trikapis'in bu girişimi başarılı olmayınca 1884 yılında tekrar dış borç alımına gidildi. Toplam alınan borç 170 milyon Frank olmasına rağmen, yatırımcıların Yunanistan'ın bu borçları ödeyeceğine olan güveni düşük olduğu için faiz oranları artmıştı ve Yunan hazinesine bu paranın sadece 100 milyon franklık kısmı girdi. (Nasiaras, 2014: 49)

Trikapis'in ekonomi politikası çökmüştü, bu kapsamda 1885 yılında yapılan seçimlerde iktidarı kaybetti ve yerine Teodoros Deliyannis başbakan oldu. Bulgaristan'ın bu sırada Makedonya mücadelesine daha fazla karışması nedeniyle hükümet seferberlik ilan etti.⁸ Bu ise bütçe açısından sonu felaketle bitecek bir yoldu. 1886 yılında yabancı uzmanlara göre Yunanistan iflasın eşiğindedeydi. Aldığı borçları ödemek için yeniden borçlanmıştı fakat halihazırda faiz giderlerini bile ödeyebilecek bir durumda değildi. (Cokak, 1998:109)

1886 yılında Trikapis yeniden başbakanlığa seçildiğinde Yunanistan'ın borçlarının milli hasılaya oranı %80'e ulaşmıştı. 1887 yılında Trikapis borcun ödenemeyeceğini gördüğü için Drahminin değerini yeniden düşürdü. Ayrıca

⁶ Yunanistan'ın Megali İdea düşüncesinde önemli bir yer tutan Girit, 19.yüzyıl boyunca hem Osmanlı Devleti hem de yeni kurulmuş Yunanistan açısından önemli bir çatışma alanı haline geldi. Büyük güçlerin müdahaleleri ve ada Ruamlarının Türklere yönelik soykırımları sorunu daha da büyütülmüştü. Bu dönem boyunca Girit sorununu inceleyen detaylı bir çalışma için bkz.: Ayşe Nükhet Adıyeko, Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), TTK Yayını, 1999

⁷ 1832 yılında doğan Harilaos Trikapis, Mora yarımadasının zengin Trikapis ailesine mensuptu ve Paris'te hukuk öğrenimi gördü. Babası, 1833 yılında yeni kurulan Yunanistan'ın ilk başbakanı olan Spiridon Trikapis'in yanında görevler alarak diploması ve siyasete ilk adımlarını attı. 19.yüzyıl Yunanistan'ın da 7 kere başbakanlık görevi üslenen Trikapis özellikle ülkenin altyapısının modernleştirilmesi ve Korint

Kanalı inşası projeleriyle anılmaktadır. Trikapis'in siyasi faaliyetlerini ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz.: Flerianu Aikaterini, Harilaos Trikapis İ Zoi Ke Tu Ergo Tu, Ekdosi Vuli Ton Elinon, Atina, 1999.

⁸ Osmanlı egemenliğinde bulunan Makedonya'da Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın kendi milli emelleri doğrultusunda destekledikleri ayrılıkçı hareketler ve büyük güçlerin bu konudaki tutumları 19.yüzyılın en önemli sorunlarından biri olan Makedonya sorununun doğmasına neden olmuştur. Bu sorun Balkan Savaşları'nın ana çıkış nedeni olarak ta görülebilir. Bu sorunu ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz.: Meltem Begim Saatçi, Makedonya Sorunu, 1903-1913, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Yunan donanmasının zırhlı gemi inşa programı bütçeye gittikçe daha fazla yük getirdiği için Trikupis çözümü borçlularla yeniden yapılandırma görüşmelerine başlamakta buldu fakat başarısız oldu. Yunanistan 1887 yılından itibaren her yıl daha yüksek faizle borç almaya başladı fakat alınan borçlar üretim için değil, eski borçların faizlerini ödemek için kullanılmak zorundaydı. (Nasiaras, 2014: 50)

Bu zorluklara rağmen Trikupis'in ısrarla demiryolu⁹ ve şehir içi ulaşım şebekelerini iyileştirme ve Korint Kanalı inşası gibi iddialı projeleri Yunan ekonomisi açısından gittikçe daha fazla sorun yaratmaya başlamıştı. Yapılan hesaplamalara göre bu projelerin finansmanı için alınan borcun faizi bazen %50 gibi inanılmaz rakamlara varıyordu. (Zubulakis, 2015: 6)

Trikupis'in, ekonomiyi zorlamasına rağmen demiryollarında bu kadar ısrar etmesinin altında yatan en önemli neden Makedonya sorunuydu. Başbakan Trikupis tarafından 4 Temmuz 1889 tarihinde Manchester Guardian gazetesine verilen demeçte, Türklerin bölgeden geri çekilmesinin yakın olduğu, Makedonya için büyük bir savaşın 5-7 yıl arasında patlak vereceği, savaşı Bulgarlar kazanırsa tüm bölgenin slavlaşacağı, Yunanlıların bu nedenle sorunu hayati bir mesele olarak gördükleri ve savaşa hazırlandıkları belirtiliyordu. (Tsirigotis, 2013: 221-222)

1890 yılına gelindiğinde Yunanistan, aynı 1843 iflasında yaşadığı gibi bir kısır döngüye girmişti. Yeterli sermaye birikimi ve verimli bir sanayisi olmayan ülke bütçe açığını kapatmak ve savunma giderleri için borç almak zorundaydı. Ne var ki alınan borçlarla sadece dönem sonu getiriliyor, etkili bir yatırım yapılamıyordu. Yatırım eksikliği ve vergi toplayamama gibi nedenlerle bütçe tekrar açık veriyor ve ülke tekrar borçlanmak zorunda kalıyordu. 1890 yılında uygulanan ekonomi politikalarına tepki gösteren halk bir kez daha Deliyannis'i başbakan olarak seçti. Ne var ki 1890 yılı tüm dünyada önemli bir ekonomik krizin yaşandığı bir dönemdi. Arjantin'in iflası piyasalarda bir şok dalgası yaratmıştı. (Nasiaras, 2014: 52)

Yabancı piyasalardan borç bulmak zorlaşmış ve faizler artmıştı. Hükümetin borç verenlerle yeniden yapılandırma görüşmeleri de çıkmaza girince dönemin ekonomi bakanı Konstantinos Karapanos istifa etmek zorunda kaldı. Karapanos'a göre artık Yunan ekonomisi için yapacak çok fazla bir şey yoktu ve hükümet bir çıkmaza girmişti. (Kriakopoulos, 1965:153)

Dış borç alamayan Yunan hükümeti iç borçlanma için görüşmelere başladı. Andreas Singru'nun başını çektiği zengin armatörler hükümete daha fazla borç vermek için özel

bir banka kurulmasını, bu bankanın gümrük vergilerinin bir kısmını da içerecek şekilde vergilerin bir bölümünü toplamasını şart koşuyorlardı. Hükümet bu talebi reddedince iflasa giden yol kaçınılmaz oldu. (Nasiaras, 2014: 53)

Armatör Andreas Singru'nun bu teklifinin arkasında Yunan Kralı vardı. Kral, Başbakan Deliyannis'in uyguladığı ekonomi politikasının çıkmaza girdiğini görmüş ve başbakanın istifasını istemişti. Ne var ki Deliyannis bunu reddedince sarayla iyi bağları bulunan Singru, Başbakanı sıkıştıracak hamleyi yapmıştı. (Çukalos, 1977: 32)

Kral en sonunda anayasal yetkisini kullandığını ileri sürerek başbakan Deliyannis'i görevden aldı ve Singru'nun önerdiği 15 milletvekili ile yeni bir hükümet kuruldu. Bununla birlikte Deliyannis ve Trikupis'in partilerinin gösterdiği ortak tepki üzerine Kral, 1892 yılında yeniden seçimlere gidileceğini açıklamak zorunda kaldı. 1892 yılında yapılan seçimlerde Trikupis yeniden başbakan seçildi. Bununla beraber iktidarda yaşanan değişim Yunan ekonomisinin gittikçe kötüleştiği gerçeğini değiştirmiyordu. Trikupis hükümeti dış kaynaklardan borç bulamayınca ödemeleri yapabilmek amacıyla ülke içi bankerlere müracaat ederek 16.5 milyon altın franklık bir borç aldı. Ayrıca hükümet bütün harcamalarda kesinti yapma kararı aldı. (Nasiaras, 2014:54.)

Ne var ki alınan bu iç borç kısa sürede tüketilince Trikupis son çare olarak İngiliz ve Fransız bankalarından yüksek faizle borç almak için görüşmelere başladı. İngiliz ve Fransızlar Yunanistan'ın borcunu ödeyebileceği konusunda kuşku duydukları için bizzat Yunan Kralının borca kefil olmasını istediler. Kral bunu reddedince Trikupis'in son umudu da suya düşmüş oldu. Trikupis gerekli parayı bulamayınca iktidardan ayrıldı, yerine milletvekili bile olmayan ancak Kralın desteğine sahip Sotirou Sotiropulos¹⁰ başbakan oldu. Fakat yeni başbakanın mecliste güvenoyu alması ve çoğunluğu sağlaması büyük bir soruna dönüştü.

Yeni başbakan borç bulmak için çabalarırken tarım ürünlerinde ve özellikle üzümde yaşanan sıkıntı Yunan ekonomisine beklemediği bir darbe vurdu. Yunan ekonomisinin en önemli ihracat ürünlerinden olan üzüme özellikle Avrupa'da oluşan aşırı talep bu ürünün kontrolsüz bir şekilde fazla ekilmesi sonucunu doğurdu. Bu sırada Fransa'da üzüm yetiştiriciliğinde yaşanan gelişme Yunanistan'dan üzüm talebinin düşmesine neden oldu. (Anisa, 2011: 44.)

Yunan ekonomisi en önemli gelir kalemlerinden birinden mahrum kalmıştı. Üzüm fiyatlarının bir anda düşmesi hem çiftçileri mahvetmiş hem de devlet gelirlerinde önemli bir

⁹ Bu dönemde Yunanistan'da toplam 1591 km. demiryolu ve 3268 km. araba yolu inşa edilmişti. Korint Kanalı projesiyle de İtalya-Yunanistan arasındaki deniz taşımacılığı süresi yarı yarıya azalmıştı. Mihail Aleksandridis, Eliniki Oikonomia, Ekdoti Singhroni, Atina, 2006, s. 124-127.

¹⁰ 1831 yılında Nafplio'da doğan Sotiropulos, 1860 yılından itibaren siyasete girmiş, 1864-1865 yıllarında ekonomi bakanlığı yapmıştır. 1866 yılında çeteler tarafından

kaçırılan ve 36 gün boyunca çetecilerin elinde kalan Sotiropulos, ancak 60.000 drahmiklik fidyeyi ailesi ödeyince kurtulabilmiştir. 1878-1879 yılları arasında meclis başkanlığı da yapan Sotiropulos ılımlı bir siyasetçi olarak bilinmektedir. Ed.Antonis Makridimitris, Proedri Tis Vulis, Gerusias Ke Etnosinelefeon, 1821-2008, İdrima Tis Vulis Ton Elinon, Atina, 2008, s.251-255.

azalma ortaya çıkarmıştı.¹¹ Hükümetin bütçe açıklarını kapatmak için yeni vergiler koyacağı söylentisi, zaten üzüm ihracında yaşanan sorunlar nedeniyle öfkeli olan halkta yoğun bir hoşnutsuzluğa neden oldu. Mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamayan Sotiropulos istifa etmek zorunda kaldı ve 1 yıldan kısa bir süre içinde Trikupis yeniden başbakan oldu. Ne var ki bu dönemde devlet borçları yaklaşık 698 milyon altın franka ulaşmıştı ve Yunanistan'ın bu borcu ödeyebilecek kapasitesi yoktu. (Vurnas, 1998: 538)

Trikupis başka çare kalmadığını görünce 10 Aralık 1893 tarihinde Mecliste Yunanistan'ın tüm borç ödemelerini askıya aldığını duyurdu. Bu devletin resmen iflası anlamına geliyordu. Bu haberin duyulması Yunan halkında büyük bir panik yarattı. Özellikle bankalar, orta sınıf girişimciler gibi devlet tahvilleri satın alanlar için bu, yaptıkları harcamanın batması demekti. (Nasiaras, 2014: 57.)

Kararın duyulması ile birlikte yabancı bankalar da Yunanistan'a yönelik para işlemlerini askıya aldılar. Tüccar sınıfından iflaslar hızla artarken, devlet hizmetleri yaşanan grevler nedeniyle durma noktasına geldi. (Andreadis, 1925: 177)

Yunan tahvillerine ve borçlarına yatırım yapan İngiliz, Fransız ve Alman vatandaşlarının baskısıyla bu ülkelerin hükümetleri Yunanistan'dan resmi bir açıklama ve geçmişteki borçların faizleri ile birlikte en kısa sürede ödenmesine yönelik garanti talebinde bulundular. Bu üç ülkenin görevlendirdiği temsilcilerden oluşan bir heyet, borç ödemelerinin garantiye alınmasına yönelik görüşmeler için Atina'ya geldi. Ne var ki heyet üyelerince Yunan hükümetinin borçların ödenmesi konusundaki önerileri gerçekçi bulunmadı. (Andreadis, 1925:275-280)

Yaşanan bu ekonomik kriz gerek Atina'da ve büyük şehirlerde gerekse de köylerde hükümet aleyhine geniş çaplı gösterilerin yapılmasına neden oldu. Ayrıca bu iflas nedeniyle 1914 yılına kadar sürecek yurtdışına göç dalgası başladı. Bu göç dalgasında o dönemki Yunan nüfusunun yaklaşık altıda birini oluşturan 350.000 kişi Amerika'ya göç etti. (Clogg, 1997: 93.)

Halk daha iyi bir yaşam için yurtdışına giderken, Yunan iç siyasetinde de sorunlar sürüyordu. Saray zaten Başbakan Trikupis'ten hoşlanmıyordu. Muhalefetin de girişimiyle gösteriler gittikçe şiddet içermeye başladı. Hükümet durumu kontrol altında tutamıyordu. Ayrıca Yunan ordusu içerisinde de yaşanan krizden rahatsız olan bir grup subay eylemleri açıkça desteklemeye başladı. Sonunda Trikupis istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Deliyannis geçici Başbakan olarak atandı. (Nasiaras, 2014: 58-59)

Yeni Başbakan da ekonomik sorunları çözmeyi başaramadı. Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya bir an önce borçların

ödenmesi konusunda garanti isterken, Yunanistan görüşmeleri uzatma yolunu seçti. Ayrıca 1895 yılında Yunanistan bu konuda ne kadar ciddi olduğunu batılılara göstermek için ekonomi bakanı, ülkedeki bankaların yöneticileri ve üst düzey bürokratlardan oluşan borçları yönetme komitesi kurdu. Fakat bu komitenin Yunanistan'ın müzakerelerini uzatma taktiği olduğunu düşünen büyük güçler daha fazla baskı yapmaya başladılar.

İngiltere, Almanya ve Fransa temsilcileri, Yunanistan'ın borçlarını ödemesini garantiye almak için yeni bir yapı kurulması gerektiğini ve tuz, barut, petrol, tütün ve pul üzerindeki devlet gelirlerinin monopol olarak kurulacak bu yapıya bırakılmasını Yunanistan'a önerdiler. Ayrıca kurulacak bu yeni yapı devlet gelirleri üzerinde kontrol yetkisine sahip olacak, bütçe fazla verdiğinde bu bütçenin nereye harcanacağına karar verebilecek, drahminin değerini belirleme yetkisine sahip olacaktı. Bu kadar fazla yetkinin yabancılara devredilmesine yönelik bu öneri Yunan hükümeti içerisinde ciddi tartışmalara neden oldu. Bununla beraber Yunan yetkililer yabancılardan istediği bu yetkileri devretmek dışında bir çarelerinin olmadığını açık olarak görmüşlerdi. Yabancılarla anlaşmaya varabilirler ise en azından ülke bütçe açısından rahat nefes alacak ve sorunlar çözülebilecekti. Ne var ki bu sırada patlak veren Girit krizi bütün beklentileri değiştirdi. (Andreadis, 1925: 286-300)

Aslında 1893 iflasının en önemli etkileri tam da bu sırada görülmeye başlanmıştı. Ülke tarihinde ilk kez 1896 yılında Lavrion'da işçiler topluca greve gittiler ve bu grev dalgası diğer şehirlere yayıldı. Ne var ki milliyetçi duyguların öne çıkması bu grev dalgasının durmasına ve 1897 savaşına yol açtı. (Anisa, 2011: 46.)

Yunanistan bu savaşta yapılan harcamalara rağmen ordusunun modern harp yeteneği olmadığını görmüş, bizzat Yunanlı tarihçiler tarafından ordunun gerekli lojistik hazırlıktan yoksun bir şekilde savaşa girmesi eleştirilmişti. (Moiras, 2006:6)

1897 Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması Yunanistan'ın bütün dış itibarını yerle bir etmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin istediği savaş tazminatı çok yüksekti ve Yunanistan'ın bu tazminatı ödemek için yapabileceği tek şey yurt dışından borç aramaktı. (Haciosif, 1998: 311)

Yunanistan'ın Türklere karşı kaybettiği 1897 savaşı sonrasında savaş tazminatı ödemesi ve piyasalara dönüş için ihtiyaç duyduğu borçları büyük güçler tek bir şartla kabul etmişlerdi. Yunan ekonomisi üzerinde 1895'te yapılan teklifleri de içerecek şekilde büyük güçlerin tam kontrolü olacaktı. Bu konuda en fazla ısrar eden ülke Almanya idi. (Carmen ve Trebesch, 2015: 16.)

¹¹ Yunan ekonomisinde üzümün oynadığı role ve 1890'lardaki üzüm krizine yönelik ayrıntılı bir çalışma için bakınız. Petros Pizani, Oikonomiki İstoria Tis Elinikis

Stafidis 1851-1912: Paragoyi, Diethnis agora, Diamorfosi Timon, Krişi, Ekdosi Emboriko Trapeza Eladas, Atina, 1988, s. 52-62.

Dönemin Yunan Başbakanı Rallis Yunan kamuoyunda bu konuda oluşan tepkilere rağmen Büyük Güçlerin teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Fakat hemen arkasından meclis çoğunluğunu kaybettiği için istifa etmeyi seçti. (Nasiaras 2014: 61.)

1898 Şubat ayında Yunan Meclisi'nin büyük güçlerin temsilcilerinden oluşan komitenin kurulmasını onaylamasıyla Uluslararası Denetim Komitesi adlı yapı faaliyetlerine başladı. Komite, İngiliz, Fransız, Alman, Rus, Avusturya ve İtalyan temsilcilerinden oluşmaktaydı. Komite, 1895'te önerilen gelirlerin yanı sıra Pire, Lavrion, Korfu, Patra gümrük gelirlerinin de kendi kontrolünde olması kararını aldı. Ayrıca drahminin devalüe edilebileceği değere komite karar verecek, Drahmi yabancı paralar karşısında değerlendirilirse, bu değerlerin % 60'ına kadar olanı Komite kasasına aktarılacaktı. Komite ayrıca, Yunanistan'ın Osmanlı imparatorluğuna ve yabancılara olan borçlarının düzenli ödenmesini kontrol yetkisiyle birlikte ülke içinden alınan borçların faizlerini belirleme yetkisine de sahipti. Ayrıca dolaşımda bulunacak para miktarını belirleme ve Yunan hükümetinin kamu hizmetlerini sağlama konusunda kullanacağı bütçeyi denetleme yetkisine de komite sahipti. (Nasiaras, 2014: 64.)

Yabancı güçlerin Yunan ekonomisini tamamen denetim altına alması Yunan halkında büyük tepkiye neden olmuştu. Hem iktidar hem de muhalefet partisi bu konunun sorumluluğunu birbirine atıyordu. Deliyannis ve Trikupis izlenen yanlış ekonomi politikaları nedeniyle birbirlerini suçlarken meclisteki tartışmalar giderek daha sert tonlarda oluyordu. (Nasiaras, 2014: 65.)

Trikupis iflas konusundaki eleştirilere yanıt verirken, Yunanistan'ın bütçesinin sürekli açık verdiğini, güvenlik ve devletin işlemesi için gerekli harcamalar için borç aldıklarını ama bu borçları kapatmak için de borç almak zorunda kaldıklarını, dolayısıyla iflasın zaten kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Muhalefet ise alınan bu borçların ülke içinde verimsiz yatırımlara yönlendirildiğini ve kısır döngüye girildiğinin bilinmesine rağmen borç alınmaya devam edildiğini söyleyerek hükümeti eleştiriyordu. (Nasiaras,2014: 65-66)

Yunanistan'da uluslararası denetimin başlamasıyla devlet bütçesinde 1901 yılına kadar ciddi bir düzelme görüldü. Özellikle komitenin dolaşımdaki Drahmi miktarını azaltması Drahminin değerinin stabil hale gelmesini sağladı. Komitenin gümrüklerden elde ettiği gelirler ise, Yunan devlet bütçesinin gelirlerinin %35'ine ulaşmıştı. (Minoglu, 1993: 49)

1902 yılında yabancıların izniyle Yunanistan tekrar dış borçlanmaya çıktı ve 56.5 milyon altın franklık bir borç aldı. Borcun nereye harcanacağına yabancılar karar vermişti. Alınan borç ülke içi ulaşım ve ticaretin arttırılması için demiryolu yapımına harcandı. Bununla birlikte uluslararası idare daha sonraki faiz ödemelerini garanti altına almak için kredinin bir miktarına Yunan hükümetinin eline geçmeden el koymuştu ve Yunanistan'ın gerçekte hesabına yatan miktar 45 milyon altın franktı. (Andreadis, 1925: 400-402.)

1903 yılından itibaren bütçe gelirlerinde belirgin artışlar görülmeye başladı. Bununla beraber bir yandan Girit sorunu diğer yandan Balkanlarda çıkabilecek bir savaş endişesiyle ordu ve donanmanın bütçesi arttırılmaya başlandı. Bu bütçe artışı açık meydana getirdi ve bu açığın kapatılması için ekstra vergiler halka dayatıldı. Ayrıca bütçe açığının kapatılması için devlet giderlerinde ciddi kısımlara gidildi. Bu kapsamda yerel mahkemelerin bir kısmı kapatılırken, memur ve emekli maaşlarında azaltmalar yapıldı. Ayrıca özellikle taşra eyaletlerinde yerinden idare kurullarındaki üyelerin sayısı ve milletvekili sayılarında da azaltım yapıldı. (Hekimoglou, 2011: 180-181.)

Bu ciddi tasarruf tedbirlerine rağmen 1907 yılında bütçe yine açık verdi. Bu açığın önemli sebeplerinden biri Makedonya sorunu nedeniyle yapılan harcamalar, diğeri de Doğu Rumeli'de Bulgarlarla yaşanan gerginlikte yaklaşık 37.500 Yunanlının Bulgar komitacılarından kaçarak ülke içine girmesiydi. Gelenlerin iase ibate sorunları bütçede beklenmedik açığa neden olmuştu. Yunanistan bu bütçe açığını kapatmak ve Orduya ek gelir sağlamak amacıyla 20 milyon altın franklık bir borçlanmaya daha gitti. Ama alınan borcun faiz giderleri düşünce eline 18 milyon altın frank geçti. Bununla birlikte 1909 yılı bütçesi yine açık vermişti ve halk gittikçe artan vergilerden huzursuzluk duyuyordu. Böyle bir ortamda 1909 yılında Gudi darbesi meydana geldi.¹²

1910 yılında Yunanistan gittikçe yaklaşan Balkan savaşı öncesinde tekrar borçlanmaya çıktı. Uluslararası piyasalardan 110 milyon altın franklık borç alındı ama faiz ve borcun geri ödenmesi için garanti gelirleri düştükten sonra Yunanistan'ın eline sadece 92 milyon altın Frank geçecekti. Bunun da sadece 40 milyonu Yunanistan'a ilk olarak verilecek, bu borcun ödenmeye başladığı görüldükten sonra geri kalan kısmı verilmeye başlanacaktı. (İliadakis,2011: 216.)

Bu dönemde her ne kadar Hükümetle Uluslararası Denetim Komitesi arasında gelirlerin harcanması konusunda ciddi

¹² 27 Ağustos 1909 tarihinde gerçekleşen darbeye, Ordu mensupları tarafından, kraliyetin ordu üzerindeki denetiminin azaltılması, orduyla donanmanın yeniden yapılandırılması, ekonomide halkı rahatlatacak önlemlerin alınması gibi talepler ileri sürüldü. Giritli politikacı Venizelos'un darbecilerin isteklerini yerine getirme sözü Yunan siyasetinde yeni bir dönemin başlamasına yol açtı. Bahse konu darbe hakkında Yunanca ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Niki Maroniti, To Kinima Sto Gudi Ekato Hronia Meta, Paradohes, Erotimata, Nees Prooptikes, Ekdosis Alkesandria, Atina, 2010. Venizelos'un Gudi darbesine katılan subaylarla olan ilişkilerini Yunan arşiv

kaynaklarından inceleyen bir çalışma için bkz.: Murat Eser, Elefterios Venizelos, Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk Yunan İlişkileri, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019. Gudi darbesi aynı zamanda Yunan ekonomisinin yaşadığı zorlukların anayasal düzenle aşılmasını isteyen düşük rütbeli subayların önemli bir başarısı olarak görülebilir. Bu konuyu dönemin Türk ve Yunan kaynaklarını kullanarak ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz. Leonidas Moiras, 1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.

tartışmalar yaşansa da açık olan husus Komitenin sıkı denetimi altında Yunanistan'ın borçlarını düzenli ödemeye başlamasıydı. Ne var ki komitenin sıkı para politikası Yunan halkının sosyal durumunda ciddi bozulmaya neden olmuş ve ülkede deflasyon baş göstermişti. Yunan halkına göre Komite 1897 Savaşı'nın acı bir sonucuydu ve Yunanlıları küçük düşürmek için kurulmuştu. (Minoglu, 1993: 52.)

3. 1932 İFLASI

Yunanistan'ın 1932 iflasına götüren adımlar aslında 1. Dünya Savaşı sırasında başladı. Her an savaşa girme hazırlığı yapan Yunan ordusu bütçenin büyük bir kısmını emiyordu. Bu durum diğer ülkelerin gözünden kaçmıyordu ve bunu politik olarak kullanmak isteyen ilk ülke Almanya oldu. Almanya 1915 yılında Yunanistan'a kendi safında savaşa girerse 80 milyon altın franklık ve çok düşük faizli kredi teklif etti. Mecliste yoğun bir Alman karşıtlığı olduğu için bu konudaki görüşmeler gizli yürütüldü. (İliadakis, 2003:39-140)

İngilizler ise daha cazip bir teklifi Yunanlara sunmuşlar ve Yunanistan'ın savaşa girmesi karşılığında Kıbrıs'ı onlara önermişlerdi. (Başak, 2015: 5.)

Yunanistan, 1917 ile 1920 yılları arasında sürekli olarak iç ve dış borç almıştı. Bununla birlikte Kasım 1920'de Müttefiklerin nefret ettiği ve Alman yanlısı olarak görülen Kral Konstantin'in tekrar tahta dönüşü nedeniyle İngiltere ve Fransa Yunanistan'a mali ambargo uygulama kararı aldılar ve mali yardımları kestiler. (Minoglu, 1993:54)

Bu mali boykota ek olarak 1919-1922 yılları arasında yürütülen Anadolu'yu işgal hareketinde ise durum daha da kötüleşmişti. Borçların geri ödenememesi, drahminin sürekli değer kaybetmesi, bütçelerin açık vermesinin kronik hale dönüşmesi ve ülke içinde vergi toplamada yaşanan sorunlar Yunan ekonomisini ciddi çıkmaza sokmuştu (Nasiaras, 2014: 94)

Yunanistan bu çıkmazdan kurtulmak için para basma yolunu seçmiş, 1920 ile 1922 yılları arasında basılan para miktarı 3.1 milyar drahmiye kadar ulaşmıştı. 1922 yılında bu basılan paranın yarattığı yüksek enflasyondan kurtulmak için Yunan hükümeti ilginç bir çözüm buldu. Eldeki paraların yarısı yırtılarak kullanılacaktı. Paranın geri kalan diğer yarısı ise Devlete geri verilecek ve karşılığında 20 yıllık devlet tahvili satın alınacaktı. (Nasiaras, 2014: 95)

1922 yılı sonuna gelindiğinde Yunanistan tarafından askeri ve mali imkanlarının çok üstünde bir amaçla girişilen Anadolu işgali ülke tarihinin en acı yenilgisine neden olmuştu. Bu yenilgi sadece askeri alanda değil, ekonomik

alanda da etkisini uzun süre sürdürecekti ve 1932 iflasına giden yolda önemli bir rol oynayacaktı.¹³

Anadolu macerası sonrası Yunanistan'ı en çok zorlayan iki husus, müttefiklere olan borçları ve mübadele ile gelenlerin iskan sorunlarıydı. Savaş boyunca Yunanistan, İngiltere ve Fransa'ya aşırı miktarda borçlanmıştı ve bu borcu ödeyebilecek kapasitesi yoktu. Anadolu'dan gelen 1.300.000 Rumun iskanı ve işeisi ise ayrı bir sorundu. Anadolu'dan gelen Rumların orada bıraktıkları mal varlığı 100 milyon drahmiye denk gelirken, Yunanistan'dan giden Türklerin mal varlığı yaklaşık 8 milyon drahmiye denk geliyordu. Yunanistan eğer Anadolu'dan gelen Rumların mal varlıklarını tazminat olarak alabilseydi, bu Yunan bütçesi için inanılmaz bir gelir olacaktı. Fakat burada esas sorun Türklerin bunu verip vermeyecekleri idi. Savaştan çıkan Türkiye için de böyle bir paranın ödenebilmesi çok da mümkün değildi. Ve sonunda Venizelos akıllıca davranarak bu parayı tazmin etmek yerine uluslararası ilişkilerde destek almak için Türklerle yeni bir dönemi başlatma kararı aldı. (İliadakis, 2011: 162-163.)

1923 yılında Yunan bütçesi tamamen acıklı bir durumdaydı ve açıkları kapatacak bir yöntem yoktu. 1924 yılında hükümet devlet giderlerini azaltmak için özel bir komite kurdu. Ama bu da soruna çare olmadı. Gittikçe artan enflasyon, göçmenlerin iskânında yaşanan sorunlar, ülkedeki iç çatışmaları körüklüyor, grevler ve hayat pahalılığı ülkenin normal haline geliyordu.¹⁴

Yunan hükümeti göçmen sorununu çözebilmek için 1924 yılında 12 milyon franklık dış borç aldı. Bu borcun alınmasında ülkedeki yardım kuruluşlarının gelen mültecilerin kötü durumlarını gösteren Avrupa ve Amerika'da yürüttüğü propaganda faaliyetlerin etkisi büyüktü. Bu borç, özellikle göçmenlere yeni evler yapılması, göçmenlerin tarımda kullanacakları hayvanların ve aletlerin alınması için ayrıldı. 1925 yılında ise 11 milyon dolarlık ve 2 milyon dolarlık iki ayrı borç alındı. Bu borçların büyük bir kısmı ülke içinde ulaşım sisteminin geliştirilmesine, Atina ve Pire'de özellikle tarım arazilerinin altyapısı ve sulama sistemlerinin geliştirilmesine ayrıldı. (İliadakis, 2011: 179)

1926 yılında Pangalos diktatörlüğü ülkenin yurt dışındaki imajını yerle bir etti. Pangalos daha önce meclisin mali nedenlerle karşı çıktığı Pire-Selanik ve İğumenitsa-Kavala-Serez demiryolu hatlarına yönelik ihaleyi Belçika firmalarına verdi. Pangalos'a göre bu ihaleler hızlıca yapılmalı ve demiryolu bir an önce inşa edilmeliydi. Belçika firmaları normal fiyatlardan %80 daha fazla fiyat önerse de Pangalos bu teklifi kabul etmişti çünkü ona göre ülkenin savunması için bu hatlar zorunluymuştu. Ne var ki Pangalos olayı sadece askeri açıdan düşünmüş, projelerin ticari

¹³ Yunan ekonomisinin Anadolu Harekati'nda ne kadar zorlandığını dönemin Türk basınından inceleyen bir çalışma için bkz.: Hatice Yıldırım, "Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Yunanistan'ın Mali İflası" Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 60, Bahar 2017.

¹⁴ Yunanistan'da o dönem yaşanan enflasyon ve bunun sosyal yapıya etkileri hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Hristina Agriantoni, Yorgia Panselina, "İ Eliniki Oikonomia Diethnis Kriisi Ke Ethnikos Prostatedvismos" Ed. Vasilis Panayotopoulos, İstoria Tu Neu Elinismu 1770-2000, Atina, 2003, Z Cildi

maliyetlerini ve ekonomiye getireceği yükü görmezden gelmişti. Yunanistan projenin parasını 10 yıllık ve yüksek faizli tahvillere ödemeyi önermişti. Pangalos iktidardan düşünce mecliste oluşturulan soruşturma komisyonu projenin verimsizliğini bir kere daha ortaya koymuş ve Yunanistan'ın tüm kamu yatırım harcamalarının %6'sına denk gelen bir paranın yatırıldığı bu anlaşmayı iptal etmişti. Komisyona göre Yunanistan'ın yapması gereken bu hatları askeri mantıkla inşa yerine Yunan demiryollarının Bulgar demiryolları hatları ile uyumlu hale getirilmesi ve böylece ticari taşımacılığın artırılmasıydı. Bununla birlikte uluslararası piyasalardan gelen baskı nedeniyle Yunanistan Belçika'ya yine de ödeme yapmış, ancak 10 yıllık devlet tahvillerinin faizinin anlaşmada belirtilenden daha düşük olarak ödenmesi bile bir başarı olarak görülmüştü. (Minoglu, 1993: 310-316)

Yaşanan bu gelişmeler sırasında Drahmi hızla değer kaybediyordu. Yunan merkez bankası olaya müdahale edebilmek için Svenska Tandsticksaktiebolaget isimli İsveç firmasıyla kredi konusunda anlaştı, yaklaşık 1 milyon Franklık bu kredide borç oranı dünya piyasalarının çok üstünde idi ve % 8.5'ti. Fakat olayın içinde bir başka İngiliz şirketi daha vardı. The Alsing Trading Co Ltd. isimli İngiliz şirketi İsveç firmasıyla ortak iş yapıyordu ve İsveç firmasının Yunanistan'a kredi vermesi karşılığında Yunanistan'daki kibrit tekelinin 28 yıllığına İngiliz firmasına verilmesini de anlaşma maddeleri arasına ekletmişti. Bu skandalın açığa çıkması Yunanistan'da büyük infiale neden oldu. (Stefanidis, 1930: 258-259)

1920'li yıllarda Anadolu'da kaybettiği savaş ve gelen mültecilerin yarattığı ekonomik yük nedeniyle Yunanistan Milletler Cemiyeti'ne başvurarak borç görüşmelerinde uluslararası piyasalar ile Yunanistan arasında arabulucu rolü üstlenmesini istemişti. Milletler Cemiyeti bu kredilerin verilmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynarken karşılığında Yunanistan'ın yaptığı harcamaların İngiltere Merkez Bankası ve İngiliz Hazinesi tarafından görevlendirilecek bir yetkili kurul tarafından kontrol altında tutulmasını şart koşmuştu. (Carmen ve Trebesch, 2015: 16)

Ayrıca bütün Yunan bankalarına yabancı danışmanlar atanacak ve işlemler bunların onaylamasından sonra gerçekleşecekti. Yunanistan, bütçesi konusunda her türlü veriyi görevlendirilecek yetkili kurul ile paylaşacak ve bu kurul bütçeyi onayladıktan sonra Yunanistan harcama yapabilecekti. (Kostis, 1986: 43-54)

Bu kötü koşullar altında Yunanistan'da sıradan halkın yaşam maliyeti her gün artmaktaydı. 1914 yılında ortalama geçim endeksini 100 kabul eden bir tabloya göre 1914-1927 yılları arasında Yunanistan'da yaşanan fiyat artışları aşağıdadır.

Tablo 1: Yunanistan'da 1914 yılı baz alınarak ortalama fiyat artışları

1914	100
1917	266
1918	372
1919	322

1920	351
1921	393
1922	632
1923	1213
1924	1271
1925	1455
1926	1673
1927	1843

Bu harcamaların İngilizlerin kontrolüne verilmesi isteği, Yunanistan'ın 1922-1932 yılları arasında aldığı borçların ülkelere göre dağılıma bakılırsa gayet mantıklıydı. Çünkü Yunanistan bu dönemde aldığı dış borçların %40'ını İngiltere'den edinmişti. 1. Dünya Savaşı öncesi Yunanistan'a en fazla borç veren ülkelerin başında gelen Fransa ise gerek kendi ekonomik koşulları gerekse de Balkanlar bölgesine ilgisini kaybettiği için Yunanistan'a borç veren ülkeler sıralamasında geriye düşmüştü. (Minoglu, 1993: 36)

Her ne kadar Yunan halkında artan pahalılık ve geçim sıkıntısı nedeniyle özellikle İngiltere ve Fransa'ya yönelik bir tepki olsa da, Yunan Meclisi yaptığı özel bir oturumla hükümete Yunan ekonomisinin kontrolü için Milletler Cemiyeti'nin önerdiği şartları kabul etme yetkisini 25 Ağustos 1927 tarihinde verdi. Bu yetkiyle Yunan Hükümeti 15 Eylül 1927 tarihinde Milletler Cemiyeti yetkilileri ile ekonominin kontrolünü yabancılara bırakan anlaşmayı imzaladı, anlaşma 25 Kasım 1927 tarihinde Yunan Meclisi'nde onaylandı. (Minoglu, 1993: 59)

Yabancı denetimi altında özellikle 1928-1929 yıllarında Yunan ekonomisinde nispi bir iyileşme görüldü. Her ne kadar ticari ürünlerde büyük açıklar verilse de, denizcilik ve ziraat alanında ülke yavaş yavaş kendisini topluyor ve drahmi değer kazanmaya başlıyordu. (Nasiaras, 2014: 102)

Ne var ki bu toparlanmada önemli bir gerçekte su yüzüne çıkmıştı. Örneğin Atina ve çevresinin su dağıtım sisteminin iyileştirilmesi projesi için yapılan borçlanmada Yunan Hükümeti yabancı bankalardan %9.4 faiz oranı ile borçlanmıştı. Halbuki bu dönemde uluslararası ortamda genel borçlanma faizi %3.9'du. Yani Yunanistan uluslararası alanda borçlanırken geçmişin iflas tecrübeleri nedeniyle neredeyse iki katından fazla faizle borç bulabiliyordu ki bu sorun ileride kendini daha büyük bir şekilde gösterecekti. (Minoglu, 1993: 366)

Yunanistan'ın tam kendini toplamaya başladığı dönemde 1929 ekonomik krizi baş gösterdi. Bütün batı ülkelerinin etkilendiği bu krizde Yunanistan da istisna değildi. Krizde ilk etkiler ülke dışındaki Yunanlıların ülkeye gönderdiği dövizdeki azalma oldu, ama Yunanistan için asıl yıkıcı etki tarımda yaşanacaktı. Ülke nüfusunun yaklaşık %70'i tarımla geçiniyordu ve ülkedeki tarım gelirlerinin %60-70'i tütün ve üzümden geliyordu. Uluslararası piyasalarda bu iki ürüne yönelik talebin düşmesi, Yunan ekonomisi için yıkıcı etkisini çok kısa sürede gösterdi. Bu süreçte Yunanistan'ı bütçe açısından zorlayan bir başka olay ise Türkiye'nin Yavuz zırhlısını 1927 yılında modernize etme kararı oldu. Yunanlılar Ege Denizi'nde dengeyi kendi aleyhlerine değiştirecek bu hamleyi dikkatle izliyorlardı. Yunan basınına

göre Yavuz'un tamirden sonra tekrar denize açılması Ege Denizi'nde dengeyi Türkler lehine değiştirecekti. Bu nedenle acilen yeni gemiler alınmalıydı.¹⁵

Yunan Dışişleri Bakanlığı ise, Türklerle bir silahlanma yarışına girmektense daha büyük tehdit olarak gördükleri İtalya'ya karşı Türklerle bir savunma anlaşması yapmayı hükümete önerdi. Ancak Yunan ordusu içindeki bir grup bu öneriye karşı çıkarak daha fazla zırhlı alınmasını ve dengeyi sağlanması gerektiğini savunuyordu. Bununla birlikte Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik koşulları takip eden ülkedeki İngiliz Bahriye Heyeti bu tarz bir silahlanma yarışını Yunanistan'ın kaldıramayacağı konusunda hükümeti uyardı. (Barlas-Güvenç, 2014: 143)

Yunanistan'ın bu tarz bir silahlanma yarışına girecek bütçesi olmadığını bilen Venizelos 1928 yılında iktidara geldikten sonra akıllıca bir politika izleyerek Türkiye ile Yunanistan arasında deniz silahları konusunda yaşanacak bir silahlanma yarışını önlemek için 30 Ekim 1930 tarihinde Türkiye-Yunanistan arasında Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokolü imzaladı.¹⁶

Venizelos, anlaşmayı eleştiren muhalefete yönelik Yunan Meclisi'nde yaptığı konuşmada denizde silahlanma yarışına ayıracak paralarının olmadığını, eğer bu alana para aktarırlarsa, Kuzey Yunanistan'da Struma ve Vardar vadilerinde yürüttükleri ıslah ve tarım çalışmalarının askıya alınacağını ve bununda Anadolu'dan gelen göçmenlere yeni tarım alanı verememek gibi büyük sosyal problemler doğuracağını söyleyerek cevap verdi. Venizelos'un silahlanma yarışını durduran bu hamlesine karşılık, 1931 yılına gelindiğinde borçların faizleri ödenemez duruma gelmiş ve drahmi %75 değer kaybetmişti. Venizelos hükümeti ülkeyi iflastan korumak için sert tedbirler aldı. Zorunlu ithalat maddeleri dışında yurtdışına döviz ödemesi durduruldu, bankalarda yapılan altın ve döviz işlemlerine kota konuldu, tüm yurtdışı ödemeler ve döviz alım-satım işlemlerinde kurulan bir komiteye denetim yetkisi verildi ve bu kurallara aykırı davranışlara sert cezalar getirildi. (Dafnis, 1955: 104-106)

Ne var ki, 1931 yılı sonuna gelindiğinde alınan bu önlemlerin işe yaramadığı görüldü. Venizelos'un iyimser açıklamalarına rağmen muhalefet izlenen ekonomi politikasının yanlış olduğu konusunda daha sert tutum izliyordu. Venizelos buna karşılık erken seçimden kaçınmak için muhalefetin basın üzerindeki faaliyetlerini kısıtlama yolunu seçti fakat fiyatların sürekli artması nedeniyle halkta yoğun huzursuzluk ortaya çıkmıştı. (Nasiaras, 2014: 108)

Venizelos ekonominin kötü gidişatını durdurmak için tekrar dış borç arama yolunu seçti. 1932 yılı ocak ayında Roma,

Paris ve Londra'ya giderek büyük miktarda borç talep etti. Ona göre eğer bu borç alınabilirse ekonomideki kötü gidişat durdurulacak ve Yunanistan kısa soluklu da olsa nefes alacaktı. Venizelos'un önerisi 5 yıllığına dış borçların ödenmesinin durdurulması ve 50 milyon franklık yeni bir dış borç alımıydı. Bu elli milyon franklık borç 4 eşit taksit halinde Yunanistan'a verilecekti. (Dafnis, 114-115) Bu süreçte dış borçlar Yunanistan'ın yıllık gelirin %40'ına ulaşmıştı. (Anisa, 2011: 49)

Venizelos yurt dışında borç ararken, Yunanistan içinde ekonomi gittikçe kötüye gidiyordu. Hükümet geçici tedbir olarak ithalata ekstra ağır vergiler getirdi ve devlet memurlarının maaşlarında kesintiye gitti. Bununla beraber büyük şehirlerde toplu eylemler ve işçi grevleri başlamıştı. (Nasiaras, 2014: 109)

Yunanistan'ın borç sorununun gittikçe büyümesi üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri 1932 Şubat ayında Yunanistan'a bir öneri sundular. Bu öneriye göre bu 3 ülkenin temsilcilerinden oluşacak yeni bir komite, Yunan ekonomisi üzerinde tam yetkili olacaktı. Yunanistan'ın bu teklifi kabul etmesi karşılığında borçlarda belli rahatlama sağlanacaktı. Yunanistan'ın bu teklifi görüşmeyi kabul etmek zorunda kalması üzerine yabancı temsilciler Atina'ya gelerek 2 hafta süresince Yunan ekonomisine yönelik incelemelerde bulundular. Temsilcilere brifing veren Yunan ekonomi bakanı Yorgos Maris'e göre, Yunanistan ekonomisinin durumu çok zordu. Yunan bütçesi sürekli açık veriyordu ve devlet giderlerinde yapılan kesintilere rağmen bu açık kapatılmıyordu. Bu yüzden mutlaka borçların ödenmesinin 5 yıl süreyle askıya alınması gerekiyordu ki, buradan sağlanacak gelirle devlet bütçesi normale dönebilecekti. (Dafnis, 1955: 118)

Gelen heyetin ise bu konuda farklı önerileri vardı. Onlara göre Yunanistan'daki enflasyonu azaltmak birinci öncelikli konuydu ve bu yüzden ülkedeki para dolaşımı % 30 azaltılmalıydı. Ayrıca devlet giderlerinde yapılan kısıtlamalar yeterli değildi. Daha fazla bütçe kesintisi yapılmalı, yeni yatırım projelerine öncelik verilmeliydi. Bunun dışında Yunan ekonomisinin zorda olduğunu onlar da kabul ediyor ve bu kapsamda Yunanistan'a belli miktarda borç verilebileceğini ama bu borcun hangi maksatla kullanılacağına yine kendilerinin karar vereceğini söylüyorlardı. (Nasiaras, 2014: 111)

İki taraf arasında görüşmeler devam ederken Venizelos 25 Mart 1932 tarihinde muhalefet liderlerini parlamentoya çağırarak ortak bir ekonomi hükümeti oluşturulmasını ve ülkenin böylesine zor durumda ayrışmasının doğru olmadığını söyledi. Muhalefetin bunu kabul etmemesi üzerine Venizelos sorunu halka götüreceğini ve erken seçim

¹⁵ Yavuz zırhlısı ve Yunan basını konusunda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Tuğba Belenli, "Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi" Belleten, Sayı 83, 2019

¹⁶ Bahse konu protokole yönelik Yunan kaynaklarında yapılmış bir inceleme için bkz.: Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları" Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2009, Sayı 23.

ilan edeceğini belirtti. Yunan ekonomisi ve siyasetinde yaşanan bu gelişmeler ülkeye en çok borcu veren İngiltere tarafından da yakından takip ediliyordu. Atina'daki İngiliz büyükelçisi 15 Nisan 1932 tarihli Londra'ya gönderdiği raporda Yunan ekonomisinin iflasa doğru gittiğini ve ülkede siyasi karmaşanın uzun süre devam edeceğini belirtiyordu. (Anisa, 1955: 50)

1 Mayıs 1932 tarihinde ise Yunanistan yurt dışına olan bütün resmi borç ödemelerini yapamayacağını resmen beyan etti. İlk önce Maliye Bakanı ve arkasından Venizelos'un istifasıyla ülke erken seçime gitti. Eylül 1932'de yapılan seçimleri muhalefet kazanmış ama yabancılarla yapılan görüşmeler hâlâ bir sonuca ulaşmadığı için 1933 baharında tekrar seçimler yapılmıştı. Bu arada Venizelosçu subayların muhalefete yönelik darbe girişimi başarısız olunca Yunanistan'da Venizelosçu-Kralcı çatışması tekrar alevlendi. General Metaksas, Venizelos'un vatana ihanetten yargılanmasını isterken Venizelos ise Kralcıların Anadolu macerası sonundaki idamlarını muhalefete hatırlatıyordu. 5 Haziran 1933 tarihinde Venizelos'a yönelik suikast girişimi her ne kadar başarısız olsa da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal karmaşayı göstermesi açısından önemli bir örnekti. (Pallis, 1995: 101-102)

İç siyasetteki bu kaosa rağmen, 1933 Kasım'ında yabancı temsilcilerle Yunan hükümeti arasında yapılan görüşmelerde sonunda uzlaşmaya varıldı. Yabancılar Yunanistan'ın borç ödemesini bir yıl süreyle askıya almasını kabul ederken borçların faizinin %27.5 ten %35'e yükseltilmesini de Yunanlılar kabul etmek zorunda kaldılar. (Nasiaras, 2014: 113-114)

1934 yılından itibaren Yunan ekonomisi yabancıların denetimi altına girerken, ülkedeki siyasi yaşam da giderek sarsılıyor ve askeri diktatörlüğün altyapısı hazırlanıyordu. 1 Mart 1935 tarihinde Venizelosçu bir grup subay tekrar darbe için harekete geçti. Subaylar Anadolu'dan gelen mubadillerin kaldığı kamplardan aldıkları destekle Kara Harp Okulunu basmış, bir grup denizci de Averoff zırhlısını ele geçirmişti. Aynı anda Serez, Drama ve Kavala garnizonlarında da askerler Venizelos'u tekrar başa getirmek için harekete geçtiler. Ne var ki Yunan Hükümeti ülkede hemen sıkıyönetim ilan ederek ve gerekli askeri tedbirleri alarak 15 gün içinde isyanı bastırdı. Venizelos İtalya'ya kaçmak zorunda kaldı. Venizelos taraftarı subayların ordudan atılmasıyla güç tamamen kral taraftarlarına geçti. (Pallis, 1995:102-103)

Ülkenin yaşadığı ekonomik sorunlar dış ilişkilerde de kendisini göstermişti. 1935 yılından itibaren Yunanistan'ın en büyük ticaret ortağı İngiltere yerine Almanya olmaya başlamıştı. Çünkü Almanya İngiltere'ye göre ticari

anlaşmalarda çok daha uygun şartlar sunarak Yunan ekonomisini kendi tekeline almak istiyordu. (Paravantes, 2009: 4-5)

Böylesine karışık bir ortamda gerçekleşen 1936 seçimlerinde Yunanistan Komünist Partisi (KKE)'nin yüzde 5 oy alması ve parlamento'ya 15 milletvekili sokmayı başarması ülkede askeri diktaya giden yolda önemli bir dönemeçti. Ekonomik sıkıntılar ve mültecilerin yaşadığı sorunlar ülke tarihinde ilk kez komünistlerin parlamento'ya girmesine neden olmuştu. (Coulimbiş, 2003: 17)

Bu karışık dönemde ülkede komünizm tehlikesi olduğunu ve Yunanistan'ın düzene ihtiyaç duyduğunu belirten General Metaksas darbe yaparak yönetime el koydu.¹⁷

Ne var ki 4 Ağustos 1936 tarihinde başlayan Metaksas diktatörlüğü döneminde de Yunanistan borç konusunu çözememişti ve sürekli olarak yabancı yetkililerle % 35'e yükseltilen borç faizinin düşürülmesi konusunda görüşmeler yapmıştı. Bununla beraber yabancılar borçların ödenmesindeki gecikmeye karşılık borcun düşürülmesi değil, faizinin %40'a kadar çıkartılmasını Yunanistan'a zorla kabul ettirdiler. Bu yüksek faiz oranına rağmen yabancı denetimi sayesinde drahmi değerini korumaya başlamış, 1929 krizinin etkisinin geçmeye başlamasıyla zirai ürünlerin ihracatı artmış ve Yunan ekonomisi % 5 büyümeye başlamıştı. Tam bu dönemde 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Yunanistan'ın Alman ve İtalyan işgali altında yaşadığı yıkım ülkenin toparlanmaya çalışan ekonomisi için yeni bir felaket olmuştu. Bu yıkımın boyutu o kadar ileriye ki açlık nedeniyle Yunanistan'da günde 300-500 kişinin hayatını kaybettiği haberleri uluslararası basında yer alıyordu. Buna ek olarak Yunan halkına dağıtılan ekmeğin miktarının günlük 30 grama kadar düşürülmesi ülkedeki açlığın boyutlarını ortaya koyuyordu. (Bakar, 2008: 422) Yunan halkının bu zor günlerinde Türkiye kendisi de gıda sorunu yaşamasına rağmen Kurtuluş ve Dumlupınar gemileriyle önemli miktarda gıda ve sağlık malzemesini Yunan halkına göndermişti.¹⁸ İşgal altında yaşanan ve o dönemin tanıklarınca kısaca "Açlık" olarak adlandırılan bu dönem 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile bitmiş ve başlayan Marshall yardımları sayesinde ülke yeniden işleyen bir ekonomiye sahip oldu.

Yunanistan'ın 1932 iflasının etkilerini atlatabilmesi 32 yıl sürmüş ve ülke ancak 1964 yılında tekrar normal bir ekonomik işleyişe kavuşmuştu. Krizin bu kadar uzun sürede atlatılmasındaki bir diğer etken de ülkenin siyasi yapısında yaşanan huzursuzluktu. Özellikle 1950'li yıllarda hükümetlerin çok sık değişmesi kredi verenlerle uzun soluklu bir müzakereyi imkansız hale getirmişti. (Carmen ve Trebesch, 2015: 12)

¹⁷ Nazilere hayran olan ve aşırı milliyetçi bir ideoloji benimseyen Metaksas ülke içinde bir yandan ekonomiyi düzeltmeye çalışırken, diğer yandan dış politikada Türkiye ile sorun çıkarmamaya dikkat eden bir yaklaşım sergiledi. Bu kapsamda Metaksas'ın en önemli özelliklerinden birisinin gerçekçiliği olduğu söylenebilir. Metaksas'ın gerçekçiliğini yansıtan Yunanistan'ın Anadolu hareketini eleştiren öngörülerine yönelik bir inceleme için bkz. Murat Köylü, "İnönü Muharebeleri'nden Sonra

Anadolu'daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas'ın Öngörülleri", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2015

¹⁸ Alman işgalinin Yunanistan'da yarattığı yıkım ve Türkiye'nin bu dönem Yunanistan'a yardım çabalarını inceleyen bir eser için bkz.: Çağla Derya Tağmat, Açlık İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

SONUÇ

Yunanistan'ın bağımsız olduktan sonra işleyen bir devlet yapısı kurması ve kendince belirlediği dış politika hedeflerine ulaşması için dış borç alması kaçınılmazdı. Ne var ki alınan dış borcun önemli bir kısmı faiz giderleri altında daha devlet bütçesine girmeden kesiliyordu. Bu kapsamda her alınan dış borç bir sonraki borcun temelini hazırlıyor ve her iflastan sonra yapılan hatalar bir sonraki krizin temelini oluşturuyordu.

Yunanistan'ın yaşadığı bu ekonomik krizlerdeki en önemli hatası ekonomik, demografik, askeri ve sosyal alandaki milli güç unsurlarının toplam gücünü çok aşan bir dış politika izleme isteğiydi. Bu politikaya uygun şekilde yürütülen sürekli silahlanma hamleleri, ülkenin ekonomisinin iflasa gitmesini kaçınılmaz kılmıştı.

Yunanistan'ın kendi gücünü aşacak şekilde belirlediği güvenlik algısı ve dış siyaseti için sürekli büyümek zorunda kaldığı ordusu, bu iflaslarda hem krize neden olan etken, hem de krizin sonucunda en önemli rolü oynayan unsur olmuştur. 1843 krizinde dayatılan ağır şartlara karşı ordu halkla beraber ayaklanarak anayasal rejime geçmeyi savunmuştu. 1893 krizi ve arkasından gelen 1897 Savaşı'ndaki yenilgiden sonra milliyetçi akım daha büyük güç kazanmış ve ordu siyaset üzerindeki ağırlığını hissettirmişti. 1932 iflasından sonra siyasetçilerin ekonomik sorunlara çözüm bulamaması ve ülke içinde yaşanan iflas ve grev dalgaları sonucunda Metaksas'ın askeri diktatörlüğü ortaya çıkmıştı.

Yunanistan bu iflaslarla birlikte aynı zamanda ekonomik bağımsızlığını da kaybetmişti. Yani bu iflaslar bir taraftan ülkenin siyasi ve sosyal yapısında derin çatlaklar oluştururken, diğer taraftan ülkenin bağımsız bir devlet olarak en önemli haklarından biri olan vergi toplama ve bu vergileri istediği alanda harcama yetkisinin de yabancılara devredilmesine yol açmıştı.

Yunanistan'ın bu tarihi iflasları 2010 yılında da tekrarlandı. 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi sonrası Türkiye'ye karşı hızlı bir silahlanma yarışına giren ve 2004 Atina Olimpiyatları için büyük ölçüde harcama yapan Yunanistan 2010 yılında tekrar iflas etti.

Bu iflasta özellikle silah alımları önemli bir rol oynamıştı. Günümüzde artık ülkeler bir yandan savunma harcamalarını kısarken diğer yandan yüksek teknoloji silah sistemlerine ve AR-GE faaliyetlerine ağırlık vermekteler. Halbuki Yunan ekonomi tarihçisi Derdilis'e göre Yunanistan'da bu durum gerçekleşmemişti. Küçük ölçekli bazı araştırma projeleri olsa dahi Yunanistan'da halen savunma sanayine yönelik ciddi bir AR-GE faaliyeti bulunmamaktaydı ve bu nedenle Yunanistan, ordusunu dışarıdan aldığı silahlarla modernize etmek zorunda kalmış ve bu da ekonomisi için yıkıcı bir etki yaratmıştı.

Tarihsel iflas paternine uygun şekilde, 2020 yılı yazında yaşanan Doğu Akdeniz krizi sonrasında da Yunanistan'ın tekrar bir silahlanma çılgınlığına kapıldığı görülmektedir. Doğu Akdeniz ve Ege'de milli güç unsurlarını oldukça aşan politik hedefler belirleyen Yunanistan, özellikle hava ve deniz gücünü modernize etmek için yurtdışından yoğun bir silah alımına girişmiştir. Bu kapsamda 1843, 1893, 1932 ve 2010 iflaslarında olduğu gibi milli güç unsurlarını çok fazla aşan ölçüde silahlanan Yunanistan'ın, bu silahlanma nedeniyle önümüzdeki süreçte ekonomisinde yeniden zorlukların ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir.

EKLER

Ek-2: 1897 Savaşı sonrası Başbakan Deliyannis'in batılı üniforması içinde Yabancı Güçlerin Zorlamasıyla Yunan Halkına Yüklelediği Borçları Gösteren Karikatür.

(Kaynak: Apo tin Hreokopia Sti Anakampsi, Elefterotipia Yayınları, Atina, 2011: 149)

Ek 3: Yunanistan'ın aldığı dış borçlar.

BORÇ ALIM TARİHİ	BORÇ MİKTARI	ALINAN ÜLKE/KURUM
1824-1825	2.8 Milyon Pound	Londra Bankerleri
1833	60 Milyon Frank	İngiltere, Fransa, Rusya
1835	2 Milyon Frank	Bavyera
1871-1874	30 Milyon Frank	İç Borçlanma
1879-1881	120 Milyon Frank	Uluslararası Bankerler
1884	170 milyon Frank	Uluslararası Bankerler
1892	16.5 Milyon Frank	İç Borçlanma
1902	56.5 Milyon Frank	Uluslararası Bankerler
1910	110 Milyon Frank	Uluslararası Bankerler
1924	12 Milyon Frank	Uluslararası Bankerler
1925	13 Milyon Dolar	ABD
1932	50 Milyon Frank	İngiltere, Fransa, İtalya

Ek 4: Yunan İflasları Tarihsel Süreci

İFLAS	İFLASA GİDEN SÜREÇ	İFLASIN ETKİLEDİĞİ SÜREÇ	İFLAS NEDENİ
1843	1825-1843	1843-1878	Başkentini Atina'ya taşınması, İşleyen bir devlet sistemi kurma, Savunma giderleri, Daha önce alınan borçların ödenememesi
1893	1878-1893	1893-1919	Savunma giderleri, Verimsiz Ekonomi Daha önce alınan borçların ödenememesi
1932	1919-1932	1932-1964	Savaş, Mübadele, 1929 Krizi
2010	1990-2010	2010-	Silahlanma, Verimsiz Ekonomi,

KAYNAKÇA

- Adıyke, A.N. (1999), Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), TTK Yayımları, Ankara.
- Aikaterini, F. (1999), Harilaos Trikupis İ Zoi Ke Tu Ergo Tu, Ekdosi Vuli Ton Elinon, Atina,
- Aleksandridis, M.(2006), Eliniki Oikonomia, Ekdosi Singhroni, Atina.
- Andreas, A. (1925), Mathimata Dimosios Oikononias, Atina.
- Anisa, K. (2011), İ Ptohefsis Tis Eladas Apo Ti Dimurgia To Eliniku Kratus Eos Simera, Yüksek Lisans Tezi, Pire Üniversitesi.
- Bakar, B. (2008), “Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’den Yunanistan’a Yapılan Yardımlar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 71: 413-444.
- Başak, Ü. (2015), “Yunanca Kaynaklarda Çanakkale Savaşı”, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 56: 1-10.
- Belenli, T. (2019), “Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi” Belleten, Sayı 83, 689-728.
- Clogg, R. (1997), Modern Yunanistan Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cokas, S. (1998), Anaptiksi Ke Eksinghronismos Sti Elada Sta Teli Tu 19 Eona İpanaptiksi i Eksartimeni Anaptiksisi, Ekdosi Temelios, Atina.
- Çukalos, K. (1977), İ Anortotiki Prospathia Tu Harilaou Trikupi 1882-1895, Atina.
- Dafnis, G. (1955), İ Elas Metaksi Dio Polemon 1923-1940, Ekdosi İkaros, Atina.
- Derdilis, G.B. (2017), Epta Polemi, Tesseri Emfilii, Epta Ptohefsis 1821-2016, Polis Yayınları, Atina.
- Derdilis, G.B. (1984), Eliniki Oikonomia (1830-1910) Ke Viomihaniki Epanastasi, Ekdosi Sakulas, Atina.
- Erdem, N. (2009), “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos’un Bu Sürece Katkıları” Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23.
- Eser, M. (2019), Elefterios Venizelos, Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk Yunan İlişkileri, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Frary, L.J. (2015), Russia and The Making Of Modern Greek Identity, 1821-1844, Oxford University Press, Londra.
- Haciosif, H. (1998), İstoria Tis Eladas Tu 20 Atona İ Aparhes 1900-1922, A Cildi, Ekdosi Politias, Atina.
- Hekimoglou, E. (2011), Apo Tin Ptohefsis Stin Anthisi 1898-1912, Elefterotipia Yayınları, Atina.
- İliadakis, T. M. (2011), O Eksoterikos Danismos Sti Yenesi Ke Ekseliksi Tu Neu Elliniku Kratus 1824-2009, Ekdosi Batsiulos, Atina.
- Kostis, K. (1986), İ Trapezas Ke İ Krisi 1929-1932, Ekdosi Emborika Trapeza Eladas, Atina.
- Köylü, M. (2015), “İnönü Muharebeleri’nden Sonra Anadolu’daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas’ın Öngörülleri”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2.
- Kriakopoulos, K. (1965), Selides Apo Tin Neoteran Eliniki İstoria (1821-1912), Vasiliko Ethniki İdrima Yayını, Atina,
- Kriki, P. (2008), O Polos Tu Stratu Stin Ekseliksi Tis İstorias Apo Tin Epanastasi Tu 1821 Mehri To 1975, Ekdosis Kultura, Atina.
- Ed. Makridimitris, A.(2008), Proedri Tis Vulis, Gerusias Ke Etnosinelefseon, 1821-2008, İdrima Tis Vulis Ton Elinon, Atina.
- Minoglu, İ. P. (1993), The Greek State And The International Financial Community, 1922-1932: Demystifying The Foreign Factor, Doktora Tezi, London School Of Economics, Londra.
- Moiras, L. (2006), 1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Muzelis, N. (1978), Neoeliniki Koinonia: Opsis İpanaptiksisi, Atina.
- Nasiaras, T. (2014), To Elliniko Ethnos Se Krisi Politiki Ke Polites Se Periodus Kriseon 1843, 1893, 1932., Yüksek Lisans Tezi, Aristoteles Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümü, Selanik.
- Öreç, A.F. (2009), “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, Tarih Dergisi, Sayı 46: 37-84.
- Pallis, A. A. (1995), Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Panopulo, Y. (2020), Ta Didagmata Apo Tis Ptohefsis Tu Eliniku Kratus, Yüksek Lisans Tezi, Peloponisos Üniversitesi Ekonomi Bilimi Bölümü.
- Paravantes, S. Z. (2009), “The Art of Manipulation”: British Foreign Policy in Greece and the Declaration of the Truman Doctrine: October 1944 to March 1947, Simon Fraser University, Yüksek Lisans Tezi, Kanada.
- Petropulos, Y.(1986), Politiki Ke Singkrotisi Kratus Sto Eliniko Vasilio (1833-43), Atina.
- Pizaniyas, P.(1988), Oikonomiki İstoria Tis Elinikis Stafidis 1851-1912: Paragoyi, Diethnis agora, Diamorfosi Timon, Krisi, Ekdosi Emboriko Trapeza Eladas, Atina.
- Reinhart, C. M.; Trebesch, C. (2015), “The Pitfalls of External Dependence: Greece, 1829-2015”, Münih Üniversitesi Ekonomi Bölümü Yayını, Münih.
- Roubien, D.(2020), Creating Modern Athens, A Capital Between East and West, Routledge Yayınları, Londra.
- Sakelaropoulos, T. (1994), İ Krisis Stin Ellada 1830-1857: Oikonomikes, Kinonikes Ke Politikes Opsis, Politia Yayınları, Atina.
- Stavrinou, M.(1986), İ Angliki Politiki Ke Kritiko Zitima 1831-1841, Ekdosi Domos, Atina.
- Stefanidis, D. (1930), İ İsroi Ksenon Kefalion Ke İ Olkonomiki Ke Politiki Sinepia, Atina.
- Tağmat, Ç.D. (2016), Açlık İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Yunanistan’a Yardımları, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Tantoulos, A. (2009), H Naumahia Tu Navarinu, Ethniki Pinakothiki Ke Musio Aleksandru Sutsu Yayını, Sparta.
- Tsirigotis, D. (2013), Neoteri Ke Singhroni Eliniki İstoria, Ekdossi Poiotita, Atina.
- Tsoulfidis, L. Zouboulakis, M. (2016), “Greek Sovereign Defaults and Prospect”, South Eastern Europa Journal Of Economics, Makedonya Üniversitesi Basımevi, Selanik.
- Tsulfidis, L.(2012), İ Ptohefsis Tu Elliniku Kratus, Makedonya Üniversitesi Yayınları, Selanik.
- Tukin, C. (1945), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Girit İsyanları”, Belleten, Cilt 9, Sayı 34: 163-206.
- Vurnas, T. (1998),açlık İstoria Tu Neoteri Ke Singhroni Eladas, Ekdosi Patakis, Atina.
- Yıldırım, H. (2017), “Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Yunanistan’ın Mali İflası” Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 60.
- Zubulakis, M. (2015), “İ İstoria Tu Eliniku Hreus”, Foreign Affairs Greek Version.

EXTENDED ABSTRACT

Since its establishment, Greece has started to follow a foreign policy which far exceeds its national power elements. In addition to its geography, Greece was a very weak state in terms of economic, demographics and other national power elements. However, the country needed a strong and large army to carry out ultra-expansionist policy. The idea of a strong army to support foreign policy put Greece in a dilemma. The only source for the armament moves needed was foreign borrowing. However, the country did not have a solid economic infrastructure to pay these foreign debts.

In the early period of 19th century the social and economic situation of the newly established Greece was quite bad. For this reason, Greece started to take foreign debt from the moment it was founded. However, a significant part of the foreign debt received was cut under interest expenses before it even entered the state budget. In this context, each foreign debt which received prepared the basis for the next debt, and the mistakes made after each bankruptcy formed the basis of the next crisis. The historical borrowing process that Greece has followed since its establishment has progressed along the lines of foreign borrowing, non-payment of these foreign debts, re-borrowing and finally bankruptcy. In this context, the bankruptcy of 1843 brought with it deep social problems in the country and the constitution had to be declared. Military preparations for a war with the Ottoman state due to Crete and concurrently the armament programs against Bulgaria were the main reason for the bankruptcy of 1893. Greece's attempt to invade Anatolia and the subsequent population exchange are among the main reasons for the 1932 bankruptcy.

In all of these bankruptcies, Greece aimed to fix the economy with foreign debt and then modernize its army, but the amounts received were not enough. Additionally an important feature of these bankruptcies is that the state sovereignty of Greece came under the control of foreign powers. Clearly, from the 1843-1893 and 1932 bankruptcies, foreign Great Powers of that time gained complete control over the Greek economy, and these Powers decided including where to spend the tax to be collected as a result of these controls.

These bankruptcies also had a profound effect on Greek political life. As a result of the 1843 bankruptcy, the Army intervened in politics for the first time. The bankruptcy of 1893 forced the Goudi movement and the nationalist wing of the Army to cooperate with Eleftherios Venizelos. The 1932 bankruptcy paved the way for the General Metaxas dictatorship and there was a period of serious repression especially against the left in the country. Despite the devastation it suffered in World War II, Greece recovered to some extent thanks to Marshall Aids. Although the Greek economy achieved a relative recovery compared to the old bankruptcies during the cold war, the 1990s were described as lost years for the country. During the governments in the 1990s, the country faced serious economic problems and then the Kardak Crisis formed the basis of a new bankruptcy.

Especially after the Kardak Crisis in 1996, Greece, which started a rapid armament move, went bankrupt again in 2010 with the expenses it made for the Athens Olympics. Although Greece recovered somewhat economically under foreign control after these bankruptcies, it is clear that the main reasons for all these bankruptcies were the lack of a realistic foreign policy and efforts to support an army larger than its own power. At a time when countries in the world are allocating more and more shares to research and development funds for their armed forces, instead of investing in this matter, Greece preferred to buy abroad.

After the Eastern Mediterranean tension with Turkey in the summer of 2020, Greece restarted to buy weapons from different countries, especially in order to modernize its naval and air power. However, it is not possible for Greece to continue these high-cost armament moves under the current economic conditions. In this context, the only way for Greece to continue these armament moves is to borrow again.

At the end, it will be inevitable for Greece to face another wave of bankruptcy in the long term, unless significant transformations are made in its ambitious and exceedingly foreign policy or it will reduce its armament programs.

YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ YEREL HİZMET SUNUMUNA ETKİSİ

İbrahim Tanju AKYOL^{1*}, Nefise Ayşe Şenay ÖZKAN^{1*}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye

²Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye

* ibrahimakyol@comu.edu.tr * senayozkan9685@hotmail.com

+ORCID: 0000-0002-9680-4155, +ORCID: 0000-0002-0953-3458

Öz- Dijital çağ olarak adlandırılan 21. yüzyılda bilginin dönüşüm hızı artmıştır. Bu çağın en önemli teknolojik gelişmelerinden biri yapay zekanın çeşitli alanlarda uygulanmaya başlamasıdır. Her ne kadar yapay zeka teknolojilerine yönelik birtakım endişelerden söz edilse de birçok fırsatlar sağladığı da bilinmektedir. Bu çerçevede devletler, teknoloji şirketleri ve bilim insanları başta olmak üzere pek çok aktör yapay zekanın çeşitli sektörlerde etkilerinin ne olabileceğini gündemlerine almıştır. Yapay zekanın etki edebileceği alanlardan birinin de yerel hizmet sunumu olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda yerel hizmetlerin yeterli kaliteye ve hıza sahip olmadıkları, etkinlik ve verimlilik gibi kazanımları ortaya çıkartmadıkları belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı, yapay zeka teknolojisinin yerel hizmet sunumunun dönüşümüne etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada, betimsel analiz yöntemleri içerisinde örnek olay (özel durum) incelemesi yöntemi kullanılmaktadır. Araştırma doküman analizi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, yapay zeka destekli öncü uygulamaların hizmet sunumunda önemli çıktılar sunması, yapay zekanın gelişimini sürdüren bir alan niteliği taşıması, pek çok sektörde uygulama sahasına sahip olması gibi bileşenler bir bütün olarak değerlendirildiğinde yapay zekanın yerel hizmet sunumuna önemli katkılar sunabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Yapay Zeka, Yerel Hizmet Sunumu, Yerel Yönetimler

THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS ON LOCAL SERVICE DELIVERY

Abstract – In the 21st century as called the digital age, the transformation speed of information has increased. One of the most important technological developments of this era is the application of artificial intelligence in various fields. Although a number of concerns about artificial intelligence technologies are mentioned, it is also known that it provides many opportunities. In this context, many actors, especially states, technology companies and scientists, have put on their agenda what would the effects of artificial intelligence can be on various sectors. It has been determined that one of the areas that artificial intelligence can affect is local service delivery. In this context, it is stated that local services do not have sufficient quality and speed, and cannot reveal gains such as efficiency and productivity. In this study, the case study (special case) analysis method is used among the descriptive analysis methods. The research was carried out in the form of document analysis. As a result of the study, it has been concluded that artificial intelligence can make significant contributions to local service delivery considering such facts that are artificial intelligence-supported pioneering applications provide important outputs in service delivery, artificial intelligence is a field that continues its development and it has application areas in many sectors.

Keywords – Artificial Intelligence, Local Service Delivery, Local Government

GİRİŞ

Küresel ölçekte bilginin dönüşüm hızını takip etmek zorlaşmaktadır. Dijital çağın artan talepleri, kamusal hizmetlerin mevcut yöntemlerle yerine getirilmesini tartışmaya açmıştır. Bu çerçevede kamusal hizmetlerin iyileştirilmesi konusu karar vericiler tarafından üzerinde durulan temel meselelerden birisi haline gelmiştir. Dijital çağda daha verimli, hızlı, çeşitli ve kaliteli hizmet beklentisi, dijitalleşmenin yeni bir evresini ortaya çıkartmıştır. Bir başka deyişle, verinin hızı, kalitesi ve dönüşebilme kapasitesi öncelikli meseleler haline gelmiştir. Yapay zekanın “*ne olduğu*” ya da “*ne olması gerektiği*” hususunda bazı endişeler söz konusu olsa da devletler yapay zeka teknolojilerine gün geçtikçe daha fazla ilgi göstermiş, kamusal politikalarını ve yatırımlarını bu yeni teknolojiye yönlendirmeye başlamıştır.

Bilim insanları ve teknoloji şirketleri başta olmak üzere pek çok aktör yapay zekanın çeşitli sektörlere katkıları üzerinde durmaktadır. Bankacılıktan sağlığa, eğitimden işgücü piyasasına kadar geniş bir yelpazede yapay zeka teknolojilerinin dönüştürücü güce sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede yapay zekanın karar vericiler tarafından yerel hizmet sunumuna etkilerinin de tartışılması gerekmektedir. Yerel yönetimler için her ne kadar erken bir aşama olsa da yapay zeka, yöre sakinleriyle iletişim kanalları geliştirmek, yerel hizmet politikaları ortaya koymak, kıt olan kamusal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak, amaca yönelik planlama faaliyetleri oluşturmak gibi pek çok konuda yerel yönetimlere fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla yerel hizmet sunumunda rol oynayan aktörlerin yapay zeka teknolojilerine entegrasyonu kronikleşen sorunların çözümünde hızlandırıcı etki yapma potansiyeline sahiptir.

Bu çalışma temelde iki soruya odaklanmıştır: 1) Yapay zekanın dönüştürücü etkisi dikkate alındığında yerel hizmet sunumuna hangi konularda katkı sunabilir? 2) Yapay zeka teknolojilerinin geliştirmesi ve yerel hizmet sunumuna daha fazla katkı vermesi amacıyla neler yapılmalıdır? Söz konusu sorular ekseninde çalışmanın amacı, yapay zeka teknolojilerinin yerel hizmet sunumuna etkilerini başarılı uygulama örnekleri de göz önünde bulundurularak ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak yapay zekanın ne olduğu hususu tartışılmıştır. İkinci olarak, yapay zekanın tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Nitekim, yapay zekanın tarihsel süreçte bir “ütopya” olduğu ifade edilmiş fakat yaşanan gelişmeler, beklentilerin hayal olmadığını göstermiştir. Üçüncü olarak yerel hizmet sunumunun dönüşümünde rol oynayan parametrelerin tespiti yapılmıştır. Son olarak ise yapay zeka destekli uygulama örnekleriyle yapay zekanın yerel hizmet sunumuna etkileri ortaya konulmuştur.

BİLİM KURGUDAN GERÇEKLİĞE: YAPAY ZEKA

Yapay zeka, mühendislikten tıp alanına kadar geniş bir yelpazede kendini göstermekte, pek çok bilim insanı tarafından “*içinde olmak istenilen alan*” olarak

nitelendirilmektedir. Yapay zeka, hastalıklara teşhis koymak, matematik teoremlerini ispatlamak, kalabalık sokaklarda araba kullanmak, satranç oynamak gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Son yıllarda popüleritesini artıran yapay zekanın evrensel bir alan olduğu kabul edilmektedir (Russell & Norvig, 2010: 1).

Yapay zeka konusu sadece teknolojiye yön veren bilim insanlarının değil bilim kurgu filmlerinin de konusu olmuştur. Yapay zeka, yapay zeka destekli robotlar, bilgisayarların insanlara hükmetmesi, insan hayatının her alanında teknolojiye yer verilmesi gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “*Upgrade*” filminde, felç olan karaktere yapay zeka implantı uygulandıktan sonra insanüstü yeteneklere sahip olması konusu işlenmiştir. Her ne kadar film sahnesi olsa da yapay zekanın hayatımıza girmesi ile birlikte filmlerde geçen olayların bazılarının yaşanması olası görünmektedir. Örneğin, günümüzde yapay zekaya dayalı çalışma mantığı ile kendi kendine hareket edebilen sürücüsüz araçlar üzerine çalışılmaktadır (Teller, 2018). Alphabet’in sürücüsüz araba üreten bölümü olan X’in başında yer alan Teller’e (1998) göre, “*yapay zeka, makinelerle filmlerde yaptıkları şeyleri yaptırmanın bilimi*” olarak ifade edilmektedir.

Yapay zekanın ne olduğu hususunda henüz uzlaşma sağlanamamıştır. Yapay zeka en basit anlamıyla, insan zekasının taklit edildiği makineler ve sistemler olarak ifade edilmektedir. Dilworth (1988: 23), yapay zekayı insan zihnini taklit etmeye çalışan bilgisayar teknolojileri olarak tanımlamaktadır. Ona göre, yapay zeka teknolojileri verimliliği arttırmak konusunda kilit rol oynamaktadır. Bir kişi bilgisayarla satranç oynadığında, bir şirket başvuruları sıralamak veya kredi uygunluğunu belirlemek için bir algoritma kullandığında ve araştırmacılar bir doğal afetten sonra en iyi yardımı dağıtmanın yöntemini aradıklarında kullanılan teknolojilerin genel adıdır (Coyle, 2019). Yapay zeka, bir zamanlar sadece insana özgü olan, ancak şimdi her endüstrilerde teknoloji ve kullanımla çoğaltılan bir makinenin öğrenmesini, mantığını, akıl yürütmesini, algısını ve yaratıcılığını kapsamaktadır. Bir başka deyişle, insan zekasının bilgisayar sistemleri tarafından simüle edilmesidir (Batok, 2020). Russell ve Norvig (2010: 2), yapay zeka hakkında yapılan bazı tanımları insan gibi düşünmek, rasyonel düşünmek, insan gibi davranmak ve rasyonel davranmak olmak üzere dört kategoriye ayırmıştır. İnsan gibi düşünmek kategorisinde yapay zeka; bilgisayarların tam ve gerçek anlamda düşünebilmesini sağlamayan yeni bir çaba olarak tanımlamaktadır. Rasyonel düşünmek kategorisinde yapay zekayı; yapılan hesaplamaları inceleyen, akıl yürüten ve harekete geçiren bir model olarak ele almaktadır. İnsan gibi davranmak kategorisinde ise yapay zeka, insan tarafından yapıldığında zeka gerektiren işlevleri gerçekleştiren makineler yaratma sanatı olarak değerlendirmektedir. Son olarak rasyonel şekilde davranmak kategorisinde yapay zeka akıllı davranışlarla ilişkilendirmiştir.

Yapay zekânın hedefleri konusunda da görüş birliği bulunmamaktadır. Bu noktada öne çıkan yaklaşımlardan biri zekânın aerodinamiğine odaklanmaktadır. Buna göre, yapay zekâ insan, hayvan ve makine zekâsını bilimsel olarak muazzam şekilde açıklamayı ve üç temel aktöre yönelik ortak ilkeleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer bir yaklaşım ise, insan zekâsına benzer zeki makinelerin yapımı yönündeki çabaları önemsemektedir (Whitby, 2003: 29). Yapay zekânın amaçları konusunda fikir birliği olmasa da ekonomik ve toplumsal dönüşüme katkı sağlamasının hedeflendiği, çeşitli sektörlerde uygulamasının amaçlandığı, insanın yaşam standartlarını arttırmaya odaklandığı ve insan yerine risk alacak gelişmeler bütününe temsil ettiği söylenebilir.

Yapay zeka destekli uygulamalar çeşitli sektörlerde her geçen gün kendisine daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Yapay zekâ sadece bir teknolojiden ibaret olmayıp, siyasetten ekonomiye hayatın her alanında süreçlere dahil olmaktadır. Teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ve nesnelerin interneti (IoT ile beraber daha önce hayal dahi edilemeyen birçok şey başarılabilir. Yapay zekâ alanındaki son gelişmeler sohbet robotları, akıllı arabalar ve IoT cihazlarıdır (Batok, 2020). Otonom araçların hızlı hareket kabiliyetleriyle, işe gidiş-geliş sürelerini kısaltarak banliyölerdeki gayrimenkullerin çekiciliğini artırabileceği ileri sürülmektedir (Davenport vd., 2019: 1). Kısacası, bugün yapay zekadan robotik araçlar; konuşma, tanıma, oyun oynama, güvenlik, lojistik, planlama ve robotik gibi farklı alanlarda yararlanılmaktadır (Negnevitsky, 2005: 28-29). Bunun yanında yapay zekanın kullanım alanları her geçen gün artış gösterse de yapay zekanın potansiyel tehditleri de sürekli olarak tartışılmaktadır.

YAPAY ZEKANIN KULLANIMINA YÖNELİK ENDİŞELER

Yapay zeka uygulamalarından suçların önlenmesi, bireylerin suç işleme eğilimleri, banka işlemlerinde kredi alan kişilerin krediyi geri ödeme tahminleri, doğum kontrol hapının üretilmesinde kadınların hamile kalma olasılıkları, seçimlerde vatandaşların kime oy vereceğini ve hangi partiye yöneldiğini tahmin edebilme vb. gibi durumlarda yararlanılabilmesi teknolojiyi korkulan bir güç haline getirmektedir. Bu gücün kişisel özgürlükleri ve özel hayatın gizliliğini ihlal niteliğinde (Gül, 2018: 20) olabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede yapay zeka teknolojisine yönelik endişelerin ortaya konulması gerekmektedir.

Yapay zekânın özel hayatı ihlal etme tehlikesi bulunmaktadır. Her ne kadar özel hayatın gizliliği temel bir insan hakkı olsa da yapay zekâ gelecekte mahremiyet azalmasına neden olabilir. Bugün bile yapay zekâ sistemlerinin bizi kolayca takip etmesi mümkün gözükmektedir. Yapay zekânın veri toplama yetenekleri, çeşitli sosyal ağ sitelerinden kişinin verilerine erişerek günlük etkinliklerden bir zaman çizelgesi oluşturabilmesi ihtimalini de taşımaktadır. Diğer bir tehdit otonom silahlardır. Bu silahlar, hedeflerini araştırabilen ve önceden programlanmış talimatlara göre bağımsız olarak nişan

alabilen askeri robotlar ve dronlardır. Dünyada teknik olarak gelişmiş ülkeler bu tür robotlar geliştirmektedir. Gelecekteki savaşların insanlar tarafından değil otonom silahlar tarafından yapılacağı tahmin edilmektedir. Bu noktada önemli endişelerden biri bu tür silahlar, hedefleri ile masum insanları ayırt edemezse ne olacaktır (Batok, 2020). Yapay zekanın risk alanlarından biri de insanlar ve makineler arasındaki etkileşim düzeyidir. Makinelerin verimli çalışması söz konusu olduğunda, insana kıyasla çok daha iyi oldukları konusunda yaygın kanaat bulunmaktadır. Ancak, takım yönetimi söz konusu olduğunda makinelerin, insanlarla bağ geliştiremeyeceği bilinmektedir (Kumar, 2019). Yapay zekâ karşımıza bir makine veya algoritma olarak çıkabilmektedir. Dolayısıyla da insana benzer, fakat insan kadar iletişim becerisine sahip olmayan yapay zekâ sınırlı bir kapsama sahiptir. Nitekim insanlarla duygusal anlamda iletişim kuramayan teknolojinin, insan duygularının karmaşıklığını kavrayıp, çözümler üretmesi ihtimali düşüktür. Fakat yapay zekânın gelişimini sürdüren bir alan olduğu gerçeğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada yapay zekanın insan katkısı olmadan da kendini iyileştirme ve yeniden tasarlama noktasına gelebilme ihtimali söz konusudur (Koods vd., 2017).

Yapay zekânın tehditlerinden bir diğeri yaratıcı iş süreçlerine yöneliktir. Yapay zekâ sistemlerinin ortaya koyduğu rasyonel kararlar neticesinde informel uygulamalar ortadan kalkabilir. Örneğin, yapay zekâ etik değerlerin yerine geçerek bu değerlerin yok olmasına neden olabilir. Yapay zekâ ve büyük verinin devletler tarafından kitlesel gözetim için kullanılması, hükümetlere vatandaşları üzerinde haksız bir güç oluşturma olanağı sunabilir. Bu durum etik, ahlak ve hukuki konularda sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Yapay zekâ, bilgisayar korsanları tarafından toplum yararına olmayan amaçlar için kullanılabilir. Ayrıca, yapay zekâ konusunda hukuki anlamda politika eksiklikleri, belirsizliklerin yaşanmasına neden olabilir. Örneğin bir bot ceza gerektiren bir eyleme karıştığında ya da parasal kayıplara yol açan bir karar verdiğinde kimin sorumlu tutulacağı konusunda netlik bulunmamaktadır (Batok, 2020). Dolandırıcıların, şirketlerin yapay zekâ sistemlerini desteklemek amacıyla topladığı pazarlama, sağlık ve finansla yönelik verilerden yararlanma ihtimali bulunmaktadır. Güvenlik önlemleri yetersizse, sahte kimlikler oluşturmak için verileri bir araya getirmek mümkündür. Veri analitiği organizasyonunda; komut dosyası hataları, veri yönetimindeki gecikmeler ve model eğitimi verilerindeki yanlış kararların alınması adalet, gizlilik, güvenlik ve uyumluluğu tehlikeye atabilir. Sıkı güvenlik önlemleri olmadan, hoşnutsuz çalışanlar veya harici düşmanlar, algoritmaları bozabilir veya yapay zekâ uygulamalarını kötü niyetli kullanabilirler. Web ve sosyal medya gibi kaynaklardan alınan yapılandırılmamış veri miktarı arttıkça, verileri almak, sıralamak, bağlamak ve uygun şekilde kullanmak zorlaşmakta, anonimleştirilmiş veriler arasında gizlenmiş hassas bilgileri istemeden kullanmak veya açığa çıkarmak gibi problemlerin yaşanması kolaylaşmaktadır (Cheatham vd., 2019). Bunun

yanında özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki veri eksiklikleri çeşitli konularda ölçümlerin yapılmasını da zorlaştırmaktadır (Palomares, 2021).

Yapay zeka teknolojilerinin bahsi geçen alanların pek çoğunda yerel birimleri ve hizmet sunumunu olumsuz etkileme durumu da söz konusudur. Örneğin, yapay zekanın sahip olduğu veriler ekseninde yeteneklerini ortaya koyduğu dikkate alındığında verilerin eksik veya hatalı olması durumunda sonuçların taraflı veya hatalı olması söz konusu olabilir. Dolayısıyla da yerel makamlar tarafından sunulan hizmetlerin kalitesi ve adaleti üzerinde tartışmaların artmasına neden olabilir. Yapay zekanın yerel birimler için tehlike oluşturan konulardan biri de iş kaybı riskidir. Yapay zeka teknolojisi daha gelişmiş ve yetenekli hale geldikçe yerel yönetim personelleri tarafından gerçekleştirilen bazı işleri otomatik şekilde gerçekleştirebilir. Bu durum, verimliliğin artmasını ve maliyetlerin azalmasını sağlarken pek çok yerel çalışanın işsiz kalmasına da neden olabilir (LGC, 2022).

Yapay zekanın kullanım alanı her ne kadar genişlemeye başlasa da yukarıda bahsi geçen konularda ve pek çok alanda tereddütleri barındırdığı bilinmektedir. Yapay zekanın işgücü piyasasına etkileri sürekli olarak tartışılmaktadır. Ayrıca tarım ve hayvancılığa yönelik taşınmış olduğu potansiyel tehditler araştırmacılar için endişe ile karşılanmaktadır. Bunun yanında yapay zeka terörü, yaratıcı iş süreçlerini tehdit etmesi, devletler tarafından vatandaşlar üzerinde baskı aracı olarak kullanılma ihtimali, hukuksal eksiklikler, otonom silahların taşıdığı riskler, etkileşim problemleri, veri zorlukları gibi hususlar yapay zekaya yönelik temel endişeler içerisindedir. Bu çerçevede günümüzle ilgili çıkarımlar yapabilmek için yapay zekanın ortaya çıktığı zaman diliminden günümüze gelinceye kadar yaşamış olduğu gelişimin ortaya konulması gerekmektedir.

YAPAY ZEKANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yapay zeka teknolojisi farklı alanlarda kendisine yer edinmeye başlamıştır. Yapay zekanın etkilediği alanlar içerisinde öğrenme, planlama, akıl yürütme, satranç, dama ve go oyunu, matematiksel teoremleri ispatlama, otonom araçlar ve robotlar, chatbotlar, hastalıkları teşhis etme, sanal asistanlar ve çeviriler yer almaktadır (Önder, 2020: 91). Yapay zekanın uygulama alanının genişliği yapay zekanın evrensel bir teknoloji olduğunu göstermektedir. Makinelerin “insan gibi düşünme” ihtimali insanoğlunun hem endişelenmesine hem de yeni fırsatlarla karşılaşmasına olanak sunmaktadır. Söz konusu alanlarda ve daha fazlasında, insan beynine özgü olan karar verme mekanizmasını ve düşünce sistemini anlayarak bu özellikleri makinelere uyarlama faaliyetleri çeşitli gelişim aşamalarından geçerek günümüze ulaşmıştır.

Alan Mathison Turing, 1936 yılında yayınladığı “*Hesaplanabilir Sayılar: Karar Verme Probleminin bir Uygulaması*” adlı makalesinde daha sonra “*Turing Makinesi*” olarak adlandırılan sanal bir makineden

bahsetmektedir. Turing, makalesinde her ne kadar hesaplanabilir sayılar üzerine odaklansa da aslında karmaşık olan sayıların tek bir sanal makine sayesinde kolay bir şekilde hesaplanacağını savunmaktadır. Makalesinde her türlü matematik işleminin bu sanal makineyle kolaylıkla yapılabileceğini açıklayan Turing, bu makinenin nasıl olacağını dair ayrıntılı bilgilere yer vermektedir (Turing, 1936: 230). Yapay zeka alanındaki ilk çalışma, Warren McCulloch ve Walter Pitts tarafından 1943 yılında yapılmıştır. McCulloch ve Pitts, sinir sisteminin en büyük bölümünü oluşturan merkezi sinir sistemi üzerine geliştirdiği yapay sinir ağları ile yapay zeka alanına ilk katkısını yapmıştır. McCulloch ve Pitts oluşturdukları yapay sinir ağı modelinde, açık ve kapalı olarak ikili yapıda varsaydıkları her bir beyin nöronuna yer vermiştir. Geliştirdikleri bu sinir ağı modeli sayesinde hem kendi sinir ağlarının Turing makinesine eş değer olduğunu hem de basit ağ yapılarının öğrenilebileceğini göstermişlerdir. Ancak daha sonra yapılan deneylerde, nöronların ikili yapıda olmadığı ortaya çıkmıştır (Negnevitsky, 2005: 5).

1950 yılında Shannon tarafından yayınlanan “*XXII. Programming a Computer for Playing Chess*” adlı makalede makinelerin yakın gelecekteki olası gelişimlerine ve satranç oynayan bir bilgisayar programı geliştirmeye yönelik teorik bilgiler yer verilmiştir. Shannon’un değerlendirmesine göre makinelerin gelecekte matematiksel işlemleri gerçekleştirebileceği, bir dilden başka bir dile çeviri yapabileceği, basit askeri operasyonlarda stratejik kararlar alabileceği, mantıksal çıkarımlar yapabileceği gibi benzer nitelikteki birçok özelliğin mümkün olduğuna inanılmaktadır. Bu tarz makinelerin ortaya çıkması için başlangıç olarak en ideal makine satranç makinesi görülmektedir. Çünkü satranç oyununda hem izin verilen hamleler hem de nihai hedef bellidir. Ayrıca satranç, modern bilgisayarların dijital yapısına uygun görülmektedir (Shannon, 1950). Aslında burada düşünen makinelerin üretilebileceğine dikkat çekilmektedir. 2. Dünya Savaşı’ndan kısa bir süre sonra, yapay zeka konusunda çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. 1956 yılında yapay zeka kavramının adı literatüre girmiştir (Russell & Norvig, 2010: 1). Bu kavramın literatüre kazandırılmasında en önde gelen isim McCarthy’dır. McCarthy, yapay zeka alanının doğduğu yer olarak kabul edilen Dartmouth Koleji’nde Minsky, Claude Shannon, Nathaniel Rochester’i ve otomat teorisi, sinir ağları, zeka gibi konularla ilgilenen ABD’li bazı araştırmacıları bir çalışma yapmaya ikna etmiştir. Çalışma; öğrenme veya zekanın herhangi bir başka özelliğinin ilke olarak kesin bir şekilde tanımlanabileceğine ve onu simüle edebilecek bir makine varsayımına odaklanmaktadır. Makinelerin; soyutlamalar ve kavramlar oluşturduğu, dili kullandığı, insanlara özgü bazı problemleri çözdüğü ve aynı zamanda kendini de geliştirebildiği bir girişimde bulunmak istemişlerdir. Bu çalışmada, McCarthy’nin yapay zeka kavramını ilk kez resmi şekilde kullanmıştır. Dartmouth Koleji’nde yapılan çalışma, alanda herhangi bir yeni buluşa yol açmamıştır, ancak daha sonraki çalışmalar

için yol gösterici olmuştur (Russell & Norvig, 2010: 18). Yapay zekaya yönelik araştırma yapanlar, yapay zekanın geleceği hakkında Herbert Simon'un 1957'de yaptığı açıklamayı sık sık alıntulamıştır: "Amacım sizi şaşırtmak ya da şok etmek değil ama özetleyebileceğim en basit yol şunu söylemek: artık dünyada düşünen, öğrenen ve yaratan makineler var. Dahası, bu şeyleri yapma yetenekleri gelecekte görünür bir şekilde artacak ve ele aldıkları soruların çeşitliliği, insanın erişebileceği aralıkla aynı ölçüde olacaktır." Simon'un yapmış olduğu açıklama söz konusu dönemde her ne kadar anlaşılmasa da günümüz için çok şey ifade etmektedir. Simon on yıl içinde bir bilgisayarın satranç şampiyonu olacağını ve önemli bir matematik teoreminin makine tarafından kanıtlanacağına dair daha somut tahminlerde bulunmuştur. Simon'un iddiaları on yıl içinde gerçekleşmese de yıllar sonra varsayımları yaklaşık olarak doğrulanmıştır (Russell & Norvig, 2010: 21).

1957'den itibaren yapay zeka alanı gelişmeye ve alan üzerinde yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır. Bilgisayarların daha fazla bilgi depolayabildiği, daha hızlı ve erişilebilir olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca makine algoritmaları gelişirken insanlar da problemlerinde hangi algoritmayı kullanacaklarını öğrenmeye başlamıştır (Anyoha, 2017). Samuel 1959 yılında yayınladığı "Some Studies in Machine Learning Using the Game of Checkers" adlı makalesinde makine öğrenimi üzerinde durmuştur. Makine öğrenimini dama oyunu üzerinden ele alan Samuel, oyun için oluşturan programın, söz konusu programı üreten kişiden daha iyi dama oynayabileceği ileri sürmüştür (Samuel, 1959: 535). Samuel'in oluşturduğu dama oyunu programı, makinenin öğrenebildiği gösteren ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Samuel'in makine öğrenmesi kavramını popüler hale getirmesi yapay zeka alanında büyük bir başarı kaydedilmesinin önünü açmıştır. 1961 yılında dünyanın ilk endüstriyel robotu olan "Unimate" geliştirilmiştir. Bu dönemde üretilen endüstriyel robotlar, dış çevre ile iletişimi olmayan programlanabilir makinelerdir. Robotların üretilmesinde ilk etaptaki amaç, basit malzemelerin taşınması veya yükleme ve boşaltma işlemlerinin halledilmesini sağlamaktır (Gaspardo & Scalera, 2019: 2-3). 1966 yılında Joseph Weizenbaum, bilgisayarlar ile bireylerin iletişim kurmasına olanak sağlayan "Eliza" programını geliştirmiştir. Eliza, insanlar ile makineler arasındaki yüzeysel iletişimlere göstermeye odaklanan bir bilgisayar programıdır. Oluşturulan program ile İngilizce konuşan biriyle etkileşime geçmek amaçlanmaktadır (Weizenbaum, 1966: 36). Weizenbaum'un oluşturduğu bu robot, chatbotların örneğini oluşturan ilk robot ve Turing testini deneyen ilk programlardan biri olarak kabul edilmektedir (Marino, 2006: 10).

1966 yılından 1972 yılına kadar Yapay Zeka Merkezi'nde "Shakey" adlı mobil robot sistemi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu programın amacı, bir makinenin yapay zeka kavramından ve tekniklerinden yararlanarak bağımsız olarak çalışmasını sağlamaktır (Nillson, 1984: 4). Shakey, yapay zeka kullanılarak geliştirilmiş ilk otonom robot

olarak kabul edilmektedir. Robotun her ne kadar hareket alanı kısıtlı olsa da kendisine verilen basit konuları yerine getirmiştir. Shakey, tam otonom bir robot olmasa da bugünkü teknolojinin öncüsü olarak değerlendirilmektedir (Kara, 2020). 1980'lerden sonra yapay zeka pek çok alanda kendini göstermeye başlamış ve yapılan çalışmalar artarak devam etmiştir. 1980 yılında "Wabot-2" olarak adlandırılan bir robot üretilmiştir. Bu robot bir kişiyle iletişim kurabilecek ve notaları okuyabilecek şekilde tasarlanmıştır. Yine 1981 yılında Japonya'da bilgisayar programları için oldukça büyük bir bütçe ayrılmıştır. Projelerde dilleri tercüme eden, konuşmaları devam ettiren yani insana özgü davranışları sergileyen bilgisayarlar geliştirilmesi hedeflenmiştir (Cerebro, 2018). 1988 yılında Rollo Carpenter tarafından "Jabberwacky" isimli robot üretilmiştir. Jabberwacky, insan etkileşimi yoluyla yapay zeka yaratmaya yönelik erken girişimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Üretilen bu program ile Turing testini geçebilecek bir yapay zeka yaratmak amaçlanmıştır (Fryer & Carperter, 2006: 11).

İnsan zekâsına yönelik çalışmalar neticesinde, yapay zekâ araştırmacıları benzer özellikleri makinelerle entegre etmeyi başarmışlardır. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri satranç alanında gerçekleşmiştir. 1997'de "Deep Blue" adlı bilgisayarın dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesi, yapay zekâyâ yönelik gelişmelerin tescillenmesi bakımından önemli kabul edilmektedir (Whitby, 2003: 21). Sonrasında, 2002'de "Deep Junior" programının son dünya şampiyonu Vladimir Kramnik'le ve 2003'te yine Kasparov'la berabere kalması, söz konusu başarının tesadüf olmadığını gösterir niteliktedir (Nabiyev, 2005: 89). Ayrıca bu durum yapay zekanın insan zekasını yavaş yavaş yarışmaya başladığını da göstermektedir. 1998'de Yapay Akıl Üretim Merkezi'nde Cynthia Breazel tarafından "Kismet" adı verilen robot geliştirilmiştir. Türkçe bir isim verilen robot, belirli olaylara karşı tepki verme özellikleri ile donatılmıştır (Young vd., 2009). Hinton ve Salakhutdinov (2006) yapay sinir ağları üzerine çalışmış ve derin öğrenmenin temellerini atmıştır. Hinton'a göre, derin öğrenme tüm insan zekasının kopyalanmasına imkan tanımaktadır.

2009 yılında sürücüsüz araç geliştirmeye başlayan Google, 2014 yılında ilk sürücüsüz resmi otomobilini tanıtmıştır. Google'un ürettiği otomobil, sadece Google mühendislerinin ürettikleri yazılımla ve sensörler aracılığıyla hareket etmektedir (Eyidilli, 2014). Bu durum yapay zekanın otonom araçlar üzerindeki etkisini göstermektedir. 2012 yılında Apple "Siri"yi tanıtmış ve tüm cihazlarında Siri'yi kullanmaya başlamıştır. Sanal bir asistan olan Siri, derin öğrenme sayesinde insanlar ile konuşup onlarla etkileşime geçmektedir (Önder, 2020: 97). 2014'de Google bir yapay zeka şirketi olan Deepmind'ı satın alarak yapay zeka ve robotik alanlarındaki hamlesini büyümüştür. Google bu hamlesinin altındaki temel sebep yapay zeka ile makine öğrenimini ve sinir ağlarını birleştirerek genel amaçlı öğrenme algoritmaları tasarlamak olarak değerlendirilmektedir. Yine 2014

yılında Facebook, yüz tanıma sisteminde insan zekasına yakın seviyeye ulaşmıştır. Araştırmalara göre bu oran %97 olarak saptanmıştır. 2015 yılında Google, kendi kendine video oyun oynamayı öğrenip bu konuda ustalaşan yapay zeka teknolojisi geliştirmiştir (Cerebro, 2018). 2015 yılında Google tarafından geliştirilen satrançtan daha karmaşık bir oyun olan “AlphaGo” bilgisayarların insanları asla yenemeyeceğine dair inancı yıkmıştır. Go, Derin Öğrenme adı verilen yapay sinir ağları sayesinde yüksek bir performansla oyunu kazanmıştır (Maddison & Lanctot, 2016: 1). Yine yapay zeka destekli chatbotlar içerisinde “Replika”, 2018’de kullanıma girdiği günden beri milyonlarca kullanıcıya hitap etmiştir. Bir kişinin yazı stilinden, sosyal medya içeriklerinden ve yaptığı konuşmaların kapsamından öğrenerek, hareket etmek için tasarlanmıştır. Hanson Robotic’in geliştirdiği “Sophia”; insan-robot etkileşimlerini, bunların potansiyel hizmet ve eğlence uygulamalarını anlamada, son teknoloji robotik ve yapay zekâ araştırmalarına çerçeve sunmaktadır. Sophia, davranışları taklit edebilen ve insanlarda sevgi duygularını uyandırabilen bir “sosyal robot” olarak pazarlanmaktadır (Xie & Pentina, 2022: 2048-2049; Batok, 2020). 2020 yılında Covid-19 salgınında yapay zekanın kullanımı, sağlık alanında önemli örneklerden biridir. Küresel sistemi durma noktasına getiren bu virüs karşısında yapay zeka insanlığın en etkili silahı olarak kullanılmıştır. Yapay zeka araçları, virüsle mücadelede teşhisin hızlandırılması, potansiyel tedavilerin geliştirilmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılmıştır (Muz vd., 2020: 181).

Yapay zekâya yönelik çalışmalar bütün olarak değerlendirildiğinde 1940’larda bilgisayarın icadı ile başladığı söylenebilir. “Bu işleri insan yapsa nasıl yapardı?” sorusundan hareketle insan aklının ve davranışlarının kopyalanmasına çalışılmıştır. Turing, “Turing Testi” olarak bilinen ve 1950’de yazdığı “Hesaplama Makinesi ve Zekâ” adlı makalesiyle “Makineler düşünebilir mi?” sorusunu tartışmaya açmıştır. 1960’larda bir bilgisayarın insan beynine ne kadar yakın olabileceği ve ortaya çıkan farklılıkların gerçekten önemli olup olmadığı konusundaki felsefi tartışmalar artmıştır. 1980’lerde tamamen yeni bir yaklaşımla yapay zekâ sistemleri endüstrilerde pratik uygulamalar için kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında robotiğin aynı zaman dilimi içerisinde gelişim göstermesi yapay zekâ üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda, bir bilgisayarın gerçek anlamda zekâ sergileyebilmesi için dünyayı algılaması, hareket etmesi ve hayatta kalması için bir vücuda sahip olması gerektiği anlayışı yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Warwick, 2012: 2-6; Whitby, 2003: 30-32; Mishkoff, 1986: 2-4; Luger & Stubblefield, 1998: 10-11).

Son yıllarda popülaritesini artıran yapay zeka, her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Yapay zekanın etkilediği alanlardan bir tanesi de yerel hizmet sunumudur. Ülkeler her ne kadar ilk etapta stratejilerini ulusal ölçekte ortaya koymuş olsalar da yakın gelecekte yapay zeka teknolojisinin yerel ölçekte daha sık uygulanacağını

teknolojinin kapsamından anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yapay zeka teknolojilerinin yerel hizmet sunumunda yaşanan dönüşümü kolaylaştırması ihtimal dahilindedir.

YEREL HİZMET SUNUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Küreselleşmenin ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Yaşanan bu geçiş sürecinde hemen hemen her kurum etkilenmiştir. 1950’lerden 1970’lere kadar devlet kurumlarındaki teknoloji, bürokrasi ve geleneksel yönetim anlayışının görevlerinin yanında sınırlı bir rol oynamıştır. Bilgisayarlaşma süreci 1980’lerde minimum düzeyde olsa da bilginin hızla gelişmesine ve yayılmasına yardımcı olmuştur. 1990’larda kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi ve teknoloji ağlarının gelişimiyle internetin yaygınlaşması kamu sektörü için yeni bir dönemi başlatmıştır. Hizmetler, değişmeye, dönüşmeye ve dijitalleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede, internet tabanlı uygulamalar ve e-hizmetler gibi teknolojiler hizmetlerin paydalarından biri olmuştur. Ayrıca, 2010 yılından itibaren hükümetler, akıllı şehir uygulamalarına daha fazla ağırlık vermiştir (Criado & Gil-Garcia, 2019: 441).

Yaşanan küreselleşmenin etkisiyle yerel yönetimler ve kentler ön plana çıkmaya başlamıştır. Kentlerdeki nüfusun artması; çevre, ulaşım, altyapı vb. alanlarda sorunların artmasına neden olmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler için de her geçen gün hizmet sunma faaliyeti zorlaşmaktadır. Yerel yönetimler, kentlerdeki bu hızlı nüfus artışıyla başa çıkmak, vatandaşlara daha kaliteli ve hızlı hizmet sunmak, kentlerdeki yaşam kalitesini arttırmak ve mevcut yerel hizmetlerin daha verimli olmasını sağlamak için yeni teknolojiler arayışına girmiştir. Kentlerde yaşanan sorunların üstesinden gelen ve yerel hizmetlerin sunumunda teknolojinin en iyi kullanıldığı yöntemlerden biri akıllı şehir uygulamalıdır. Akıllı şehir uygulamaları ile kaynaklar daha etkin ve verimli kullanılmakta, sorunlara daha kalıcı ve akıllı çözümler sunulmaktadır. Bunun yanı sıra, vatandaşların kararlara katılımı artarken çevre kirliliği ve karbon salınımı azalmaktadır. Teknolojiyi kullanarak daha kaliteli hizmetler sunan belediyeler ulaşım, çevre, altyapı, enerji, gibi birçok alanda akıllı çözümler uygulamaya koymuştur. Örneğin; trafik sıkışıklığı ve trafikte kaybedilen sürenin önüne geçmek için, uyarlanabilir trafik kontrolü, akıllı kavşaklar, park yönlendirme sistemi gibi akıllı çözümler sunmaktadır. Yine artan enerji talebi ve kaçak kullanım sorununa; akıllı sayaçlar, akıllı şebekeler, bina enerji yönetimi gibi akıllı uygulamalarla çözümler üretilmektedir. Günümüzün en önemli sorunu olan çevre kirliliğine karşı akıllı katı atık toplama sistemleri kullanılmaktadır. Bir başka örnek de su kaynaklarının yenilenebilir olmaması ve artan su talebine yönelik olarak akıllı sayaçlar, su kalitesi takibi gibi akıllı uygulamalar geliştirilmiştir (Erkek, 2017: 62).

Yapay zekanın destekli bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile yerel yönetimler, kentlerdeki sorunlara hem daha hızlı çözüm üretmekte hem de vatandaşların hayatını kolaylaştırmaktadır. E-belediyeçilik hizmetleriyle

başlayan dijital hizmet sunumu vatandaşların erişebildikleri hizmet sayısında artış sağlamıştır. Vatandaşlar, hizmetlere yönelik taleplerini belediyelerin web sitelerinden, mobil uygulamalardan veya çağrı merkezlerinden kolaylıkla iletebilmektedir. Vatandaşlar, kendilerine verilen takip numaraları sayesinde taleplerini takip edebilmektedir. Ayrıca vatandaşlar bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde belediyeye gitmeden birçok işi halledebilmektedir (Çakır, 2015: 3). Örneğin; Helsinki, Barselona ve Amsterdam Belediyeleri sosyal projelere verecekleri destekleri web sitelerinde, sosyal medyalarda ve mobil uygulamalarda paylaşmaktadır. Böylece hem halkı bilgilendirerek onların onayını almakta hem de dezavantajlı gruplara (evsiz, mülteci vb.) aktif bir rol sunmaktadır. Belediyelerin bilgilendirmek için paylaşım yaptığı bu platformlar, çok dilli olma özelliğine sahiptir. Yani bu özellik sayesinde sadece vatandaşlar değil, göçmenler, mülteciler ve diğer bireylerin de süreçlerden haberdar olması sağlanmaktadır. Türkiye’de de İstanbul, Ankara, İzmir Büyükşehir Belediyeleri’nin meclis toplantılarını canlı yayınlaması, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin ihaleleri canlı olarak vatandaşlarla paylaşması, Kadıköy’de Moda Mahallesi’nin Facebook sayfası üzerinden mahalle sakinleriyle bilgi alışverişi yapması vatandaş katılımının sağlanması açısından önemli örneklerdir (İNGEV vd., 2019: 17).

Halkın yönetime katılımı, bilgi çağının yaygınlaşması, faaliyetlerin planlı ve programlı ilerlemesi kentlerde yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin görev ve sorumluluklarını arttırmıştır. Vatandaşların yerel yönetimlerden beklentisi artarken yerel yönetimlerde sundukları hizmetlerde etkinlik ve verimliliğe önem vermeye başlamıştır. Yerel hizmetlerdeki etkinliğin ve verimliliğinin artması ise vatandaşların katılımının sağlanması ile mümkündür. Bu bağlamda e-dönüşüm yerel hizmetlerde kalite ve etkinliğin artmasını, yerel düzeyde farklı olanaklar (ekonomik, sosyal vb.) yaratılmasını, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesini ve vatandaşların yönetime katılmasını içermektedir (Kaypak, 2010: 1505). Yönetişim kavramının yeni bir boyutu olan e-yönetişim, yönetişim kavramının genel tanımına ek olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin daha fazla devreye girdiği, katılımcı, demokratik vb. özelliklere sahip bir ağ birlikteliğidir (Parlak ve Doğan, 2019: 7-8). E-yönetişim ile birlikte vatandaşların talep ve istekleri anlık olarak (sosyal ağlar, forum siteleri vb.) takip edilebilmektedir. Vatandaşlar, kendilerini ilgilendiren faaliyetlere çevrimiçi olarak katılabilmek ve faaliyet sürecini anlık olarak denetleyebilmektedir. Bunun yanı sıra, 7/24 aynı anda birçok kişiye hizmet veren e-devlet platformları, e-dilekçe ve e-bilgi edinebilme platformları, e-mevzuat platformları vb. uygulamalardan yararlanmaktadır (Bütün, 2016: 45).

Yönetişim birimleri tarafından sunulan kamusal hizmetlerin önemli bir kısmı günümüzde elektronik ortamda sunulmaktadır. Kamusal hizmetlerin elektronik ortama aktarılması e-devlet ve e-belediyecilik gibi farklı uygulamaları ortaya çıkarmıştır. E- devlet uygulamaları devletin birçok işlemlerini elektronik ortama aktarmasını

ifade ederken e-belediyecilik uygulamaları e-devlet uygulamalarının yerel ölçeğe uyarlanmasıdır (Ünlü, 2016: 76). Bu bağlamda e-devlet uygulamaları ile vatandaşlar her işini kolaylıkla hallederken sunulan hizmetlerdeki kalite ve verimlilikte artış yaşanmıştır. Ayrıca bu uygulamalar sayesinde maliyet ve süre açısından kazanım sağlanmıştır. Hizmetlerin e-dönüşüm yaşamasında en çok etkilenen birimler yerel yönetimlerdir.. Yerel yönetim birimleri içerisinde sundukları hizmetlerde ön plana çıkan belediyeler, bu dönüşümden payını almıştır. Belediyeler, e-devlet uygulamalarının küçültülmüş bir modeli olarak ele alınan e-belediyecilik uygulamalarından yararlanmaya başlamıştır. Vatandaş temelli olan bu hizmetle vatandaşların da yönetime katılımı amaçlanmaktadır (Erdoğan, 2019: 552). E-belediyecilik uygulamalarıyla sunulan hizmetler arasında mobil imza, araç takip sistemleri, MOBESE uygulamaları, coğrafi bilgi sistemleri, kent bilgi sistemleri, belediye birimlerine online başvuru, borçların online ödenmesi, ruhsat başvurusu vb. yer almaktadır (Erdoğan, 2019: 558).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yerel yönetimlerde kullanılmasının; halkın yerel nitelikteki ihtiyaçlarının kolaylıkla belirlenmesi, mali tasarruf sağlanması, vatandaşların katılımcılığının artırılması, bürokrasinin azalması, kentsel hizmetlerin sunulmasında hız kazanılması, yerel hizmetlerden memnuniyet düzeyinin artırılması gibi katkıları bulunmaktadır. Yerel nitelikteki ihtiyaçların karşılanması kadar daha az maliyetle daha kaliteli hizmet sağlamak önemlidir. Bu noktada bilgi ve iletişim teknolojileri devreye girmektedir. Bu teknolojiler aynı zamanda yerel yönetimlerle vatandaşlar arasındaki ilişkiyi güçlendirirken birçok sorunun çözümünde vatandaş desteğinin alınmasını sağlamaktadır (İnce, 2001: 104). Bu noktada yerel makamların hizmet sunumunda bahsi geçen kazanımları ortaya çıkabilmesi teknolojik yeniliklere adapte olmasını gerekli kılmaktadır. Teknolojik gelişmelerin son halkası olarak nitelendirilen yapay zekanın yerel hizmet sunumunda daha fazla yer alması bir tercih olmaktan ziyade zorunluluk olarak değerlendirilmelidir.

YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİ İLE YEREL HİZMET SUNUMU İLİŞKİSİ

Bilgi çağı, dijital çağ veya ağ toplumu olarak adlandırılan 21. yüzyılda veri odaklı sistemlere doğru bir geçiş söz konusudur. Verilere erişimin artması ve bilgilerin toplanabilir olması, yapay zeka sistemlerinin de gelişimine katkı sağlamaktadır. Yapay zeka, kamu hizmeti sunumunda yeni bir teknolojidir. Merkezi hükümetlerin ve yerel yönetimlerin yaşanan gelişmelere entegre olabilmesi, politikalarında ve hizmetlerinde değişimi gerektirmektedir. Yapay zeka, ekonomik, sosyal, politik ve çevresel yararları olan bir alandır. İnsan hayatını çeşitli şekillerde etkileyen yapay zeka, hizmet sunumunda yeni ve farklı bir teknoloji kullanmaktadır. Dünyada pek çok ülke yapay zekanın gelişimi için ulusal-uluslararası stratejiler ve girişimler hazırlamaya başlamıştır (Saygılı, 2020: 35).

Yapay zeka kamu sektörü içerisinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Yapay zekanın kullanım alanlarından biri de yerel hizmet sunumudur. Bilgi ve iletişim teknolojilerin hizmet sunumunda kullanılması yerel yönetimlerin dijital çağa ayak uydurmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum yerel yönetimlerin dönüşümünü gerçekleştirmiştir. Dijital dönüşümün getirdiği yenilikle birlikte vatandaşlar yönetime daha fazla katılmaya başlamış ve yöneten-yönetilen arasındaki ilişki yeniden biçimlenmiştir. Yerel yönetimler, sundukları hizmetlerde dijital imkanları ve teknolojiyi kullanmaya başlamıştır. Hizmetlerde dijitalleşmenin etkisiyle vatandaşlarda işlemlerini herhangi bir kuruma gitmeden ve zaman kaybetmeden gerçekleştirme olanağı ortaya çıkmıştır. Yapay zeka teknolojileri vatandaş beklentilerini karşılama aşamasında devreye girmektedir. Sunulan hizmetlerin dönüşümünü sağlayan yapay zeka, vatandaşların taleplerine yanıt niteliğindedir (Önder ve Saygılı, 2018: 653). Değişen ihtiyaçlar doğrultusunda gerek ulusal gerekse de yerel karar vericiler, vatandaşların katılımını sağlayan vatandaşların ihtiyaç ve tercihleri kolayca tespit eden yapay zeka politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Kamu politikalarının yapay zeka ekseninde dönüşümü; sağlık, ulaşım, eğitim ve tarım gibi birçok farklı alanı içermektedir (Saygılı, 2020: 25). Dijital dönüşümde yararlanılan teknolojiler arasında yapay zeka/makine öğrenmesi, blokzinciri, sanal gerçeklik, nesnelerin interneti, haritalandırma, otonom robotlar, mobil uygulamalar, dijital oyunlar, drone, sosyal medya ve büyük veri analizi yer almaktadır. Bu teknolojiler gündelik yaşamı, yaşam tarzını, toplumsal ilişkileri, gelenekleri, alışkanlıkları ve çalışma yaşamını etkilemektedir. Örneğin akıllı telefonlar veya mobil uygulamalar bugün hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Yaşanan dönüşümler, vatandaşlar ve yönetimler arasındaki ilişkiye yeni bir dönem getirmektedir. Özellikle yerel yönetim birimlerinden biri olan belediyelerdeki dönüşüm, vatandaşla belediyeler arasındaki ilişkiyi geliştirmiş ve yeniden biçimlendirmiştir (İNGEV vd., 2019: 10). 2000'li yılların ortasından itibaren, yöneticiler ve uzmanlar bir taraftan teknolojik dönüşümlere adapte olurken, diğer yandan vatandaşların değişen istek ve taleplerine karşı cevap verebilmek için büyük veriyi (big data) işlemek durumunda kalmıştır. Hızla gelişen büyük veri setleri sayesinde yaşanan dönüşümler daha net anlaşılmaya başlanmıştır. Ancak bu noktada güvenilir ve işe yarar veriye erişim ile verilerin analizi temel sorun haline gelmiştir (Gül, 2018: 6). Mehr (2017) gerçekleştirdiği bir çalışma sonucunda yapay zekanın vatandaşlarla hükümet arasında etkileşimi arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yapay zeka yönetimlerin sorunlarına günümüzde kesin bir çözüm olmasa da hizmet verimliliğinin artmasına katkı sunmaya devam etmektedir.

Yapay zeka, bir insanın yapabileceği bazı şeyleri daha hızlı bir şekilde yapılmasına imkan tanımaktadır. Günlük hayatımızda karşılaştığımız yapay zeka aldığımız hizmetlerde de karşımıza çıkmaktadır. Yapay zeka, insanların karar alma süreçlerine yardımcı olarak

hizmetlerin daha kaliteli ve hızlı sunulmasını sağlamaktadır. Hizmetlerde yapay zeka kullanılarak görüntü işleme (ses tanıma, güvenlik ve gözetleme vb.), ses işleme (sesli asistanlar, sesli yanıt ve şifre, müzik tanıma vb.), metin işleme (çeviri servisleri, çevrimiçi sohbet ve asistan vb.) gibi farklı uygulamalar yer almaktadır (CBDDO, 2022). David Eaves yapay zeka ve hizmet sunumuyla ilgili olarak "Yapay zekanın kesinlikle hizmet sunumunda ve insanların öncelik sırasına koymasına yardımcı olmada oynayacağı bir rolü vardır." şeklindeki ifadesiyle (Mehr, 2017: 4) yapay zekanın hizmet sunumuna katkı sağlayacağını ve vatandaş odaklı ilerleyeceğini belirtmiştir.

Helsinki ve Amsterdam yerel hizmetlerde yapay zeka uygulamalarını kullanan dünyadaki ilk şehirlerdir. Bu şehirler, yapay zeka yardımıyla sundukları hizmetlere erişimi kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Yapay zeka uygulamalarından yerel hizmetler konusunda farklı alanlarda yararlanılabilmektedir. Örneğin hizmetlerde kullanılan chatbotlarla hizmetlere her yerde ve her zaman erişilmesi sağlanmaktadır. Yine yapay zeka sayesinde kütüphanelerin kitap önerebilmesi, danışmanlık hizmeti verebilmesi, verimli bir trafik kontrolü sağlanabilmesi, nesnelerin veya kişilerin tanımlanmasına yardımcı olabilmesi, bilgiye daha hızlı ve daha kolay erişim sağlayabilmesi mümkündür. Ayrıca yapay zeka uygulamaları vatandaş hizmetlerinin maliyetini azaltabileceği de düşünülmektedir (City of Helsinki, 2020). Bunun yanında yapay zeka, şehirlerin ve yaşamın şekillenmesinde de büyük öneme sahiptir. Yerel yönetimlerde kullanılan yapay zeka sistemlerinin açıklanabilir, etik, güvenilir ve tutumlu olması gerekmektedir. Örneğin Helsinki ve Amsterdam yapay zekadan hizmetlerinde yararlanırken diğer faaliyetlerde olduğu gibi aynı sorumluluk, şeffaflık ve güvenilirlik ile çalışmaktadır (Floridi, 2020: 543). Ayrıca, Hollanda Molenwaard'da Molenlanden Belediyesi'nde belediye hizmetlerinin önemli bir kısmı ya çalışanların evlerinden ya da vatandaşlara yakın yerlerden dijital olarak yürütülmektedir. Hollanda'da sabit konumu olmayan ilk belediye olan Molenwaard'da tüm belediye faaliyetleri belediyeye ait bir portal üzerinden dijital olarak gerçekleştirilmektedir (Bletz, 2016). Yapay zeka yerel yönetimlerin sorunlarında etkili bir çözüm olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Amsterdam Belediyesi'nde halka açık alanlardaki sorunlara çözüm bulmak için "Denetimli Yapay Zeka Modeli" geliştirilmiştir. Geliştirilen bu model ile belediyedeki hizmetleri değerlendirmek ve denetlemek amaçlanmaktadır. Vatandaşlar çöp toplama gibi sorunları internet sitesinden bildirmektedir. Sistem ise sorunun tipini ve sorunla hangi birimin ilgilendiğini tespit ederek gerekli yönlendirmeleri yapmaktadır (Tahiroğlu-Würsching, 2019).

Birleşik Krallık'ta yerel yönetimlerde yapay zekanın geleceği, önemi ve ilgisi giderek artan bir konudur. Yapay zeka teknolojileri gelişmeye devam ettikçe ve

erişilebilirliği artıkça yerel makamlar temel hizmetleri iyileştirmek ve toplulukları desteklemek için daha fazla çaba sarf etmektedir. Birleşik Krallık'ta yerel yönetimde yapay zeka kullanımı henüz başlangıç aşamasında olsa da yerel birimlerin, sosyal bakım veya ulaşım gibi belirli hizmetleri iyileştirmek için yapay zekayı destekli uygulamalara başvurduğu bilinmektedir. Örneğin, bazı belediyeler, verileri analiz etmek ve topluluklarının ihtiyaçlarını daha iyi anlamak ve sorunlara yönelik destek sağlamak amacıyla yapay zekayı kullanmaktadır. Örneğin yapay zekanın en fazla katkı sunacağı alanlardan birinin sosyal bakım olacağı düşünülmektedir. Sosyal bakım sektörü, artan hizmet talebi ve sınırlı kaynaklar nedeniyle zorluklarla karşı karşıyadır. Yapay zeka teknolojisi, gerçek zamanlı bilgi ve yardım sağlayarak sorunların büyümesini önlemede erken müdahale sağlayarak sektör çalışanlarını desteklemek amacıyla kullanılabilir (LGC, 2022).

Yapay zekanın kamusal hizmet sunumunda gelişimine ket vurabilecek nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri kamu çalışanlarının yapay zeka ekseninde işlerini kaybetme korkusudur. Ancak çalışanlar yapay zekanın işlerini kolaylaştırabileceğini göz ardı etmemektedir. Hükümetler, yapay zeka konusunda geliştirdiği yöntemlerle çalışanların iş yükünü hafifletirken ayrıca vatandaşlara da daha hızlı hizmet sunulmasını sağlamaya çalışmaktadır. Hükümetler, sundukları hizmetlerde kendi chatbotlarını geliştirmeye, sensörlerden ve verilerden yararlanarak farklı teknikler ortaya koymaya çalışmaktadır. Söz konusu çabaların amacı, hizmet sunumunda dönüşümün sağlanmasıdır. Kurumların kendi geliştirdikleri chatbotlar ile çalışanlar tarafından sürekli tekrarlayan işlerin sohbet robotlarıyla yapılmasını sağlamak amaçlanmaktadır (Ribeiro, 2016). Örneğin chatbotların kişilerin hesap bilgilerini kurtarmak veya vatandaşların fatura, vergi vb. sorularını cevaplamak için kullanılabilirliği düşünülmektedir. Hizmetlerin sunulmasında sensörler ve kameralardan yararlanılması ile gerçek eş zamanlı bilgi edinilebileceğinden trafik akışı veya toplu taşıma hakkında bilgi alması sağlanabilir. Ayrıca hizmetlerde dronelerin kullanılması olası suçların önüne geçilmesine engel olabilir (Vashisht, 2017). Sohbet robotları, yerel hizmet sunumunda alt yapı sorunlarının çözümünde ve şehirde yaşayan vatandaşlardan geri dönüşler almak amacıyla kullanılabilir. Örneğin California'nın San Jose şehrinde "My San Jose" uygulaması bölge sakinleri ile yerel yönetimler arasında iletişim kurmakta ve yöre halkının isteklerinin karar vericilere ulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır (<https://www.govtech-com>, 2023).

Türkiye'de yapay zeka konusunda hem merkezi yönetimde hem de yerel yönetimlerde kurumsal yapılanma oluşturulmaya başlamıştır. Örneğin; Sağlık Bakanlığı bünyesinde Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Projeler Yönetim Koordinatörlüğü altında "Yapay Zekâ ve Giyilebilir Teknolojiler Birimi" kurulmuştur. Birimin amacı hastalıkların teşhisinin daha hızlı konulmasına ve tedaviye hızlı başlanılmasına olanak tanımadır. Böylece gereksiz tetkiklerin önüne geçilerek

tasarruf sağlanmış olacaktır. Yine yerel yönetimlerde yapay zekanın kurumsallaştığının bir örneği olarak Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesinde "Yapay Zekâ Eğitim ve Araştırma Şube Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu müdürlüğün amacı, yapay zeka konusunda eğitimler düzenlemek ve vatandaşları bilinçlendirmektir (UYZS, 2021: 40). 2023 yılı içinde Türkiye'de e-devlet kullananların sayısının 70 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin e-devlet kapısında "Yapay Zeka Temelli Çevrim İçi Destek Sistemi"nin hayata geçirilmesi ve gelecek yıllar için "Dijital Devlet Strateji" hazırlanması planlanmaktadır. Yapay Zeka Temelli Çevrim İçi Destek Sistemi'ne geçilmesinin amacı kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasına katkı sağlayarak kullanıcı sayısını arttırmaktır (Böcüoğlu-Bodur, 2022).

Yapay zekanın yerel hizmet sunumunda katkı sunabileceği pek çok alan bulunmaktadır. Yerel yönetimler; talep-şikayet yönetimi analizleri, trafik ve atık sistemlerinin düzenlenmesi gibi farklı hizmetlerde yapay zeka uygulamalarından yararlanabilir. Belediye hizmetlerinden yararlanan vatandaşlar ve nesnelere interneti üzerinden yerel yönetimler veri akışı sağlanmaktadır. Bu verilerin hukuki sınırlar içerisinde ve güvenilir şekilde ortaya konulması, kurumsal verimliliğin artırılması, toplumdan geribildirim alma ve ihtiyaçların tespiti açısından önemlidir. Aynı zamanda verilerin işlenmesi ile makine öğrenmesi algoritmalarının geliştirilmesi de mümkündür. Bu bağlamda büyük veri analizinin önemi ortaya çıkmaktadır. Blokzinciri olarak ifade edilen şifre biliminden vergi ödemeleri, sosyal yardım dağıtımı vb. sorunlar için güvenilir çözümler üretilebilir. Otonom robotlar ile dezavantajlı gruplara (engellilere, yaşlılara) hizmet sunulabilir. Yine belediyeler otonom robotları kendi bünyesinde belirli görevleri üstlenmesi için çalıştırabilir. Yapay zekadan yararlanan diğer bir alan olan siber güvenlik vatandaşların kişisel bilgilerinin korunması ve hizmetlerin sürekliliği sağlanması açısından önem taşımaktadır. Dronelerin kullanım alanlarının genişlemesi ile yerel yönetimler kriz veya doğal afetlere anında yardım gönderebilir. Ayrıca haritalandırma yöntemi ile yerel yönetimler, herhangi bir doğal afet ve kriz durumlarında bilgi toplamaya gerek kalmadan normal zamanlarda gönüllülük ve dayanışma amaçlı faaliyetleri geliştirme ve sosyal yardımların dağıtımı gibi alanlarda yapay zekadan yararlanmaktadır. Yapay zekadan yararlanılacak bir başka uygulamada sanal gerçekliktir. Sanal gerçeklik teknolojisi sayesinde yerel yönetimler, karar alma süreçlerinde geleceğe dair olası senaryolar ile daha sağlıklı karar alabilir. Bu uygulamayla bağlantılı bir başka örnekte son yıllarda ülkemizde büyük bir sorun haline gelen mülteci ayrımcılığına çözüm üretilebilir. Sanal gerçeklik uygulamalarıyla ayrımcılığa uğrayan kesimin uyum sorununu azaltmak için yaşadıkları savaş ve çatışma deneyimlerinin anlaşılması sağlanabilir (İNGEV vd., 2019: 11).

Yapay zeka akıllı şehirler uygulamalarının da büyük destekçisidir. Şehirler daha verimli ve sürdürülebilir hale

gelmek için yapay zekadan yararlanmaktadır. Örneğin kameralar ve sensörler ile şehrin bir yerinde trafik sıkışıklığı durumu varsa onu göstermekte ve sorunu çözmek için trafik ışıklarını optimize edebilmektedir. Yine yapay zekanın akıllı uygulamalar konusunda destek verdiği bir başka örnek de yeni bir politika uygulaması olarak dijital ikizlerdir. Dijital ikizler politikasıyla bir şehrin dijital simülasyonu oluşturularak şehrin nasıl daha sürdürülebilir hale gelebileceği test edilmektedir. Las Vegas ve Mannheim dijital ikizleri kullanmaya başlayan şehirlerdir (Şener, 2022). Belediyelerde, özellikle akıllı şehir uygulamalarında sensörler üzerinden sürekli olarak bir veri akışı sağladığı için büyük veri analiz uygulamalarında yararlanılan nesnelere interneti önemli bir teknolojidir (İNGEV vd., 2019: 11). Aslında yapay zeka için akıllı şehir uygulamaların tamamlayıcısı da denilebilir. Sezgin ve Kara (2022), yaptıkları bir çalışmada akıllı kent uygulamalarında yapay zeka teknolojilerinden yararlanıldığı sonucuna varmışlardır.

Yapay zekanın yerel yönetimleri dönüştürme potansiyeli bulunmaktadır. Yapay zeka teknolojisi, birçok rutin görevi otomatikleştirerek personelin daha karmaşık ve önemli işlere odaklanması için zaman kazanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, yerel makamların büyük hacimli verileri hızlı ve doğru bir şekilde analiz etmesine yardımcı olarak, karar alma sürecinde bilgi sağlayabilmekte ve hizmetleri iyileştirebilecek potansiyel ortaya koymaktadır (LGC, 2022). Yiğitcanlar vd. (2020: 3) yaptıkları bir çalışmada akıllı şehir uygulamalarında kullanılan yapay zekanın kamu kurumlarındaki iş yükünü hafiflettiğini belirtmiştir. Bulut ve Aslan (2019), akıllı kent ve yapay zekanın yerel yönetimler tarafından farklı alanlarda uygulandıkları sonucuna ulaşmıştır. Kent yönetimleri, yapay zekadan yararlanarak kentin birçok yerinden topladıkları veriler sayesinde sorunlara hızlı çözümler bulabilmektedir. Yerel birimlerin mali sorunlarının üstesinden gelmede yapay zeka hızlandırıcı etki ortaya koyabilir. Yapay zeka teknolojileri büyük ve yeni alt yapı yatırımları gerektirmektedir. Fakat yapay zekanın yerel hizmetlerin verimliliğini, etkinliğini, kalitesini, hızını, vatandaş memnuniyetini artırması ve personel ihtiyacının minimize etmesi açısından uzun vadede tasarruf sağlama potansiyelinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada AR-GE faaliyetlerinin ulusal hükümetler ve yerel birimler tarafından desteklenmesi ve teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Yine yapay zeka sahip olduğu devasa veri kümeleri ile karar vericilere gerek ulusal gerekse de yerel düzeyde en uygun politika önerilerinde bulunabilir. Dolayısıyla, bugün olduğu gibi gelecekte de yerel yönetimlerin kentsel sorunlarının çözümü için bilişim teknolojileri ve yapay zekadan yararlanılmaya devam edilmesi yüksek ihtimal olarak görülmektedir.

SONUÇ

21. yüzyıl bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler üzerinden okunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin son

halkası olarak nitelendirilen yapay zeka sürekli gelişme halindedir. Günümüzde yapay zeka teknolojilerinden sağlıktan eğitime, tarımsal faaliyetlerden kamusal politikaların oluşturulmasına kadar geniş bir yelpazede yararlanılmaya başlanmıştır. Yapay zeka uygulamalarından yararlanan alanlardan bir tanesi de yerel hizmet sunumudur. Yapay zekanın yerel hizmet sunumuna entegrasyonu tam olarak gerçekleşmemiş olsa da alt yapı faaliyetlerinden katılıma, hizmetlerin hızından kalitesine ve çeşitliliğine kadar yerel hizmetlere etki edebilecek niteliktedir.

Yerel hizmet sunumunda yapay zeka teknolojileri hizmet verimliliği açısından önemli potansiyele sahiptir. Kıt olan kamusal kaynakların paylaşımında genel olarak yerel yönetimlerin istenilen kaynaklara sahip olmadığı dikkate alındığında kısıtlı bütçelerle kendilerinden beklenen hizmet sunumunu gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Bunun yanında yerel yönetimlerin halen daha personel sayısının ve nitelikli personel eksikliğinin devam ettiği de bilinmektedir. Dolayısıyla yapay zeka teknolojileri hizmetlerin hızında, kalitesinde, verimliliğinde ve etkinliğinde önemli iyileştirmeler yapabilmektedir. Böylece yapay zekanın yerel birimlerin nitelikli personel eksikliğinden kaynaklanan hizmet açıklarını en aza indirme potansiyeline sahip olduğunu öncü çalışmalar ortaya koymaktadır.

Yapay zekanın yerel hizmet sunumuna katkı sunabileceği konulardan bir tanesi de vatandaş beklentilerinin kolayca tespit edilmesi noktasındadır. Yapay zekanın büyük veri kümelerini yönetebilme yeteneği yöre halkının özel ihtiyaçlarının tespit edilmesine de katkı sunmaktadır. Bu durumda vatandaş memnuniyeti daha fazla ortaya çıkarken yerel yönetimlerin etkinlik düzeyi yükselmektedir. Bir başka deyişle yapay zeka, vatandaşlardan gelecek geri bildirimlerin (*feedback*) analiz edilmesinde, yerel politikaların oluşturulmasında ve hizmet sunumunun şekillenmesinde önemli kazanımlar sağlamaktadır. Yapay zeka sadece yerel politikaların şekillenmesinde harici destek vermekle kalmayıp politika önerilerinde de bulunabilme kapasitesine sahiptir. Böylece sadece yerel hizmet sunumunda değil hizmetlere yönelik karar verme süreçlerinde de önemli potansiyel taşımaktadır. Ayrıca yerel yöneticilerin karar verme süreçlerinde, yerel baskılardan etkilendikleri bilinmektedir. Yapay zeka algoritmalarıyla yerel yöneticilerin subjektif kararlar vermelerinin önüne geçilebilirken yerel aktörlerin baskısının da bertaraf edebilmesi söz konusu olmaktadır.

Yerel yönetimlerin sahip olduğu girişimcilik ve inovasyon süreçlerindeki öncü rolü, yapay zeka teknolojisine uyumunu kolaylaştırmaktadır. Yerel yönetişimin önemli bileşenleri içerisinde kendisine yer edinmeye başlayan yapay zekanın yerel hizmet sunumunun dönüşümüne katkı sunmaya başladığı görülmektedir. Yerel hizmet sunumunun niteliğinin artması, yerleşim yerlerini daha yaşanabilir hale getirirken bu alanlardaki potansiyellerin ortaya çıkması söz konusu olabilir. Bu noktada öncü

uygulamaların diğer yerel birimlere yol gösterici olması adaptasyon sürecini hızlandırabilir. Her teknolojik gelişmede olduğu gibi yapay zeka teknolojisinin de potansiyel tehditleri ve dolayısıyla endişeleri taşıması anlaşılabilir. Fakat insanoğlunun tarihsel süreçte köklü değişikliklere adaptasyon süreçleri de göz önünde bulundurulduğunda söz konusu endişelerin zamanla azalacağı söylenebilir. Bu çerçevede yapay zekanın güvenilirliği ve etik hususlardaki tereddütlerin giderilmesi için bilinçlendirme faaliyetlerine de yer verilmesi zorunluluk olarak görülmektedir. Ayrıca, yapay zekaya yönelik hukuki ve idari düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Yapay zekanın ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde hizmet sunumuna azami katkıyı vermesini sağlamak amacıyla, yapay zeka teknolojileri için gerekli altyapının oluşturulması ve veri bilimine yönelik yeteneklerin ortaya çıkarılması amacıyla eğitim faaliyetlerinin çağın gereklerine entegre edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yapay zekaya yönelik AR-GE faaliyetlerinin de sistematik bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede teşvik mekanizmaları ve burslarla teknolojiye yatkın vatandaşların ve özellikle gençlerin bu alanlara kanalize edilmesi bahsi geçen kazanımların çeşidini ve miktarını artırmada hızlandırıcı bir etki yapacaktır.

Yerel yönetimler açısından yapay zekanın karmaşık ve gelişen bir alan olduğu görülmektedir. Yapay zekanın yerel hizmetleri iyileştirme potansiyeli büyük olsa da dikkate alınması gereken önemli zorlukları da bulunmaktadır. Yapay zeka gelişmeye devam ettikçe ve kullanımı arttıkça, yerel hizmetlerin maliyetlerine olan etkisi daha net şekilde tespit edilecek, faydaları ekseninde riskleri azaltılmak için çalışmalara daha fazla odaklanılacaktır. Bilim insanları tarafından “ütopya” olarak değerlendirilen yapay zekanın günümüze yansımaları dikkate alındığında risklerinin azaltılması ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla bilim kurgu filmlerinde kendisine yer edilen ama günümüzde örneklerine şahit olduğumuz uygulamaların yakın gelecekte hangi düzeye erişebileceğini kestirmek kolay değildir. Fakat yapay zeka, yaşanan gelişmeler ekseninde ve bahsi geçen uygulama örneklerinden hareketle yerel hizmet sunumunda önemli fırsatlar sunmaktadır. İnsan bin yıl önceki insan olmadığı gibi ihtiyaçlarda farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Dolayısıyla, kıt olan kaynakların kullanılmasında ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında yapay zekanın sunduğu fırsatlar tehditlerinin ötesindedir.

KAYNAKÇA

- Anyoha, R. (2017), “Can Machines Think?”, The History of Artificial Intelligence, <https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence/>, (Erişim Tarihi: 24.12.2022).
- Batok, N. (2020), “Artificial Intelligence has changed our World”, <https://www.meer.com/en/64215-artificial-intelligence-has-changed-ourworld#:~:text=Artificial%20Intelligence%20is%20the%20use,humans%20of%20various%20repetitive%20tasks>, (Erişim Tarihi: 07.07.2022).
- Bletz, J. (2016), “Molenwaard: the world's first digital municipality”, <https://joinup.ec.europa.eu/collection/egovernment/document/molenwaard-worlds-first-digital-municipality>, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).
- Böcüoğlu-Bodur, A. (2022). “e-Devlet'e yapay zeka desteği geliyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/e-devlete-yapay-zeka-destegi-geliyor/2721985>, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
- Bulut, Y.; Aslan, M. M. (2019), “Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojilerinin ve Yapay Zekanın Kullanımı Akıllı Park Ankara Harikalar Diyarı Örneği”, I. Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi, 761-776.
- Bütün, M. (2016), “E-Belediye Faaliyetlerinde Sosyal Medya Kullanımının Etkilerinin E-Yönetişim Bağlamında İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Enformatik Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Cerebro. (2018), “Yapay Zekanın Tarihçesi ve Gelişim Süreci”, <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/yapay-zekan%C4%B1n-tarih%C3%A7esi-ve-geli%C5%9Fim-s%C3%BCreci-cb4c73deb01d>, (Erişim Tarihi: 12.12.2022).
- Cheatham, B.; Javanmardian, K.; Samandari, H. (2019), “Confronting the risks of artificial intelligence”, McKinsey Quarterly, April 2019, <https://www.mckinsey.com>, (Erişim Tarihi: 15. 11. 2022).
- City of Helsinki. (2020), “Helsinki and Amsterdam first cities in the world to launch open AI register”, <https://news.cision.com/fi/city-of-helsinki/r/helsinki-and-amsterdam-first-cities-in-the-world-to-launch-open-ai-register,c3204076>, (Erişim Tarihi: 06.11.2022).
- Criado, J., I.; Gil-Garcia, J., R. (2019), “Creating public value through smart technologies and strategies From digital services to artificial intelligence and beyond”, International Journal of Public Sector Management, 32:5, 438-450.
- Coyle, S. (2019), “Diversity and Artificial Intelligence: A Social Work Challenge”, Social Work Today, 19:6, 12, <https://www.socialworktoday.com/archive/ND19p12.shtml>, (Erişim Tarihi: 26.11.2022).
- Çakır, C. (2015), “E-Belediye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi, 7:1, 1-15.
- Davenport, T.; Guha, A.; Grewal, D.; Bressgott, T. (2020), “How Artificial Intelligence will Change The Future of Marketing”, Journal of the Academy of Marketing Science, 48: 24-42.
- Davies, P. (2006), God and the New Physics, United Kingdom: Penguin Books.
- Dilworth, R. (1988), “Artificial Intelligence: The Time Is Now”, Public Productivity Review, 12:2, 123-130.
- Erkek, S. (2017), “‘Akıllı Şehircilik’ Anlayışı ve Belediyelerin İnovatif Uygulamaları”, Medeniyet ve Toplum, 1:1, 55-72.
- Eyidilli, S. (2014), “Google, ilk sürücüsüz otomobilini resmi olarak tanıttı”, <https://webrazzi.com/2014/05/28/google-surucusuz-otomobili/>, (Erişim Tarihi: 14.12.2022).
- Floridi, L. (2020), “Artificial Intelligence as a Public Service: Learning from Amsterdam and Helsinki”, Philosophy & Technology 33: 541–546.
- Fryer, L.; Carpenter, R. (2006), “Emerging Technologies: Bots As Language Learning Tools”, Language Learning & Technology, 10:3, 8-14.
- Gasparetto, A.; Scalera, L. (2019), “From the Unimate to the Delta Robot: The Early Decades of Industrial Robotics”, Proceedings of the 2018 HMM IFToMM Symposium on History of Machines and Mechanisms, 284-295.
- Government Technology (2022), “How AI Helps State and Local Governments Work Smarter”, <https://www.govtech.com/opinion/how-ai-helps-state-and-local-governments-work-smarter>, (Erişim Tarihi: 14.03.2023).
- Gül, H. (2018), “Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu Alanlardaki Araştırmalara Etkileri”, Yasama Dergisi, 36, 5-26.
- Hinton, G. H.; Salakhutdinov, R. R. (2006). “Reducing the Dimensionality of Data with Neural Networks”, Science, 313: 504-507.

- İnce, N., M. (2001), Elektronik Devlet: Kamu hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, Ankara: DPT Yayınları.
- İNGEV; IPM and Centre For Technology Global Affairs (2019), “Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetim Fırsatları”, https://ingev.org/raporlar/Yerel_Yonetimlerde_Dijital_Yonetisim_Firsatlari.pdf, (Erişim Tarihi: 14.12.2022).
- Kara, Ö. (2020), “Öncü otonomi ve yapay zeka çalışması: Shakey”, <https://www.defenceturk.net/oncu-otonomi-ve-yapay-zeka-calismasi-shakey>, (Erişim Tarihi: 24.12.2022).
- Kaypak, Ş. (2010), “E-Dönüşüm Sürecinde E-Devlet Yapılanması ve Antakya Belediyesine Yansımaları”, S., Murat ve İ., G. Yumuşak, (Ed.), Uluslararası 8. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 1504-1521), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul.
- Koos, S.; Syukron, A.; Agustin, N. (2017), “SWOT Analysis on The Implementation of Artificial Intelligence in The Human Dignity Perspective”, <https://repository.unughu.ac.id/574/1/SWOT%20ANALYSIS%20ON%20THE%20IMPLEMENTATION%20OF%20ARTIFICIAL%20INTELLIGENCE%20IN%20THE%20HUMAN%20DIGNITY%20PERSPECTIVE%2028Artike1%29.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.08.2022).
- Kumar, S. (2019), “Advantages and Disadvantages of Artificial Intelligence”, <https://towardsdatascience.com/advantages-and-disadvantages-of-artificial-intelligence-182a5ef6588c>, (Erişim Tarihi: 24.08.2022).
- LGC (2022), “What does AI mean for councils? We asked an AI system to tell us...”, <https://www.lgcplus.com/politics/lgc-briefing/what-does-ai-mean-for-councils-we-asked-an-ai-system-to-tell-us-14-12-2022/>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Luger, G. F.; Stubblefield, W. A. (1998), Artificial Intelligence, Third Edition, Massachusetts: Addison Wesley Longman, Inc.
- Maddison, C.; Lanctot, M. (2016), “Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search”, Nature, 529: 484-489.
- Muz, F. N.; Ö, Kılınç, A.; Önsüz, M. F. (2020), “Covid-19 Pandemisinde Yapay Zeka Kullanımı”, ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, COVID-19 Özel Sayısı: 178-183.
- Marino, M. C. (2006), “I, chatbot: The gender and race performativity of conversational agent”, PhD. Thesis, University of California, Riverside.
- Mehr, H. (2017), “Artificial Intelligence for Citizen Services and Government”, Harvard Ash Center Technology & Democracy Fellow, Harvard, https://ash.harvard.edu/files/ash/files/artificial_intelligence_for_citizen_services.pdf, (18.12.2022).
- Mishkoff, H. C. (1986), Understanding Artificial Intelligence, Dallas, Texas: Texas Instruments Learning Center.
- Nabiyev, V. V. (2005), Yapay Zeka Problemler-Yöntemler-Algoritma, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Negnevitsky, M. (2005), Artificial Intelligence A Guide to Intelligent Systems, England: Addison-Wesley.
- Önder, M.; Saygılı, H. (2018), “Yapay Zeka ve Kamu Yönetimine Yansımaları”, Türk İdare Dergisi, 90:487, 629-668.
- Önder, M. (2020), “Yapay Zeka: Kavramsal Çerçeve”, İ. Demir (Ed.), Disiplinlerarası Politika Vizyonu ve Stratejiler 2020 (s. 90-102), Ankara: İksad Yayınevi.
- Palomares I.; Martinez-Camara, E.; Montes, R.; Garcia-Moral, P.; Chiachio, M.; Chiachio, J.; Alonso, S.; Melero, F. J.; Molina, D.; Fernandez, B.; Moral, C.; Marchena, R.; de Vargas, J. P.; Herrera, F. (2021), “A panoramic view and swot analysis of artificial intelligence for achieving the sustainable development goals by 2030: progress and prospects”, Applied Intelligence, 51: 6497-6527.
- Parlak, B.; Doğan, K. C. (2019), “E-Yönetişim: Kuramsal Bir Analiz”, B. Parlak ve K.C. Doğan (Ed.). E-Yönetişim (s. 7-18), İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ribeiro, R. (2016), “Are Chatbots in State IT’s Future?”, <https://statetechmagazine.com/article/2016/11/are-chatbots-state-its-future>, (Erişim Tarihi: 19.12.2022).
- Russell, S.; Norvig, P. (2010), Artificial Intelligence A Modern Approach., Third Edition, New Jersey: Prentice Hall.
- Saygılı, H. (2020). “Public Policies On Artificial Intelligence: Comparison Of The USA and China’s AI Public Policies”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Yönetimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

- Sezgin, S.; Kara, M. (2022), "Kent Yönetiminde Akıllı Teknolojiler ve Yapay Zeka", Korkusuz, M., H., ve Kutluk, E. (Ed.), Siyaset, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Yapay Zeka Tartışmaları (s. 83-100), Bursa: Ekin Kitabevi.
- Shannon, C. E. (1950), "XXII. Programming a Computer for Playing Chess", *Philosophical Magazine*, 41:314, 256-275.
- Şener, E. (2022), "Hayatımızda daha fazla yapay zekaya hazır mıyız?", <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/erg-i-sener/hayatimizda-daha-fazla-yapay-zekaya-hazir-miyiz-42187310>, (Erişim Tarihi: 18.12.2022).
- Tahiroğlu-Würsching, F. (2019), "Yerel yönetimde yapay zeka dönemi", <https://home.kpmg/tr/tr/home/medya/press-releases/2019/03/yerel-yonetimde-yapay-zeka-donemi.html>, (Erişim Tarihi: 19.11.2022).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2021), "Ulusal Yapay Zeka Stratejileri 2021-2025", <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2022), "Yapay Zeka", <https://cbddo.gov.tr/sss/yapay-zeka/>, (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- Teller, A. (2008), *Exegesis*. Canada: Random House Inc.
- Teller, A. (2018), "Google's Artificial Intelligence Chief on Why You Shouldn't Be Afraid of AI", <https://www.popularmechanics.com/technology/robots/news/a28645/googles-alphabet-astro-teller-ai/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).
- Turing, A. M. (1936), "On Computable Numbers, With An Application To The Entscheidungsproblem", 230-265, https://www.cs.virginia.edu/~robins/Turing_Paper_1936.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).
- Ünlü, U. (2016), "Sosyal Belediyecilik Anlayışının E-Belediyecilik Uygulamalarına Entegre Edilmesi", *Sayıştay Dergisi*, 102: 63-89.
- Vashisht, M. (2017), "How is Artificial Intelligence changing the Public Sector?", <https://www.ishir.com/blog/4662/artificial-intelligence-changing-public-sector.htm>, (Erişim Tarihi: 19.12.2022).
- Yiğitcanlar, T.; Kevin, C. D.; Luke, B.; Farnoosh, R. (2020), "Contributions and Risks of Artificial Intelligence (AI) in Building Smarter Cities: Insights From A Systematic Review of The Literature", *Energies*, 13:06, 1473, doi:10.3390/en13061473, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).
- Young, J. E.; Hawsink, R.; Igarashi, T.; Sharlin, E. (2009), "Toward Acceptable Domestic Robots: Applying Insights from Social Psychology". *International Journal of Social Robotics*, 1:1, 95-108.
- Warwick, K. (2012), *Artificial Intelligence*, Abingdon: Routledge Publishing.
- Weizenbaum, E. (1966), "ELIZA A Computer Program For the Study of Natural Language Communication Between Man And Machine", *Computational Linguistic Communications of the ACM*, 9:1, 36-45.
- Whitby, B. (2003), *Yapay Zeka*. Ç. Karabağlı (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Xie, T.; Pentina, I. (2022), "Attachment Theory as a Framework to Understand Relationships with Social Chatbots: A Case Study of Replika", *Proceedings of the 55th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS 2022)*, 2046-2055.

EXTENDED ABSTRACT

The 21st century has witnessed intense technological developments. In addition, the world population has increased and people's service expectations have changed. Developments in information and communication technologies have started to contribute to the service expectations of citizens'. One of the most important developments of the digital age is the application of artificial intelligence in various fields. The potentials of artificial intelligence supported applications have forced decision makers to be interested in this issue. States have recently identified strategies and allocated resources for artificial intelligence technologies. As an area that continues to develop, the effects of artificial intelligence on local service delivery should also be discussed. As a matter of fact, artificial intelligence has important potentials for the solution of problems such as lack of resources, inability to provide effective and efficient service, not realizing the quality of services at the desired level, and citizen satisfaction in local service delivery. This study basically looked for answers to two questions: 1) What issues can artificial intelligence contribute to local service delivery? 2) What should be done in order for artificial intelligence technologies to contribute more to local service delivery? Although it is an early stage for local governments, artificial intelligence provides opportunities for local governments in many areas such as developing communication channels with local residents, establishing local service policies, ensuring the effective and efficient use of limited public resources, and creating purposeful planning activities. Therefore, the integration of actors playing a role in local service delivery with artificial intelligence technologies has the potential to accelerate the solution of chronic problems.

Artificial intelligence has important advantages on performing local services effectively and efficiently. One of the most important obstacles to local service delivery is the limited level of public resources. By working on huge data sets, artificial intelligence ensures the purposeful use of limited public resources and improves the speed and quality of services. In addition, artificial intelligence has begun to eliminate the problems arising from the lack of qualified personnel in local service delivery with various algorithms. Artificial intelligence provides an accelerating effect in determining citizens' expectations. The ability of artificial intelligence to manage large data sets makes it easier to identify the special needs of local people. Thus, there are developments in the efficiency level of local governments in terms of local service delivery. With the determination of citizens' expectations, local policies are shaped within this framework. In addition, artificial intelligence technologies can make policy recommendations on the axis of the data they have in local service delivery. Thus, artificial intelligence also contributes to the decision makers to make objective decisions without being affected by local pressures.

The qualitative increase that artificial intelligence will provide in local service delivery will make settlements more livable. In addition, it will help to reveal the potentials that will contribute to the national economy in these regions. The fact that pioneering applications supported by artificial intelligence which guides other local units will shorten the adaptation process to this technology. As with every new technological development, artificial intelligence technology also has potential threats. In this respect, in order to eliminate the doubts about the reliability of artificial intelligence and ethical issues, it is a necessity to include awareness-raising activities. In addition, legal and administrative regulations regarding artificial intelligence needs to be implemented. In order to ensure that artificial intelligence makes the maximum contribution to local service delivery, it is necessary to establish sufficient infrastructure, identify data science capabilities, and revise educational activities in accordance with the requirements of the age. Again, it is necessary to carry out R&D activities for artificial intelligence in a systematic way and to attract various actors to developments in this technology. In this context, directing young people with various incentive mechanisms which are interested in this technology field will accelerate the contribution of artificial intelligence technology to local service delivery. Although Artificial Intelligence marks an early stage in local service delivery, the potential to improve local service delivery in these aspects is very high. With the increasing usage of artificial intelligence technology, it can be said that the effect on local services will be determined more clearly. However, as pointed out by pioneering studies, the fact that it has important potentials and is an area that needs to be emphasized should also be taken into consideration.

HANGİSİNE TIKLASAK ACABA? TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN E-TİCARET PLATFORMLARI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA ¹

Ahmet GÜRBÜZ^{1*}, Murat AKSU^{2*}

¹Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama

²Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık

*agurbuz@karabuk.edu.tr, *murat.aksu@gop.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0003-2287-9709, ⁻ORCID: 0000-0001-7457-9762

Öz–Artan rekabet ve dünyayı derinden sarsan Covid-19 küresel salgını elektronik ticaretin (e-ticaret) kullanım oranını artırmış, firmaları kaçınılmaz bir yola sokmuştur. Bu makalenin amacı, e-ticaret platformlarının tüketici perspektifinden konumlandırılmasına etki eden unsurları belirleyebilmek, algı haritaları yardımıyla Türkiye’de faaliyet gösteren e-ticaret platformlarının tüketici perspektifinden konumlarını gösterebilmektir. Araştırma da nitel ve nicel yöntemlere yer verilmiştir. E-ticaret platformlarının markalaşmasında önemli olan faktörleri tespit etmek için ilk önce nitel bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler kullanılarak, nicel araştırmada kullanılacak ölçek için uygun ifadelerin yer verildiği anket formu hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan anket formu hedef kitle üzerinde uygulanarak elde edilen veriler sonucunda boyutlar tespit edilmiş ve algı haritalarını ortaya çıkaracak son anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması sonucu oluşan boyutlar kapsamında e-ticaret platformlarının konumları algı haritaları ile gösterilmiştir. Çalışmada e-ticaret platformlarının konumlandırılmasına etki eden unsurların tespiti için açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda 7 boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Ancak algılama haritalarında faktörlerin net olması gerekliliğinden dolayı yapı 10 boyutlu olarak ele alınmış olup Türkiye’de faaliyet gösteren 9 e-ticaret platformu için algılama haritaları oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler– E-Ticaret Platformları, Konumlandırma, Algı Haritaları, Çok Boyutlu Ölçekleme

WHICH ONE SHOULD WE CLICK? E-COMMERCE PLATFORMS FROM A CONSUMER PERSPECTIVE: A STUDY ON TURKEY

Abstract –Increasing competition and the global epidemic of Covid-19, which shook the world deeply, increased the rate of use of electronic commerce (e-commerce) and put companies on an inevitable path. The purpose of this article is to determine the factors affecting the positioning of e-commerce platforms from the consumer perspective and to show the positions of e-commerce platforms operating in Turkey from the consumer perspective through the help of perception maps. Qualitative and quantitative methods are applied in the research. A qualitative study was first conducted to determine the factors that are important in the branding of e-commerce platforms. Using the data obtained from this study, a questionnaire in which appropriate statements for the scale to be used in quantitative research were included scale was prepared. As a result of the data obtained by applying the prepared questionnaire scale on the target group, the dimensions were determined, and the final questionnaire practice was made to reveal the perception maps. Within the scope of the dimensions formed as a result of the survey practice, the positions of e-commerce platforms are shown through the perception maps. In the study, explanatory factor analysis was used to determine the factors affecting the positioning of e-commerce platforms. As a result of the analysis, a 7-dimensional structure emerged. However, since the factors should be clear in the perception maps, the structure has been handled in 10 dimensions, and perception maps have been created for 9 e-commerce platforms operating in Turkey.

Keywords – E-Commerce Platforms, Positioning, Perception Maps, Multidimensional Scaling

¹ Etik Onayı: Bu çalışma için etik onay Karabük Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 16.09.2020 tarih, 11 nolu toplantı ve 7 sayılı karar olarak alınmıştır.

INTRODUCTION

The infrastructure of the internet is a networked that connects computers and other electronic devices through the telecommunications networks. In recent years, the internet has become a global phenomenon that has significantly changed the nature of communication between people and enterprises. In addition, the internet has turned into a large distribution channel where goods and services are purchased. The Internet has profoundly changed the economy, markets, and even industrial structures in many countries (Laurie, 2006).

Even though the history of commerce dates back to ancient times and even thought to have started with the history of humanity, electronic commerce has come to the fore upon the use of the internet for e-commerce. Currently, there are many definitions for e-commerce in the literature. The definition by Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) is as follows: E-commerce is an electronic transaction through networks, which is the sale or purchase of goods or services conducted between enterprises, households, individuals, governments, and other public or private entities (OECD, 2019).

Whereas the rate of internet users in the world in 2021 is 63%, this rate is 87% in Europe, 90% in developed countries and 57% in developing countries (International Telecommunication Union, ITU, 2021: 2). In parallel with the increase in internet usage in the world, it is seen that e-commerce sales are increasing rapidly. According to the data provided from Statista, it is seen that more than 2 billion people purchased goods and services through e-commerce in 2020, and it draws attention that the total turnover obtained in e-commerce sales exceeds the level of 4.938 trillion USD. Again in the same bulletin, it is emphasized that the global retail e-commerce traffic reached 22 billion record visits per month with the increasing demand in the Covid-19 epidemic in June 2020. In the Statista bulletin, it is estimated that the e-commerce volume will grow by more than 50% in the next 5 years and reach approximately 7.4 trillion dollars (Statista, 2022).

According to the data of household information technologies usage survey by TSI (Turkish Statistical Institute) for 2021, 92% of the households in Turkey have access to the internet from home, and the rate of individuals using the internet is 82.6%. In addition, in this study, it is given at the rate of ordering or purchasing goods or services over the internet. Accordingly, while the rate of individuals in the 16-74 age group purchasing via e-commerce was 36.5% in 2020, it is seen that this rate increased to 44.3% with an increase of approximately 8% in 2021. When the sectoral distribution of e-commerce in Turkey is examined, it is understood that, according to the first three months of 2021, 70.7% of the purchases through e-commerce are clothing, shoes, and accessories, and that 40.8% are restaurants and fast food, etc. It is seen that food products are purchased with 33.4%. In the light of these

data, it is seen that the rate of online purchases has increased steadily in Turkey. Therefore, it is also concluded that researches to be conducted on e-commerce in Turkey gain importance (TSI, 2021).

At present, in the intensely competitive environment, enterprises have to meet the demands, needs, and expectations of consumers in order to survive. For this, these enterprises need to know how their products are perceived by consumers and how they are positioned in their minds. By making a successful positioning, enterprises can understand how their brands are perceived by consumers, and can make them loyal customers by establishing an emotional bond within this framework. A very good positioning of a brand also plays a key role in ensuring brand continuity. In particular, the positioning process in the companies that produce service is very important in the perception of service quality (Şiker, Akar 2012: 54-68). Positioning is important to sustain competitive advantage. In the success of positioning, the vision and mission must be determined. Through the positioning of the brand, the enterprises can continuously convey their features, benefits, and experiences to the buyers (Kotler and Armstrong, 2006: 250).

This article aims to determine the factors affecting the positioning of e-commerce platforms from the consumer perspective and to show the positions of e-commerce platforms operating in Turkey from the consumer perspective with the help of perception maps. This study, unlike the literature, reveals the dimension of experience and application that will provide customer loyalty in virtual and physical spaces through the location perception maps of e-commerce platforms operating in Turkey. In this respect, our study aimed to fill the literature gap in the studies on Turkey. After the introduction part of the study, there is a selected literature review, which continues with the empirical methods and findings of the study. Finally, the findings are discussed in the conclusion part.

LITERATURE REVIEW

E-commerce

Electronic commerce is generally used to mean buying and selling on the internet. At this point, companies like Amazon immediately come to mind. However, e-commerce means much more than financial transactions between buyers and sellers on an electronic basis. E-commerce covers all of the pre-purchase, during-purchase, and post-purchase transactions between the parties. As it can be understood from here, it can be thought that e-commerce includes non-financial transactions such as customer requests, comments, and research (Chaffey, 2009: 10). E-commerce plays an important role in the development of jewelry, banking, telecommunications, hotels, real estate, software, and many other different sectors (Radovilsky, 2009: 9).

Brand Positioning and Perception Maps

A brand is defined as “any kind of sign that can be published and reproduced, combining details such as letters, numbers, names, physical features, which lead to the differentiation of the products of the enterprise from similar elements of the competitors” (Schroeder, Borgerson, & Wu, 2015: 262).

Considering the physical and emotional perception that the brand creates on consumers, it is a fact that a strong brand provides advantages in being preferred, creating a reputation on consumers, and distinguishing it from other brands (Perry and Wisnom, 2003: 12). If the physical features are a product, the service can be visible at the place where the brand is sold, at the time of the service. Emotional features, on the other hand, require a place in the minds of consumers as they contain psychological elements (Palumbo and Herbig, 2000: 122).

Brand positioning is defined as the activities of enterprises to place the brand in the consumer mind. While brand positioning helps enterprises gain a place in the market, it is a pioneer in transferring brand identity and brand value to the target audience (Aaker, 1995: 196). One of the main functions of the brand is to help the product or company to differentiate from the sector (Blythe, 2007: 290). It is thought that the more success can be achieved in this perception, the more likely it will be possible for consumers to find reasons to change their preferences in favor of the relevant product. In the brand positioning process, it is necessary to determine the superior aspects of the competitor, to analyze the consumer, to select the feature that will provide superiority against the competitor, and to meet the selected strategy with the consumers correctly (Dikmen, 2006: 85).

There are no widespread studies on brand positioning in production and service enterprises. The studies in this regard were carried out on sports brands (Lee, Yukyoun, & Won, 2018), cargo companies (Türkoğlu, 2019), bookstores (Tractinsky & Lowengart, 2003), laptop computers (Ceylan, 2003), mobile phone operators (Ekiyor, 2014), white goods (Erciş & Çelebi, 2016), accommodation businesses (Şiker, 2012: 54-68), cities (Beyaz, 2020), banks (Arslan, 2009) and e-commerce (Oey et al., 2020; Tarigan & Gultom, 2018; Tourisina Aziz & Rifaldi Windy Giri, 2019; Zrivan et al., 2006).

In consumer behavior, which is affected by perceptions and preferences, the consumer may perceive products with the same features as different, as well as perceive different products as the same. Three methods are used in the field of marketing. These are Perception maps, Preference maps, and Composite maps. In preference maps, preferences are determined by proportioning the alternatives. In composite maps, perceptual maps and preference maps are used together (Lilien & Rangaswamy, 1998). Techniques used

in the editing of perception maps are discriminant analysis, factor analysis, and multidimensional scaling analysis.

The dimensions included in the studies of e-commerce companies that use multidimensional scaling while positioning their brands are ease of use, information quality, customer service, application design, process management, price (Sujatna et al., 2020), usefulness, trust, service, promotion, security, product variety (Tourisina Aziz & Rifaldi Windy Giri, 2019), communication before purchase, communication after purchase, transaction process, order delivery, convenience of online manager, seamless online site, promotional offer and coupons (Tarigan & Gultom, 2018), e-commerce ability, customer service, value for money and product offering (Oey et al., 2020). Zrivan et al. (2006) examined the websites of companies engaged in e-commerce in their studies. Three dimensions have emerged in web sites, and these dimensions are user satisfaction, web site usability and user-oriented design. Content, accuracy, format, ease of use, and punctuality are under the dimension of user satisfaction. Web site usability dimension was found to be useful, and user-oriented design dimension included personalization, structure, navigation, layout, search, and performance.

As seen from the literature review above, the study can be shaped on different dimensions not included in the literature. As seen from the literature review above, the study can be shaped on different dimensions not included in the literature. To this end, Google Scholar, Web of Science, and Proquest databases dated 18.01.2022 were scanned using such keywords as multidimensional scaling, e-commerce platforms positioning, and perception maps. 4 similar studies were found. In these 4 studies, the dimensions mentioned above have been mentioned. Unlike these, in this study, the dimensions of e-commerce companies with experience in virtual and physical spaces and the dimensions of applications that will create customer loyalty are also discussed. The locations of e-commerce platforms operating in Turkey are shown through perception maps. It is considered that these two dimensions are important criteria in the market share and market positioning of e-commerce companies. With this aspect, this study purposed to fill the gap in this field with its innovative aspect since it has never been done before. This study is thought to be original in terms of the aspects above.

DESIGN, METHOD

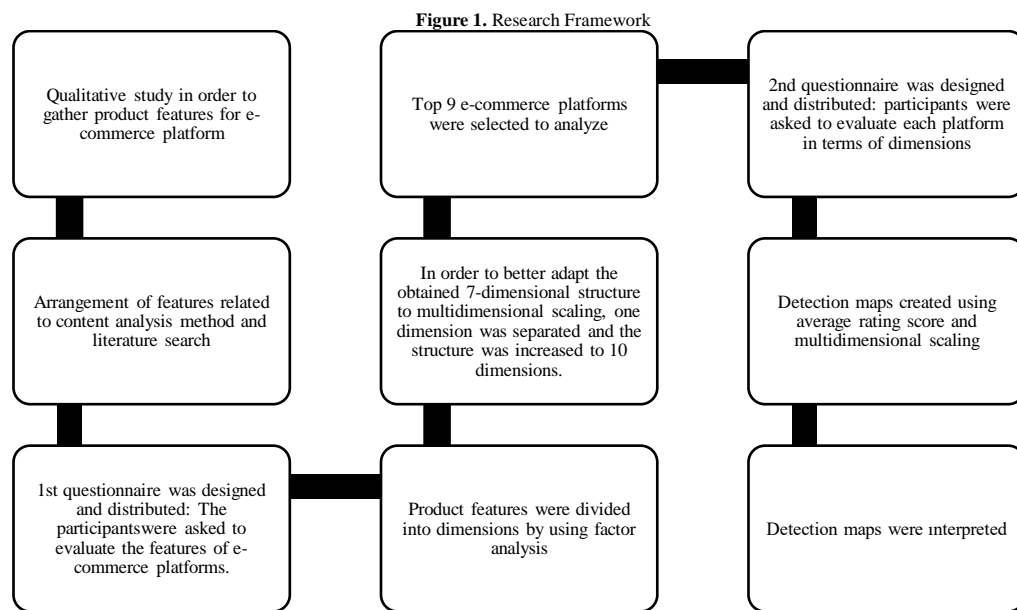
Types of Research and Data Collection Techniques

The study has an exploratory nature and was designed as an applied research. Qualitative and quantitative methods are included in the research. The purpose of the research is to determine the factors that affect the preference and branding of e-commerce platforms. In this context, a literature review has been made, and no study or scale of

this nature that directly covers the subject has been found. Therefore, it was deemed necessary to conduct a qualitative research primarily. The data were collected from a total of 18 people, including 10 people consisting of e-commerce platform owners, authorized managers, marketing officials, and 8 people consisting of university academic staff. These people were asked to indicate what factors are important for e-commerce platforms. The features related to content analysis method and literature review were arranged. In the light of these data, 63 statements that are thought to affect the preference and branding of e-commerce platforms have been developed. E-commerce platforms were evaluated with the questionnaire created within the scope of the first qualitative study. In the light of these data, 63 statements that are thought to affect the preference and branding of e-commerce platforms were developed by taking expert

opinions. The first quantitative study was applied to 400 participants by using face-to-face survey method and Google forms. While selecting the participants in the study, there is a condition that these nine e-commerce companies should have experienced. Since the size of the population subject to the study cannot be known exactly, the sample size was determined at the 5% deviation level of the estimated sample size. The second quantitative study was created by adapting the dimensions obtained from the first qualitative study on 9 e-commerce platforms, and the positions of e-commerce platforms were tried to be determined. The second qualitative study was conducted with 384 participants face-to-face and through Google forms.

Method Analysis

With the first qualitative study, the characteristics that affect the consumer purchasing decision while choosing the e-commerce platform were collected. These features were grouped as principal components by factor analysis using principal component analysis and varimax rotation. Varimax rotation aims to minimize the number of variables that load each factor. The basic assumption for using factor analysis is the existence of sufficient correlation between the data in the data matrix. It is possible to use various tests to analyze these correlations:

Bartlett test of sphericity: The null hypothesis assumes that the correlation matrix is an identity matrix. Kaiser–Mayer–Olkin test (KMO): It compares the dimensions of the experimental correlation coefficients with the dimensions

of the partial correlation coefficients. It is highly recommended that the KMO value be higher than 0.5 (Meloun et al., 2012). MSA: It provides the degree of internal correlations between the original markers and how they are estimated by other markers. It is recommended not to perform factor analysis when the MSA is less than 0.5 (Coussement et al., 2011).

FINDINGS AND DISCUSSION

Explanatory factor analysis was applied to determine the factors affecting the positioning of e-commerce platforms. The results of the factor analysis and the abbreviations of the names of the factors are provided in Table 1.

Statements	Site Optimization (ST-G-BK-ZY)	Recognition (B)	Product Customization (ÜK)	Product Variety (ÜÇ)	Applications to Provide Customer Loyalty (MSSU)	Experiencing the Product in Virtual and Physical Environments (ÜSFD)	Payment Features (ODO)
ST-G-BK-H-1	,885						
ST-G-BK-H-2	,844						
ST-G-BK-H-3	,840						
ST-G-BK-H-4	,834						
ST-G-BK-H-5	,832						
ST-G-BK-H-6	,830						
ST-G-BK-H-7	,826						
ST-G-BK-H-8	,819						
ST-G-BK-H-9	,811						
ST-G-BK-H-10	,776						
ST-G-BK-H-11	,774						
ST-G-BK-H-12	,758						
ST-G-BK-H-13	,755						
ST-G-BK-H-14	,752						
ST-G-BK-H-15	,751						
ST-G-BK-H-16	,742						
ST-G-BK-H-17	,741						
ST-G-BK-H-18	,722						
ST-G-BK-H-19	,700						
ST-G-BK-H-20	,699						
ST-G-BK-H-21	,698						
ST-G-BK-H-22	,644						
ST-G-BK-H-23	,634						
ST-G-BK-H-24	,628						
ST-G-BK-H-25	,622						
ST-G-BK-H-26	,609						
ST-G-BK-H-27	,576						
ST-G-BK-H-28	,575						
ST-G-BK-H-29	,573						
ST-G-BK-H-30	,566						
ST-G-BK-H-31	,549						
ST-G-BK-H-32	,545						
ST-G-BK-H-33	,525						
ST-G-BK-H-34	,424						
B-1		,809					
B-2		,798					
B-3		,788					
B-4		,767					
B-5		,739					
B-6		,591					
B-7		,488					
B-8		,446					
ÜK -1			,794				
ÜK -2			,785				
ÜK -3			,632				
ÜK -4			,609				
ÜK -5			,545				
ÜÇ -1				,598			
ÜÇ -2				,557			
ÜÇ -3				,463			
MSSU -1					,770		
MSSU -2					,730		
MSSU -3					,712		
MSSU -4					,691		
MSSU -5					,604		
SADA-6					,588		
ÜSFD -1						,803	
ÜSFD -2						,606	
ÜSFD -3						,469	
ÜSFD -4						,457	
FÖÇ-1							,576
FÖÇ-2							,568
FÖÇ-3							,558
Explained Variance	39.4	8.2	3.9	3.6	2.6	2.4	2.4
Cumulative Explained Variance	39.4	47.6	51.5	55.1	57.7	60.1	62.5
Reliability %	71.0	69.4	70.3	71.1	83.4	74.7	74.8
KMO=,932; P=000							

It is purposed to determine the dimensions of perceptions with factor analysis. The 63-item scale, which was formed as a result of the qualitative study, was analyzed. As a result of the analysis, the KMO value was determined as 0.932. It is seen that the Barlett sphericity test results are statistically significant ($p < .05$). In this study, in which all dimensions were determined reliable, dimensions explain 62.5% of the total variance. Based on the statements under the factor items, the factors are named as “Site Optimization”, “Recognition”, “Product customization”, “Quality, Product Diversity”, “Customer loyalty”, “Experiencing the product in virtual and physical environments”, and “Price, Payment diversity”. In terms of reliability, while “Site Optimization” was evaluated as highly reliable, other dimensions were considered quite reliable.

Table 2. Descriptive Statistics on E-commerce Positioning Scale Dimension

Statements	\bar{x}	S
Site optimization	4,63885	,58524
Recognition	3,9431	,86274
Product Customization, Empathy Features	4,1260	,88003
Product Diversity	4,4842	,71213
Applications to Provide Customer Diversity	2,1923	,92426
Opportunity to Experience the Product in Virtual and Physical Spaces	3,6919	,85761
Price, Payment Variety	4,4283	,63709

In Table 2, the descriptive statistics for the dimensions obtained for the positioning of e-commerce platforms and the statements that make up these dimensions are evaluated. Accordingly, in the e-commerce platforms positioning scale, while the highest average dimension is site design, trust, information quality, and speed in the shopping stages, the lowest dimension is the applications dimension that will provide customer loyalty.

Table 3. Descriptive Statistics Regarding the Statements Mostly Agreed by Participants

Statements	\bar{x}	S
It is important that the information on an e-commerce site is not deceptive.	4,7975	,69115
It is important that the information on an e-commerce site is complete.	4,8000	,65274
It is important that it is easy to contact an e-commerce company.	4,7675	,72093
It is important to feel safe when shopping on an e-commerce site.	4,7650	,71838

In Table 3, descriptive statistics regarding the statements that the participants agree with the most are given. According to Table 3, the most agreed statement by the participants in the e-commerce platforms positioning scale

was “It is important that the information on an e-commerce site is complete”.

Table 4. Descriptive Statistics of the Statements with the Least Agree by the Participants

Statements	\bar{x}	S
I always shop at the same site regardless of price.	1,8225	1,21436
Even if the product I am looking for is not on the site where I shop constantly, I still buy the product closest to it from that site.	2,5924	1,36618
I do not look at the price while shopping.	1,5950	1,13101
Even if there is no campaign, I always shop at the same site.	2,3900	1,35369
An e-commerce company does not need advertising.	2,3025	1,42340
I do not care which shipping company the product was sent with.	2,4650	1,44534

Table 4 indicates the descriptive statistics for the statements that the participants agree with the least. In other words, it seems that price information on e-commerce platforms remains an important element for participants. When an overview of the descriptive statistics in Tables 2, 3 and 4 is presented, it is seen that site design, trust, information quality, completeness and accuracy of information, speed in shopping stages, product variety and price information are important factors for the participants.

The dimensions revealed by this study form the basis for the study to be carried out in the next stage. In order to better adapt the obtained 7-dimensional structure to multidimensional scaling, one dimension was separated and the structure was increased to 10 dimensions. The first dimension, called “site optimization”, is separated. This process can be done because the dimensions must be completely separated from each other in order to obtain healthy results in multidimensional scaling (Beyaz, 2020). In the qualitative application at the last stage of the study, e-commerce platforms are compared within the scope of a structure consisting of ten dimensions. In the newly formed structure, dimensions were determined as site design, information quality, trust, time management, recognition, product customization and empathy, product diversity, customer loyalty practices, experiencing the product in virtual and physical places, and payment features.

Using the Multidimensional Scaling technique (ASCAL), the fit index should be R-square > 0.6 to generate all possible 2D continuous maps from the key components where the following requirement must be met. Stress value indicating poor fit should be $< 5\%$. Less than 30 iterations and a lower stress value indicating the degree of difference between the original difference matrix and the model indicate a good fit (George & Mallery, 2019; Maholtra & Birks, 2007).

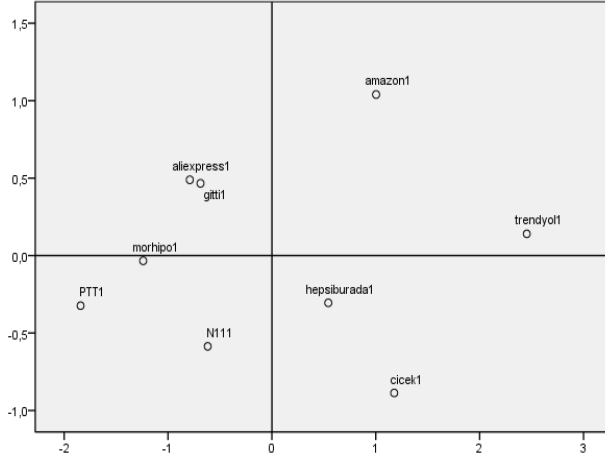
Table 5. Iteration, S-stress, Stress, RSQ Values in ALSCAL Analysis of Factors

Statements	Iterations	S-stress	Stress	R ²
Site design	8	0.048	0.064	0.979
Trust	8	0.084	0.085	0.957
Information quality	7	0.074	0.071	0.973
Time management	5	0.012	0.032	0.997
Recognition	7	0.020	0.023	0.997
Product Customization, Empathy features	9	0.018	0.058	0.991
Product Diversity	5	0.034	0.048	0.989
Applications to Provide Customer Loyalty	21	0.014	0.056	0.992

Opportunity to Experience the Product in Virtual and Physical Spaces	17	0.035	0.105	0.972
Payment Features	7	0.074	0.113	0.939

In Table 5, iteration numbers, S-stress values, stress values and R2 values are given. Whereas the factors with the highest R2 value were determined as the speed in the shopping stages, product customization and empathy features, the factors with the lowest stress value were determined as time management and recognition.

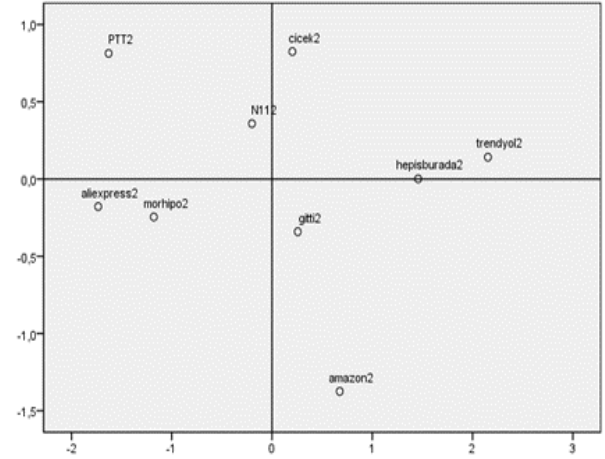
Figure 2. Euclidean Distances in terms of Site Design Dimension

In Figure 2, although Trendyol is separated from other platforms in terms of site design, Amazon has taken its place as the closest platform to Trendyol. In terms of site design, Pttavm is positioned as the farthest platform from Trendyol. Amazon, Hepsiburada and Çiçeksepeti are competing platforms in terms of site design. It is thought that it is important for the site to be easy to use by users and to be simple but flashy.

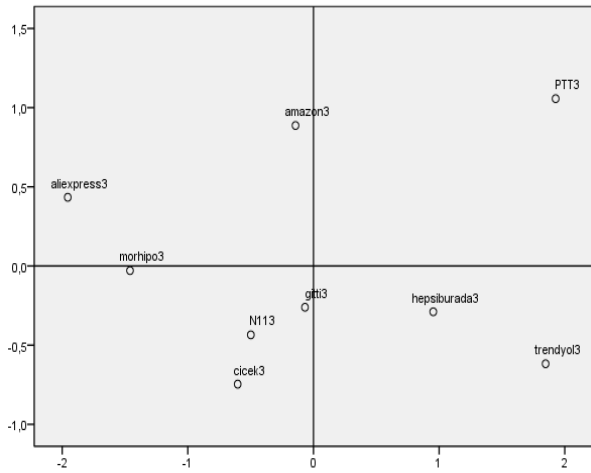
Figure 4. Euclidean Distances in Terms of Trust Dimension

Figure 3: Euclidean Distances in terms of Information Quality Dimension

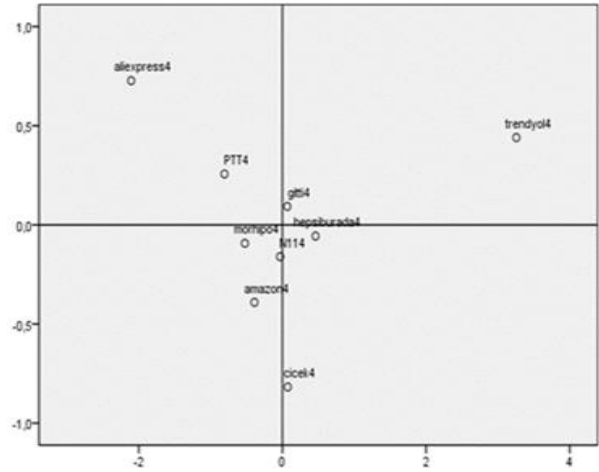

In Figure 3, Trendyol and Hepsiburada differ from other platforms in terms of information quality. Hepsiburada, Çiçeksepeti and amazon are platforms that have similar perceptions by consumers. In e-commerce platforms, consumers attach importance to the correct and sufficient information.

Figure 5. Euclidean Distances in Terms of Time Management Dimension

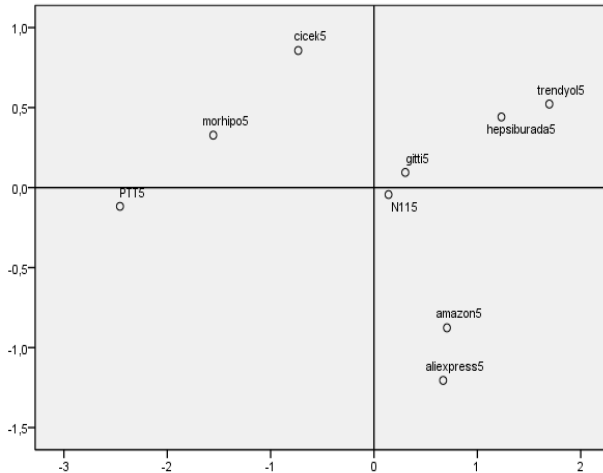

In Figure 4, while Trendyol and Pttavm differ from other platforms in terms of trust, Hepsiburada is the closest platform to these platforms in terms of consumer perception. In terms of trust, Aliexpress is the most distant platform. Trust is one of the most important elements for consumers engaged in e-commerce. Platforms need to give importance to the necessary infrastructure and promotion efforts in order to make consumers feel this trust.

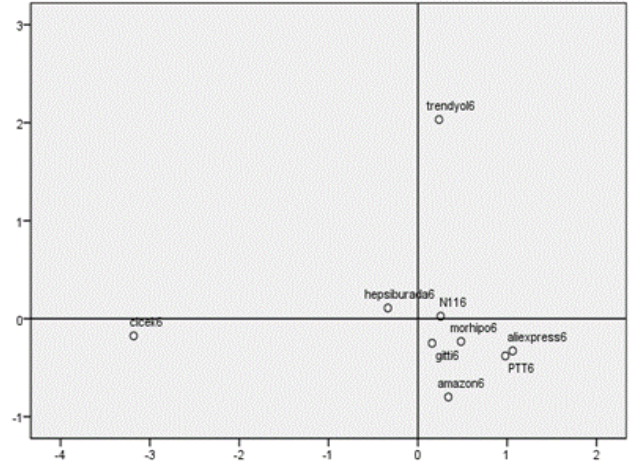
In Figure 5, whereas Trendyol differs from other platforms in terms of time management, platforms other than Aliexpress are located close to each other and are in competition. Aliexpress is the most remote platform. Consumers attach importance to timely and fast transactions during shopping, during the distribution stage and after shopping. Platforms need to improve themselves at this point.

Figure 6. Euclidean Distances in terms of Recognition Dimension

In Figure 6, while Trendyol is located close to Hepsiburada in terms of recognition, Amazon and Aliexpress are located close to these platforms. As the recognition of the platforms increases, both the number of users will increase, and the trust in the platforms will increase. At this point, promotion efforts gain importance.

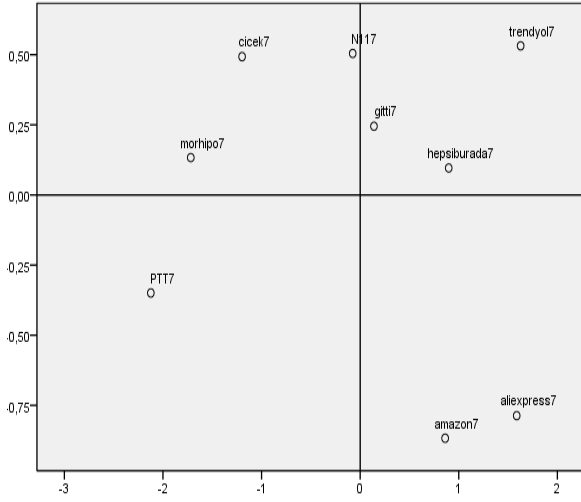
Figure 7. Euclidean Distances in Terms of Time Management Dimension

In Figure 7, Aliexpress and Pttavm are located close to each other in terms of product customization and empathy, and they are not very different from these platforms on other platforms except Çiçeksepeti. Çiçeksepeti is located away from these platforms. At present time, the consumers want to separate themselves from the patterns and demand customized products. At this point, it is important for companies to make consumers feel special.

Figure 8. Euclidean Distances in terms of Product Diversity Dimension

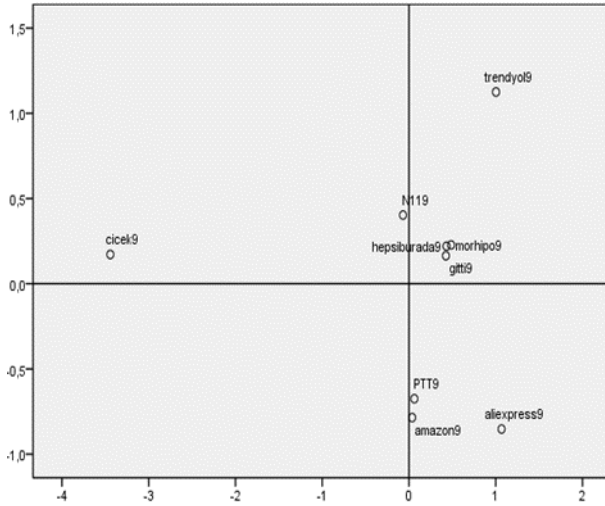
Figure 9. Euclidean Distances in terms of Applications to Provide Customer Loyalty Dimension

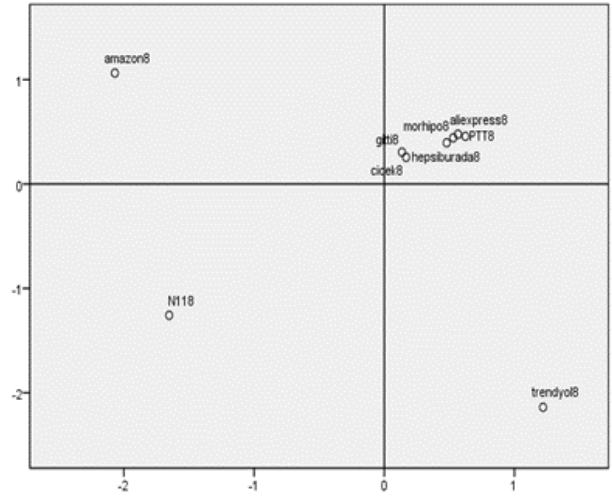
In Figure 8, Trendyol is located close to Aliexpress, and Amazon is located close to Hepsiburada in terms of product variety. Pttavm is seen as the platform with the most remote location. When consumers enter the platforms, they want to see every type of every product and every brand in order to be able to compare and see alternatives. For this reason, it is necessary for companies to give importance to diversity in their platforms.

Trendyol differs from other platforms in terms of applications that will provide customer loyalty in Figure 9.

Figure 10. Euclidean Distances in terms of Experiencing the Product in physical and virtual

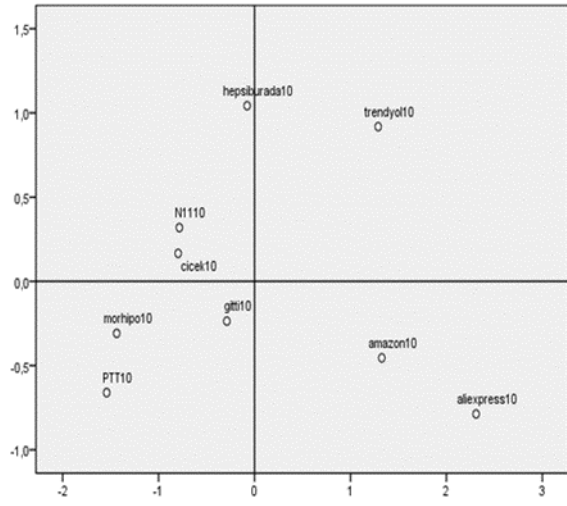

In Figure 10, Trendyol and Aliexpress have similar positions in terms of experiencing the product in physical and virtual environments. Çiçeksepeti was the worst perceived platform by consumers.

N11 and Amazon are separated from the other group and have different positions. The loyalty of the consumers to the company is ensured by the companies giving importance to the practices that will ensure customer loyalty. Due to competition, companies find it difficult to retain their loyal customers. Therefore, companies should make consumers feel that they are important and support this with applications and campaigns in order not to lose their current customers.

Figure 11. Euclidean Distances in terms of Payment Features Dimension Environments Dimension

In Figure 11, the dimension of payment features is discussed, whereas Aliexpress is the best positioned platform by consumers, amazon and Trendyol are platforms with similar positions. While consumers want to buy the product at the most affordable price, they expect companies to offer a variety of payment methods.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study purposes to help determine the positions of the platforms operating in the market from the point of view of consumers. In addition, the study reiterates the importance of performing perceived brand positioning analysis. This is especially important in highly competitive markets such as e-commerce.

Besides, this study analyzes the positioning of nine big branded platforms operating in Turkey. The results highlight the strengths and weaknesses of these leading platforms that will want to reformulate their marketing strategies.

It is seen in the study that site design, information quality and time management dimensions are among the important determinants of consumer preferences at the platform evaluation stage, and it is also supported by the literature. In terms of these dimensions, Trendyol distinguishes itself positively from other platforms and stands out in consumer perceptions.

As seen in the trust dimension, it is seen that the PTTAVM and Trendyol platforms are positively differentiated. In the consumer perception of PTTAVM, the trust dimension may cause a positive separation due to the perception of state participation. In the context of product diversity, platforms seem to have a similar and positive perception compared to other dimensions. In addition, it is seen that there is no perception that the Platforms have a distinct advantage over each other in customer loyalty practices.

It is possible for the platforms to determine their position in consumer perception by taking into account the dimensions in the study and to determine the basic principles that will reshape the positions of the platforms in consumer perception. In this respect, it is seen that corporate assurance is an important element in the trust dimension. It is thought that consumers' desire to experience products is an important factor in platform and product preference. In this context, allowing platforms to experience products in the physical environment may be advantageous in shaping consumer perception in terms of this dimension. In terms of time management, which is an important element of consumer perception, applications can be made on their platforms in order to carry out logistics processes more effectively and quickly.

When Factor Analysis and Multidimensional Scaling are used together, it becomes a very powerful and very useful instrument for brand positioning analysis.

While Factor Analysis helps to reduce the product characteristics perceived by the consumer to key components, Multidimensional Scaling facilitates the understanding of similarities and differences between brands through visualization. However, interpretation of continuous maps requires not only objective measurement but also some market insights from users or industry experts. Greater involvement of industry experts to

improve map interpretation and validation can also be beneficial.

REFERENCES

- Aaker, D. A. (1995), Building strong brands. New York: Simon and Schuster Inc.
- Arslan, E. (2009), "Hizmetlerde Konumlandırma ve Algılama Haritalarının Kullanılması (Erzurum'da Bankalar Üzerinde Bir Araştırma)", Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Beyaz, R. (2020), "Marka Konumlandırma Ve Algılama Haritaları: Televizyon Kanalları Üzerine Bir Uygulama", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13:242-259, 10.25287/ohuiibf.592982, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).
- Blythe, J. (2007), Advertising Creatives and Brand Personality: A Grounded Theory Perspective. Journal Of Brand Management, 14:4, 284-294.
- Ceylan, H.H. (2013), "Algı Haritaları ve Marka Konumlandırma: Dizüstü Bilgisayar Markaları Üzerine Bir Çalışma", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6:3, 132-147.
- Chaffey, D. (2009), E-business and E-commerce Management: Strategy, Implementation and Practice (4. ed). Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Coussement, K.; Demoulin, N.; Charry, K. (2011), Marketing Research With SAS Enterprise Guide. Burlington, VT: Ashgate.
- Dikmen, G. O. (2006), "Marka Konumlandırma Stratejilerinin Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkilerinin Hızlı Tüketim Malları Pazarında (Özel Marka Ve Ulusal Marka Kapsamında) İncelenmesi, "Kolayda Mallar Pazarında Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekiyor, A. (2014), "Türkiye'de Faaliyette Bulunan GSM İşletmelerinin Sundukları Hizmetlerin Algılama Haritaları Yardımıyla Konumlandırılması", İşletme Araştırmaları Dergisi, 6:1,163-182.
- Erciş, A.; Celebi, Y. (2016), "Marka Konumlandırması ve Tüketicilerin Marka Kişiliği Algıları (Erzurum'da Beyaz Eşya Sektöründe Bir Araştırma)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , 9:45, 753-767.
- International Telecommunication Union (ITU). (2021), Measuring Digital Development: Facts And Figures, 2021. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2021.pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2022)
- Kotler, P.; Armstrong, G. (2006), Principles of Marketing. Pearson Education Inc.
- Laurie, H. (2006), "Searching for an Answer: The Critical Role of New Literacies While Reading on the Internet. The Reading Teacher", 59, 615-627. 10.1598/RT.59.7.1.
- Lee, L. J.; Yukyoum, K.; Won, J. (2018), "Sports Brand Positioning Positioning Congruence And Consumer Perceptions Toward Brands. International Journal of Sports Marketing and Sponsorship", 4:19, 450-471.
- Lilien, G.; Rangaswamy, A. (1998), Marketin Engineering, Addison-Wesley Educational Publish.
- Maholtra, N. K.; Birks, D. F. (2007), Marketing Research- An Applied Approach (3. ed), Pearson Education.
- Meloun, M.; Militký, J.; Hill, M. (2012), Statistická Analýza Vícerozměrných dat v příkladech. Praha:Karolinum.
- OECD (2019), Unpacking E-commerce: Business Models Trends and Policies, OECD Publishing
- Oey, E.; Soputan, R.; Nicholas, R. (2020), "Integrating Factor Analysis and Multi Dimensional Scaling for Brand Positioning of E-Commerce Platforms", 2020 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech), Bandung, Indonesia, 248-253.
- Palumbo, F.; Herbig, P. (2000), "The Multicultural Context Of Brand Loyalty", European Journal of Innovation Management, 3:3, 116-125.
- Perry, A.; Wisnom, D. (2003), Before the Brand: Creating the Unique DNA of an Enduring Brand Identity, McGraw Hill Professional.
- Radovilsky, Z. (2009), E-Commerce Management. Cognella.
- Schroeder, J.; Borgerson, J.; Wu, Z. (2015), "A Brand Culture Approach to Chinese Cultural Heritage Brands", Journal of Brand Management, 22:3, 261-279.
- Statista, (2022), <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#editorialPicks>
- Sujatna, Y.; Maryama, S.; Masduki, U. (2020), "Marketplace Positioning in Indonesia Based on Consumer Perception", Ahmad Dahlan Institute of Technology and Business, 1:8, 8-15.
- Şiker, P.; Akın, P. (2012), "Konaklama İşletmelerinde Konumlandırmanın Tüketici Algıları Üzerindeki Etkinliğinin Araştırılması", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi , 5:1, 54-68.
- Tarigan, M. I.; Gultom, P. (2018), "Analisis Positioning E-Commerce dengan Metode Multi Dimensional Scaling", Jurnal Ilmiah Methonomi, 4:1, 1-8.
- Tourisina Aziz, S.; Rifaldi Windy Giri, R. (2019), "Perceptual Mapping Analysis Of E-Commerce Based On Customer Perception", <http://icosi2019.confcentral.org/kfz/abstract/609>
- Tractinsky, N.; Lowengart, O. (2003), "E-retailers' Competitive Intensity: A Positioning Mapping Analysis", Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing, 12:2, 114-136.
- TUİK, (2021), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Anketi, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) (Erişim Tarihi:02.03.2022)
- Türkoğlu, B.; Bayraktaroğlu, F. (2019), "Kargo Şirketlerinin Marka Konumlarının Algı Haritaları ile İncelenmesi: Muğla'da Bir Araştırma", Journal of Business in The Digital Age , 2 :1, 24-35.
- Zrivan, M.; Chanan, G.; Avni, İ. (2006), "User Satisfaction From Commercial Web Sites:The Effect of Design and Use. Information And Management", 43, 157-178.

HANKE SEFALET ENDEKSİ İLE DEMOGRAFİK VE SOSYAL GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: KIRILGAN BEŞLİ ÖRNEĞİ

Ahmet KASAP^{1*}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, E-Ticaret ve Yönetimi Bölümü

*ahmet.kasap@gop.edu.tr

+0000-0001-7231-2693

Öz-Sefalet endeksi, küresel ölçekte makroekonomik performansın bir ölçütü olarak 1970 yılında Arthur Okun tarafından ortaya konmuştur. 1999 yılında Robert Barro tarafından geliştirilen endeks, 2011 yılında ise Steve Hanke tarafından son halini almıştır. İşsizlik, Enflasyon, Uzun dönem faiz oranı ve Kişibaşı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla oranları kullanılarak hesaplanan endeks ülkelerin hoşnutsuzluğunu gösteren önemli bir gösterge niteliğindedir. Ekonomik sefalet durumunda toplumun ruh sağlığını etkileyerek intihar, cinayet, boşanma, yetersiz beslenme ve beden sağlığında bozulma gibi sorunları beraberinde getirmesi beklenebilir. Endeks değerindeki değişikliklerin toplumsal yapı üzerinde ortaya çıkaracağı sonuçları ortaya koymak sonraki dönemde uygulanacak politikalara yol gösterici olacaktır.

Bu çalışmanın amacı ekonomik performans açısından benzer özellik taşıyan ekonomik yapıları dış etkilerden yüksek derecede etkilenen Kırılğan Beşli ülkelerinin Hanke Sefalet Endeksi kullanılarak bazı seçilmiş sosyal ve demografik göstergelerle ilişkisi incelemektir. 2006-2021 yılları arası dönem için Hanke endeksi, bebek ölüm oranı, intihar oranı, nüfus artış oranı, ölüm oranı ve sağlık harcamaları değişim oranı verileri kullanılarak Panel veri analizi uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre Hanke endeksi ile sağlık harcamaları arasında pozitif ilişki bulunurken endeks ile bebek ölüm oranı ve intihar oranı arasında kısa süreli düşük bir ilişki tespit edilmiştir. Ölüm oranı ve nüfus artışının Hanke endeksi ile arasında bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler-Kırılğan Beşli, Hanke Sefalet Endeksi, Panel Veri Analizi

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE CORRELATION BETWEEN HANKE MISERY INDEX AND DEMOGRAPHIC AND SOCIAL INDICATORS: THE CASE OF THE FRAGILE FIVE

Abstract-The misery index was introduced by Arthur Okun in 1970 as a measure of macroeconomic performance on a global scale. The index, developed by Robert Barro in 1999 and revised by Steve Hanke in 2011, is an important indicator that shows the dissatisfaction of countries using unemployment, inflation, long-term interest rates, and per capita Gross Domestic Product rates. In cases of economic misery, it is expected to affect the mental health of society and lead to problems such as suicide, murder, divorce, malnutrition, and deteriorating physical health. Revealing the consequences of changes in the index value on social structure will provide guidance for future policies.

The purpose of this study is to examine the relationship between the Hanke Misery Index and selected social and demographic indicators of the Fragile Five countries that share similar economic characteristics and are highly affected by external factors. Panel data analysis was conducted using Hanke index, infant mortality rate, suicide rate, population growth rate, mortality rate, and health expenditure change rate data for the period between 2006 and 2021. According to the analysis, there is a positive relationship between the Hanke index and health expenditures, while a short-term low relationship was detected between the index and infant mortality and suicide rates. No relationship was found between the Hanke index and mortality rate or population growth.

Keywords-Fragile Five, Hanke Misery Index, Panel Data Analysis

GİRİŞ

Yoksulluk, bir kişinin veya topluluğun, temel ihtiyaçlarını karşılama gücünden yoksun olması durumudur. Daha geniş bir ifadeyle yoksulluk gıda, barınma, sağlık hizmetleri, eğitim ve diğer temel ihtiyaçları karşılamada zorluk çeken kişinin yaşadığı durumdur. Yoksulluk genellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi faktörlerin bir bileşimi şeklinde ortaya çıkar ve işsizlik, düşük gelir düzeyi, sağlık sorunları ve eğitimsizlik gibi dezavantajlı sonuçlar ortaya koyar.

Yoksulluğu ölçmek için kullanılan birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında Yoksulluk Sınırı Yöntemi, İnsani Gelişim Endeksi, Aylık Gelir Yöntemi, Sosyal Dışlanma Endeksi, Hoşnutsuzluk Endeksi (Sefalet Endeksi) genellikle kullanılan yöntemlerdir. Kullanılan bu yöntemlere ek olarak yoksulluğu sağlık, eğitim, beslenme, su kaynaklarına erişim, temel insan haklarını dikkate alarak ölçen Multidimensional Yoksulluk Endeksi, Kırsalda yaşayan insanların gelir, barınma, sağlık hizmetlerine erişimini değerlendiren Kırsal Yoksulluk Endeksi, Gıdaya erişimi ölçen Gıda Yoksulluğu Endeksi ve Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçen GİNİ katsayısı kullanılmaktadır.

Sefalet endeksi, bir ülkenin ekonomik refah seviyesini ölçmek için kullanılan başlıca göstergedir. Endeks, bir ülkenin ekonomik büyüklük göstergesi yanı sıra sosyal ve ekonomik refah seviyesini ölçmek için de kullanılmaktadır. Endeks ayrıca yoksulluk, işsizlik, sağlık, eğitim ve diğer sosyal ve ekonomik sorunların çözümüne ilişkin politika geliştirmek için kullanılabilir önemli bir göstergedir. Günümüzde dünya genelinde pek çok insan yoksulluk, açlık, işsizlik ve sosyal dışlanma gibi negatif koşullar ile karşılaşmaktadır. Bu koşullar insanların sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi gibi temel haklardan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Temel haklardan mahrum kalmak kişilerin psikolojik ve ruhsal sağlığını da olumsuz etkilemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sefalet endeksinin yüksek olduğu ülkelerde daha yüksek oranda sağlık sorunlarıyla karşılaşıldığı, insanların daha kısa ömür sürdüklerini belirtmiştir. Ayrıca WHO sefalet endeksinin yüksek olduğu ülkelerde bebek ölüm oranları, çocuk ölüm oranları, anne ölüm oranları ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlığının da daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Birçok araştırmaya göre yoksulluk sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Yetersiz beslenme, kötü şartlarda barınma gibi faktörler bağışıklık sistemini olumsuz etkileyerek enfeksiyon, kanser, diyabet gibi kronik hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sefalet endeksinin düşürülmesi insanların sağlık sorunlarından korunmasına ve daha uzun, daha sağlıklı bir yaşam sürmelerine katkı sunacaktır. Sefalet endeksi ile sağlık arasındaki ilişki özellikle gelişmekte olan ülkelere

belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizliklerin azaltılması sefaletin yol açtığı sağlık sorunlarının önlenmesine ve insanların daha sağlıklı bir yaşam sürmelerine yardımcı olacaktır.

Sefalet endeksinin önemi, yoksullukla mücadelede kullanılabilen önemli bir gösterge olmasından kaynaklanmaktadır. Sefalet endeksi, yoksullukla mücadele için hükümetlere ve sivil toplum kuruluşlarına gösterge oluşturmaktadır. Ayrıca sosyal, sağlık, barınma, eğitim, gibi birçok alanda politika yapımcıların kullanabileceği bir göstergedir.

Sefalet endeksinin diğer bir ismi hoşnutsuzluk endeksidir. Endeksi belirlemede kullanılan veriler tamamen makroekonomik göstergeler olan işsizlik, enflasyon, faiz oranı ve büyüme veya kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıladan oluşmaktadır. Bu nedenle hoşnutsuzluğun sebebi tamamen ekonomik koşullar olsa da sonucu olarak farklı toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Ekonomik olarak zor şartlar içerisinde yaşamla mücadele eden kişilerin psikolojilerinde bozulma veya toplum içerisinde kendilerini yetersiz hissetme gibi negatif sonuçları da olabilmektedir. Bu olumsuzluklar beraberinde hırsızlık, intihar, boşanma, suça yatkınlık gibi toplumun diğer fertlerini de etkileyecek sorunları beraberinde getirmektedir.

Türkiye ile benzer ekonomik koşullarda olan ülke grubu Dünya Bankası tarafından “Kırılğan Beşli” (Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Endonezya ve Hindistan) olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkeler gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer almakla birlikte ekonomik ve sosyal yapıları son derece kırılğan olan ülkelerdir. Dünya bankası 2005 yılında kırılğan beşli ülkelerini çevresel risklere, doğal afetlere, politik istikrarsızlığa, yüksek işsizliğe, yüksek yoksulluk oranına, düşük gelir düzeyine sahip ülkeler olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışma Kırılğan beşli ülkelerinin sefalet endeks değerleri ile bazı sosyal, demografik ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede Hanke sefalet endeksi ile sosyal gösterge olarak intihar oranı, demografik gösterge olarak nüfus artış hızı, doğumda bebek ölüm oranı, ölüm oranı ve ekonomik gösterge olarak sağlık harcaması verileri araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Hanke sefalet endeksinin tarihi gelişimi anlatıldıktan sonra ikinci bölümde literatür özetleri verilecektir. Üçüncü bölümde kırılğan beşli ülkeleri için ampirik analiz yapıldıktan sonra son bölümde sonuçlar yer alacaktır.

1-HANKE SEFALET ENDEKSİ

Sefalet endeksi ilk olarak Arthur Okun tarafından 1970 yılında işsizlik ve enflasyon oranının toplanmasıyla oluşturulan bir endekstir. Başlangıçta hoşnutsuzluk endeksi (Economic Discomfort Index=EDI) olarak tanımlanan

endeks daha sonra Arthur Okun'un endeksi (Okun's Misery Index) olarak literatürde yer almıştır. Endeks ulusal refah üzerinde negatif etki eden, ekonomi üzerinde kırılmalık yaratan enflasyon ve işsizlik oranlarının toplanmasından oluşmaktadır (Cohen, 2014:1-2). $OMI = (\text{İşsizlik oranı} + \text{Enflasyon oranı})$ şeklinde formüle edilmiştir. Enflasyon oranının mutlak değer içerisinde olması, ülkedeki enflasyon ve deflasyonun her ikisinin de ülkede hoşnutsuzluğa yol açacağını ortaya koymaktadır (Lowell, Tien,2000:1).

Arthur Okun'un endeksi 1999 yılında Robert Barro tarafından iktisadi büyüme ve uzun dönem faiz oranının (10 yıllık tahvil faiz oranı) eklenmesiyle revize edilmiştir. Bu değişiklik sonrası endeks Barro Misery Index (BMI) olarak kullanılmaya başlanmıştır (Barro, 1999), (Ewa,2009:2). $BMI = (\text{İşsizlik oranı} + \text{Enflasyon oranı} + \text{Faiz oranı}) - \text{Büyüme oranı}$ şeklinde hesaplanmaktadır. Faiz oranlarındaki yükselişin sefaleti artırıcı, büyümenin ise sefaleti azaltıcı etkisi olduğundan faiz oranı endeks içerisinde pozitif, büyüme oranını ise negatif etki edecek şekilde eklemiştir. Endeks hesaplaması işsizlik oranı, enflasyon oranı ve faiz oranı toplandıktan sonra bu toplamdan büyüme oranı çıkarılarak yapılır.

1999 yılında Robert Barro tarafından düzenlenen endeks 2011 yılında Steve Hanke, tarafından tekrar revize edilmiş ve (Hanke's Misery Index =HAMI) olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hanke endeks hesaplamasında Barro'dan farklı olarak ekonomik büyüme oranı yerine Kişi başı Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBRGSYİH) artış oranı kullanılmıştır. Bu değişiklik sonrası endeks hesaplaması $HAMI = (\text{İşsizlik oranı} + \text{Enflasyon oranı} + \text{Faiz oranı}) - \text{KBRGSYİH}$ şeklini almıştır (Hanke, 2021), (Belke,2020:121).

Sefalet endeksi ülkenin ekonomik ve sosyal imkânlarının bir ölçüsü olarak farklı ülkeleri karşılaştırmada kullanılabilen bir göstergedir. Farklı ülke karşılaştırmasında Hanke endeksini kullanmak nüfus farklılıklarını da dikkate alıp kişi başına düşen milli hasılayı dikkate aldığı için daha uygun olacaktır.

Sefalet endeksi hesaplanırken enflasyon oranını, işsizlik oranı ve faiz oranları sefaleti artırdığı, KBRGSYİH veya ekonomik büyümedeki artış ise sefaleti azalttığı anlamına gelmektedir. Buna göre endeks değeri arttıkça sefaletin arttığı söylenirken endeks değerindeki azalma ise sefaletin azaldığı anlamına gelmektedir. 2020 yılı HAMI endeksi hesaplamasına göre Türkiye 156 ülke arasından 21. sırada yer almıştır. Bu sonuca göre Türkiye Avrupa'da ilk sırada yer alırken, endeksin ilk sırasında yüksek enflasyonlu Venezuella yer almaktadır. 2019 yılı hesaplamasına göre Türkiye 95 ülke arasından 5. sırada yer almıştır (tr.euronews.com).

Kırılmalık beşli ülkelerle makroekonomik performans açısından benzer özellikler taşıyan ve ekonomik yapıları kırılmalık olan ülkelere olmaktadır. Bu ülkelerle ilgili

temel makroekonomik göstergeler aşağıdaki tablolarda detaylı olarak incelenmiştir.

Tablo 1: Kırılmalık Beşli Enflasyon Oranları

Yıl	BRASİL	INDONESIA	INDIA	SOUTH AFRICA	TÜRKİYE
2006	6,77	14,09	8,40	6,06	9,38
2007	6,44	11,26	6,94	8,25	6,20
2008	8,78	18,15	9,19	7,85	12,05
2009	7,31	8,27	7,04	8,66	5,45
2010	8,42	15,26	10,53	6,13	7,01
2011	8,32	7,47	8,73	5,54	8,20
2012	7,94	3,75	7,93	4,69	7,42
2013	7,50	4,97	6,19	5,84	6,28
2014	7,85	5,44	3,33	5,37	7,39
2015	7,57	3,98	2,28	5,55	7,84
2016	8,10	2,44	3,24	6,95	8,13
2017	3,67	4,29	3,97	5,47	10,98
2018	4,49	3,82	3,88	3,75	16,48
2019	4,22	1,60	2,39	4,64	13,82
2020	5,14	-0,44	5,60	5,69	14,85
2021	11,10	6,02	9,97	6,22	28,95

Kaynak:wordbank.org

Tablo 1'de kırılmalık beşli ülkelerinin enflasyon oranları görülmektedir. Tablodan da görüleceği üzere enflasyon oranları 16 yıl boyunca sürekli dalgalanmaktadır. Bu dalgalanmanın en az olduğu ülke Güney Afrika olurken dalgalanmaların en fazla olduğu ülkeler Endonezya ve Türkiye olmaktadır. 16 yıllık periyod sonunda enflasyonu düşürmeyi başaran tek ülke Endonezya olurken diğer ülkelerin enflasyon oranı artmıştır. Bu artışın en yüksek olduğu ülke Türkiye olurken ikinci sırada Brezilya gelmektedir. Genel itibariyle enflasyonda bir istikrar yakalanamadığı, gelecek dönemlerle ilgili belirsizliklerin sürdüğü söylenebilir.

Tablo 2: Kırılmalık Beşli İşsizlik Oranları

Yıl	BRASİL	INDONESIA	INDIA	SOUTH AFRICA	TÜRKİYE
2006	6,77	7,55	8,63	19,64	8,72
2007	6,44	8,06	8,54	19,54	8,87
2008	8,78	7,21	8,35	19,51	9,71
2009	7,31	6,11	8,38	20,51	12,55
2010	8,42	5,61	8,32	23,18	10,66
2011	8,32	5,15	8,17	21,42	8,80
2012	7,94	4,47	8,10	21,79	8,15
2013	7,50	4,34	8,04	22,04	8,73
2014	7,85	4,05	7,98	22,61	9,88
2015	7,57	4,51	7,91	22,87	10,24
2016	8,10	4,30	7,84	24,02	10,84
2017	3,67	3,78	7,73	23,99	10,82
2018	4,49	4,39	7,65	24,22	10,89
2019	4,22	3,59	6,51	25,54	13,67
2020	5,14	4,25	10,19	24,34	13,11
2021	11,10	3,83	7,71	28,77	11,98

Kaynak:wordbank.org

Kırılmalık beşli ülkelerinin işsizlik oranının gösterildiği Tablo 2'ye göre Endonezya hariç diğer ülkelere işsizlik oranının doğal işsizlik oranı (%2-3) üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle Güney Afrika'nın işsizlik oranının 16 yıllık dönem boyunca yüksek seviyelerde devam etmektedir. Endonezya'da ise tek hanelerde olan oran son yıllarda ciddi düşüş gösterdiği ve düşüş trendinin de devam ettiği görülmektedir. Brezilya ve Hindistan da işsizlik oranındaki değişimin diğer ülkelere göre daha durağan olduğunu ancak yine de doğal oranın üzerinde olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye'deki işsizlik oranı ise pozitif bir seyir izlerken 2021 yılı hariç son yıllarda hızlanmıştır.

Tablo 3'de kırılğan beşli ülkeleri için KBGSYİH'daki değişim oranları gösterilmektedir. Tabloya göre 16 dönem itibarıyla en istikrarlı ülke Endonezya olurken oynaklığın yüksek olduğu ülkeler Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye olmaktadır.

Tablo 3: Kırılğan Beşli Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Değişme Oranları

Yıl	BRASİL	INDONESIA	INDIA	SOUTH AFRICA	TÜRKİYE
2006	2,85	4,14	6,43	4,59	5,57
2007	4,98	4,96	6,09	4,30	3,75
2008	4,06	4,64	1,63	2,03	-0,39
2009	-1,07	3,31	6,37	-2,70	-6,02
2010	6,52	4,90	7,01	1,82	6,99
2011	3,01	4,84	3,82	1,87	9,73
2012	1,01	4,71	4,06	1,04	3,25
2013	2,11	4,28	5,01	1,10	6,65
2014	-0,35	3,80	6,09	-0,17	2,88
2015	-4,36	3,72	6,72	-0,76	4,04
2016	-4,06	3,93	6,98	-0,31	1,57
2017	0,52	4,02	5,57	0,77	6,10
2018	0,98	4,16	5,30	0,29	2,09
2019	0,45	4,04	2,68	-0,99	-0,03
2020	-4,52	-2,88	-7,48	-7,48	1,15
2021	4,07	2,97	7,82	3,87	10,51

Kaynak: wordbank.org

Hindistan ise 2008 ve 2020 yılları haricinde dalgalanmanın düşük olduğu görülmektedir. 2021 yılı için Türkiye'nin 10,51 lik artış değeri önceki yıllara göre dikkat çekici bir değerdir. Genel olarak Endonezya harici ülkelerin küresel piyasalardan fazlasıyla etkilendiği için ekonomilerindeki kırılğan yapının KBGSYİH değerleri içinde geçerli olduğu görülmektedir.

Kırılğan beşli ülkeleri için enflasyon oranı, işsizlik oranı ve KBGSYİH oranlarını değerlendirdiğimizde 16 dönem için kısa süreler içerisinde yüksek dalga boylarına ulaştıkları görülmektedir. Bu istikrarsız yapıları gelecekle ilgili öngörülerin başarı şansını düşürmektedir. Ekonomik performansının belirsizler içerisinde olması, öngörü yapılamaması bu ülkeler için gelecekte yapılacak yatırımları da riskli hale getirmektedir. Öncelikle ekonomik yapılarındaki kırılğanlıkların azalması yani küresel piyasalardaki değişiklikler karşısında daha dirençli olmaları gerekmektedir. Bu kırılğanlıkların ortadan kalkması öncelikle siyasi otoriteler tarafından alınacak tedbirler ve mali yapılarındaki düzenlemelerle ancak gerçekleştirilecektir. Sonrasında ise mali yapılarında derinliğin artması ve uzun vadeli rasyonel ekonomik tedbirler alınmalı ve uygulamada özen gösterilmelidir. Ancak bu sayede ülkelerin makro göstergelerinde iyileşmeler ve kırılğanlıklarında azalmalar olacaktır.

Tablo 4: Kırılğan Beşli Ülkeleri Hanke Endeks Değerleri

Yıl	BRASİL	INDONESIA	INDIA	SOUTH AFRICA	TÜRKİYE
2006	26,22	27,81	18,23	28,96	35,25
2007	23,92	24,38	17,13	32,07	28,92
2008	25,66	32,92	21,18	32,71	43,70
2009	31,13	21,00	16,73	40,88	33,28
2010	22,37	23,84	19,78	35,71	19,57

2011	24,03	13,74	21,62	33,02	17,21
2012	23,45	8,73	20,01	31,83	18,87
2013	25,64	13,44	18,02	34,98	18,59
2014	27,33	13,48	13,08	35,95	22,39
2015	36,90	13,61	11,24	38,96	24,43
2016	35,33	10,68	10,59	40,18	28,35
2017	26,32	10,32	13,48	37,33	27,09
2018	25,34	12,00	13,59	36,50	40,95
2019	22,55	8,13	12,77	39,53	39,47
2020	30,57	12,63	29,17	46,22	39,32
2021	30,70	13,22	16,34	40,51	53,38

Kaynak: wordbank.org ve investing.com

Tablo 4 kırılğan beşli ülkeleri için Hanke sefalet endeks değerlerini göstermektedir. Endeks hesaplanırken işsizlik oranı, enflasyon oranı ve 10 yıllık tahvil faiz oranları toplanıp, KBGSYİH oranı çıkartılmıştır. Endeks hesaplamasında kullanılan veriler wordbank.org veri tabanından elde edilirken 10 yıllık tahvil faiz oranları investing.com sitesinden elde edilmiştir.

Hanke endeksine göre Brezilya 16 dönem itibarıyla dalgalanmaların olduğu ve dönem sonunda artışın görüldüğü ülke konumunda iken Endonezya ve Hindistan dalgalanmalar olsa da endeks değeri dönem başına göre dönem sonunda düşüş gösteren başarılı ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Afrika yüksek endeks değerinde pozitif trend sergilerken Türkiye yüksek dalga boylarına sahip ve 50'lere varan endeks değeriyle sefalet açısından en riskli ülke konumundadır. Türkiye'deki bu ayrışmanın nedeni son yıllardaki enflasyon oranındaki hızlı artış olduğu söylenebilir. Hanke endeksini kırılğan beşli ülkeleri için genel değerlendirdiğimizde sefaletin en yüksek olduğu ülke Türkiye olurken sonrasında sırayla Güney Afrika, Brezilya, Hindistan ve Endonezya gelmektedir. 16 yıllık dönemde endeks değerlerindeki değişme hızlarına bakıldığında ilk sırada Türkiye'nin %51,43 oranlık kötüleştiğini yani endeks değerinin arttığı görülürken ikinci sırada % 39,88 kötüleşme ile Güney Afrika gelmektedir. Endeks değerinde kötüleşme olan bir diğer ülke ise % 17,08 ile Brezilya olduğu görülmektedir. 16 yıllık dönem itibarıyla Hanke endeks değerinde düşüş yani sefaletin azaldığı iki ülkeden Endonezya % 52, 46 gibi çok yüksek bir ayrışma gösterirken Hindistan da % 10, 36 düşüş yani sefaletin azaldığı diğer bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye, Güney Afrika ve Brezilyada sefalet endeksi yıllar ilerledikçe artarken Endonezya ve Hindistan'da sefalet azalmaktadır.

2-LİTERATÜR

Literatürde sefalet endeksi ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi ölçen çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Ancak sosyal ve demografik göstergeler ile sefalet endeksi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan çalışma sayısı sınırlıdır. Sefalet endeksi ile yapılan çalışmalar hem Okun endeksi, hem Barro endeksi hem de Hanke endeksi kullanılmış olsa da son yıllarda yapılan çalışmalar genellikle Hanke endeksi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir.

Grabia (2011), 2000-2004 ve 2005-2009 dönemleri için Avrupa Birliği ülkelerinin Okun sefalet endeksini hesaplamıştır. Endeks değerlerini satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir ile karşılaştırmıştır. Buna göre en iyi endeks değerine sahip ülkeler, Hollanda, Birleşik Krallık, Lüksemburg, Avusturya, İsveç ve Danimarka olmuştur. En kötü endeks değerine sahip ülkeler ise Romanya, Slovakya, Bulgaristan, Litvanya, Macaristan, Polonya, Letonya ve Estonya olmuştur. Ayrıca endeks değerleri ile satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir arasında büyük benzerlik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akpınar ve ark. (2013), 2007-2013 arası dönem için Türkiye Düzey-2 bölgelerinin sosyoekonomik hoşnutsuzluk endeksini bölgelere göre sıralandırmak ve karşılaştırmak için yaptığı olduğu analizde Temel Bileşenler Analiz tekniğini kullanmıştır. Göstergeler olarak işsizlik ve enflasyon oranları yanı sıra net göç hızı, intihar oranı, boşanma oranı, halk oylamasına katılım oranı ve suç oranlarını kullanmıştır. İncelenen dönem boyunca hoşnutsuzluk düzeyi en kötü olan TRC3 ve TRC2 bölgelerinin sıralaması değişmemiştir. 18 bölge içerisinde 10'unun sırası negatif olarak değişirken 8 bölge pozitif değişmiştir. Ayrıca İstanbul'un yer aldığı TR10 bölgesinde sıralama her iki dönemde de 10 ve 11'inci sırada yer almıştır.

Çondur (2016), Türkiye'nin sefalet endeksi ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sosyal parametreler bölgeden bölgeye farklılık gösterse de sefalet endeksindeki artışlar sosyal parametreleri olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Özcan (2016), Türkiye ve AB ülkeleri için 2003-2013 arası dönem için yoksulluk ölçümünde sefalet endeksi kullanılıp kullanılamayacağını Panel eş bütünleşme yöntemiyle test etmiştir. Çalışma sonucuna göre Okun sefalet endeksinin yoksulluğun ölçümünde kullanılabileceği sonucunu elde etmiştir.

Yöyen (2018), Türkiye ekonomisi için Barro sefalet endeksini incelemiştir. Son 10 yıl endeks değerlerine göre Türkiye'de yoksulluğun azaldığı ancak sonrasında arttığı görülmüştür. 2013 yılından itibaren Barro sefalet endeksinin arttığı sonucuna varmıştır.

Bayar ve Aytemiz (2019), Latin Amerika ülkelerinde 2002-2014 arası dönem için yoksulluk endeksi, yolsuzluklar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi yöntemiyle incelemiştir. Test sonucuna göre yoksulluk endeksindeki artışlar ve yolsuzluk gelir eşitsizliğini artırdığı görülmüştür. Ayrıca yoksulluk endeksinden gelir eşitsizliğine tek yönlü nedensellik ve yolsuzluk ile gelir eşitsizliği arasında çift yönlü nedensellik olduğunu tespit etmiştir.

Akay ve Oskonbaeva (2020), seçilen 16 gelişmekte olan ülke için ekonomik büyüme ve sefalet endeksi arasındaki ilişkiyi 1996-2017 arası dönem için Panel ARDL yöntemiyle incelemiştir. Endeks ile büyüme arasında uzun vadeli ilişki bulunmuştur. Ayrıca sefalet endeksindeki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür.

Ergin Ünal (2020) çalışmasında Doğrudan Yabancı Yatırımların Barro Sefalet Endeksi üzerindeki etkisini 1985-2017 yıllarını kapsayan dönem için SVAR modeli ile Türkiye için incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre DYY'nın GSYİH daki payı ve döviz kuru şoklarının Barro endeksini negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Karacan (2020), Endonezya, İran ve Suudi Arabistan ülkeleri için 2000-2018 arası dönemde ekonomik büyümenin halkın refah düzeyi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucuna göre ekonomik büyümenin işsizlik oranına bir etkisi bulunmazken enflasyon oranları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ülgen ve Özer (2020) çalışmalarında sefalet endeksi ile cari açık arasındaki ilişkiyi 2000Q1-2017Q3 dönemleri arasında hem Okun endeksi hem de Barro-Hanke endeksini kullanarak dinamik EKK yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucuna göre değişkenler arasında ters yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Cari açığı bir birimlik artışın Okun endeksini 5.11 Barro endeksini ise 11,73 birimlik bir azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Okun endeksindeki bir birimlik artış cari açığı 0.13 birimlik, Barro-Hanke endeksindeki bir birimlik artış ise cari açığa 0.06 birimlik bir azalmaya neden olduğu sonucunu elde etmiştir.

Aşçı ve Çuhadar (2021), dinamik panel veri analizi yöntemiyle 2004-2017 dönemi için kırılmalı beşli ülkelerinde sefalet endeksi ve suç arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre endeks değerindeki artışlar suç oranının artmasına yol açmaktadır.

Tunçay (2021) yapmış olduğu çalışmada 2002- 2020 arası veriler kullanılarak VAR analizi yoluyla Türkiye'deki sefalet endeksi (Okun Endeksi) ile takipteki kredi oranlarının ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucuna göre endeks ve takipteki kredi oranları arasında çift yönlü ilişki olduğu ancak endeksin takipteki kredi oranlarına etki süresinin daha uzun dönemde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Acer ve Topdağ (2022) gelişmişlik düzeyi birbirine yakın 34 OECD ülkesi için 2001-2019 döneminde sağlık harcamaları belirleyicileri, ekonomik kalkınma düzeyi ve sefalet endeksi arasındaki ilişki Panel kantil regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre hükümetlerin makroekonomik koşulları iyileştirmektense sağlık sistemini revize etmenin daha etkili olacağı sonucuna ulaşmıştır.

Aishwarya ve ark. (2021), dünya geneli için sefalet endeksinin sağlık göstergeleri ve insani gelişim endeksi

üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre sefalet endeksi ile hem sağlık göstergeleri hem de insani gelişim endeksi arasında güçlü bir bağ olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Büyüksarıkulak ve Suluk (2022) 2010-2021 arası dönem için kırılğan beşli ülkelerinin Okun ve Barro endeksi göstergeleri açısından incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye her iki endekse göre de dördüncü sırada yer almıştır. 2021 yılında sefalet endeksi en kötü ülke konumunda olan Türkiye 2017 yılından itibaren enflasyon ve faiz oranlarında artışa geçtiği ve diğer ülkelerden negatif olarak ayrıştığı görülmüştür. Türkiye'nin en başarılı olduğu gösterge ise büyüme oranı olmuştur. Bu ülke grubunda en iyi performans Endonezya'da iken en kötü konumdaki ülkeler Türkiye ve Güney Afrika olduğu sonucunu elde etmiştir.

Tunalı ve Akdağ (2022), 1985-2019 yılları arası dönem için Türkiye, Brezilya, Arjantin ve Endonezya'nın sefalet endeksi, faktör verimliliği ve beşeri sermayenin gelir dağılımı üzerine etkisini Panel eş bütünleşme testi yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre göstergeler ile gelir dağılımı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir.

Akçayır (2022), yapılan çalışmada Okun sefalet endeksi ile döviz kurları ve tüketici kredi faiz oranları arasındaki ilişki 2005Q1-2020Q4 dönemleri için VECM yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türk lirasındaki 1 birimlik değer kaybı sefalet endeksini 0,89 puan yükseltirken kredi faiz oranlarındaki 1 puanlık artış sefalet endeksini 0,10 puan artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Çoban ve Benli (2022), 2007Q3- 2020Q3 dönemleri için BRICS ve Türkiye ülkeleri için Barro sefalet endeksi ile döviz kurları ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre Barro endeksi ile döviz kuru arasında pozitif bir ilişki bulunurken dış ticaret dengesi arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Göksu ve Mere (2022), yapılan çalışmada 1992-2020 arası dönem için Türkiye'de sefalet endeksi ve ekonomik büyümenin sigorta sektörü üzerindeki etkisini doğrusal ARDL yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre sigortacılık sektörü, ekonomik büyüme ve iktisadi hoşnutsuzluk endeksi eş bütünleşik olduğu, uzun dönemde ekonomik büyümedeki %1'lik artışın sigortacılık sektörünü % 0,15 büyüteceği, sefalet endeksindeki %1'lik artışın ise sigortacılık sektöründe % 0,22 bir düşüşe neden olacağı sonucuna ulaşmıştır. Kısa dönemde de benzer sonuçlar elde edilmesine karşın uzun döneme göre daha zayıf kaldığı görülmektedir.

Literatür taramasından da görüldüğü üzere sefalet veya yoksulluk üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları aynı dönemde farklı

yöntemler kullanılmış bazılarında ise farklı ülke grupları incelenmiştir. Genellikle çalışmalar sefalet endeksleri ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki üzerine kurulmuştur.

3-EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde Hanke sefalet endeksinin sosyal ve demografik göstergeler üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla kırılğan beşli ülkelerinin 2006-2021 dönemine ait verilerini panel veri seti kullanılarak nedensellik ve VAR analizi uygulanacaktır. Panel veri setinde kullanılan değişkenlere ait bilgiler tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Tanımı	Kaynak
HANKE	Hanke Endeksi	Yazar tarafından hesaplanmıştır
LHANKE	Hanke değişkeninin doğal logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır
NUFUS	Nüfus artış yıllık %	Wordbank.org
SAGLIK	Sağlık harcaması GSYİH%	Wordbank.org
LSAGLIK	Sağlık değişkeninin doğal logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır
OLUM	Ölüm oranı (1000 kişi başına)	Wordbank.org
LOLUM	Ölüm değişkeninin doğal logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır
INTIHAR	İntihar oranı (100.000 kişide)	Wordbank.org
LINTIHAR	İntihar değişkeninin doğal logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır
BEBEK	Bebek ölüm oranı (1000 canlı doğumda)	Wordbank.org
LBEBEK	Bebek değişkeninin doğal logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır

Tabloda verilen değişkenlerden hanke, sağlık, ölüm, intihar ve bebek değişkenleri analize doğal logaritmaları alınarak dahil edilmiştir. Bunun nedeni serisel korelasyon gibi sorunlarla karşılaşmamak ve değişkenlerdeki değişimlerin etkisini daha iyi gözlemlemektir.

Analizde kullanılan verilerden 10 yıllık tahvil faiz oranları investing.com sitesinden (her yıl için Aralık ayı ilk işlem günü fiyatı) derlenirken diğer veriler worldbank veri tabanından elde edilmiştir. Analizde Hanke endeksi yanı sıra kullanılan sosyal ve demografik göstergeler olarak doğumda bebek ölüm oranı, intihar oranı, nüfus artış oranı, genel ölüm oranı ve sağlık harcamaları artış oranları kullanılmıştır. Hanke endeksi hesaplamada kullanılan 10 yıllık tahvil faiz oranı verilerine 2006 yılından sonraki dönem için ulaşılabildiği için analizimizin başlangıç dönemi olarak 2006 yılı alınmıştır. Ülkeler açısından hesaplama farklılıklarından dolayı karışıklık çıkmaması için diğer göstergeleri de worldbank veri tabanından elde edilmiştir. Wordlbank veri tabanında en son 2021 yılına ait veriler olduğu için analizimizin son yılı olarak da 2021 yılı alınmış ve bu 16 yıllık dönem için Hanke endeksinin diğer göstergelerle olan ilişkisi Panel Veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Hanke sefalet endeksi hesaplaması aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

(HMI) = $[\Delta \text{Enflasyon oranı } (\pi) + \Delta \text{ İşsizlik oranı } (u) + \Delta \text{ Faiz oranı } (10 \text{ Yıllık Tahvil Faiz oranı } (i)) - \Delta \text{ KBGSYİH oranı } (Y)]$

Endeks hesaplamasında görüldüğü üzere enflasyon oranı, işsizlik oranı ve faiz oranı endeks değerini artırıyor yani negatif etkilerken KBGSYİH oranı endeks değerinin düşmesine etki edecek yani pozitif yönde etkileyecektir.

Ekonometrik modellerde kullanılan analizler değişkenlerin durağanlık derecelerine duyarlı olduğundan, çalışmaya başlamadan önce serilerin durağanlık incelemesi yapılmalıdır (Karadaş, 2016).

Panel veri analizlerinde durağanlık incelemesi için birçok test bulunmaktadır. Bu testler serilerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermemesi varsayımına göre iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığı olmadığını varsayarken ikinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığı olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle, öncelikle serilerin yatay kesit bağımlılığı incelenmelidir. Yatay kesit bağımlılığı testleri, serilerin zaman ve kesit boyutuna duyarlıdır. Çalışmada kesit boyutu (N=5), zaman boyutundan (T=16) büyük olduğu için Breusch-Pagan LM testi kullanılmalıdır (Bayram, 2022).

Tablo 6: Breusch-Pagan LM

	Test	Statistic	d.f.	Prob.
LHANKE	Breusch-Pagan LM	16.09639***	10	0.0969
NUFUS	Breusch-Pagan LM	58.75492*	10	0.0000
LSAGLIK	Breusch-Pagan LM	39.67122*	10	0.0000
LOLUM	Breusch-Pagan LM	55.95210*	10	0.0000
LINTIHAR	Breusch-Pagan LM	47.00556*	10	0.0000
LBEBEK	Breusch-Pagan LM	150.4855*	10	0.0000

* %1 ve *** %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tabloda görüldüğü gibi, kullanılan serilerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Bu nedenle, durağanlık incelemesi için literatürde en çok kullanılan ikinci nesil birim kök testi olan CIPS testi kullanılmıştır.

Tablo 7: Birim Kök Testleri

Variable	Without trend		With trend	
	Zt-bar	p-value	Zt-bar	p-value
lhanke	1.865	0.969	1.035	0.850
dlhanke	-1.869**	0.031	-2.94*5	0.002
lntihar	-1.127	0.130	-0.331	0.370
dntihar	-1.829**	0.034	-1.779**	0.038
lbebek	-0.086	0.466	-0.298	0.383
dlbebek	-1.432***	0.076	-2.216**	0.013
lsaglik	0.526	0.700	2.083	0.981
dsaglik	0.656	0.744	0.933	0.825
dds	-2.769*	0.003	-2.997*	0.001
nufus	2.134	0.984	0.537	0.704
dnufus	-1.200	0.115	-1.158	0.123
ddn	-2.158**	0.015	-1.504***	0.066
lolum	-1.984**	0.024	-1.512***	0.065

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir

Birim kök testi sonucunda, ölüm değişkeni düzeyde durağan iken hanke, intihar, bebek değişkenlerinin birinci dereceden, nüfus ve saglik değişkenlerinin ikinci dereceden durağan

olduğu görülmektedir. Serilerin durağanlık testinden sonra nedensellik analizi yapılmıştır.

Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelerken aynı zamanda bu ilişkinin yönü hakkında bilgi almak için de kullanılır (Bhattacharya, 2014:154), (Karadaş 2016:129). Granger nedensellik testi, Granger (1969) tarafından ortaya konulmuş ve Y değişkeni açıklanırken X değişkeninin de geçmişte almış olduğu değerlerin kullanılmasının X değerlerinin geçmiş değerlerinin kullanılmamasından daha başarılı sonuç veriyorsa "X, Y'nin Granger nedenidir" şeklinde ifade edilir. Bu ifadenin matematiksel olarak açıklanması aşağıdaki gibidir (Taş, 2013):

$$Y_t = \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^n b_j X_{t-j} + u_{1t}$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^n c_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n d_j Y_{t-j} + u_{2t}$$

Burada kullanılan a, b, c, d gecikme katsayılarını gösterirken, n gecikme sayılarını ve u_{1t} ve u_{2t} ise hata terimlerini göstermektedir. Ayrıca, bir varsayımımız da hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğudur. Bu denklemler birlikte sıfır hipotezini reddediyorsa, yani $\sum a_i$ ve $\sum b_i$ terimlerinin her ikisi de sıfırdan farklı ise X ile Y arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılır. Bu durumun varlığının doğrulanması F-istatistiği ile yapılmaktadır. Granger nedensellik testinin kullanılmadığı yerler de vardır. Kullanılan serilerin düzeyde durağan olmaması durumunda F-istatistiğinin geçerliliğini yitireceğinden dolayı, Granger nedensellik testi uygulanamaz. Granger nedensellik testinin bu eksikliği gidermek için Toda ve Yamamoto (1995) aşağıdaki denklemleri kullanmışlardır.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m a_i Y_{t-i} + \sum_{i=m+1}^{m+d_{max}} a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i X_{t-i} + \sum_{i=m+1}^{m+d_{max}} b_i X_{t-i} + v_{1t}$$

$$Y_t = \beta + \sum_{i=1}^m c_i X_{t-i} + \sum_{i=m+1}^{m+d_{max}} c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_i Y_{t-i} + \sum_{i=m+1}^{m+d_{max}} d_i Y_{t-i} + v_{2t}$$

Burada α , β , a, b, c ve d modelin parametrelerini, m sisteme uygun gecikme sayısını, d_{max} ise sistemde oluşan en yüksek bütünleşme derecesini göstermektedir. Ayrıca, $v_{1t} \sim N(0, \sum_{v1})$ ve $v_{2t} \sim N(0, \sum_{v2})$ modelin hata terimleri gösterir ve \sum_{v1} ve \sum_{v2} sırasıyla v_{1t} ve v_{2t} 'nin kovaryans matrisleridir. Burada sıfır hipotezi X'ten Y'ye bir nedensellik olmadığıdır yani, $\forall i = 1, 2, \dots, m$ için $H_0: b_i = 0$ dir (Alimi ve Ofonyelu, 2013).

Granger nedensellik testi uygulanırken kullanılan serilerin düzeyde durağan olmaması sonucunda sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Durağanlık incelemesi sonucunda değişkenlerin hepsinin I(0) olmadığı belirlendiğinden, Granger nedensellik testi yerine Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen farklı dereceden durağan seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesini sağlayan ve Granger nedensellik testinin

genişletilmiş hali olan Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanılması tercih edilmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testinde serilerin düzey değerleri değişken olarak alınır ve uygun gecikme sayısı belirlenir. Bu test sonucunda serilerin ekstra gecikmeleri analize dışsal değişken olarak eklenir ve Granger nedensellik testi uygulanır.

Tablo 8: Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-54.05563	NA	4.45e-07	2.402225	2.631668	2.489598
1	477.7746	914.7481	1.10e-15	-17.43099	-15.82489*	-16.81937*
2	508.6366	45.67566	1.43e-15	-17.22546	-14.24271	-16.08961
3	556.0539	58.79754*	1.07e-15	-17.68216	-13.32275	-16.02207
4	605.0295	48.97554	9.07e-16*	-18.20118*	-12.46511	-16.01685

* kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi SC ve HQ testlerine göre analizde kullanılması gereken uygun gecikme uzunluğu 1’dir. Değişkenlerden bazıları I(2) olduğundan, değişkenlerin ikinci ve üçüncü gecikmeleri dışsal değişken olarak eklenerek nedensellik analizi yapılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda uygulanan Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 9: Toda Yamamoto Nedensellik Testi

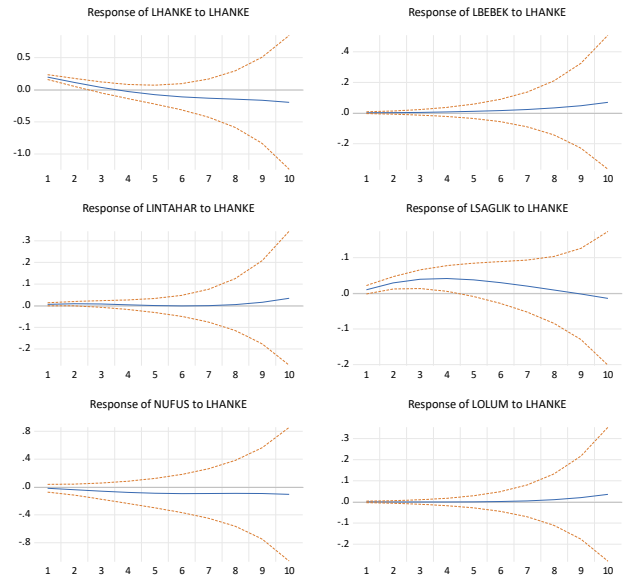
Bağımlı değişken: LHANKE			
	Ki-kare	Serbestlik derecesi	Prob.
LBEBEK	0.356207	1	0.5506
LINTIHAR	0.097826	1	0.7545
LSAGLIK	2.240673	1	0.1344
NUFUS	1.221318	1	0.2691
LOLUM	0.456161	1	0.4994
All	5.277553	5	0.3830
Bağımlı değişken: LBEBEK			
	Ki-kare		Prob.
LHANKE	0.042661	1	0.8364
Bağımlı değişken: LINTIHAR			
	Ki-kare		Prob.
LHANKE	0.924525	1	0.3363
Bağımlı değişken: LSAGLIK			
	Ki-kare		Prob.
LHANKE	9.987798	1	0.0016
Bağımlı değişken: NUFUS			
	Ki-kare		Prob.
LHANKE	0.458524	1	0.4983
Bağımlı değişken: LOLUM			
	Ki-kare		Prob.
LHANKE	0.560281	1	0.4541

Tablo 9’da görüldüğü gibi, bebek ölümleri, intihar, sağlık harcamaları, nüfus artış hızı ve ölüm oranlarından hanke değişkenine doğru bir nedensellik bulunmamaktadır. hanke değişkeninden sadece sağlık değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.

Hanke değişkeninin diğer değişkenlere etkisinin incelenmesi amacıyla etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması incelenmiştir. Etki-tepki fonksiyonları değişkenlerden

birisindeki değişikliğin diğer değişkendeki etkisinin kaç dönem boyunca hangi yönde etkilediğini göstermektedir. Etki tepki fonksiyonlarına göre hanke değişkeninde meydana gelen değişiklikler sağlık değişkenini yaklaşık 5 dönem pozitif yönde etkilemektedir. Yani hanke endeksinin artması sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Bebek değişkeni de uzun dönemli olarak pozitif etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle hanke endeksindeki artış bebek ölüm oranlarını da artırdığı görülmektedir. Ancak bu artış düşük oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 10: Etki Tepki Fonksiyonları
Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

Bir başka değişken olan intihar oranı için etki-tepki fonksiyon sonuçlarına göre ise hanke değişkenindeki değişimler düşük oranda olsa da intihar değişkenini yaklaşık 3 dönem aynı yönde etkilemektedir. Yani hanke endeksinin artması intihar eğilimini (çok az da olsa) arttırmaktadır. Etki tepki fonksiyonuna göre nüfus artış hızı ve ölüm oranları üzerinde hanke endeksin etkisinin olmadığı görülmektedir. Değişkenlerde meydana gelen değişikliklerin ne kadarının kendisi tarafından, ne kadarının da diğer değişkenler tarafından açıklandığının görülmesi açısından varyans ayrıştırması yapılması gerekmektedir. Bu nedenle Hanke değişkeninin diğer değişkenlere etkisini incelemek için tablo 11’deki varyans ayrıştırması tablosunu incelemek gerekir. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre hanke’deki değişimleri ilk dönemde tamamen kendisi açıklarken, son dönemde kendisinin açıklama oranının %2’ye düştüğü görülmektedir. Bebek değişkenindeki değişimleri ise hanke değişkeninin açıklamadığını söyleyebiliriz. İntihar değişkenindeki değişimleri ilk dönemlerde hanke değişkeni açıklarken ilerleyen dönemlerde hankenin etkisi azalmaktadır (etki tepki ile benzer sonuçlar elde edilmiştir).

Tablo 11: Varyans Ayrıştırması

	LHANKE varyans ayrıştırması	LBEBEK: varyans ayrıştırması	LINTIHA R: varyans ayrıştırması	LSAGLIK : varyans ayrıştırması	NUFUS: varyans ayrıştırması	LOLUM: varyans ayrıştırması
Period	LHANKE	LHANKE	LHANKE	LHANKE	LHANKE	LHANKE
1	100.0000	0.912963	5.713853	5.000641	0.733378	0.004241
2	92.84274	0.797808	8.760704	21.92908	2.148710	0.022747
3	74.68920	0.873965	7.797077	35.51150	4.135245	0.029578
4	52.37984	1.022016	4.936707	43.46071	6.094848	0.016060
5	34.54152	1.119114	2.473385	45.48114	7.320785	0.007799
6	22.09998	1.107462	1.086351	40.73749	7.260500	0.022581
7	13.37815	1.006032	0.438875	29.57079	5.883257	0.061086
8	7.548456	0.865622	0.195009	16.76752	3.895666	0.114001
9	4.041301	0.728334	0.159477	7.837466	2.196453	0.170242
10	2.139968	0.615176	0.209745	3.383545	1.143526	0.221552

bir diğer değişkenimiz olan sağlık değişkenini hanke ilk dönem %5 oranında açıklarken daha sonra etkisi % 45'e kadar artmakta ancak 10. dönem sonucunda etkisi %3'e düşmektedir (etki tepki ile benzer sonuç).

Nüfus değişkeninde de benzer şekilde açıklama oranı ilk dönem çok düşükken ilerleyen dönemlerde yükselip (%7) daha sonra tekrar düşüş göstermektedir. Nüfus değişkeni için hanke endeksinin etkisinin çok sınırlı kaldığı görülmektedir. Son değişkenimiz olan ölüm değişkenini ise hanke değişkeninin hiç açıklamadığını söyleyebiliriz. Ölüm değişkeninin 10 dönem boyunca %1'den daha düşük bir değer aldığı görülmüştür.

Varyans ayrıştırması sonuçları etki-tepki analizi sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Yapılan analizlerde kendi içerisinde tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

4-SONUÇ

Son yıllarda sıkça kullanılmakta olan önemli bir yoksulluk göstergesi olan sefalet endeksi son yıllarda birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. 1970 yılında Arthur Okun tarafından ortaya konulan sefalet endeksi 1999 yılında Robert Barro tarafından geliştirilmiştir. Endeks olarak 2011 yılında Steve Hanke tarafından son halini almıştır. İşsizlik oranı, enflasyon oranı, faiz oranı ve KBGSYİH oranları yardımıyla hesaplanan endeks ülkelerin yoksulluk boyutlarını karşılaştırmada kullanılabilen önemli bir gösterge konumundadır. Yoksulluk özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunudur. Sefaletin yüksek olduğu ülkelerde ekonomik yıpranmanın yanı sıra sosyal ve demografik olarak da olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Ekonomik olarak yetersiz olan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar çekmesi yanı sıra psikolojileri de olumsuz etkilenmekte ve intihara varabilen sağlık sorunlarıyla karşılaşabilmektedirler. Ekonomik yoksulluk yetersiz beslenme ile birlikte doğum ve ölüm oranlarını da olumsuz etkilemektedir. Yetersiz sağlık harcamaları bu negatif durumu daha da artıracaktır. Bu çerçevede doğumda bebek ölüm oranı, nüfus artış hızı, ölüm oranı, intihar oranı ve sağlık harcamalarının hanke endeksi

ile ilişkisi gelişmekte olan ülke grubunda olan kırılğan beşli ülkeleri için incelenmiştir.

Türkiye makro göstergelerin seyri açısından kırılğan beşli olarak tanımlanan ülke grubunda yer almaktadır. Kırılğan beşli grubu ülkeleri ekonomik yapıları itibarıyla ortaya çıkabilen küresel gelişmelerden çok çabuk etkilenen gelişmekte olan ülkelere olmaktadır. Öncelikle kırılğan beşli ülkelerini temel makroekonomik göstergeler açısından karşılaştırılmıştır. Enflasyon oranları açısından yapılan karşılaştırmada Endonezya ve Güney Afrika'nın diğer ülkelere pozitif ayrıştığı görülürken Türkiye'nin diğer dört ülkeden özellikle son yıllardaki artışla beraber negatif ayrıştığı görülmüştür. İşsizlik oranları karşılaştırmasında Endonezya ve Hindistan diğer ülkelere göre yine pozitif ayrışırken KBGSYH açısından Hindistan diğer ülkelere göre daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bu noktada Türkiye'nin son yıllardaki artış oranı dikkat çekicidir. Hanke endeksi değeri açısından Endonezya ve Hindistan diğer ülkelere pozitif ayrışmaktadır. Kırılğan beşli içerisinde hanke endeksi değeri en yüksek yani sefaletin en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir.

Çalışmanın son bölümünde 2006-2021 yılları arası dönem için kırılğan beşli ülkelerinin Hanke endeksleri hesaplanarak seçilen sosyal ve demografik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Panel veri analizi yapılmıştır. Bu ülkeler için Toda Yamamoto nedensellik analizi, etki tepki analizi ve Varyans ayrıştırması yapılmıştır. Yapılan analizde Toda Yamamoto nedensellik testine göre sadece hanke endeksinden sağlık harcamalarına doğru bir nedensellik tespit edilirken diğer değişkenler arasında bir nedensellik görülmemiştir. Hanke sefalet endeksinin etki tepki analizi sonuçlarına göre sağlık harcamaları üzerinde etkisinin olduğu yani endeks değerindeki artışın sağlık harcamalarını da artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Endeksin intihar oranına etkisi ise kısa dönemde geçerli iken uzun dönemde etkisini kaybettiği görülmektedir. Ölüm oranlarında hanke endeksinin etkisinin olmazken nüfus artış oranı üzerinde etkisinin kısıtlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Varyans ayrıştırmasına göre endeksin sağlık harcamalarını açıklama düzeyi ilk yedi dönem boyunca yüksek sonrası düşük olarak gerçekleşmiştir. Endeksin bebek ölümü ve ölüm oranlarını hiç açıklamazken intihar oranlarını ilk beş dönemde açıklayıp sonraki dönemlerde açıklamadığı görülmüştür. Varyansın nüfus artış hızını açıklaması ise orta dönemde görülürken kısa ve uzun dönemde açıklamadığı sonucu elde edilmiştir.

Bu sonuçlara göre ekonomik sefaletin bir ölçütü olan hanke endeksindeki artışlar hem ülkeye ekonomik külfet yüklerken hem de demografik ve sosyal açıdan ülke vatandaşlarını etkilemektedir. Temel makroekonomik göstergelerdeki düzelmeler sefaleti azaltırken halkın refah düzeyini de pozitif etkileyecektir. Ekonomik refah beraberinde sosyal refahı da artıracaktır. Bu çerçevede politika yapıcılara özellikle işsizlik, enflasyon ve faiz oranlarının

düşürülmesinde daha kararlı politikalar üretip uzun dönemli refahı artırıcı ekonomik önlemler alması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, T.; Topdağ, D. (2022), "OECD Ülkelerinde Sefalet Endeksi ve Ekonomik Kalkınma Ekseninde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Toplamsal Olmayan Sabit Etkili Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 82, 267-286.
- Açı, R. C.; Çuhadar, P. (2021), "Unemployment or Inflation? What Does the Misery Index Say about the Causes of Crime?", METU Studies in Development, 48, 185-200.
- Aishwarya, R.; Suganya, P. P.; Prabu. D. B.; Prashanthi. M. R. (2021), "A Comparative Analysis of Misery Index and Its Impact on Health Indicators Across The Globe", Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology, 15:4, s. 35-40.
- Akay, E. Ç.; Oskonbaeva, Z. (2020), "İktisadi Büyüme ve Sefalet Endeksi Arasındaki İlişki: Geçiş Ülkeleri Örneği", International Conference on Eurasian Economies, 2-4 September 2020, 130-135.
- Akçayır, Ö. (2022), "Döviz Kurlarının ve Kredi Faiz Oranlarının Okun Sefalet Endeksi Üzerindeki Etkileri", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 18:2, 595-617.
- Akpınar, R.; Taşcı, K.; Özsan, M.E. (2013), "Hoşnutsuzluk Endeksine Göre Türkiye'de Bölgesel Farklılık", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 4:10, 59-70.
- Alimi S. R.; Ofonyelu, C. C. (2013), "Toda-Yamamoto Causality Test Between Money Market Interest Rate And Expected Inflation: The Fisher Hypothesis Revisited", European Scientific Journal, 1:9:7.
- Barro, R. J. (1999), "Reagan vs. Clinton: Who's the Economic Champ?", Economic Viewpoint, Business Week, 22.
- Bayar, Y.; Aytemiz, L. (2019), "The Misery Index, Corruption and Income Inequality in Latin American Countries: A Panel Cointegration and Causality Analysis", Scientific Annals of Economics and Business, 66:3, 309-319.
- Bayram, Ç. F. (2022), "Ekolojik Krize Nüfus Artışı ve Endüstriyel Üretim Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi", Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi, 1:1, 18-25.
- Belke, M. (2020), CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Ek, 120-139.
- Bhattacharya M.; Bhattacharya S. N. (2014), "Economic Growth and Energy Consumption Nexus in Developing World: The Case of China and India", Journal of Applied Economics and Business Research JAEBR, 4, 150-167.
- Büyüksarıkulak, A. M.; Suluk, S. (2022), "The Misery Index: An Evaluation on Fragile Five Countries". Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 1108-1123.
- Cohen, I. K. Ferretti, F.; McIntosh, B. (2014), "Decomposing The Misery Index: A Dynamic Approach", Cogent Economics & Finance, 2(1).
- Çoban, B.; Benli, H. E. (2022), "Ekonomik Performans Endeksleri ve Uluslararası Ticaret Arasındaki İlişki: Karşılaştırmalı Bir Analiz", Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6:2,1-16.
- Çondur, F. (2016), "Türkiye'de Hoşnutsuzluk Endeksi Parametrelerinin Gelişimi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30:5, 1309-1327.
- Ewa, L. (2009), "Okun's and Barro's Misery Index as An Alternative Poverty Assessment tool. Recent Estimations for European Countries1, MPRA Paper, 1-10
- Göksu, S.; Mere, M. (2022), "İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ve Ekonomik Büyüme Sigortacılık Sektörü Üzerinde Etkili mi?", Journal of Social and Humanities Sciences Research, 9:82, 680-689.
- Grabia, T. (2011), "The Okun Misery Index in the European Union Countries from 2000 to 2009", Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe, 14:4, 97-115.
- Hanke, S. H. (2021), "Hanke's 2020 Misery Index: Who's Miserable and Who's Happy?", <https://www.cato.org/commentary/hanke-2020-misery-index-whos-miserable-whos-happy> (10.02.2023).
- Karacan, R. (2020), "Ekonomik Büyüme Refah Düzeyini Artırır mı? Hoşnutsuzluk Endeksi Yaklaşımı ile Test Edilmesi: Endonezya, İran ve Suudi Arabistan Örneği", Journal of Emerging Economies and Policy, 5:1, 5-16.
- Karadaş, A.; Koşaroglu, Ş. M.; Salihoglu, E. (2017), "Enerji Tüketimi ve ekonomik Büyüme", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18:1,129-141.
- Karakaş, A. (2016). "Yaklaşan Tehlikenin Farkına Varmak: İktisadi Büyüme, Nüfus ve Çevre kirliliği İlişkisi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 57- 73.
- Lovell, M. C.; Tien, P. L. (2000), "Economic Discomfort and Consumer Sentiment, Eastern Economic Journal", 26:1, 1-8.
- Özcan, S. E. (2016), "Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 48, 294-313.
- Toda, H. Y.; Yamamoto, T. (1995), "Statistical Inference In Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes", Journal of Econometrics, 66:1-2, 225-250.
- Tunalı, H.; Akdağ, N. (2022), "The Impact of Economic Discontent on Income Distribution: The Case of Selected Fragile Economies", PressAcademia Procedia (PAP), 16, 174-178.
- Tunçay, C. M. (2021), "Hoşnutsuzluk Endeksi ve Takipteki Kredi Oranları İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Analiz", Politik Ekonomik Kuram, 5:2, 241-251.
- Ülgen, G.; Özer, M. O. (2020), "İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği", Akademik İncelemeler Dergisi, 15:1, 83-112.
- Ünal, A. E. (2020), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Barro Sefalet Endeksine Etkisi: Türkiye İçin SVAR Analizi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 12:22, 45-55.
- Yöyen, H. T. (2018), "Türkiye'de Barro Hoşnutsuzluk Endeksi (2009-2018)", 5th SCF International Conference on "Economic and Social Impacts of Globalization and Future of European Union", Podgorica/Montenegro, 5-7 September 2018, 174-180.
- <https://tr.investing.com/rates-bonds/historical-data> (10.01.2023)
- <https://databank.worldbank.org/databases> (10.01.2023)

EXTENDED ABSTRACT

Poverty is the condition of a person who has difficulty meeting basic needs such as food, shelter, healthcare, education expenses, cultural and social activities. One of the methods used to measure poverty is the misery index (also known as the dissatisfaction index) method. The misery index was created by Arthur Okun in the 1970s by adding unemployment and inflation rates. In 1999, Robert Barro developed the index further by adding long-term interest rates and growth rates. Barro's index is created by adding the unemployment rate, inflation rate, and long-term interest rate and subtracting the growth rate. Later in 2021, Stewe Hanke added the rate of change in per capita gross domestic product instead of the growth rate, which eliminated comparison difficulties due to population differences in countries. Therefore, in this research, the Hanke misery index is preferred as the primary indicator.

In 2005, the World Bank defined the Fragile Five countries as developing nations that have a significant potential for global importance in terms of human resources and economic performance in the near future, but are heavily affected by external shocks due to structural problems in their economies. The fragility in their economic structures causes income inequality within their countries. The Hanke Index was used to evaluate the economic performance of this group of countries from 2006 to 2021. According to the Hanke Index, Turkey and South Africa had the highest values, while Indonesia and India had the lowest. Looking at the change in the index value over the period, Turkey's value worsened by 51.43%, followed by South Africa with 39.88%. Brazil was another country with a decline of 17.08% in the index. Among the two countries that experienced a decrease in the Hanke Index value over the 16-year period, Indonesia showed a 52.46% decrease, while India showed a 10.36% decrease, indicating a decrease in poverty.

In the following section, panel data analysis is performed to examine the relationship between the Hanke index developed for fragile five countries and selected social and demographic indicators that are expected to be affected by poverty, namely infant mortality rate, suicide rate, mortality rate, population growth rate, and health expenditure growth rate. The stationary analysis results are subjected to Toda-Yamamoto panel causality analysis. According to the causality analysis, causality is observed only from the Hanke index to health expenditures, while no causality is found between the other variables. According to the impact-response functions, changes in the Hanke variable have a positive effect on health expenditure variable for approximately 5 periods. In other words, an increase in the Hanke index leads to an increase in health expenditures. Infant mortality rates are positively affected by the index in the long term but to a low extent. In addition, although the changes in the Hanke variable are very low, they affect the suicide variable in the same direction for approximately 3 periods. Thus, an increase in the Hanke index slightly increases the tendency towards suicide. According to the impact-response function, no effect of the Hanke index is observed on population growth rate and mortality rate.

According to the results of variance decomposition, the Hanke index does not explain the variations in infant mortality rate and general mortality rate. The changes in the suicide variable can be explained by the Hanke variable in the early periods, but not in the later periods. The changes in the health variable are highly explained by the Hanke index, but the explanatory power decreases in the long term. A very low proportion of changes in the population variable can also be explained by the changes in the index value. According to the variance decomposition, the explanatory power of the Hanke index is high only on health expenditures, while it is low on population growth rate and suicide rate. It is observed that the changes in infant mortality and general mortality rates are not explained by the changes in the Hanke index.

EKLER**EK- 1 Nedensellik Testi Sonuçlar**

Bağımlı değişken: LHANKE			
	Ki-kare	df	Prob.
LBEBEK	0.356207	1	0.5506
LINTIHAR	0.097826	1	0.7545
LSAGLIK	2.240673	1	0.1344
NUFUS	1.221318	1	0.2691
LOLUM	0.456161	1	0.4994
All	5.277553	5	0.3830
Bağımlı değişken: LBEBEK			
	Ki-kare	df	Prob.
LHANKE	0.042661	1	0.8364
LINTIHAR	0.008295	1	0.9274
LSAGLIK	0.247907	1	0.6186
NUFUS	0.216836	1	0.6415
LOLUM	2.477314	1	0.1155
All	2.999134	5	0.7001
Bağımlı değişken: LINTIHAR			
	Ki-kare	df	Prob.
LHANKE	0.924525	1	0.3363
LBEBEK	5.412098	1	0.0200
LSAGLIK	4.297843	1	0.0382
NUFUS	0.969089	1	0.3249
LOLUM	0.047307	1	0.8278
All	12.12373	5	0.0331
Bağımlı değişken: LSAGLIK			
	Ki-kare	df	Prob.
LHANKE	9.987798	1	0.0016
LBEBEK	0.457838	1	0.4986
LINTIHAR	0.091798	1	0.7619
NUFUS	0.258095	1	0.6114
LOLUM	0.657046	1	0.4176
All	11.64937	5	0.0399
Bağımlı değişken: NUFUS			
	Ki-kare	df	Prob.
LHANKE	0.458524	1	0.4983
LBEBEK	0.117018	1	0.7323
LINTIHAR	0.222726	1	0.6370
LSAGLIK	1.141872	1	0.2853
LOLUM	2.097847	1	0.1475
All	4.231159	5	0.5166
Bağımlı değişken: LOLUM			
	Ki-kare	df	Prob.
LHANKE	0.560281	1	0.4541
LBEBEK	2.818356	1	0.0932
LINTIHAR	4.751331	1	0.0293
LSAGLIK	1.531079	1	0.2160
NUFUS	2.124546	1	0.1450
All	11.75944	5	0.0382

Ek- 2 Varyans Ayrıştırması Sonuçlar

Variance Decomposition of LHANKE:						
Perio d	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.196210	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.234951	92.84274	1.561451	0.002087	2.957660	1.910763
3	0.265170	74.68920	7.485662	0.050787	7.901720	6.794698
4	0.319146	52.37984	18.25843	0.230169	9.999249	12.15654
5	0.414484	34.54152	30.67655	0.542391	7.943409	14.93003
6	0.569002	22.09998	41.75306	0.908227	4.642341	15.06439

7	0.815170	13.37815	50.07703	1.247785	2.264492	13.89783
8	1.210063	7.548456	55.33395	1.514556	1.144041	12.52021
9	1.846106	4.041301	58.08826	1.701369	0.805863	11.46460
10	2.869506	2.139968	59.26266	1.824896	0.779842	10.83563
Variance Decomposition of LBEBEK:						
Period	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.022903	0.912963	99.08704	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.038925	0.797808	96.73180	0.021595	0.220463	0.272893
3	0.059606	0.873965	91.80631	0.009214	0.373892	1.120117
4	0.089513	1.022016	85.66639	0.059758	0.317631	2.500138
5	0.135035	1.119114	79.48888	0.245609	0.167287	4.142207
6	0.206063	1.107462	74.06274	0.544438	0.076098	5.737789
7	0.318208	1.006032	69.72626	0.883309	0.102119	7.088337
8	0.496237	0.865622	66.47953	1.197428	0.217435	8.131097
9	0.779557	0.728334	64.15248	1.453766	0.367940	8.891049
10	1.230943	0.615176	62.53109	1.646335	0.512316	9.426655
Variance Decomposition of LINTIHAR:						
Period	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.026317	5.713853	12.88034	81.40581	0.000000	0.000000
2	0.037687	8.760704	6.288687	79.30522	4.699418	0.893375
3	0.048725	7.797077	9.099760	68.90535	11.76289	2.254929
4	0.064183	4.936707	22.75573	50.77661	15.59536	3.841609
5	0.090788	2.473385	40.67464	30.79410	13.65431	5.414042
6	0.137473	1.086351	53.69456	16.26185	9.058102	6.769621
7	0.216292	0.438875	59.83852	8.355017	5.235423	7.864624
8	0.345282	0.195009	61.72104	4.662047	2.953911	8.716448
9	0.552945	0.159477	61.77205	3.056249	1.776985	9.347829
10	0.884852	0.209745	61.25531	2.389733	1.216659	9.790467
Variance Decomposition of LSAGLIK:						
Period	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.044618	5.000641	0.524637	0.050530	94.42419	0.000000
2	0.066320	21.92908	0.881922	0.047648	76.30287	0.160455
3	0.084350	35.51150	0.960655	0.045829	61.11746	0.111193
4	0.099040	43.46071	0.760888	0.038278	50.41598	0.276288
5	0.111885	45.48114	0.786152	0.168351	42.30021	1.503760
6	0.127254	40.73749	2.800134	0.666806	34.17594	4.713815
7	0.153898	29.57079	9.643608	1.606506	24.38297	9.650961
8	0.205658	16.76752	21.37669	2.561605	14.56059	13.84668
9	0.300883	7.837466	33.52707	3.039746	7.699961	15.38074
10	0.464276	3.383545	42.71490	3.066120	4.116646	14.95601
Variance Decomposition of NUFUS:						
Period	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.208209	0.733378	1.057587	0.883559	0.783613	96.54186
2	0.289465	2.148710	1.748944	1.926419	0.804016	90.89737
3	0.359964	4.135245	2.500555	2.242802	1.582065	82.39471
4	0.431642	6.094848	3.633096	1.906772	1.910973	73.42917
5	0.513811	7.320785	5.796033	1.357679	1.589873	64.35800
6	0.623575	7.260500	10.00008	1.056619	1.080420	54.46029
7	0.793682	5.883257	17.06243	1.254343	0.941117	43.43758
8	1.079835	3.895666	26.33620	1.802176	1.264085	32.61305
9	1.567691	2.196453	35.65524	2.315615	1.665503	24.00600
10	2.385367	1.143526	43.22607	2.578915	1.839513	18.35446
Variance Decomposition of LOLUM:						
Period	S.E.	LHANKE	LBEBEK	LINTIHAR	LSAGLIK	NUFUS
1	0.013676	0.004241	11.97242	1.182241	0.324789	0.819356
2	0.022064	0.022747	17.10780	0.991636	0.765101	4.007404
3	0.034015	0.029578	24.68291	2.408148	2.133814	7.772442
4	0.053324	0.016060	33.16256	3.477621	2.998409	10.46358
5	0.084986	0.007799	40.78318	3.738926	3.061067	11.75106

6	0.136559	0.022581	46.70509	3.521552	2.682392	12.09269
7	0.219920	0.061086	50.92040	3.164562	2.206663	11.98227
8	0.353918	0.114001	53.77454	2.834480	1.796208	11.72032
9	0.568560	0.170242	55.65615	2.580708	1.491468	11.44723
10	0.911674	0.221552	56.88110	2.401977	1.281935	11.21458
Cholesky Ordering: LHANKE LBEBEK LINTIHAR LSAGLIK NUFUS LOLUM						

Ek-3 Etki Tepki Toplu Sonuçlar

